11/12

yeni ÜLKE

1980

HALİT ÇELENK
HUKUKTA DİKTA REJİMİNE DOĞRU

MUZAFFER ERDOST
MÜMTAZ SOYSAL'IN "ÜÇGEN" YAZISI VE BİR KEZ DAHA BİRİKİM'İN FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE

T. CEMAL
CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTE-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

RAGIP GELENCİK
TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ÜZERİNE

KAYA GÜVENÇ
OPEC, PETROL ZAMLARI, TÜRKİYE

GÜLTEKİN EMRE
1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ TARİHİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ VE AÇIK FAŞİZM
YENİ ÜLKE
1-6

HUKUKTA DİKTA REJİMİNE DOĞRU
HALİT ÇELENK
7-23

TEP'İN KAPATILMASI ÜZERİNE
YENİ ÜLKE
24-26

ÜLKE'NİN SORULARINA M. BELLİ'NİN YANITLARI
27-31

KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN "ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜ" ÜZERİNE NOTLAR
MUZAFFER ERDOST
32-55

MÜMTAZ SOYSAL'IN "ÜÇGEN" YAZISI VE BİR KEZ DAHA *BİRİKİM*'İN FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE
MUZAFFER ERDOST
56-80

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ÜZERİNE
RAGIP GELENCİK
81-91

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTE-İKTİDAR İLİŞKİLERİ
T. CEMAL
92-125

TÜRKİYE'DE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ
V. A. GURKO KRYAJİN
126-144

ALAİM-İ İNKİLAB (DEVRİM BELİRTİLERİ)
145-151

ŞEYH BEDRETTİN ÜZERİNE YENİ YORUMU DOLAYISIYLA VECİHİ TİMUROĞLU İLE GÖRÜŞME
152-171

1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ TARİHİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
GÜLTEKİN EMRE
172-218

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

ŞİİRLERİNDE DOĞAN ÖZ
R. G.
219-221

OPEC, PETROL ZAMLARI, TÜRKİYE
KAYA GÜVENÇ
221-234

TİTO VE BAĞIMSIZLIK OLGUSU
T. Ç.
231-237

ÖZGÜNERLER NİÇİN VURULDU"
DURGUT KAYA
237-239

VUR EMRİ
HALİT ÇELENK

yeni ÜLKE

SAYI 11/12 NİSAN/EYLÜL 1980

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE AÇIK FAŞİZM

Türkiye'de, devrimci hareketin demokratik olanakları, giderek bir bir yokediliyor. Demokratik olanaklar, biri devlet aygıtı içersinde oluşturulan faşist kadrolarla, öteki yasa-dışı oluşturulmuş silahlı zor örgütlerinden faşist partiye değin faşist hareketlerle, iki kıskaç arasına alınmış durumda. 1961 Anayasasından önce Ceza Yasasında yer almış olan ve siyasal özgürlükleri sınırlayan yasalar, Anayasanın demokratik içeriğiyle uygunlaştırılamadan, 12 Martın baskı rejimine gelindi. Anayasa, demokratik olmayan maddelerle yamandı, adeta siyasal özgürlükleri sınırlayan ceza yasası maddelerine uygunlaştırılmaya çalışıldı. 27 Mayısın (1960) ilerici yönü, Anayasanın demokratik temelini oluştururken, 12 Martın (1971) gerici yönü, bu demokratik temeli gizleyen bir maske oluşturdu. Böylece, temel içeriği ile yamalar arasında çelişki ve karşıtlık bulunan bir Anayasa türetildi.

Anayasa, son yirmi yılın Türkiye'sinde, egemen çevreler ile çalışan yığınların savaşımını dile getiren bir çeşit "meydan muharebesi" alanına benzetilebilir. Çalışan yığınların, yani halkın gelişen ve ilerleyen gücü, onun ilerici temelinde; egemen sınıfların halk üzerinde yoğunlaşan ve artan baskısı, onun gerici yamalarında berrak bir biçimde yansır. Egemen sınıfların, Anayasayı geriye doğru değişikliğe uğratmasına ve siyasal özgürlüklere ilişkin yasaların anti-demokratik içeriğine karşın, Anayasanın, gene de, çalışan yığınların ağır basan özlemlerine, demokratik bir akış yolu oluşturması egemen sınıfları, yeniden, Anayasayı geriye götürecek girlşimler aramaya iteliyor.

Ne var ki, egemen sınıflar, Anayasayı yeniden ve ikinci kez geriye götürme girişimleri noktasına, çalışan yığınların gerek iktisadî ve gerek siyasal gelişmesini yasa-dışı zor yoluyla baskı altına almayı ciddî olarak denediği bir dönemden sonra varmış bulunmaktadır. Çalışan yığınların demokratik olanakları, her alanda, yasa-dışı oluşmuş silahlı zorun (faşist hareketin) baskısı altında, geriletilmek ve denetim altına alınmak istenmiştir. İlkin, faşist hareketin öncü vurucu gücünün yetiştirilmesi planlanmış ve bu amaçla komando kampları kurulmuştur. Ardından, devrimci hareketin boy verdiği öğrenci gençlik içersinde etkinlik sağlanmaya çalışılmış ve ilkin de öğrenci yurtları, sonra yüksek okul ve fakülteler ele geçirilmeye başlanmış, daha sonra, bu kurumların uzandıkları sokaklara, caddelere, semtlere doğru sarkılmış, ve faşist hareket, yeni örgütlenme biçimleri yaratarak, yeni taktikler geliştirerek, ülke ölçeğinde, toplumu, baskısı altına almaya başlamıştır.

Şu son on yılma gözgezdirdiğimizde, faşist hareketin, her alanda birden, yani ülke ölçeğinde *geniş bir cephe açarak* değil; belirli bir zaman sıralamasına göre, ve belirli aşamalar izleyerek, alanları tek tek ele geçirmeye çalıştığını görürüz. Seçilen herhangi bir alana, ilkin, "öncü ve keşif" birliği niteliğinde, küçük bir "birlik" sokulmuş, bu "öncü ve keşif" birliği, ilkin kendine bir mevzi edinmeye ve ayaklarını basacağı alanlar oluşturmaya çalışmış, bu başarıldıktan sonra, hedefler saptanmaya ve gerekirse dışardan getirilecek saldırı birliklerine yön verecek bilgiler faşist hareket ünitelerine aktarılmaya başlanmıştır. İkinci aşamada, küçük çaplı cinayet ve sabotajlarla ve daha sonra büyük çaplı cinayet ve sabotajlarla, faşist saldırıların boyutları, giderek ve planlı bir biçimde büyüyen bir düzeye yükseltilmiştir. İçerden işgal ve dışardan kuşatma kimi yerde birbirini izlemiş, kimi yerde içiçe geçmiş, ve belirli bir merkezin ya da semtin ele geçirilmesini tamamlamak, bazan, "işgal edilen" yerin dışında da kendini göstermiştir. Diyelim, İstanbul Üniversitesinin ele geçirilmesi hareketi, ilkin, üniversiteye ait fakültelerin koridorlarında, sonra sınıflarda yürütülmüş ve bunu, üniversitede demokrasinin direkleri olan öğretim üyelerinin üniversitenin uzağındaki evlerinin çıkışında pusu kurularak katledilmeleri izlemiştir. Stratejik önemi olan merkezler ve sokaklar egemenlik altına alındıktan sonra, artık belirli bir semt, genel bir kuşatma içersine alınarak, burada bulunan diğer işyerleri, konutlar, duraklar, yollar, toplaşma yerleri baskı altına alınmaya, ve buralarda çalışan ya da barınan demokratik ve devrimci kişiler, bölgeden sökülüp atılmaya başlanmıştır. Örneğin, Bahçelievler katliamında, TİP'li yedi gencin katledilmesi, bu bölgeden devrimcilerin "arındırılması" amacını taşımaktadır; ama, Prof. Doğanay'ın ve Prof. Tütengil'in öldürülmesi, İstanbul Üniversitesinin demokrat öğretim üyelerinden "arındırılması" amacına yöneliktir. Daha sonra faşist örgütlerde ele geçirilen öldüreceklere ait listelerde yeralan öğretim üyelerinin adları, bu görüşü pekiştirmektedir.

"Basın"ın konumu, bu bakımdan farklılık gösterir. "Basın", bir okul ya da sokak gibi ele geçirilemeyeceği için, faşist baskı, basında, demokrat kimliği ağır basan ve toplumun geniş kesimleri üzerinde etkisi bulunan kişilerin öldürülmesinde kendini ortaya koymuştur. Nitekim, İpekçi'nin öldürülmesi, demokrat yazarları ve özellikle siyasal düşünceleri bakımından ortada yer alan geniş yığınlara hitap eden basını, faşist harekete, faşist partiye ve onun faaliyetlerine karşı, sinik bir politika izlemeye çağıran, silahlı bir dayatmadan başka bir şey değildir.

Anayasının demokratik içeriğinin belirlediği doğrultuda ve, siyasal eşitlik ilkelerine dayalı yasaları, uygulama durumunda bulunan cumhuriyet savcılarının, faşist hareketin siyasal cinayetlerini, yasa-dışı faaliyetlerini koğuşturma konusu yapmaları doğal görevleridir. Anayasanın ve yasaların, faşist hareket üzerindeki etkinliğini sona erdirmek amacıyla ve cumhuriyet savcılarını baskı altına almak için, görevlerini Anayasanın ve yasaların belirlediği doğrultuda yapan Cumhuriyet savcıları öldürülmeye başlanmıştır. Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz'ün öldürülmesi, bu amacı simgeleyen ilk cinayet olması bakımından ayrı bir önem taşır. Bir başka deyişle, Türkiye Cumhuriyetine varlık veren yasaların, faşist hareketin yasa-dışı faaliyetlerini kapsamından dıştalayacak biçimde uygulanması için, ilkin cumhuriyet savcıları ve sonra yargıçlar silahlı baskı altına alınmaya çalışılmıştır.

Şurada işyerinde işçiler içersinde, burada okulda ve yurtta öğrenciler içersinde, ötede öğretim üyeleri ve öğretmenler üzerinde, bir başka yerde herhangi bir devlet dairesinde memurlar üzerinde, sokakta, caddede, mahallede, şurada cumhuriyet savcıları, burada yargıçlar üzerinde, birgün Danıştay, birgün Anayasa Mahkemesi, ertesi gün basın üzerinde, ve buradan yola çıkarak, ilkin güçlü olduğu mahallede, ve sonra güçlendiği kasabada, kentte, ve yer yer ilkin şu köyde, ertesi gün bu köyde, toplum, faşist örgütlenmenin ve baskının ağı içersine alınmaya başlanmıştır. Örgütlenme, tek bir amaca yöneliktir, ve parçalardan bütüne doğru toplum hızla ve çeşitli alanlarda yürütülen bir faşist kuşatma altına alınmaya başlanmıştır.

Kuşku yok ki, faşizmin gücünü küçük göstermek, faşizmle savaşım bilincinin körelmesine neden olursa, onun gücünü olduğundan fazla göstermek de, yığınlar üzerinde tedirginliği ve hatta korkuyu yaygınlaştırmaya neden olur. Biz, faşist hareketin gelişme yöntemini açıklamak için yukardaki tabloyu çizdiğimiz zaman, bunu, Türkiye ölçeğinde her alanda, her kasaba ve kentte gerçekleştirebilmiş olduğunu doğaldır ki, söylemiyoruz. Ama, faşizm, geniş cephe değil, dar kanallar ve dehlizler açarak, birbirinden ayrı ve uzak alanlarda, birbirinden farklı yöntemler izleyerek, ama tek bir amaç doğrultusunda, faşist baskıyı, Türkiye'de egemen kılmak yolunda ilerliyor. Bu ilerleyişi, bütünlüğü ve genel amacı içersinde ele almaz ve bu gerçeklerden yola çıkarak, faşizmle savaşkan bir biçimde savaşılmasının gereğini, zorunluluğunu ortaya koyamazsak ve faşizmin, savaş yöntemleri karşısında, yeni savaşım yöntemleri oluşturmanın gereğini kavrayamazsak, faşist hareketin önlenebilir ilerleyişini, önlemek için çalışmamış oluruz. Bu bakımdan, faşist hareketin savaş yöntemlerini ve bu gün ulaştığı boyutları gerçekçi bir tutumla araştırmak, nesnel olarak ortaya koymak ve iyi bilmek gereği vardır.

Faşist hareketin bu ilerleyişine karşın, özünde burjuva demokrat bir içeriği bulunan devlet aygıtının, şurada veya burada, herhangi bir cinayetin faşist failini ellerinin altında bulduğunda, onu da, cinayet işlemiş biri olarak tutuklaması ve yargılaması, kaçınamayacağı bir görevidir. Devlet aygıtının kadroları faşistleştirilerek, faşistlerin yeterli bir özenle koğuşturulmamasının, yakalananların cezaevlerinden kaçırılmasının ve benzeri ayrıcalıkların sağlanmaya çalışılmasının, faşist hareket açısından, daha elverişli bir ortam yaratacağı anlaşılır bir şeydir. Bundan farklı olarak, devlet aygıtının kadrolarının faşistleştirilmesi, bir yandan, devlet aygıtının, faşist hareket lehine işlemesinin koşullarını yaratırken, bir yandan da demokratik ve devrimci harekette yer alanların maddi durumlarını zayıflatmasının da koşullarını yaratır.

Devlet aygıtının kadrolarının faşistleştirilmesi, yani yukarıdan faşistleştirme, aşağıdan gelen faşist hareketle bütünleşmektedir. Ama, devlet aygıtının kendi yapısının, gene de bu yukardan faşist kadrolaşma ve aşağıdan faşist örgütlenme ile, özünde bir çelişkiye, bir çatışkıya gireceği açıktır. Ve egemen çevreler yeni Anayasa değişikliği ile, tam da bu çelişkiyi, bu çatışkıyı çözmek istemektedirler. Çünkü kendini ne denli pervasızca açığa vurmuş olsa da, bu faşizm, örtülü bir faşizmdir. Açık faşizme geçilmesi, ancak devlet aygıtının faşistleştirilmesi ile, ve bu da, devlet aygıtının kendini oluşturan Anayasanın faşistleştirilmesiyle olanaklıdır. Örneğin, bugün "devlet kuvvetlerine yardımcı" olduğu söylenen faşist silahlı zorbalar, yarın Anayasadan aldıkları yetkileri yerine getirmek amacıyla cinayet işlediği zaman, devlet aygıtının yapısı ile faşist hareket, bütünleşmiş, devlet aygıtlarının yapısı faşizme uyarlanmış ve dolayısıyla, açık faşizme geçilmiş olunacaktır.

Yukarda da değindiğimiz gibi, Anayasa, egemen güçler ile çalışan yığınların bir çeşit "meydan muharebesi" alanına benzetilebilir. İlerici, demokrat ve devrimcilerden oluşacak "demokratik cephe", bugünkü potansiyeliyle bile, faşist hareketi önleyebilecek, geriletebilecek ve ezebilecek güçtedir. Ve bu cephenin oluşturulmasının, geliştirilmesinin ve faşizme karşı kararlı bir savaş yürütülmesinin demokratik olanakları ise, henüz tükenmemiştir. Gerek demokratik cepheyi oluşturacak güçlerin birleştirilmesi ve gerek bu güçlerin, belirli bir hedefe yöneltilmesi, faşizme karşı savaşımın, başlangıç koşulu olduğu kadar, zorunlu koşuludur da. İlerici, demokrat ve devrimcilerin aralarındaki siyasal görüş ayrılıklarının, onların arasında varolan ortak, yani anti-faşist özelliklerini, ortak düşmanlarına karşı birleştirmelerine engel oluşturmadığı kanısındayız; tersine, ortak düşmanın tehdidine karşı, düşmana karşı birbirimiz arasındaki ortak özelliklerimizi birleştirmenin ertelenemez zorunluluğu, hepimizi, halkımıza karşı, ulusumuza karşı, insanlığa karşı göreve çağırıyor.

YENİ ÜLKE

HALİT ÇELENK

HUKUKTA DİKTA REJİMİNE DOĞRU

GEÇTİĞİMİZ ayların yasama alanına getirdiği en önemli sorunlardan birisi ve belki de en önemlisi Anayasa ve yasalarda yapılan ve yapılmak istenen değişiklikler oldu. İnsan hak ve özgürlükleri, kişi güvenliği ve demokratik ilkelerle doğrudan doğruya ilgili, sosyal ve siyasal içerikli birçok yasa değişiklik tasarıları "önlemler paketi" adı altında parlamentoya götürülerek yasalaştı.

Sıkıyönetim yasasına değişiklik getiren yasa tasarısı komisyondan çıkarak meclis gündemine alındı. Daha önceki hükümet döneminde hazırlanan "Olağanüstü Haller Yasa Tasarısı"nın yeni hükümet tarafından ele alındığı, ve bu tasarı yerine "Buhran ve Olağanüstü Haller Kanun Tasarısı" adı altında yeni bir tasarı hazırlandığı basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır.

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Bilindiği gibi büyük burjuvazinin ve onun temsilcilerinin Anayasayı değiştirme çabaları öteden beri sürmektedir.

Emperyalizmin desteğindeki işbirlikçi egemen sınıflar, bu amaca ulaşabilmek için büyük çabalar harcayageldiler. Bu çabalar, geçtiğimiz haftalar içinde daha da yoğunluk kazandı. 12 Mart faşizmi döneminde bu çabalar ilk sonuçlarını vermiş ve Anayasanın insan hak ve özgürlüklerine ilişkin maddelerinin hemen hepsi geriye doğru değiştirilmiş, "Yargı"nın yetkileri daraltılırken "Yürütme"nin yetkileri genişletilmiş, ayrıca yargı alanına Devlet Güvenlik Mahkemeleri adı altında, siyasal iktidara bağımlı, hakim güvencesinden yoksun, doğal hakim ilkesine aykırı sınıf mahkemeleri getirilmiştir.

Yapılan bu değişiklikleri yeterli görmeyen burjuvazi, Anayasanın güvence altına aldığı Hukuk Devleti İlkesini işlemez hale getirmek için yeni değişiklikler peşinde görünmektedir. Yasama organının yargısal denetimden kurtarılması, Anayasa Mahkemesinin ortadan kaldırılması, C. Senatosunun işlevine son verilmesi, Danıştayın yetkilerinin daha da sınırlanması, Başkanlık sisteminin getirilmesi, giderek keyfî bir yönetimin gerçekleştirilmesi ve demokratik rejimi oluşturma çabalarının tamamen ortadan kaldırılması, saptanan hedefler arasındadır.

Bütün bunlar, "terörü önleme" gerekçesine sığınılarak gerçekleştirilmek istenmektedir. Gerçekte ise terör, kapitalist sistemin çıkmazından kaynaklanan bir olgudur. İşbirlikçi burjuvazi, uyguladığı sistemin doğası gereği, içine düştüğü çıkmazı gözlerden saklamak, kamuoyunu yanıltmak ve sistemin ömrünü biraz daha uzatabilmek için terörü bir maske olarak kullanmaktadır.

GÜDÜLEN AMAÇ

27 Mayıs hareketi, sınırlı da olsa insan hak ve özgürlüklerine ve burjuva demokratik ilkelere yer veren bir anayasa getirdi. Bu anayasada yer alan hak ve özgürlükler kuşkusuz, ülkemizde ve dünyada işçi ve emekçi sınıf ve tabakalarca yürütülegelen mücadelelerin bir ürünü olarak ortaya çıktı. "Temel Hak ve Ödevler" başlığı altında anayasanın ikinci bölümünde yer alan bu hak ve özgürlüklerin işçi ve emekçi sınıf ve tabakalar, devrimci aydınlar, öğretmenler,

öğrenciler tarafından kullanılması, işçi ve emekçilerin grev ve toplu sözleşmeler yoluyla egemen sınıflardan hak talebinde bulunarak yarattıkları artı-değerden daha çok pay istemeleri, öteki toplum kesimlerinin siyasal yaşamda etkin bir baskı grubu oluşturmak yörüngesine girmeleri, işbirlikçi burjuvaziyi tedirgin etti. Öte yandan, memur sendikalarının kurulması, sosyalist partilerin siyasal arenada faaliyete geçerek parlamentoda söz sahibi olmaları, Anayasa Mahkemesinin Anayasaya aykırı yasama işlemlerini denetlemesi ve giderek temel hak ve özgürlüklere bir oranda güvence sağlaması vb., bu tedirginliği daha da artırdı. Ülkemizde kurduğu sömürü düzenini ve sınıfsal çıkarlarını tehlikede gören büyük burjuvazi, dünyanın her yerinde olduğu gibi çıkar yolu, hak ve özgürlükleri kısıtlamada, 27 Mayıs anayasasını geriye doğru değiştirmede ve yeni baskı yasaları düzenlemede buldu.

Büyük burjuvazinin, emperyalizmle işbirliği halinde ve ortak çıkarları doğrultusunda ülkemizi yönetmek ve dışa bağımlı sömürü düzenini sürdürmek için her türlü önlemleri aldığı, bilinen bir gerçektir. Daha 1967'lerde Dikson Raporu adıyla anılan ve bir CİA görevlisi tarafından düzenlenen raporda, Anayasada ve öteki bazı yasalarda değişiklik yapılması ve tabii senatörlük konusunun yeniden ele alınması önerildi. Raporda şöyle deniliyordu: "27 Mayısın getirdiği anayasanın bazı maddeleri, tabiî sentörlük müessesesi ve benzeri diğer problemler gibi kanunî sistemin bazı hukukî ayrılıklarının düzeltilmesi usul ve imkânları da rejimin gelecekteki emniyetini garanti edecek tedbirler olarak düşünülmektedir." (Dikson Raporu, Haydar Tunçkanat) Bu raporda sözü edilen "rejim"in emperyalizme bağımlı, işbirlikçi burjuvazinin uygulayageldiği dikta rejimi olduğu açıktır.

12 Mart öncesinde burjuvazinin sözcülüğünü yapan *Türkiye İktisat Gazetesi*'nde yayınlanan başyazılarda, sürekli olarak anayasada ve yasalarda değişiklik yapılması, İşçi Partisinin kapatılması, dernek ve sendikaların susturulması istendi ve anarşinin başka türlü önlenmesinin olanaksız olduğu ileri sürüldü. Bu gazetenin 9/7/970 günlü sayısında: "Bugün artık anayasayı ve buna müteferri kanunları tâdil etmeksizin anarşiyi söküp atamazsınız. Memlekette kol

gezen anarşi bizzat anayasanın dibacesinde yazılı direnme hakkından ayrıca kuvvet alıp kullanarak bu hakkı zabıta kuvvetlerinin yüzlerine karşı haykırmaktadır... Bugün artık anayasayı ve buna müteferri kanunları tâdil etmeksizin, birtakım öğretmen sendikalarını ve bunları mesajlarla teşvik eden bir kısım politikacıları dünkü köy enstitülerinin ihyası için 17 Nisan günleri, Aşrı Muharrem ayinleri tertip etmekten alıkoyamazsınız." Ve gene aynı gazetenin 11/2/971 günlü sayısında da, "Anayasadan başlamak suretiyle mevzuatı icaplarına göre müessir hale getirmeden tehlikeleri bertaraf etmeye bugün artık imkân kalmamıştır.... Düşününüz ki, Ceza Kanunundaki 141-142. maddeler kollektivist parti tarafından Anayasa mahkemesine götürülmüştür. Meselâ millî Birlik yerini devrin siyasî heyetine terkettiği günlerde veyahut hiç olmazsa 21 Mayıs 1963 ayaklanmasını müteakip ortadaki cereyan eden kanun dışı parti mahkemeye verilip kapıları seddübent edilmiş (kapatılmış) olsaydı, maksat da hasıl olurdu. Olmadı, olamadı. Ne için olmadı? Şimdiye kadar burası karışık, ismi fail bir mesele olarak kalmıştır. Partinin kapatılması için mutlaka teşebbüse geçilmek iktiza ederdi" önerileri yer almıştı.

Böylece 12 Mart faşizmi, emperyalizm ve yerli işbirlikçi burjuvazi tarafından ortaklaşa tezgâhlandı. Amaç, 1961 Anayasasının getirdiği temel hak ve özgürlükleri kısıtlamak ya da ortadan kaldırmak, dernekleri, işçi ve memur sendikalarını susturmak, sosyalist partileri kapatmak, böylece ve giderek halkın uyanmasına engel olarak tekelci burjuvazinin açık ya da örtülü diktasını sürdürmekti. 12 Mart faşizmi bunu gerçekleştirmek için bütün gücünü harcadı.

Bu çabalar, Anayasada, sosyal ve siyasal içerikli yasalarda değişiklikler yapılması ile sonuçlandı. Ama bu değişiklikler burjuvaziyi doyurmadı. Anayasayı ve öteki kimi yasaları değiştirme, *Buhran ve Olağanüstü Hal Yasası* gibi yeni yasalar getirme çabaları bugün de büyük bir hızla sürdürülmektedir.

ANAYASA UZMANLARI NE DİYOR?

Anayasayı yeniden değiştirme girişimleri konusunda Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu üyesi ve anayasa hukuku profesörü Bahri Savcı şöyle demektedir:

"Türkiye'de anayasayı değiştirme sorunu gene ortaya çıkarılmıştır. Yapay olarak ortaya çıkarılmıştır. Bunun altında ulusal egemenliği anlamama cahilliği yatar. Bunun altında ulusal egemenliği bir yerde merkezileştirmek gibi otoriter bir tutku yatar. Bunun altında Türkiye'de kurulmak istenen sermaye devletinin hiçbir eylemini, hukuk devleti adına, demokrasi adına, sosyal adalet adına durdurmama ve durdurma teşebbüslerini körletme ihtirası yatar. Bunun altında Türkiye'deki sosyal gelişimi —hiçbir anayasa ortada olmasa, hiçbir parti, merkez, kuruluş onu kanalize etmese bile— çağdaşlaşmanın zorunlu sonucu olarak başlamış olan, gelişmekte olan sosyal gelişimi bu sermaye devleti adına yoketme çıkarcılığı yatar... Anayasa Mahkemesi, Danıştay, bağımsız yargı gibi hukuk devletinde ulusal egemenliği dengeleyen kurumlar ve özgürlükler mekanizmaları ya rafa kaldırılacak ya da o tek merkezin iradesinin dümensuyunu izlemeye ve onu meşrulaştırmaya memur edilecektir. İşte anayasayı değiştirme girişimlerinin altında bu yatar. Böylece kuvvetli icra görüntüsü altında sosyal gelişmenin tüm yönleri, boyutları, istidatları önlenecektir. Buna karşın, gene de sosyal gelişim belirtileri ortaya çıkarsa, onlar da DGM'lerle, olağanüstü hal yasalarıyla, İstiklâl Mahkemeleriyle ezilecek. Bu akım Türkiye'de yüz yılı aşan, siyaseten çağdaşlaşmayı durdurma akımıdır. Bu akım, yüzyıllardır geliştirilen, parlamentarizmi ve onun özgürlükler mekanizmasını iptal etmek akımıdır." (Cumhuriyet, 25/4/980)

Ankara Hukuk Fakültesi kamu hukuku profesörü ve Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu üyesi Münci Kapani de bu konuda:

"1961 Anayasası insan haklarına ve demokratik hukuk devleti ilkelerine dayalı bir parlamenter sistemin temel hukuk çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çağdaş anayasayı Türk toplumu için bir lüks sayan zihniyetin bugünlerde yeniden depreştiği görülüyor. Oysa anayasaları ikide bir ameliyat masalarına yatırıp orasını burasını kesip biçmenin siyasal ve toplumsal hastalıkların tedavisi bakımından hiçbir yarar sağlamadığı 12 Mart deneyimlerinden sonra anlaşılmış olmak gerekir. Ancak, görüldüğü kadariyle, bu defaki ameliyatla gerçekleştirilmek istenen, yalnızca anayasanın bazı hükümlerinin değiştirilmesi değil, fakat sistemin temelden değiştirilmesidir. Açıklanan görüşler otoriter bir sistem özleyişini ortaya koyuyor. Kanımca Türkiye için otoriter bir model geliştirme hevesinde olanlar, bu heveslerini meşru yollardan gerçekleştiremeyeceklerdir. Çünkü Türk toplumu büyük çoğunluğu ile demokratik düzeni tam olarak benimsemiştir, ve temel hak ve hürriyetlerin elinden alınmasına ya da kısıtlanmasına hiçbir zaman razı olmayacaktır." demektedir. (Aynı gazete.)

Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yönetim Bilimleri Fakültesi Anayasa kürsüsü öğretim üyelerinden Coşkun San da anayasa değişikliği konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

" Buna karşılık, anayasamızın temel felsefesinin özüne ve sözüne ters düşen değişiklik girişimleri biçimsel koşullara uygun olarak yapılsalar bile anayasanın bozulması (ihlâli) anlamına gelirler, ve ceza yasalarımıza göre gerçek bir suç oluştururlar. Sözgelimi 1961 anayasamızın temel direkleri niteliğindeki ulusal, demokratik, laik, ve sosyal hukuk devleti ilkelerini ortadan kaldıracak ya da zedeleyecek girişimler, anayasanın değiştirilmesi değil, bozulması (ihlâli) sonucunu doğururlar. Ulusa ait egemenliğin kullanılmasında yasama organı ile yargı organı arasında kurulan dengenin sarsıntıya uğratılması, özgürlüklerin özüne dokunulmasının sağlanması, yargı denetiminin etkisinin tehlikeli bir biçimde azaltılması ve benzeri özlemler anayasaya aykırı istemlerdir.

"Kısacası, kurucu güç niteliği taşımayan bir parlamentonun değişiklik yetkileri, anayasanın temel siyasal seçimleriyle sınırlıdır. Bu sınırları aşan yani anayasaya aykırı olan sözde değişiklikler ise, tartışmasız bir biçimde anayasanın ihlâli anlamına gelirler. Öte yandan, Türk toplumunun 1961 anayasasında dile getirilen çağdaş, özgürlükçü demokrasiden yana siyasal seçiminden vazgeçtiğini gösterecek bir belirti yoktur.

"Özet olarak 1961 anayasamızın temel ilkelerine aykırı değişiklik ya da bozma girişimleri yalnızca yasal dayanaktan değil, ayrıca toplumsal meşruluk desteğinden de yoksun bulunmaktadır." (*Cumhuriyet*, 28/4/980.)

ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANI KARŞI ÇIKIYOR

Anayasa Mahkemesi başkanı Şevket Müftügil de Anayasa Mahkemesine seçilen yeni bir üyenin yemin töreninde yaptığı konuşmada Anayasa değişikliklerine karşı çıkarak şunları söylemiştir:

"..Burada özellikle şu yönü belirtmek istiyorum; Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında da belirtildiği üzere, Anayasalar bir devletin dayandığı hukukî yapının temelinin belkemiğini oluşturmaktadır.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı ilkeler, anayasamızın başlangıç bölümü ile ikinci maddesinde gösterilmiş ve öteki maddelerinde de temel ilkelerin ışığı altında ayrıntılı kurallara yer verilmiştir. Anayasamızın insan haklarına dayalı millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliğinden hiçbir şekilde ödün verilemeyeceği şeklinde, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü bozacak tutum ve davranışlara da asla izin verilemez. Ancak özgürlükçü demokrasi ilkelerinin Anayasada çok mükemmel bir şekilde belirtilmiş olması yeterli sayılamaz. Aslolan, bunların gereğince ve eksiksiz yerine getirilmesidir ve uygulanmasıdır. Yasama ve yargı yetkisini kullanan organlar ve yürütme görevini üstlenen idare, bu ilkelere sıkı bir biçimde bağlı olarak çalışmalarını sürdürmek ve yurttaşların çoğunluğunun mutsuzluğu sonucunu doğuracak yasal, yargısal ve yönetsel uygulamalardan kaçınmak zorundadır. Anayasamızı niteleyen ve belirginleştiren ilkelere aykırı uygulamalar yapılması ve giderek Türkiye Cumhuriyeti'nin adını, yalnızca Cumhuriyet olmakla beraber, temelde bir başka devlet şeklini oluşturması sonucunu ortaya çıkarır ki, böyle bir sonuç, Anayasanın başlangıç bölümünde açıklandığı üzere, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet edilen Anayasamızın ulu önder Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak yolundan ve hedefinden tümüyle uzaklaştırıldığı anlamına gelir, bu konuda, gerçekten, çok duyarlık gösterilmesi ve uyanık davranılması gerektiği kanısındayım." (*Cumhuriyet*, 29/4/980.)

A — Bugün yürürlükte bulunan 1402 sayılı sıkıyönetim-yasası, gerek temel hak ve özgürlükler ve gerekse yargının bağımsızlığı açısından anti-demokratik ve Anayasaya aykırı hükümler taşımaktadır. Doktrinde, hukuk yayınlarında ve hukuk kuruluşlarının raporlarında bu anti-demokratik hükümler sürekli eleştirilmiştir.

1 — Türkiye Barolar Birliği bu konuda: "Memleketimizde 'Örfî idare geleneği' ile başlayan ve 'sıkıyönetim uygulamaları' ile gerçek hukukî niteliğini yitiren, hukukun değil, sıkıyönetimin hukuka üstünlüğü yolunda yanlış bir kanaatın toplumda yer almasına sebeb olan 'durum'un gözden geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir" demektedir. (T. B. B. Genel Kurulu, Sakarya, 1977. *Çalışma Raporu.*)

İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Rona S. yürürlükte bulunan 1402 sayılı sıkıyönetim yasasını değerlendirirken şöyle diyor:

"...1924 anayasası çizgisinde ve tek parti döneminde çıkarılmış olan Örfî idare kanununa oranla daha özgürlükçü, daha demokratik bir sıkıyönetim yasası umanlar, beklediklerini bulamamışlardır. Gelen yasa, giden yasanın çok gerisindedir.. Sıkıyönetim rejimi, olağanüstü zamanlara özgü, geçici bir rejimdir; bu, demokratik hukuk rejimidir. Açılışı, uygulanışı ve kapanışı da anayasaya bağlıdır. Nitekim, totaliter-otoriter yönetimlerde sıkıyönetim rejiminden sözedilemez. Bu rejimlerde, bütün zamanlar için geçerli keyfilik yönetimi, bir özel, geçici sıkıyönetim rejimini zaten anlamsız, gereksiz kılar... Eğer bir sistem veya sistemin uygulaması demokrasinin temel ilkelerini zorlarsa, artık ona demokratik sıkıyönetim demek olanaksızdır. Özellikle temel hakların özüne, tabiî hakim ilkesine, savunma hakkına dokunulursa, maksatdışı edilirse, sistem, hukukî ve demokratik sıkıyönetim niteliğini yitirir... Yasanın 3. maddesi alabildiğine geniş ve ölçüsü kaçırılmış bir tedbir ve yetki katalogu ile, ölçülülük ilkesine değil, fakat ölçüsüzlük ilkesine uygun düşmektedir. Nitekim, bu maddenin uygulama denemesi, bu teşhisi açıkça doğrulamıştır." (*Anayasa ve Sıkıyönetim Yasası*, İstanbul, 1971, ayrı bası, s. 5.)

Sayın P. Bilgen de *"961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim"* adlı incelemesinde bu konuda şöyle demektedir: "Bugün Türkiye'de yürürlükte bulunan sıkıyönetim rejiminin, —şeklen— Anayasal, fakat hukukî olmayan, hukuk devleti ilkesine aykırı bir rejim olduğu kanısındayız."

Yine T. B. B.'nin yukarıda sözü geçen çalışma raporunda yürürlükteki sıkıyönetim yasasının, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunduğu şöyle ifade edilmiştir:

"Anayasamız, 'Sıkıyönetim halinde... hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı.. kanunla gösterilir' demektedir. Bu hüküm, 'temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulamaz' kuralına istisna getirmemiştir. Her ne kadar kanunun gerekçesinde 'Anayasa ile tanınan hak ve hürriyetlerin özüne dokunulmamıştır' denilmekte ise de, gerek kanunun metni, gerekse uygulamada görülen örnekler bu gerekçeyi yalanlamıştır." (s. 49.)

İstanbul Barosu da, T. B. B. genel kuruluna sunulmak üzere hazırladığı Haziran 1977 günlü raporda, Sıkıyönetim Yasası üzerine şu düşüncelere yer vermiştir:

"3. maddede S. Y. Komutanlığının alabileceği tedbirlerin dökümü yapılırken, bu tedbirlerin alınmasındaki zorunluluk, kaçınılmazlık, çaresizlik önşartlarının belirtilmesi dikkate alınmamış, hiçbir objektif şart öngörmeyerek tedbirlerin yürütülmesi, komutanlığın keyfî takdirine bırakılmıştır.

"Nitekim, temel hak ve özgürlüklerden olan toplantı ve örgütlenme özgürlüklerine ilişkin her türlü davranış kesinlikle ve büyük bir keyfilikle tek bir kişinin iki dudağı arasından çıkacak tek bir sözcüğe tabî kılınmıştır. Bu, tek kelime ile, sıkıyönetim yürürlükte kaldığı sürece hukuk devletinin *"iptali"* demektir.

"Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, dernek çalışmaları ve yeni dernek kurma kademeli bir kayıtlamaya bağlı tutulmamış, kayıtsız şartsız ve en kesin, en ağır biçimde yasaklama tehdidi karşısında bırakılmıştır. Hele anayasal özgürlükler açısından çok ağır sonuçları beraberinde getiren tedbirlerin uygulanmasında hiçbir halde yargıç kararına gereksinme görülmemiş bulunması, yukarıdaki görüşlerimizi kanıtlamaktadır.

"Kanunun bu maddesi Anayasa madde II/2'ye de aykırıdır. Kanun bir temel hakkı büsbütün iptal etmektedir. Halbuki ancak *sınırlayabilir. Özüne dokunamaz.*

" S. Y. Kanununun yukarıda saydığımız maddeleri kaldırılmadığı veya emekçi sınıf ve tabakaların çıkarlarını koruyacak şekilde değiştirilmediği sürece ülkemizde toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün sınırı egemen sınıfların izin verdiği kadar olacaktır." (*İst. B. Özel Kom. Rapor.*)

Gerçekten sıkıyönetim, olağanüstü bir rejim olmakla beraber Anayasanın ***Hukuk Devleti ilkesi içinde*** düzenlenmesi gereken bir rejimdir. Başka bir deyişle, sıkıyönetim, Hukuk Devletini ortadan kaldıran ve onu işlemez hale getiren bir yönetim biçimi olarak düşünülemez. Çünkü, Anayasa, ikinci maddesinde Hukuk Devletini, temel bir ilke olarak kabul etmiştir. "Hukuk devleti demek, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyan âdil bir hukuk düzeni kuran, ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, davranışlarında hukuka ve anayasaya uyan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine tabî bulunan devlet demektir." (Anayasa Mah. 11/10/963 gün, E. 963/12. K. 963/243.)

Bu ilke hiçbir halde ortadan kaldırılamaz. Bu ilke, Anayasaya göre değiştirilmesi bile teklif edilemeyecek olan cumhuriyet devlet şekli ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu açıdan sıkıyönetim yasasının, hukuk devleti ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi zorunludur.

Hukuk kuruluşlarının yukarıya aktarılan görüşleri, bugün yürürlükte bulunan 1402 sayılı sıkıyönetim yasasının antidemokratik hükümlerini dile getirmektedir. İşte AP iktidarı tarafından bu yasada istenmekte olan yeni değişiklikler, sözü geçen antidemokratik hükümleri daha da artırmakta, zaten anayasanın "Mahkemelerin bağımsızlığı" ilkesine aykırı olarak kurulmakta olan sıkıyönetim askerî mahkemelerini büsbütün bağımlı hale getirmekte, sıkıyönetim yargısını tamamen yürütme organına bağlamakta, sıkıyönetim komutanlıklarının yetkilerini daha da genişletmekte, gözaltı süresini —kötüye kullanmaya elverişli yeni hükümlerle— daha da uzatmaktadır.

B — Öte yandan getirilen değişiklik tasarısı, sıkıyönetim mahkemelerince verilecek cezaları otomatik olarak —üçte-birden az olmamak üzere— artırmakta ve böylece aynı suçlardan genel mahkemelerde yargılanan kişilerle sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanan kişiler arasında eşitsizlik yaratmakta ve giderek Anayasanın *eşitlik ilkesini* bozmaktadır. Yine tasarı cezaların ertelenmesini engelleyen hükümler getirerek ceza hukukunun evrensel ve çağdaş ilkelerini ortadan kaldırmaktadır. Cezaların gerektiği hallerde ertelenmesi, toplumu koruyan bir kurum olduğu halde tasarı, toplum yararına da ters düşmektedir.

C — Yine tasarı, temelde anayasaya aykırı bulunan 16. maddenin cezalarını artırarak yasanın antidemokratik niteliğini büsbütün ileri götürmektedir.

Bilindiği gibi sıkıyönetim yasasının 16. maddesi, sıkıyönetim altına alınan yerlerde sıkıyönetim komutanlığı tarafından alınan tedbirlere aykırı hareket edenlerin veya verilen emirleri dinlemeyenlerin cezalandırılacaklarına ilişkin bir hüküm getirmiştir. Yani madde, belli konularda sıkıyönetim komutanlıklarına suç oluşturma (ihdas etme) yetkisi vermiştir. Böylece komutanlıklar kimi tedbirler alarak ve emirler vererek *suç* oluşturmaktadırlar. Yasa ise, yalnızca bunun cezasını göstermektedir. İşte sıkıyönetim komutanlıklarına "suç oluşturma", "suç ihdas etme" yetkisi veren bu hüküm Anayasaya aykırı düşmektedir.

Gerçekten, suçları, başka bir deyişle hangi eylemlerin suç teşkil ettiğini, bu suçun öğelerinin nelerden ibaret olduğunu saptama yetkisi Anayasa hükümlerine göre yasa koyucuya ait bulunmaktadır. Nitekim anayasa, 33. maddesinde, "kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilinden dolayı cezalandırılamaz." demektedir. Türk ceza yasası da, birinci maddesinde, "kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez" demektedir. Aynı yasanın ikinci maddesine göre de, "İşlendiği zamanın kanununa göre cürüm veya kabahat sayılmayan fiilden dolayı kimse cezalandırılamaz."

Bütün bu hükümler "suçların kanuniliği" ilkesinin bir sonucudur. Suçların yasallığı demek, suç teşkil eden eylemlerin (suçun maddî unsuru) suç öğelerinin emirlerle değil, yasalarla, yasakoyucu tarafından önceden gösterilmesi ve saptanmasıdır. Suçların yasallığı ilkesi, kişi güvenliğinin ön koşuludur. Bunun aksi, suçlarda ve cezalarda "keyfîlik"tir.

Oysa inceleme konusu 16. maddede suçun ne olduğu açıklanmamış, suç ögeleri sıkıyönetim komutanlıklarının takdirine, yani keyfine bırakılmıştır. Başka bir deyişle suçun maddî ögesini, suçun ögelerini sıkıyönetim komutanı saptayacaktır.

Anayasa ise bunun aksini kabul etmiştir. Bu yasanın dördüncü maddesine göre, hiç kimse veya organ, kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz. Anayasanın beşinci maddesine göre yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir ve bu yetki kimseye devredilemez. Öte yandan anayasanın sıkıyönetimi düzenleyen 124. maddesi de sıkıyönetim komutanlıklarına suç oluşturma yetkisi vermemiştir. İşte sıkıyönetim yasasının 16. maddesi bu nedenlerle Anayasaya ters düşmektedir.

OLAĞAN VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİMLER

Anayasa, *olağan yönetim biçimi ile olağanüstü yönetim biçimini* birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır. Anayasanın 123. maddesinin "Olağanüstü yönetim usulleri" biçimindeki başlığı ve bu başlık altında "olağanüstü haller" ile "sıkıyönetim ve savaş hali"nin gösterilmesi bunu doğrulamaktadır. Bu olağanüstü hallerin neden ve koşulları da yine Anayasada sayısal ve sınırlı olarak gösterilmiştir. Olağan yönetim biçimi ile olağanüstü yönetim biçimini birbirinden ayıran temel ölçü "Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması ve şiddet hareketleri"dir. Başka bir deyişle olağanüstü bir yönetim biçimi olan sıkıyönetim ancak ve ancak bu fiilî şiddet hareketleri ortaya çıktığı zaman sözkonusu olabilir. Bu koşullarda devlet, kendini "zor"a karşı koruyacaktır. Şiddet hareketleri yoksa, sıkıyönetim de sözkonusu olamaz. Anayasa koyucunun bu düzenlemesi, sıkıyönetimin doğasına ve esprisine de uygun düşmektedir. Askerî Yargıtayın şu kararı da bu düşünceyi dile getirmektedir: "Bir suç dolayısıyla davayı gören mahkemenin, sıkıyönetimin Anayasada gösterilen koşullar dışında ilân edilmiş olduğunu incelemeyeceği iddia edilemez. Bu suretle, belki de kısmen de olsa yargı denetimi sağlanmış olabilir. Örneğin bazı suçlar *kalkışma* mahiyetinde olmadıkça veya bu niteliği kazanmadıkça, yurt içinde bu suçların çoğaldığından bahisle sıkıyönetim ilanı mümkün değildir. Anayasanın 124. maddesi buna manidir." (As. Yar. 27/9/971. T. 366/364)

YETKİ-ÖNLEM UYUMSUZLUĞU

Yasalar Anayasa hükümlerine uygun olmak zorundadır. Bu anayasa kuralını sıkıyönetim yasasına uyguladığımız zaman şu sonuç ortaya çıkar:

Sıkıyönetim yasasının, Anayasanın sıkıyönetimi düzenleyen 124. maddesine uygun olması gerekir. Bunun doğal sonucu da, sıkıyönetim komutanlıklarına tanınan yetkilerin ve sıkıyönetim askerî mahkemelerinin bakacakları davaların buna koşut olarak saptanmasıdır. Başka bir deyişle, sıkıyönetim, "savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi ve ayaklanma olması", yani fiilî şiddet hareketleri nedenleriyle ilân edilebildiğine göre (m. 124) sıkıyönetim idaresine tanınacak yetkilerin ve Askeri mahkemelerin bakacakları davaların şiddet hareketleriyle, olağanüstü yönetimi gerektiren fiilî durumlarla sınırlanması gerekir. O halde demokratik hak ve özgürlükler, düşünce açıklamaları, basın-yayın, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, dernek ve sendikaların ve öteki kitle örgütlerinin yasal çalışmaları, yani şiddet hareketi niteliği taşımayan tüm "hak arama ve kullanma" girişim ve çalışmaları sıkıyönetim yasasının dışında kalmak zorundadır. Çünkü, bu tür çalışmalar (faaliyetler) olağan yönetim biçiminin sınırları içinde kalan, devletin varlığını tehlikeye düşürücü şiddet hareketleriyle ilgisi olmayan, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmasından ibarettir. Demokratik çalışmalar sıkıyönetim yasasının kapsamı içine alındığı, demokratik hak ve özgürlükler böylece kısıtlandığı takdirde Anayasanın "olağanüstü haller" için koyduğu hükümler, olağan hallere uygulanmış olur ki, bu, Anayasaya ters düştüğü gibi demokratik rejim kavramının da ortadan kaldırılması sonucunu doğurur.

Bu açıdan Sıkıyönetim yasasının ve getirilen yeni değişiklik tasarısının 3, 13 ve 15. maddeleri Anayasanın 124. maddesine ters düşmektedir.

Geçtiğimiz aylarda "Önlemler Paketi" adı altında getirilen yasa tasarıları, Anayasanın şu ya da bu maddesine aykırı hükümler içerdiği gerekçesiyle sert eleştirilere konu olmuş ve T. Barolar Birliği, barolar, hukuk uzmanları ve hukuk kuruluşları tarafından bu tasarılara karşı çıkılmıştı. Oysa son olarak hazırlanan "Buhran ve Olağanüstü Hal Yasa Tasarısı" tümü ile anayasanın temel ilkesi olan "Hukuk devleti"ni ortadan kaldırmakta, hukuk devleti yerine polis devletini koymakta, bu temel yasanın öngördüğü "Demokratik rejim"i yoketmekte ve bir "Askerî dikta yönetimi" getirmektedir.

Bu tasarı ile düşünce açıklama, basın-yayın, işçi hakları, grevler, toplantı ve gösteri yürüyüşleri vb. konularında tüm yetkiler genelkurmay başkanlığına verilmektedir. (Madde. 5.) Maddeye göre genelkurmay başkanlığı ya da görevlendireceği komutanlıklar, toplumsal hareketlerle ilgili her türlü tedbirleri alabilecek, grevleri, direnişleri, boykotları izne bağlayabilecek, basına sansür koyabilecek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklayabilecektir. Gene şüpheli ve sakıncalı şahısların üstleri, konutları, eşya ve kağıtlarının aranması, kişilerin gözaltına alınması, belli yerlerde ikamete mecbur edilmesi için emir verebilecektir.

Öte yandan, yasa tasarısı, parlamentonun yetkilerini askıya almakta, ve böylece anayasal düzeni ortadan kaldırmaktadır. Yasa tasarısına göre, yasama organı ve bakanlar kurulu, genelkurmay başkanlığının önerilerine göre teknik görevler yapacak, valiler ve kaymakamlar komutanlığa karşı sorumlu tutulacaklar, yani görev ve sorumluluk yönünden genelkurmay başkanlığına bağlı olacaklardır. (Madde. 5.) Bu yasanın uygulanmasından doğacak suçlara askerî mahkemeler bakacaktır. (Madde. 6.) Yasaya göre suç işleyen kişiler, sınıf, meslek ve memuriyetleri ne olursa olsun askerî mahkemelerce yargılanacaktır. Komutanlıklar, suçlu gördükleri kişileri, askerî mahkemece tutuklanmaları gerekip gerekmediği konusunda bir karar verilinceye kadar, yani süresiz olarak gözaltına alabilecektir. (Madde. 8.)

Yasa tasarısının birinci maddesine göre, "savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi (buhran) ve savaş hallerinde, sıkıyönetim ilanına lüzum kalmaksızın" bu yasa hükümleri uygulanacak ve kişinin hak ve özgürlükleri kısıtlanacaktır. Tasarı, "buhran"ı, "savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi" olarak tanımlamaktadır. Hangi hallerde buhran, yani savaşı gerektiren durumlar başgöstermiş sayılacaktır? Bu durumu kim takdir edecektir? Hangi ölçülere göre takdir edecektir?

Tasarının 2. maddesinden, bu yetkinin genelkurmay başkanına verileceği anlaşılmaktadır. Maddeye göre, "Resmî alarm sistemi talimatındaki tedbirlerin ilan veya uygulamaya konulmasına genelkurmay başkanlığının teklifine istinaden bakanlar kurulunca karar verilir. Bütün yurdu kapsayan buhran ve savaş hali uygulaması Türkiye Büyük Millet Meclisinin *onayına* sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına kadar bakanlar kurulu kararı geçerlidir. Bu duruma göre bir il dışında kalan tüm illerde buhran ve savaş hali ilanı ve uygulaması için genelkurmay başkanlığının önerisi ve bakanlar kurulunun kararı yeterli olacaktır. Böylece 67 ilde ilan edilebilecek bir "olağanüstü hal kararı" parlamentodan geçmeden yürürlüğe konulabilecektir.

ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN

961 anayasası, "Güçler ayrılığı" ilkesini benimsemiştir. Bu güçler, Yasama, Yürütme ve Yargı güçleridir. Anayasanın 5. maddesine göre yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez. Yürütme yetkisi, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından kullanılır. (M. 6.) Yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. (M. 7.)

Getirilen tasarı, bu yetkilerin kimilerini askıya almakta ve kimilerini de genelkurmay başkanlığına devretmektedir. Askerî mahkemelerin, siyasal iktidara bağımlı oldukları, Anayasanın "mahkemelerin bağımsızlığı" ilkesine ters düştükleri, hakim güvencesi ve doğal hakim ilkelerine aykırı olarak kuruldukları hukuksal bir gerçektir. Bu konuda ayrıntılı açıklamalar daha once *141-142 Üzerine* adlı kitabımızda ve *Devlet Güvenlik Mahkemeleri Niçin Kaldırılmalıdır?* adlı broşürümüzde yapıldığı için bunları burada yinelemek istemiyoruz. Türkiye Barolar Birliği, hukuk fakülteleri, Barolar, hukuk kuruluşları ve anayasa hukuku uzmanları bu konuda oybirliği halindedirler. Güçler ayrılığı esasının ve güçler arasındaki dengenin bozulması, anayasal düzeni de ortadan kaldıracaktır.

Öte yandan inceleme konusu yasa tasarısı, anayasanın 2. maddesinde saptanmış olan "Cumhuriyet devlet şekli"nc de ters düşmektedir. Anayasa mahkemesinin yerleşmiş içtihatlarına göre Cumhuriyet devlet şekli, bir "ilkeler demeti"nden oluşmaktadır. Bu ilkelerden bir ya da birkaçının ortadan kaldırılması, örneğin ulusal egemenlik, bağımsız yargı gibi ilkelerin işlemez hale gelmesi, anayasanın "Cumhuriyet devlet şekli"ni yaralar. Yasa tasarısı bu sakıncaları beraberinde getirmektedir.

Yasa tasarısı, Anayasanın öngördüğü "Demokratik düzen"e toptan aykırı olduğu gibi bu temel yasanın ilkelerine de ters düşmektedir.

Örneğin, Anayasanın 22. maddesine göre, "Basın hürdür. Sansür edilemez." Oysa tasarının 4. maddesinin (D) bendi, basına sansür getirmektedir. Yine anayasanın 28. maddesine göre "Herkes önceden izin almaksızın silahsız ve saldırısız toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir." Oysa getirilen tasarının 4. maddesinin (H) bendi, toplantı ve yürüyüşleri izne bağlamakta ve komutanlığa yasaklama yetkisi vermektedir. Anayasanın 17. maddesi "Haberleşme özgürlüğü"nü getirmiş, haberleşmenin gizliliği ilkesini öngörerek hakim kararı olmadıkça bu gizliliğe dokunulamayacağını kabul etmiştir. Tasarının 4/H maddesi ise, gizliliği ortadan kaldırmaktadır. Tasarının getirdiği kişiyi "mecburi ikamete zorlama" yetkisi de (m. 4/E) Anayasanın 18. maddesine aykırı düşmektedir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken konu, kısıtlamaların, hak ve özgürlüklerin özüne dokunup dokunmadığı, ve onları ortadan kaldırıp kaldırmadığıdır.

Anayasanın II. maddesine göre: "Kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz." Hak ve özgürlüklerin özüne dokunan sınırlamalar geçersizdir. Anayasa Mahkemesi de hangi hallerde hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmuş sayılacağını birçok kararlarında göstermiştir. Bu kararlara göre bir hak ve özgürlüğün kullanılmasını son derece zorlaştıran ya da onu kullanılamaz hale getiren yasalar, hakkın özüne dokunmuş sayılır.

Buhran ve Olağanüstü Hal Yasa Tasarısının I. maddesinde: "Bu kanun savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi (Buhran) veya savaş hallerinde, sıkıyönetim ilanına lüzum kalmaksızın kişi hak ve hürriyetlerini Anayasanın II. maddesi çerçevesinde kısıtlayacak yetkileri ile bunların kullanılması esas ve usullerini düzenler." denilmektedir.

Oysa tasarı ile getirilen hükümler, anayasal hak ve özgürlüklerin özüne dokunmakta ve onları ortadan kaldırmaktadır. Basına sansür konulması, grev ve direnişlerin yasaklanması, toplantı ve yürüyüşlerin izne bağlanması, süresiz gözaltına alma yetkisi, vb. bu hak ve özgürlükleri kullanılamaz hale getirmekte ya da kullanılmasını son kararlarına göre iptal etmektedir.

•

Yasama alanına getirilen ve getirilmek istenen bütün bu baskı önlemleri, Anayasa ve Sıkıyönetim yasasında değişiklik istekleri, "Buhran ve Olağanüstü Hal Yasa Tasarısı"nın hazırlanması, ülkemizi yönetme yeteneğini yitiren egemen sınıfların kendi dikta rejimlerini hukuk alanında da perçinlemeyi amaçladıklarını göstermektedir. Günümüz politikacılarının dillerinden düşürmedikleri bunalım (buhran), temelde, ülkemizde uygulanagelen kapitalist yolla kalkınma sisteminin çıkmazından kaynaklanmaktadır. Bu yöntem terkedilmedikçe, sistemin kendisinden kaynaklanan bu bunalımın ortadan kalkması olanaksızdır. Yeni baskı yasaları getirerek, hak ve özgürlükleri kısıtlayarak, cezaları artırarak, bu tür bunalımların önlenemeyeceği tarihsel deneylerle ispatlanmıştır.

TEP'İN KAPATILMASI ÜZERİNE

ANAYASA Mahkemesi, Türkiye Emekçi Partisini, parti programında, "anadili Türkçe olmayan okul çağındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına milli eğitim bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitimi sağlanması" tümceciği yer aldığından dolayı, siyasal partiler yasasına aykırı bularak, ve "azınlık" yarattığı gerekçesiyle, temelli kapattı.

Faşist saldırıların azgınlaştığı, faşistlerin, cumhuriyet savcılarını ve yargıçları, emniyet müdürlerini, demokrat ve devrimci avukatları ve doktorları, profesörleri ve öğretmenleri, yazarları ve gazetecileri, işçileri ve öğrencileri, siyasal parti yöneticilerini ve sendika yöneticilerini katlettiği, ülkenin çeşitli kentlerinde ve özellikle mezhep ve ırk farklılıklarının ağır bastığı bölgelerde, toplu katliamlara giriştiği bir dönemde, Anayasa Mahekmesinin önüne, bu faşist cinayetlerle olduğu kadar mezhep ve ırk temeli üzerinde ayrılıkçılık ve bölücülük tohumları ekmekle ilişkisi bulunan faşist partinin değil, bu cinayetlerle ve bölücülükle ilgisi olmayan **TEP** gibi partinin getirilmiş olması, demokrasi açısından, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Bundan daha önemlisi, demokrasi cephesinde yerini almış bulunan kesimlerin, birkaç sosyalist parti ve yazar dışında, bunu dile getirmeyişleridir.

Üzerinde durulması gereken ikinci nokta, Anayasa Mahkemesinin kararıdır. TEP Genel Başkanı, Anayasa Mahkemesi önünde yaptığı savunmalarda, TEP programının bir bütün olarak ele alınması gerektiğini, ve bu programda, bölücülüğün dıştalandığını sergilemiş, demokratik haklar sağlanması ile bölücülük arasında bir özdeşlik kurmanın yanlış olacağını vurgulamıştır. Unutulmaması gereken bir nokta vardır ki, Anayasa Mahkemesi, bir yıl kadar önce bombalı saldırıya uğramış, ve bu bombalı saldırının failleri olan faşistlerden bir kısmı yakalanmıştır. Faşist saldırının, bir yandan Anayasa Mahkemesini baskı altına almaya çalıştığı, ve cumhuriyet savcıları gibi, Anayasa Mahkemesi üyelerini de dolaylı yoldan tehdit etmekte olduğu bir dönemde, Anayasa Mahkemesinin, Anayasayı ve onun demokratik içeriğini ve dolayısıyla onun kurumlarından biri olan Anayasa Mahkemesini içtenlikle savunan bir parti hakkında oybirliğiyle aldığı kararın, nesnel olarak, faşist hareketin önündeki engellerden birini kaldırmaya yarayacağı ve bundan Anayasanın ve onun kurumlarının kazançlı çıkmayacağı anlaşılır bir şeydir.

Bir yandan cumhuriyet savcılarını, bir yandan Anayasa Mahkemesini baskı altına almaya çalışan faşist terör, daha başlangıçta, TEP genel başkanının yolunu keserek, onu kurşunlarına hedef yapıyordu. TEP'in kapatılmasından sonra ise, faşist terör, yeni bir mevzi kazanmış olmakla birlikte, doğası gereği bununla yetinmemiş, bu kez, TEP yöneticilerinden Vecdi Özgüner'in evini seçmiş, ve eşi Dr. Sevinç Özgüner ile birlikte Vecdi Özgüner'i gece kurşuna dizmiştir.

Faşizmin genel kuralıdır, açık faşizme geçene değin, bir yandan kendi örgütlerinin yargı organları önüne çıkarılmasını önleyerek, ve öte yandan, demokrat ve devrimcileri, kendi faşist yasaları gereğince, yasa-dışı silahlı örgütlerince katlettirerek, demokrasiyi, ve onun kaynağını oluşturan anayasal hakları, silahlı baskı altına alır. Bu tablo karşısında, ilerici, demokrat ve devrimci kesimin davranışı ise, son derece ilginç olmuştur. Burada, kişiler ve yayın organları üzerinde, herhangi bir yayın yapmayı ilke olarak benimsemediğimizi belirtelim. Ama şunu da ekleyelim ki, demokratik kitle organları ve yazarları, *Demokrat* ve onların yazarları dışında, TEP'in kapatılması gibi son derece önemli bir olayı, "sessizce" geçiştirmeyi yeğlemişlerdir. TEP genel başkanı üzerinde bir tabanca ile yakalandığı zaman duyarlık gösteren yazarların, TEP'in kapatılması karşısında, adeta sözbirliği etmişçesine, tek bir tümce ile olsun sözetmemeye özen göstermeleri, kaygı verici bir tutumdur. Evet, TEP'in kapatılması demokrasimiz açısından önemli ve kaygı verici bir olaydır, ama bu kapatma kararı karşısındaki suskunluk, demokrasi açısından adeta "dehşet"e kapılmamızı gerektiren bir davranıştır.

YENİ ÜLKE

ÜLKE'NİN SORULARINA TEP GENEL BAŞKANI MİHRİ BELLİ'NİN YANITLARI

Soru: Türkiye Emekçi Partisi (TEP) kapatıldı. Bu konuda ne diyorsunuz?

Yanıt: TEP, programının içerdiği kimi sözcükler ve özellikle "Ulusal Devrimci Kültür için" başlıklı (**H**) bölümünün 2 sayılı bendinde yer alan "Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitimi sağlanması (Anayasa Madde 12)" sözlerinden ötürü kapatıldı.

Anayasa Mahkemesinin kararında geçen "kimi sözcükler" ibaresiyle kastedilen programdaki Milli Demokratik Devrim tezlerini açıklayan bazı cümlelerdir. Üzerinde özellikle durdukları, TEP programının gerekçesinde yer alan " (Milli Demokratik Devrim) emperyalizmin özellikle Kürt halkı ile ilgili olarak oynamaya çalıştığı "böl ve yönet" oyununu bozacak, nerede belirirse belirsin, gerçek yurtseverliğin karşıtı olan şoven eğilimleri etkisiz kılacak, bütün çağdışı uygulamaları (zorla asimilasyon vb.) tasfiye edecek, Türkiye halkının gönüllü birliğini gerçekleştirecektir." cümlesidir.

Kısaca bugün Türkiye'de anadili Türkçe olmayanlar için Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde, yani devlet okullarımızda anadil ve kültür eğitimi istemek suçtur. Bir Siyasal Partinin kapatılması için bu kadarı yeterlidir. Böyle bir uygulamanın yer alabildiği bir ülkede "çoğulcu demokrasi" üzerine atılan nutuklar boş laftır. Burada yalnızca şu ya da bu biçimde bir açık faşizmi tezgahlama gayreti içinde olan iktidar çevrelerini, ya da AP iktidarını destekleyenleri kastetmiyorum. Parlamenter muhalefeti de kastediyorum. Burjuva demokrasisi açısından bile skandal sayılması gereken böyle bir karar karşısında CHP çevrelerinin sessizliği ibret vericidir. Bunlar sıradan burjuva demokratı bile değildirler.

Anayasa Mahkemesi önünde savunmamız iki aşamalıdır. İlk aşamada zorla asimilasyon politikasının bir ifadesi olan Siyasi Partiler Kanununun 89. maddesinin 1961 Anayasasının demokratik özüne aykırı olduğunu ileri sürdük ve iptalini istedik. Bu, reddedildi. İkinci aşamada TEP programını savunduk ve ülkenin toprak bütünlüğünün, halkımızın ayrı ayrı kesimleri arasında gönüllü birliğin ancak demokratik bir ulusal politika ile gerçekleştirilebileceğini, hakiki bölücülerin çağdışı politikaları uygulayanlar olduğunu savunduk.

Soru: Şimdi ne olacak. Yanılmıyorsak TEP yöneticileri aleyhinde TCK 141. maddeden açılmış olan bir başka dava var?

Yanıt: TEP kurulur kurulmaz Program ve Tüzüğünü Yayınlayan Emekçi dergisi yazı işleri müdürü hakkında 142. maddeden dava açıldı. İçişleri bakanlığı harekete geçerek ilgili mercilere bir ihbar yazısı gönderdi (10 Mart 1976 tarihli yazı). Bunda parti programı ve tüzüğünde 141. maddenin ihlal edildiği ihbar ediliyordu. Bu yazı üzerine Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı TEP sorumluları hakkında dava açtı. Bu dava mahkûmiyetle sonuçlandığı takdirde partinin fiilen kapatılmasına varacaktı. Yani DGM bir siyasî partiyi kapatma davasına bakmaya kalkışmıştır. Oysa, bilindiği gibi, böyle bir davaya ancak Anayasa Mahkemesi bakabilir. Bu, Anayasa hükmüdür. Biz bu durumda DGM savcısının sorularını cevaplandırmayı reddettik ve istediği parti karar defterlerini kendisine vermedik. Bunun üzerine parti başkanı olarak bana "hapsen tazyik" yöntemini uyguladılar. Cezaevine atıldık.

Dayandıkları kanun maddesi İcra-İflas Kanununun bir maddesi idi. İstenen defterler teslim edildiği takdirde tahliye edilecektim. Böylelikle altı ay cezaevinde tutuldum.

İstanbul DGM önüne çıkarıldığımızda biz, görev konusundaki itirazlarımızı yineledik. Bu mahkemede üç duruşma yapıldı. Sonunda iddianame okunamadan DGM, Anayasa Mahkemesi partiyi kapatana dek duruşmayı erteleme kararı aldı. Demokratik güçlerin direnişi sonucu yeni bir DGM yasası çıkarılamayınca, yargıçları hükümetçe atanan bu özel mahkemenin varlığı sona erdi. Dava dosyası Ağırceza Mahkemesine gönderildi. Ağırcezada aylar yıllar boyu kimlik tespiti ile vakit geçirdi. Sıkıyönetim ilan edilince dosya Sıkıyönetim Mahkemesine gönderildi. Bu mahkeme de görevsizlik kararı verdi ve dosyayı uyuşmazlık mahkemesine gönderdi. TEP dosyası şu anda oradadır.

Anayasa Mahkemesi kapatma kararı verdiğine göre, 141'den açılan davaya herhalde yakında bakılacaktır.

Evet, TEP kurulduğu günden beri Demokles kılıncı tepemizde sallandırılmıştır. Programda 141'in iptal edildiği iddiasıyla hakkında kovuşturma açılmış olan bir partinin normal siyasal faaliyette bulunamayacağını takdir edersiniz. Biz bundan beş yıl önce hakkımızda soruşturma açılır açılmaz, yeni üye kaydetmeme ve yeni parti örgütü kurmama kararı aldık. Yani 141. madde yürürlükte oldukça, bir siyasal partinin faaliyetini durdurmak için mutlaka bir mahkûmiyet elde etmek şart değil. Bir savcıya dava açtırırsın ve yıllar boyu partinin normal eylemine engel olabilirsin.

Soru: Egemen güçler niçin sol partiler içinde özellikle TEP ile uğraşıyorlar?

Yanıt: Çünkü TEP, kadrosuyla ve siyasal çizgisiyle proleter devrimci hareketin altmış yıllık tarihinde sağlam ne varsa onun gerçek mirasçısı, temsilcisi ve sürdürücüsüdür. Başkaları da aynı şeyi iddia ediyorlar, ama Bilen'i de Perincek'i de yalan söylüyor. Egemen güçler bizim doğru söylediğimizi biliyorlar. Onun için baş hedefleriyiz. Onun için kurulduğumuz günden beri "Bizim tezgâhladığımız bu demokrasicilik oyununda sizin yeriniz yok" demeye getiriyorlar. Öteki siyasal örgütler sol laf etmede bizden çok daha ileridirler. Egemen güçler için önemli olan ne söyleyen değil, kim söylüyordur.

Hareketimizin tarihini tüm reddeden bazı sol gruplara gelince. Onlar da bilmelidirler ki, ayakları tarih toprağına basmadıkça, kafa sayısı bakımından ne denli elverişli durumda olurlarsa olsunlar, fraksiyon niteliği taşımaktan kurtulamayacaklar ve etkinlikleri sınırlı kalacaktır.

Bir başka neden bizim fraksiyon durumuna düşmekten titizlikle kaçınmamızdır. Türkiye solu bölünmüştür. Bu bir gerçek. Bu durum, burjuvazinin solu bölme taktiğini başarıyla uyguladığını gösterir. Solda hatalar yapılmış, emperyalizmin oyununa gelinmiştir. Bu bakımdan sorumluyuz. Solun bölünmüşlüğü emperyalizmin ve işbirlikçilerinin elinde en güçlü silahtır. Gereken kavrayış bilinç ve yaratıcılığı göstererek bu silahı onların elinden almakla yükümlüyüz. Bu başarıldığı anda Türkiye'de güçler dengesi değişecek, ve çok daha güçlü olan hareketimiz inisiyatifi eline geçirerek belirleyici rol oynayacaktır.

TEP bu gerçeği en iyi kavradığı için ve fraksiyon durumuna düşmemeye dikkat ederek tüm sol içindeki sağlam unsurları çağımızın devrimci düşüncesinin ilkeleri çevresinde birleştirmeye çalıştığı için boy hedefi olmuştur. Egemen güçler kendileri için en büyük tehlikenin solun birleşmesi olduğunu pek iyi bilmektedirler.

Bir başka neden bizim Dünyanın bugün içinde bulunduğu koşulları ve Türkiye toplumunun özgüllüğünü gözönünde tutan bağımsız ve yaratıcı tutumumuzdur. Türkiye devriminin doğal ittifaklarını hesaba katmakla birlikte bu doğal ittifaklara ters düşen tutum ve davranışlara düşmemekle birlikte, biz, hiçbir dış merkezi marksist eleştirinin üstünde tutmuyoruz. Egemen güçler, Türkiye'de devrimi gerçekleştirecek olan hareketin ayağı ülke toprağına basan ve her çeşit sekterlikten, dogmacılıktan uzak kalarak yaratıcı bir tutumla tüm ulusal demokratik güçleri devrim yolunda birleştirebilen hareket olacağını pek iyi biliyorlar. Tüm çabaları solu böyle bir merkezden yoksun tutmaya yönelik olmuştur.

Soru: Şimdi ne yapacaksınız?

Yanıt: Türkiye İMF buyruklarıyla yönetilen bir ülke durumundadır. Yurdumuz emperyalist dünya sistemi için yeni sömürgecilik yöntemleriyle ezilen ve sömürülen bir ülkedir. Bu durum her devrimciye, her yurtsevere görevler yükler. TEP Türkiye Solunun yalnızca bir parçasıydı. Sözünü ettiğim sağlam unsurlar bizim dışımızda da var. TEP'in kapatılması kararı da sosyalizm yolunda bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin ne denli çetin olacağım gösterir. TEP olsun olmasın bu mücadele verilecektir. Bu mücadelenin zaferle sonuçlanması tarihsel zorunluluktur.

MUZAFFER ERDOST

KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN "ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜ" ÜZERİNE NOTLAR

1. *Küçük Tarım İşletmeleri ve Kapitalist Meta Ekonomisine Bağlanması*

Kapitalist ekonominin egemen duruma gelmeye başlaması, köylülüğü, giderek kapitalist meta ekonomisine bağlar, ve küçük köylü işletmesi, üretim biçimi açısından değişikliğe uğramadığı halde, üretici köylü, sanayi sermayesinin sömürü alanına çekilir. Küçük köylü işletmelerini, üretim ilişkisi açısından, bugün, bizde, üç ana kategoriye ayırmak olanaklıdır. Biri, bağımsız küçük köylü işletmeleridir. Köylü, aynı zamanda işlediği toprağın ve üretim araçlarının sahibidir, ve dolayısıyla ürettiği ürünü kendisi maledinir. İkincisi, ortakçılık (ya da kiracılık) usulüyle üretimde bulunan küçük köylü işletmeleridir. Bunlar, şu ya da bu nedenle, artık tarımla uğraşmayan ailelerin, kendilerine miras yoluyla intikal etmiş, bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklükte olan topraklarını, ortakçılık usulüyle ektirdiği küçük işletmeler olabileceği gibi, büyük toprak mülklerin (örneğin bir ya da birkaç köyün), tarla biçiminde parsellenerek, küçük işletmeler büyüklüğünde, köylü ailelere, ortakçılık usulüyle ektirilen topraklar da olabilir. Üçüncüsü, henüz aşiret bağlarının tam olarak çözülmediği, aşiret birimlerinde gördüğümüz küçük köylü işletmeleridir. Burada, aşiret üyesi köylü ailesi, nasıl aşiret varlığına kan bağı ile bağlıysa, işlediği toprağın bağımsız sahibi olarak görünse de, toprağı aşiret birliğinin ortaklaşa (komünal) mülkü durumundadır. O, aşiretin tüm toprağının, aşiret üyesi olduğu için sahibi durumundadır; aşiretin toprağının belirli bir parçasını ise, aşiret üyesi olduğu için tasarrufunda bulundurma hakkına sahiptir. Bu tasarruf hakkını, aşiret içersinden bir başka üyeye, mülkü gibi devredebilir, satabilir; ama bu hakkını, aşiret dışından birine aşiretin izni olmadan devredemediği gibi, aşiretin diğer üyeleri de, kendisinin (ya da temsilcisi olarak aşiret yönetiminin) rızası olmadan, tasarrufunda bulundurdukları toprağı devredemezler, satamazlar. Aşiret üyesi aşiret birliğine ve aşiret reisine kan bağı ile bağlıdır, ve bu, somut ifadesini, aşiret reisine ödediği ürün-rant ve emek-rantta (angarya) gösterir.

Demek ki, bugün, ülkemizde, küçük işletmeler, genel olarak üç kategoriye ayrılmaktadır; ve bunlar, biri bağımsız küçük köylü işletmeleri; ikincisi ortakçılık ve (ortakçılığın bir uzantısı anlamında, kapitalist kiracı çiftçiden ayrı olarak) kiracılık biçiminde işletilen yarı-feodal küçük köylü işletmeleri; üçüncüsü, aşiret bünyesinde ya da feodal vergi ve angaryalar bakımından toprak sahibi ile ortakçı köylü arasında feodal bağımlılıkların devam ettiği, feodal ilişkilere dayalı küçük köylü işletmeleridir.

İster işlediği toprağın sahibi olması anlamında bağımsız küçük üretici köylü olsun; ister bir başkasının toprağını ortakçılık, kiracılık yöntemleriyle işleyen küçük üretici köylü olsun; ister aşiret bağlarıyla aşiret birliğine ve aşiret reisine bağlı küçük üretici köylü olsun, bunlar, kapitalist ekonominin ağır basmaya başlaması ile birlikte, giderek, kapitalist meta ekonomisine bağlanmaya başlarlar. Bir yandan, küçük üretici, giderek üretim araçlarını ve geçim nesnelerini meta olarak pazardan sağlarken, buna bağlı olarak, öte yandan kapitalist pazar için meta üreticisi durumuna gelir. Kapitalist ekonomiye bu bağlanma, küçük işletmenin yukarda belirtilen özelliklerine, kapitalist pazara yakınlığına ve buna benzer etkenlere bağlı olarak, farklı süreçler izlediği gibi, köylü ailesinin, bir bölümünü doğrudan tüketme durumunda bulunduğu tahıl gibi ürünlerin yetiştirildiği alanlarda daha yavaş ve kendisinin doğrudan tüketmesinin ya da işlemesinin pek olanaklı olmadığı sinaî bitkilerin yetiştirildiği alanlarda daha hızlı olur. Hatta, tahıl yetiştirilen alanlarda, kapitalist pazar için meta üretimi, mutlak noktasına, ancak küçük üreticinin ortadan kalkmasıyla birlikte ulaşabilir. Çünkü küçük üretici çiftçi, küçük üretici olarak kaldığı sürece, ekmeklik ununu ve buğdaydan ürettiği diğer gerekli geçim nesnelerini, kendi buğdayından sağlamaya devam edecektir. Ama diyelim, şeker pancarı, tütün, pamuk ve benzeri sınaî bitkiler için aynı şeyi söylemek olanağı yoktur; ve hele, işlenmesi, mutlak olarak büyük-ölçekli işletmeyi ya da fabrikayı gerektiren tarımsal ürünler için, bu daha da kaçınılmazdır.

Dolayısıyla küçük üretici, üretim araçlarını ve gerekli geçim nesnelerini pazardan meta olarak sağladığı ölçüde, kendi ürettiği ürünün bir kısmını ya da önemli bir kısmını pazar için, yani meta olarak üretir. Böylece, ürettiği ürünler, doğal ekonomide olduğu gibi kendi büyüklükleriyle ölçülmezler; bunların büyüklüklerini, piyasa-fiyatı belirler;*

---

* Burada bazı terimleri, okura anımsatmakta yarar var. Başlangıçta, üreticiler, ürünlerini, kendi değerleri üzerinden satıyorlardı. Dolayısıyla onların piyasa-fiyatı, aşağı-yukarı, değerleriyle çakışmaktaydı. Çünkü, köylü, bir ölçek tahılını üretmek için ne kadar emek-zamanı harcadığını pratik olarak hesaplayabiliyor, ve buna karşılık, kendisi henüz tarımdan ya da tarımsal çevreden kopmamış bulunan demirci de, bir ölçek tahılın üretimi için ne kadar emek-zamanı harcandığını hesaplayabiliyordu. Demircinin çift demirinin üretimi bakımından da durum aynıydı. Bunlar, birbirleriyle ürünlerini değişirken, ya da birbirlerine ürünlerini satarken, ürünlerin içerdiği ortalama emek-zamanı üzerinden fiyatları belirleyebiliyorlar, yani ürünlerini, aşağı-yukarı, değeri üzerinden satıyorlardı. Ticaretin kapalı çevreden daha uzak alanlara uzanması ve özellikle dünya ticaretinin gelişmesiyle, üretilen ürünlerin içerdiği değer ile fiyatları arasında farklar oluşmaya başladı. Tacir, ya kendi değeri üzerinden aldığı ürünü, pahalı satıyor, ya da ürünü kendi değerinin altında bir fiyatla kapatabiliyordu. (Engels'in *Kapital* 3'e, "Ek" yazısına bakınız.) Böylece, bir ürünün içerdiği değer ile fiyatı arasında fark oluştu.

Ürünün değeri, bilinir ki, içerdiği emek-zamanı ile ölçülür. Bir ürün, biri geçmiş-emek ve öteki canlı-emek olmak üzere, iki farklı emek içerir. Geçmiş emek, ürüne kendi büyüklüğünde aktarılır, canlı emek ise kendi tükettiğinden daha büyük bir değer yaratarak ürüne aktarılır. Dolayısıyla, canlı-emek, biri gerekli-emek, diğeri artı-emek olmak üzere iki kısma ayrılabilen bir değeri ürüne aktardığı için, yeni üretilen ürün, bu ürün için daha önce harcanmış olan emekten (geçmiş emek ve gerekli-emek toplamından) bir fazla (artı-emek) içerir. Öyleyse, bir ürünün değeri, hammaddelerden ve üretim araçlarından ürüne aktarılan geçmiş-emeği + canlı-emeği içerir. Canlı-emek, gerekli-emek + artıbir yandan, satın aldığı malların piyasa-fiyatları, ve öte yandan, kendisinin sattığı malların piyasa-fiyatları tarafından belirlenir.

2. *Küçük Üreticinin Artı-Emeğinin Ürününü Topluma Bedava Bırakması*

Sanayi sermayesinin tarıma yatırılmasının koşullarını bir önceki yazımızda (*Ülke*, n° 7) ayrıntılı olarak belirtmeye çalışmıştık. Kapitalist, sermayesini, tarıma, ancak, sermayenin ortalama kârını ve toprağın rantını gerçekleştirebileceği koşullar ortaya çıktığı zaman yatırır. Sanayiye yatırılan sermayenin organik bileşimi, tarıma yatırılan sermayenin organik bileşiminden daha yüksektir. Bir başka deyişle, sınaî üretimde, yatırılan toplam sermayenin üretim araçlarına ayrılan kısmı, tarımsal üretimdekinden fazla; değişen sermayeye (işçi ücretlerine) yatırılan kısmı tarımsal üretimdekinden daha azdır. Dolayısıyla, yatırılan toplam sermayenin belirli büyüklüğü açısından, kapitalist tarım işletmesinde, yaratılan artı-değer, sınaî işletmeye göre daha fazladır. Tarımsal işletmede sağlanan artı-değerin, sınaî işletmeye göre fazla olan kısmı, toprağın rantını oluşturur. (Ayrıntılı bilgi için *Ülke*, n°7'ye bakılabilir.) Ve dolayısıyla ka-

---

emeği içerdiğine göre, bir ürünün değeri, geçmiş-emek + gerekli-emek + artı-emek toplamından oluşur.

Kapitalist ekonomide, ürünün maliyet-fiyatının, geçmiş emek ve gerekli-emekten oluşacağı anlaşılır. Geçmiş-emek, ürüne üretim araçlarından ve hammaddelerden aktarılan kısımdır. Gerekli-emeğin karşılığı ücret olarak ödenmiştir. Ürünün maliyet-fiyatı, içerdiği geçmiş-emek ve gerekli-emekten oluştuğu halde, aynı ürün, değer olarak, bir de artı-emek (artı-değer) içerir. Yani ürünün değeri, maliyet-fiyatından, (içerdiği artı-değer kadar) daha büyüktür. Eğer, ürünler, kapitalist ekonomide kendi değerleri üzerinden satılacak olsaydı, piyasa-fiyatı, ürünün değeri ile çakışırdı. Oysa, kapitalizmde rekabet yasası, çeşitli üretim dallarına yatırılan sermayelerin kâr oranlarını eşitler. (Bu konuda herhangi bir ekonomi politik kitabına, ya da benim, Ülke, n° 7'deki yazımda s. 60-62'ye bakılabilir.) Dolayısıyla, kapitalist ekonomide, bir ürünün, *üretim-fiyatı*, maliyet-fiyatı ve ortalama (genel) kâr oranı tarafından belirlenir. Kâr oranının artı-değerin toplam sermayeye oranı olduğu, ve ortalama kâr oranının, toplam artı-değerin, toplam toplumsal sermayeye oranı olduğu gözönünde tutulursa, üretim-fiyatı, kapitalist sınıfa, toplam toplumsal anlamda, maliyet-fiyatı ile artı-değeri gerçekleştirmesi olanağını sağlayan bir fiyattır. Kapitalist sınıf, metaın gerçekleşmesiyle, yani sonal satışıyla, toplam toplumsal üretim için harcadığı maliyet-fiyatını (değişmeyen sermaye yani üretim araçları + değişen sermaye yani işçi ücretlerini) geri alır ve toplam artı-değerin *tümünü*, kendisine maledinir. Üretim-fiyatı, ortalama kâr oranına bağlı olarak, şu ya da bu üründe, içerdiği değerin altında ya da üstünde olmakla birlikte, metalar bir bütün olarak ele alındığında, ürünlerin içerdiği değeri üzerinden satıldığı anlaşılır.

pitalist tarım işletmesinde, brüt üründen işçi ücretini alırken, net üründen kapitalist sermayenin kârını, toprak sahibi toprağının rantını alır. Ama, kapitalist, sermayesinin ortalama kârını gerçekleştiremediği zaman, tarıma sermaye yatırmaktan vazgeçecektir; ve toprak sahibi toprağının rantını alamadığı zaman, toprağını, kapitalist kiracıya, kiraya vermeyecektir. Toprak sahibi, koşullar elverdiğinde, bir kapitalist olarak, kendi toprağını işletiyorsa, toprak rantından vazgeçmesi olasılığı vardır; ama, genel olarak, artı-değerin bir kısmının oluşturduğu sermayenin kârı, ve bir diğer kısmının oluşturduğu toprak rantı, gerçekleştirilmek gerekir.

Marx, kapitalist ekonominin egemenliği halinde, kendisi bir kapitalist işletme olmayan küçük üreticinin işletmesinin brüt üründen sağlayacağı gelirin, benzeşim yoluyla, kapitalist ekonominin kategorileriyle ifade edilebileceğini belirtir. Böylece, kapitalist ekonominin egemenliği altında, küçük üreticinin gelirini, açıklamak amacıyla, kapitalist tarım işletmesindeki gelir kategorilerine ayırma olanağı buluruz. Dolayısıyla, küçük tarım işletmelerinde, doğrudan üretici köylü, brüt ürününden, emekçi olarak ücretini, (üretim araçları sahibi olduğu için) sermayesinin kârını, ve (toprağının sahibi olduğu için) toprağının rantını alır. Bir başka deyişle, o, kendine ücretini ödemiş, toprağının rantını kendinden almış, ve sermayesinin kârına sahip olmuştur.

Doğaldır ki, küçük üretici köylünün, ücretini, kârını ve rantını gerçekleştirmesi, onun meta ekonomisine bağlanmasında, ürününü, kapitalist pazar için, meta olarak üretmesinde ifadesini bulur. Eğer, ürünlerin piyasa-fiyatı, kendi değerine eşit değil de, bu değerin altında ise; yani ürünü, değerinin altında bir fiyatla satılıyorsa, o zaman, küçük üretici köylü, bu gelir kategorilerinden birini gerçekleştiremez. Şöyle: ürünü, değerinin üzerinden satıldığı zaman, o, ücretini, kârını ve rantını gerçekleştiriyordu. Değerinin altında satıldığı zaman, ücretini ve kârını gerçekleştirmiş, rantı gerçekleştirememiş olur. Ama, toprak, onun emeğinin tek istihdam aracı ve tarım, ailesinin geçim konusu olduğu için, o, ailesinin geçimini sağladığı sürece, toprağını ekmeye devam edecek, dolayısıyla, ürününün içerdiği ve rant kategorisi içersinde kendisine dönecek olan kendi yarattığı değeri, topluma bedava bırakacaktır. Eğer piyasa-fiyatı ürününün değerinden daha düşük olursa, o zaman, sermayesinin kârı kategorisi içersinde ele aldığımız kendi yarattığı değeri de gerçekleştiremeyecek, bu değer kitlesini de, topluma bedava bırakacaktır. Bazı durumlarda ise, ücretini bile asgari düzeyde gerçekleştirecek, fiziksel varlığını asgari düzeyde sürdürmek zorunda kalacaktır.

Bir başka deyişle, küçük üretici köylü, kapitalist tarımdan farklı olarak, toprağının rantını ve sermayesinin kârını gerçekleştiremediği zaman bile üretime devam etmek ve hatta ücretini asgari düzeyde gerçekleştirdiği zaman bile toprağını işlemek durumundadır.

Ama ne var ki, küçük üretici köylünün ürünü, her ne kadar, benzeşim yoluyla, ücrete, kâra, ranta ayrıştırılmış olsa da, ücretin de, kârın da, rantın da, üründe içerilen değeri, doğrudan üreticinin emeğiyle yaratılmıştır. Yani, gerekli-emeği ücretini, ve artı-emeğinin bir bölümü kârını, bir bölümü rantını içerir. Sermayesinin sahibi olduğu için kendi artı-emeğinin bir bölümünü oluşturan kârı, bir kapitalist gibi, kendisinin maledinmesi gerekirken, bunu, topluma bedava bırakmak durumunda kalır; ve aynı şekilde, toprağının sahibi olduğu için, kendi artı-emeğinin bir bölümünü oluşturan rantı, büyük toprak sahibi gibi, kendisinin maledinmesi gerekirken, bunu da topluma bedava bırakmış olur.

Kapitalist tarım işletmecisi, işçinin yarattığı artı-değerden kârını, ve büyük toprak sahibi, gene işçinin yarattığı artı-değerden rantını almaktan vazgeçmediği halde, küçük üretici köylü, kendi artı-emeğinin ürününü, topluma bedava bırakmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Doğaldır ki, tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatı, arz ve talep yasalarıyla belirlenir. Küçük tarım işletmelerinin ağır bastığı, nüfusun büyük bir kısmının tarımsal nüfustan oluştuğu bir ülkede, toprağın doğal verimliliği, tarımsal ürünlerin arzında büyük bir rol oynar. Bu nedenle de, iyi ürün yıllarında, arz, talepten fazla olur, ve piyasa-fiyatı, en iyi topraklarda üretilen ürünün değeri üzerinden belirlenir. Dolayısıyla, orta verimli topraklarda üretilen ürün, değerinin altında satılacak, diyelim rantı gerçekleştirmeyecek; en az verimli topraklarda üretilen ürün, değerinin daha altında bir fiyatla satılacak, ve burada rant ve kâr gerçekleştirilemeyecektir.

Ama, kapitalist tarım işletmeleri açısından durum farklıdır. Çünkü, kapitalist tarım işletmelerinde sermayenin bileşimi, küçük tarım işletmelerine oranla daha yüksek, dolayısıyla, emek üretkenliği daha fazladır. Bundan ayrı olarak, toprağın doğal verimliliğinin ve iklim koşullarının olumsuz etkisi, kapitalist tarım işletmelerinde (gene değişmeyen sermayenin büyüklüğünün bir ifadesi olarak), gübre, sulama, makineli tarım gibi olanaklarla, asgarî düzeye indirilmiş olacaktır. Dolayısıyla, belli büyüklükteki bir alandan elde edilen ürün kitlesi, daha az emek harcanan kapitalist işletmede, daha çok emek harcanan küçük işletmedekinden büyük olacak; bir başka deyişle, kapitalist işletmede üretilen belli bir ürün kitlesinin içerdiği değer, küçük işletmede üretilen aynı miktardaki ürün kitlesinin içerdiği değerden daha az olacaktır.

Piyasa-fiyatı, kapitalist işletmelerde ve küçük işletmelerde üretilen ürünlerin değeri ortalaması üzerinden gerçekleştiği zaman, kapitalist işletmede üretilen ürün, kendi değerinin üstünde, ve küçük işletmede üretilen ürün kendi değerinin altında satılmış olacaktır. Piyasa-fiyatı, kapitalist işletmelerde üretilen ürünün değeri üzerinden gerçekleştiği zaman ise, küçük işletmelerde üretilen ürün, kendi değerinin daha altında satılacak; yani, tarımcı kapitalist, maliyet-fiyatını (işçi ücretleri dahildir) çıkardıktan sonra, kârı ve rantı gerçekleştirdiği halde, küçük üretici köylü, rantı ve kârı gerçekleştiremeyecek; ürünü rant ve kâr olarak ifade ettiğimiz değeri içerdiği halde, bu değerleri, topluma bedava bırakmış olacaktır. Üçüncüsü: piyasa-fiyatı, küçük üreticinin ürününün değeri üzerinden gerçekleştiği zaman ise, kapitalist işletmede üretilen ürün, değerinin üstünde bir fiyatla satılmış olacak, dolayısıyla, toplum, karşılığını almaksızın, bedavadan, bu ürün için, tarımcı kapitaliste, ürününün değeri üstünde bir fazla ödeyecektir. Bu fazlanın, rant olarak ertesi yıl toprak sahibine aktarılacağı bilinir. Ne var ki, tarımcı kapitalist, toprağı, bir yıllığına değil de, daha uzun süren yıllar için kiralamışsa, bu ranta, toprak sahibi gibi kendisinin elkoyacağı anlaşılır.

İki şey kaçınılmazdır: küçük üretici köylü, ürününü değeri üzerinden sattığı zaman, tarımcı kapitalist ve büyük toprak sahibi, toplumdan, değerinin üstünde bir fazla sızdırır, ya da toplum, bedavadan, tarımcı kapitaliste ve büyük toprak sahibine bir fazla ödemek durumunda kalır. Ya da, tarımcı kapitalist, ürününü değeri üzerinden satmıştır, o zaman küçük üretici köylü, artı-emeğinin değerini, topluma bedava bırakmak durumundadır. Küçük üreticinin topluma bedava bıraktığı, artı-emeğidir ve artı-emeğin, kapitalist ekonominin egemenliği altında, toplumun çalışan kesimi aracılığıyla, sermaye tarafından nasıl emildiğini aşağıda özet olarak açıklayacağız.

3. *Kapitalist Ekonominin Egemenliği Altında, Küçük Üreticinin Gerekli-Emek Zamanının Uzaması*

Gördük ki, küçük üreticinin, bir çalışma günü, ya da tarım sözkonusu olduğuna göre bir yıllık emek-zamanı, benzeşim yoluyla, üçe ayrılabilir: kendi ücretini ürettiği gerekli-emek zamanı, sermayesinin kârını ürettiği artı-emek zamanı, toprağının rantını ürettiği ek artı-emek zamanı.

Diyoruz ki, küçük üretici, yıllık olarak, emek-zamanının bir kısmında kendi ücretinin değerini üretir. Doğal ekonomide, bu, üretilen ürünün kendi büyüklüğüne bağlıdır. Şöyle: üretici köylü, ailesinin geçimi için gerekli ürünlerin büyük bölümünü kendi işletmesinde üretir; ancak tuz, saban demiri, pencere camı vb. gibi bazı gerekli nesneleri, köylü ailesi, meta olarak pazardan sağlar. Ve bunun için de, ürününün küçük bir kısmını meta olarak pazara sunar. Köylü ailesinin, yalnızca, tarımsal ürünler üretmediği, hayvansal ürünler ve bu arada ev elzanaatına dayanan mamul ürünler ürettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Doğal ekonomiye bağlı köylü ailesi, esas olarak, ürettiği ürünleri doğrudan kendisi tükettiği için, ürünlerin kendi büyüklükleri, köylü ailesinin gerekli-ürününü ve artı-ürününü belirlememize olanak sağlar. Konumuzu yalınlaştırmak için köylü ailesinin ürettiği ve tükettiği çeşitli ürünleri, buğday olarak ifade edelim: diyelim, köylü ailesinin yıllık tüketimi, 50 teneke buğday ise, 50 teneke buğday ürettiği zaman, tüm emek-zamanı, gerekli-emek zamamyla çakışmış olur. Tüm emek-zamanı, kapitalist ekonominin terimleriyle söylersek, onun yalmzca ücretini oluşturur. Yıllık tüketimi gene 50 teneke buğday olduğu halde, 75 teneke buğday üretiyorsa, 50 teneke buğday gerekli-ürünü, 25 teneke buğday da artı-ürünü ifade edecek, emek-zamanı bakımından, bu, gerekli-emek ve artı-emek biçiminde ifade edilmek istendiğinde, emek-zamamnın üçte-ikisi gerekli-emek, üçte-biri artı-emek zamanı olarak ele alınabilecektir. Ya da, bunun tersi bir durumda, yani ailenin yıllık tüketimi için 50 teneke buğday gerekli olduğu halde, 40 teneke buğday üretiyorsa, o zaman kapitalist ekonominin terimleriyle, ücretini de tam olarak gerçekleştirememiş olacaktır.

Görülüyor ki, doğal ekonomide, ürünün kendi büyüklüğü, gerekli-emek ve artı-emek zamanını belirlememize olanak sağlar. Ama, kapitalist meta üretimine bağlanmış bulunan küçük üreticinin gerekli-emek zamanı ve artı-emek zamanı, ürününün kendi büyüklüğüyle değil, artık meta olan ürününün fiyatı ve meta olarak tükettiği üretim araçlarının ve geçim nesnelerinin fiyatı ile belirlenir. Diyelim, ürettiği buğdayının tümünü satacak ve üretim araçlarını ve geçim nesnelerini satın alacaktır. O zaman, ilkin ürettiği buğdayın niceliği değil, onun fiyatı, ve ikincisi, bu buğdayı üretmek için gerekli üretim araçlarının ve geçim nesnelerinin fiyatı, onun gerekli-emek zamanının sınırlarının belirlenmesinde belirleyici rol oynayacaktır. Diyelim, 75 teneke buğday üretiyor, ve bunu yeniden üretmek için gerekli olan üretim araçlarını ve geçim nesnelerini yerine koymak üzere satın almak gerektiğinde, bunların fiyatını, 75 teneke buğdayını satarak ödeyebiliyorsa, o zaman, gerekli-emek zamanının sınırı, doğal ekonomide olduğu gibi, 50 teneke buğdayı üretmek için harcanan emek-zamanı ile değil, 75 teneke buğdayı üretmek için harcanan emek-zamanı ile belirlenecektir. Üretilen ürün kitlesinin aynı kaldığını varsaydığımızda, satın aldığı metaların fiyatı yükseldikçe ve sattığı ürününün fiyatı düştükçe, onun gerekli-emek zamanının sınırları uzayacak ve artı-emek zamanının sınırları daralacaktır.

Bir başka deyişle, doğal ekonomiye göre, küçük üreticinin artı-emeğine tekabül eden artı-ürün, kapitalist meta ekonomisinin egemenliği altında, gerekli-emeğe tekabül eden gerekli-ürün kategorisine bürünecek, ama aslında küçük üreticinin artı-ürününü ifade eden artı-emeği, meta değişimi yoluyla, emilmiş olacaktır.

Görülür ki, kapitalist ekonominin egemenliği döneminde, bağımsız küçük üreticinin gerekli-emeğinin ve artı-emeğinin sınırları, piyasa-fiyatı tarafından belirlenir. Piyasa-fiyatının, üretim-fiyatı ile çakıştığını varsayalım. Üretim-fiyatı, maliyet-fiyatı ile sermayenin genel ortalama kârının toplamından ve maliyet-fiyatı da, üretim araçlarından ürüne aktarılan değer ile işçi ücretlerinin toplamından oluştuğuna göre, sınaî ürünlerin üretim-fiyatlarının belirlenmesinde, sermayenin genel ortalama kârının belirleyici rol oynadığı açıktır. Tarımsal ürünlerin üretim-fiyatlarmın belirlenmesinde, (toprak-mülkiyeti tekeli, sanayie yatırılan sermaye ile tarıma yatırılan sermayelerin kâr oranının eşitlenmesini ilk bakışta engellediği için), sermayenin ortalama kârından ayrı olarak, toprak-rantına tekabül eden bir ek kâr da rol oynar. (Ayrıntılı bilgi için *Ülke*, n° 7'deki yazımın 69-71. sayfalarına bakılabilir.) Ama, her ikisinin temelinde de, sermayenin belirleyici yönü ortaya çıkar. Yani, bağımsız küçük üreticinin, satın aldığı üretim araçlarının ve geçim nesnelerinin fiyatı, sanayi sermayesi tarafından; sattığı ürünlerin fiyatı, sanayi sermayesi ve kapitalist toprak rantı tarafından belirlenir. Bu ise, küçük üreticinin yazgısını, büyük sermaye ve büyük toprak sahiplerinin belirlediğini açıklamaya yeter.

Bağımsız küçük üreticinin gerekli emek-zamanmın sınırı, sermayenin ortalama kârı ve büyük toprak sahibinin rantı tarafından belirlendiği için, buna bağlı olarak, onun artı-emek zamanının sınırı da, bir bakıma, sermaye ve büyük toprak sahipleri tarafından belirlenmiş olur. Gerekli emek-zamanı uzadığı kadar, artı-emek zamanı daralır. Ve öyle bir noktaya gelebilir ki, tüm emek-zamanı, gerekli-emek zamanı ile çakışır. Bu, küçük üreticinin, sermayesinin kârından ve toprağının rantından vazgeçmesi, ve ama ürününde içerilen bu değerleri, topluma karşılıksız vermesi demektir. O, bir miktar sermaye ve bir miktar toprağa sahip olmakla birlikte, yalnızca ücretini almış olur, ve artı-emeğinin ürününü topluma karşılıksız olarak bırakır. Toplumun, küçük üreticiden karşılıksız olarak aldığı bu değerin egemen sınıflara isabet eden kısmı, bunlar tarafından karşılığı ödenmeden tüketilir. Çalışan yığınlar, gerekli geçim nesnelerinin bir bölümünü, değerlerinin daha altında satın almış olacakları için, kendilerine bedavaya malolunuyor görünen bu kısım, sermaye açısından, çalışan yığınların gerekli-emek zamanlarının kısaltmasının bir aracı olur. Örnek: diyelim, sanayi işçileri, tahılı, içerdiği değerin altında bir fiyatla satın aldıklarında, onların tükettikleri değeri üretebilmeleri için gerekli-emek zamanları kısalmış olur ve buna bağlı olarak artı-emek zamanı uzar, ve bu, daha büyük bir artı-değer olarak sermaye tarafından emilir. Örnek: diyelim, tekstil dalında üretim yapan kapitalistler, küçük üreticinin pamuğunu, içerdiği değerin altında bir fiyatla (ki, sermaye, kâr oranını artırmak için hammadde fiyatlarını düşük tutmak ister[*]) satın aldıklarında, sermayenin kâr oranı yükselecek, ve bu fark, bu farkı yaratan küçük üreticinin değil, kapitalistin cebine girecektir.

4. *Ortakçı Küçük Köylülüğün Feodal Sömürü ve Sermayenin Sömürüsü Gibi İkili Sömürü Alanında Kalması*

Biz, yukardan beri, ilkin, küçük üreticinin kendi toprağına ve üretim araçlarına sahip olduğunu ve ikincisi, gerek üretim araçlarını ve gerek toprağını borçlanmaksızın tasarrufunda bulundurduğunu varsaydık. Şimdi, soruna, bu iki açıdan bakmanın gereği var.

---

[*] Sermayenin organik bileşimi yükseldikçe, kâr oranı azalır. Sermayenin organik bileşimi, değişmeyen sermaye (üretim araçları) ve değişen sermaye (işçi ücretleri) arasındaki oranda ifadesini bulur. Diyelim, 100 olan toplam sermayenin organik bileşimi, 60 (üretim araçları) + 40 (işçi ücretleri) biçiminde bölünmüş olsun. Artı-değer oranı, yüzde-yüz olursa, üretilen ürünün değeri, 60+40+40 (artı-değer)=140'tır. Kâr oranı, artı-değerin, toplam sermayeye oranıdır. Yani artı-değer 40. toplam sermaye 100 olduğu için, kâr oranı 40:100 yani %40'tır. Sermayenin bileşimi yükseldiği, yani değişmeyen sermaye, değişen sermayeye göre arttığı zaman, diyelim değişmeyen sermaye 80 + değişen sermaye 20 olduğunda, artı-değer oranı %100 olduğunda, artı-değer 20 ve ürünün değeri, 80+20+20, yani 120'dir. Kâr oranı ise artı-değerin (20), toplam sermayeye (100) oranı olduğu için, %20'dir. Sermayenin bileşimi yükseldikçe artı-değer oranı aynı kaldığı halde, kâr oranı düşer. Kapitalist, üretim araçları içersinde yer alan hammadde fiyatlarını düşük tutarak, kâr oranını artırır. Diyelim, üretim araçlarına yatırılan değişmeyen sermaye 80, bunun hammaddeye isabet eden kısmı 60 olsun. (Diyelim, üretim aracı makineler, kendilerinin içerdiği değerin yirmide-birini bir yıllık ürüne aktardığı halde, hammaddeler bir yılda birçok kez, doğrudan üretime gireceği için, hammaddeye yatırılan kısım daha büyüktür.) Şimdi, hammadde fiyatlarında, %12'lik bir düşüş olsun. O zaman, üretim araçlarına yatırılan 20, ve hammaddeye yatırılan 60 yerine 50 olacak, değişmeyen sermaye 20 + 50 = 70 olacaktır. Sermayenin bileşimi ise, 70+20 biçiminde olacaktır. Artı-değer oranı %100 olduğu ve artı-değer 20 olduğu için, kâr oranı, 20 : 90 = %22 olacaktır. Hammadde fiyatları düşmeden önce, kâr oranı %20'ydi; şimdi ise, hammadde fiyatı %12 düşmüş, ve kâr oranı, %22'ye yükselmiştir.

Birincisi, küçük üretici, kendi toprağının sahibi olmadığı zaman, toprağın rantını, ve eğer üretim araçlarını da toprak sahibinden alıyorsa, kapitalizmin terimleriyle söylersek, sermayenin kârını, ürün ya da nakit olarak, toprak sahibine ödemek durumundadır.

Küçük üretici ile toprak sahibi arasındaki ilişki, bugün ülkemizde, ortakçılık ya da icar biçiminde kendini gösterir. Özellikle ortakçılıkta, doğrudan üretici köylü, ürünün belirli bir kısmını (bu, ürünün belirli bir oranıdır), toprak sahibine, toprağın rantı olarak öder. Burada rant, doğrudan ürününün kendi büyüklüğüne bağlıdır ve başlangıçta, artı-ürünün kendisi olarak belirlenmiştir; özünde, feodal rantı yansıtır. Diyelim, doğrudan üreticinin gerekli geçim giderleri, 50 teneke tahıl tarafından karşılanıyorsa ve 75 teneke tahıl üretilmişse, bunun, üçte-birini, yani 25 tenekesini, toprak sahibine, rant olarak ve ürün biçiminde vereceği için, kendisine 50 teneke kalacak ve artı-emeğinin ürünü olarak artı-ürün, rant olarak toprak sahibine ödenecektir. Ama, eğer, aynı zamanda kapitalist meta ekonomisinin egemenliği altında bulunuyorsa, şimdi, bu 50 teneke tahılını meta olarak pazara sunmak ve üretim araçları ile geçim nenelerini kapitalist pazardan satın almak durumundadır. Yukarda ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi, bu kez, kendi metaının ve satın aldığı metaların fiyatı, burada, rol oynayacak, ve 50 teneke tahıl, doğal ekonomide gerekli geçim gerkesinmesini karşıladığı, yani diyelim ücretini tam olarak aldığı halde, bu kez, gerekli geçim gereksinmelerini tam olarak karşılayamayacak ve dolayısıyla, ücretini eksik olarak gerçekleştirecek ve yarattığı değerin bir kısmını topluma bedava bırakacaktır. (Topluma bedava olarak bırakılan bu kısmın, sermaye tarafından nasıl emildiğini, yukarda açıklamıştık.)

Feodal ve yarı-feodal ilişkilerin devam ettiği, ve bunun yanısıra, kapitalist ekonominin egemenliği altında bulunulduğu bir konumda, doğrudan üretici köylü, bu kez, hem toprak sahibi sıfatıyla karşısına çıkan feodalin, hem meta ekonomisine bağlanması dolayısıyla sanayi sermayesinin sömürüsü alanına çekilmiş olacaktır. Burada doğrudan üretici köylü, bu ikili sömürü ile karşı karşıyadır. (Biz, yabancı sermayenin sömürüsünün, bu sömürüye eklendiğini, *Ülke*, n° 7'deki yazımızda, özellikle 116-139. sayfalarında ayrıntılı olarak açıklamıştık.)

Ortakçılığın ağır bastığı bir sistem içersinde, doğrudan üretici köylünün, icar koşullarının, ortakçılıkla elde edilecek feodal rantın niceliği tarafından belirleneceği açıktır. Ne var ki, burada, kötü ürün yıllarında üretici aleyhine ortaya çıkan duruma değinmek gerekir. İcarcılık ya da kiracılık, -kapitalist tarımcı olan kiracıdan farklı olarak-- feodal toprak rantının, yani artı-ürünün, para olarak belirlenmesinden başka bir şey değildir. Bu kez, doğrudan üretici, toprağın rantını para olarak ödemek için, ürünün belirli bir bölümünü meta olarak üretecek ya da kendisi için gerekli ürünün bir kısmını satmak zorunda kalacaktır. Eğer, koşullar, ortalama düzeyde ise, yani o yıl ortalama bir verimlilik sözkonusu ise, ürün kitlesi açısından, anlaşmaya göre bir kaybı olmayacağı açıktır. Ama, ürünün piyasa-fiyatı, burada aleyhine bir rol oynayabilir, ve ödeme yükümlülüğü olan para kitlesini elde edebilmek için, artı-ürün kitlesinin üstünde bir ürün kitlesini satmak, yani kendi ücretine tekabül eden gerekli-ürün kitlesinden de bir bölümünü, rant olarak ödemek zorunda kalacaktır. Bu miktarın, kötü ürün yıllarında daha da artacağı anlaşılır bir şeydir.

5. *Küçük Üreticinin, Ticaret ve Tefeci Sermayesinin Kapitalist-Öncesi Sömürü Alanıyla Sanayi Sermayesinin Sömürü Alanı Ortasında Kalması*

İkincisi. Küçük üretici köylü, üretim araçlarını ve geçim nesnelerini sağlamak için, kasabadaki esnafa borçlanmış ya da tefeciden veya komşusu ağadan faizle para alarak toprağını ipotek altına sokmuş olabilir. Şimdi burada, benzeşim yoluyla şu sınıflandırmayı yapabiliriz. Üretim araçlarının tümünü ya da bir kısmını, borçlanarak aldığı zaman, sermayesinin tümünün ya da bir kısmının, ona borç vermiş bulunan sermaye sahibine ait olduğu anlaşılır bir şeydir. Sermaye sahibi olarak, küçük üreticiye, ister nakit olarak ister meta olarak verilen sermayenin kârı, ödeme süresine göre, küçük üreticinin ödeyeceği ürünün fiyatı üzerinden saptanacağı için, küçük üretici, sonuçta, bu sermayenin üründe gerçekleşecek olan kârını, sermaye sahibine, ürünü düşük fiyatla devrederken ödemiş olacaktır. Ya da, o, gerekli geçim nesnelerini, yani ailesinin giysi, yiyecek ve benzeri gereksinmelerini, borçlanarak aldığı zaman, değişen sermayenin (işçi ücretlerinin) bir bölümünü karşılamış bulunan sermaye sahibine, bunun kârını, ücretinden ödemek durumunda kalacaktır. Ya da, gereksinmelerinden birini, veya giderek artan borçlarını, artık gerekli-üründen ayırdığı paylarla karşılayamadığı zaman, faizle borç para alacak, ve borcuna karşılık, toprağını gösterecektir. Bunu, ipotek ettirmiş olması ya da olmaması bizim konumuz açısından önemli değildir, çünkü, kendisine, borçlanma olanağı sağlayan, sahibi olduğu toprağıdır. Bu borcun faizini ise, toprağının rantından ödeyecek, bir başka deyişle, toprağın rantı, tefeciye devredilecektir.

Oysa, küçük üreticimiz, kapitalist ekonominin terimleriyle söylersek, gerekli-emeğin karşılığı olarak ücretini, artı-emeğin karşılığı olarak, sermayenin kârını ve toprağın rantını oluşturan artı-değeri üretmiştir. Şimdi (artı-emeğine tekabül eden ve kapitalist ekonomiyle benzeştirdiğimiz için yanlış olarak artı-değer olarak terimlendirdiğimiz) sermayenin kârını ve toprağın rantını oluşturan bu kısma, ürününe önceden belirlenen düşük fiyat yoluyla ya da faiz olarak, tüccar ve tefeci sermayesi elkoymuş olacaktır. Ve bazan bu da yetmeyecek, kimi zaman da ücretinden belirli bir kısmı, tüccar ve tefeci sermayesine ödeyerek, fiziksel varlığını asgarî düzeyde sürdürmek zorunda kalacaktır.

Bu arada, ticaret ve tefeci sermayesinin niteliğine değinmekte yarar var. Bilinir ki, ticaret ve tefeci sermayesi, sanayi sermayesinden önce de varolan, eski sermaye biçimleridir. Tüccar, ucuza alıp pahalıya satarak, ya da tefeci, parasını pahalı verip ucuza alarak (yani diyelim 80 lirayı 100 liraya satarak), para kitlelerini büyütürler. Paraları, para doğurduğu için sermayedirler. Ama, sermayeleri üretime girmez. Para doğurur ama, üretken değildir. Tüccar, metalar alır ve bunları aldığı gibi satar. Tefeci ise, para verir ve parasını daha büyük bir nicelikte geri alır. Birinde gerçekleştirme süreci, bir metaın alınıp satılması işleminde tamamlanır. Diğerinde gerçekleşme süreci belirlenen bir süre sonunda tamamlanır.

Buna karşılık, sanayi sermayesi, bu ticaret ve tefeci sermayelerinden özünde ayrıdır. Sanayi sermayesi, üretken sermaye olarak, üretime girer. İlkin, para-sermaye olarak piyasaya çıkar, üretim araçları, hammaddeler ve emek-gücü satın alır. İkincisi üretken-sermaye olarak üretime girer. Hammaddeler, üretim araçlarında, emek harcanarak, mamul hale gelir. Diyelim, pamuk, iplik haline, ya da iplik, dokuma haline gelir, veya aynı işletme içersinde iki işlem de bir yerde tamamlanır. Sanayici kapitalist, aldığı metaı olduğu gibi satmaz. O, daha ileri düzeyde, mamul madde üretmek üzere meta alır. Küçük üreticiden ya da zanaatçıdan şu bakımdan ayrılır ki, kendisi emeğiyle üretime girmez, gereken emek-gücünü de meta olarak satın almıştır. Dolayısıyla, para-sermayesi, üretken-sermayeye ve üretken-sermayesi, meta-sermayeye dönüşür. Para-sermayesi, meta-sermaye olarak piyasaya sunulduğu zaman, meta-sermayesi, emekçinin, artı-değerini de içerir. O, metaları ucuz alıp pahalı satarak değil, aldığı geçmiş emek değerlerine, canlı emek katılmasını sağlayarak, daha büyük değerde bir meta elde etmiş olur. Ama, canlı emek için ödediği ücret, canlı emeğin tüm değerine eşit değildir, ancak onun bir kısmını (gerekli-emek kısmını) ücret olarak emekçiye ödemiş ve emekçinin ürüne aktardığı artı-değer kitlesi, ona, karşılığı ödenmeden kalmıştır. Şimdi o, geçmiş ve canlı emeği içeren metaının değerine sahiptir. Bunun içersinden geçmiş emeğin değerini ödemiş, canlı emeğin değerinin bir kısmını (gerekli-emek kısmını) ödemiş ve fazlasını (artı-emek kısmını) ödememiştir. Dolayısıyla onun sahip olduğu ürün, içersinde, kendisinin karşılığını ödemediği bir fazla değer (artı-emeğe tekabül eden artı-değer) içerir. Ama o, ürününü, içerdiği değer üzerinden satacaktır.

Öyleyse, ticaret sermayesinde olduğu gibi, ucuz alıp pahalı satarak değil, yani değerinin altında bir fiyatla alıp değeri üzerinden bir fiyatla ya da değeri üzerinden alıp değeri üstünde bir fiyatla satarak değil; ürünleri içerdiği değer üzerinden alıp içerdiği değer üzerinden satarak, kâr sağlar. Ne var ki, emek-gücü olarak satın aldığı metaya ücret olarak ödediği değer, bu emek-gücü sahibinin ürüne kattığı değerden küçüktür. O, satıcı ya da alıcıyı kazıklayarak değil, emekçinin ürüne kattığı değerin tam karşılığını ödemeyerek, aradaki farkı kâr olarak maledinir.

Küçük üretici, kapitalist-öncesi sermayeler tarafından sömürüldüğü zaman, bu sömürünün kategorileri de, doğaldır ki, o üretim tarzının kategorilerine benzeştirilerek açıklanır. Kapitalizmin egemenliği döneminde, kuşku yok ki, kapitalist-öncesi sermayelerin sömürüsü, bir yandan, kapitalist ekonominin kategorilerine benzeştirilir, öte yandan, bu sömürünün kapitalist-öncesi özellikleri gözönünde bulundurulmak gerekir.

Kapitalist meta üretiminin egemen duruma gelmeye başlaması, kuşkusuz, ticaret sermayesini, kapitalist meta ekonomisine bağladığı ölçüde, ticaret sermayesi de, sanayi sermayesinin bir parçasına dönüşür. Bu kez, ticaret sermayesi, sanayi sermayesinin bir parçası, bir öğesi haline gelir. Çünkü, sanayici kapitalist, ürettiği metaını, ürettiği yerde, kendi değeri üzerinden gerçekleştiremez. Bu metaın tam olarak kendi değeri üzerinden gerçekleşebilmesi, yani sonal tüketici tarafından satın alınması, aynı zamanda toptancı ve perakendeci tüccar zincirini de gerektirir. Dolayısıyla, sanayici kapitalist, metaını, toptancı tüccara satarken, onu kendi değeri üzerinden değil, değerinin altında bir fiyatla bırakır. Bir başka deyişle, ürünün içerdiği artı-değer, tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu, toptancı tüccardan sonal perakendeci tüccara kadar, tüccar sermayelerinin, tüm toplam sermayeye oranı üzerinden, yani bu sermayelere isabet eden artı-değer tutarında eksik bir fiyatla gerçekleştirilir. Sanayici kapitalistin, metaını, tüccara, değerinin altında bıraktığı fiyat, bu metaın üretimden sonal gerçekleşmesine değin gereken toplam sermayeye, ticaret sermayesinin katıldığı paya isabet eden artı-değer miktarı düşüldükten sonraki fiyattır. Tüccar kapitalist, metaları, aldığı fiyatın üstünde bir fiyatla satarken, aslında, artı-değerin tam gerçekleşmediği bir fiyatla almış, ve artı-değerin tam gerçekleştiği bir fiyatla satmış olur. Dolayısıyla, kapitalist meta ekonomisine bağlanan ticaret sermayesinin kârını, bu metaın üretiminde ürüne aktarılan artı-değerin bir kısmı oluşturur.

Yukarda, sanayi sermayesinin, küçük üreticiyi nasıl sömürdüğünü açıklamaya çalışmıştık. Bu metaı, değişim amacıyla elinde bulunduran tüccar ya da esnafın, bir yandan, işçi sınıfı tarafından üretilen artı-değeri paylaştığını ve bu anlamda, bir yönüyle, kapitalist ekonominin bir kategorisine dönüştüğünü belirtelim. Şimdi ise, küçük üreticinin karşısına, bu tüccar veya esnafın, nasıl bir kimlikle çıktığına bakmak gerekir.

Örnek olarak, halk arasında "Kürt faizi" olarak bilinen ve daha çok Konya çevresinde uygulanan faizcilik türüne eğilelim. İslamiyette faizcilik yasak (haram) olduğu için, "faizcilik" yapmadığına "Allah"ı inandırmak isteyen dini bütün manifaturacı, köylüye, faizle para vereceği zaman, kapitalist sanayicinin fabrikasında modern işçi sınıfının canlı emeğiyle üretilen bir top basma kumaşı, alıcı köylünün isteği üzerine tezgâha çıkarır. Alıcı köylü, bir top basmaya gereksinmesi olduğu için, onu satın almak ister. Ama topun fiyatı olan 3.000 lirası yoktur. Ne var ki, onun karşılığında toprağı vardır ve "din kardeşi" olan ve her müslümana olduğu gibi bu köylüye de yardımcı olmak için yanıp tutuşan manifaturacı, malını köylümüze bir senet karşılığı bırakabileceğini söyler. Bir senet düzenlenir, ve köylü, tanıklarının imzası altında, 3.000 liralık borç senedini imzalar. Böylece, bu gereksindiği basma topunu, manifaturacıdan satın almış ve karşılığında borç senedini imzalamıştır. Ama, bu senet imzalandıktan sonra ve henüz basma topu tezgâhın üzerindeyken, köylü, "Allah"ın gizemli uyarısıyla olsa gerek, böyle bir basma topuna sahip olduğunu, ama basmaya değil, paraya gereksinmesi bulunduğunu anımsayarak, onu manifaturacıya satmak ister. Önceden belirlenen fiyattan "Allah"ın haberi olmadığı inancıyla olsa gerek, 2.000 liraya, basma topunu, manifaturacıya satmayı kabul eder. Manifaturacı, kumaşı peşin para ile almıştır ve kasasından, kumaşın tutarı olan 2.000 lirayı çıkarır, köylümüze verir. Manifaturacı 2.000 lira vermiş ve köylüden 3.000 liralık senet almıştır. Ama bu 2.000 lirayla, köylü, kızı ve gelini için gene aynı toptan iki entarilik basma kestirmesi, bir çift lastik, iki kürek, bir gaz lâmbası, bir pencere camı, iki kilo şeker (Anadolu'da manifaturacılar şeker de satar), bir kilo sabun alması, ve bunu peşin fiyatları üzerinden manifaturacıya hemen oracıkta ödemesi ise o kadar doğaldır. Şimdi, manifaturacı, metaını, fiyatları üzerinden satarak, modern işçi sınıfının yaratığı artı-değerden sermayesi oranında payını almış, ama bundan ayrı olarak, köylüye faizle borç para vermiş, ve köylünün, büyük kısmını harcamış olduğu ve doğal güçlerin gerçekleştirmesini bekleyeceği artı-emeğinin ürününe elkoymuş olur.

Ya da, kasabadaki esnaftan, deftere yazdırarak alışverişini yapan köylünün, hasatı kaldırırken, tahılını, tütününü, soğanını ya da bir başka ürününü, belirlenen fiyat üzerinden, esnafa satmak koşuluyla bir anlaşmaya bağlandığı bilinir. Bu belirlenen fiyatın, ürünün geçerli piyasa-fiyatının altında, esnafın "faiz"ini gerçekleştireceği bir fiyat olması anlaşılır bir şeydir. Böylece, bir ucuyla kapitalist meta ekonomisine bağlanan ve işçi sınıfının yarattığı artı-değeri, sermayesi oranında paylaşan kasaba esnafı, bir ucuyla, küçük üreticinin, ürününde gerçekleşecek olan artı-emeğinin değerine (ki, bu, kapitalist ekonomiye benzeştirerek söylersek, küçük üreticinin sermayesinin kârına, toprağının rantına ve hatta ücretinin bir kısmına), vadeli satış yoluyla, faiz olarak elkoymuş olur. Burada, biz, sorunu açıklayabilmek için her ne kadar kapitalist ekonominin kategorilerini kullansak da, kapitalist-öncesi sömürü biçimi kendini açık biçimde ortaya koyar. Her ne kadar, kapitalist tarım işletmesinde, sermayenin kârı ve toprak rantı artı-değerden oluşursa da, burada, köylü, artı-emeğinin ürününü ve hatta gerekli-emeğinin ürününün bir kısmını, pahalı aldığı parayı ucuz olarak öderken, veya ürününü değerinin altında satarken, tefeci ya da tüccara, karşılığını almaksızın kaptırmış olur. İster esnaf, ister tefeci kimliğiyle köylünün karşısına çıkılmış olsun, onun ürününü kendi değerinin (hatta piyasa-fiyatının) altında, yani ucuza kapatarak, ve ona parayı pahalı verip ucuza alarak, kapitalist-öncesi ticaret ve tefeci sömürü biçimleriyle, küçük üreticiyi sömürmüş olur.

6. *Küçük Üreticinin, Bir Yandan Kapitalizmi ve Bir Yandan Kapitalist-Öncesi İlişkileri Beslemesi*

Açıktır ki, küçük üreticinin varlığı, kapitalist ekonominin egemenliği koşullarında, bir yandan kapitalizmi ve bir yandan kapitalist-öncesi sermayeleri, ve dolayısıyla hem kapitalist ilişkileri ve hem de kapitalist-öncesi ilişkileri beslemesinin olanağını sağlar. Ama, bu giderek küçük üreticinin mülksüzleşmesinin olanağını da yaratır. Kapitalist ekonominin egemenliği koşullarında, küçük üreticinin mülksüzleşmesi, bir yandan onu üretim araçlarından soyutlayarak özgür emek-gücü satıcısı haline ve öte yandan üretim araçlarının sermayenin maddî öğelerine dönüşmesinde kendini gösterir. Marx, küçük üreticinin kitlesel olarak mülksüzleştirildiği dönemlerin, acılı ve ızdıraplı dönemler olmakla birlikte, kulluk ilişkilerini ve geleneksel geri üretim ilişkilerini çözmesi anlamında, gerçekten devrim çağını başlatan dönemler olduğunu vurgular. Ama, kapitalizmin, küçük üretici köylünün ilkin ev elzanaatlarını ele geçirerek, ve daha sonra, onu, sermayenin sömürüsü altında giderek yoksullaştırarak mülksüzleştirmesi süreci gene acılı ve ızdıraplı bir yol izlemekle birlikte, bu süreç, bazan kuşaklar boyu uzun süren bir dönemi kucaklar. Kapitalizmin gelişmesi, bir yandan feodal birimlerde, feodalleri ve toprakbentleri (yani serf olan köylüleri), meta ekonomisine bağlayarak, feodal ile bağımlı köylü arasındaki kulluk ilişkisini zayıflatıp çözmeye başladığı gibi, bir yandan da, bağımsız küçük üreticiyi gene meta ekonomisine bağlayarak, yoksullaştırır ve onu, kendi mülkü olan küçük toprağından ve küçük üretim araçlarından yalıtır. Ama bu mülksüzleşme süreci, küçük üreticinin ağır bastığı yerde, kapitalist-öncesi sermaye biçimleriyle kenetlenerek, sürekli olarak uzar ve küçük üreticinin ızdırabını ve yoksulluğunu süregenleştirir. Kapitalist-öncesi sermayeler, sanayi sermayesi gibi üretken sermaye olmadığı ve o ölçüde yeni üretim alanları ve mülksüzleşen yığınlara çalışma koşulları yaratmadığı ve, küçük üreticinin, belirli bir yoksullaşma düzeyinden sonra, ücretli-işçi olarak sanayi ordusu saflarına emilmesinin olanaklarını yaratmadığı ve hatta engellediği için de, bu yoksullaşma fiziksel bakımdan en acılı düzeyde sürdürülebilecek bir süreç izler. Bunun yanısıra, hemen aşağıda örneğini vereceğimiz gibi, yalnızca kapitalist-öncesi sermayeleri besleyerek değil, aynı zamanda, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin yeniden diriltilmesi ve güçlenmesi koşullarını yaratarak, üretici ile toprak sahibi ya da üretici ile karşısına kapitalist tarımcı olarak çıkan toprak sahibi arasındaki kulluk ilişkilerini yeniden diriltir, güçlendirir, bir başka deyişle, üretim ilişkilerinde gerici bir rol oynar.

Kapitalizmin, kaçınılmaz olarak, tarımsal alanda, feodallizmi tasfiye etmekte olduğunu söyleyerek, feodal ilişkilerin tasfiyesi doğrultusunda siyasal çaba harcamanın gereksiz olduğunu ileri sürmek, köylülüğün uzun süre, kapitalizmin baskıya, zora, yıkıntı ve açlığa neden olacağı yoksullaşmasına razı olmak demektir. Bundan da önemlisi, feodal ilişkilerin varlığını koruduğu alanlarda, teknik ilerlemelere karşın, bazı bölgelerde, tarımda ilişkilerin gerilemesi, feodalizmi yeniden canlandırması olgusu ihmal edilmiş olur.

Örnek: Akdeniz kıyısında, seraların, piyasaya, meta üreten işletmeler olduğu için, birer kapitalist işletme sayılması gerektiği söylenir. Antalya'nın bir köyünde, serada çalışan bir emekçi ile konuşurken, geçen yıl gene aynı yörede karşılaşılan tanıdık biri sorulduğunda, emekçi, "ağalardan mı, bahçecilerden mi?" diye soruyu soruyla yanıtlamıştı.

Ağa aileleri, toprak sahipleri; "bahçeci" dedikleri, hiç toprağı olmayan ve "ortakçılık"la toprağı işleyen seracı emekçi ailelerdi. İkincilerin tümü, seracılığın başlaması ile birlikte dışardan gelmişlerdi. Üretilen ürünü, toprak sahibi ile yarı yarıya paylaşıyorlardı. İşletme, kendi içinde feodal nitelikteydi, ama üretim, gerek üretim araçlarının kapitalist pazardan sağlanması ve gerek ürünlerin doğrudan pazar için üretilmiş olması açısından, kapitalist ekonomiye bağlı idi. Yani kapitalizmin gelişmesi ve teknik ilerleme, tarımda kapitalizmin geliştiği bölgelerde bile, kapitalist-öncesi sömürüyü canlandırmaktaydı.

7. *Bir Devlet Tekel Fiyatı Olarak, Tarımsal Ürünlerin Destekleme Alım Fiyatlarının Küçük Üretici Açısından Yeri*

Tekel fiyatlarını konumuz açısından dıştalamamak gerekir. Son yıllarda, devletin küçük üreticiyi "korumak amacıyla" belirlediği destekleme alım fiyatlarının, konumuz bakımından küçük üreticiye ne kazandırdığını ve ne kaybettirdiğini özet olarak açıklamakta yarar var.

Taban fiyatları, devlet tarafından, tarımsal ürünler için belirlenen tekel fiyatlarıdır. Arz ve talep dengesi, üretici aleyhine bozulduğu zaman, taban fiyatlarının, küçük üreticinin yıkımdan kurtulmasında ya da yıkımını geciktirmesinde belirli bir ölçüde ona destek olacağı, bir başka deyişle, bu acı ve ızdıraplı yoksullaşmanın süresini uzatacağı açıktır. Bu nedenle de, taban fiyatları denilen tekel fiyatlarını, şeker pancarını örnek vererek açıklamaya çalışalım.

Şeker pancarının alıcısı, şeker fabrikalarıdır ve bunların büyük bir kısmı devlete, bir kısmı özel sektöre aittir. Bunun dışında hemen hemen serbest piyasası bulunmayan bir üründür. Ve esasen, pancar ekim alanları, üretimden önce belirlenir, ve dolayısıyla, arz ve talep dengesi, alıcı tarafından başlangıçta saptanır. Pancar fiyatlarının, öteden beri, devlet tarafından belirlendiği bilinir. Ama devletin pancar fiyatını belirlemesinin ölçütü nedir, ya da ne olabilir? Çünkü, pancar büyük alanlarda da ve önemli ölçüde makine ile üretilebildiği için, kapitalist tarım işletmeleri açısından pek elverişli bir ürün türüdür. Doğaldır ki, pancarın fiyatı, en azından, kapitalist tarım işletmelerinin maliyet-fiyatını, sermayenin ortalama kârını ve toprağın rantını gerçekleştirecek düzeyde olmalıdır. Aksi halde, kapitalist tarımcı, pancar üretimine devam etmeyecektir. Onun içindir ki, burjuva devlet, pancarın fiyatını, kapitalist tarım işletmesindeki maliyet-fiyatı, sermayenin kârı ve toprağın rantı üzerinden, bir başka deyişle, kapitalist tarım işletmesinde üretilen pancarın değeri üzerinden saptayacaktır. Küçük üretici açısından durum son derece farklıdır; çünkü, yukarda açıkladığımız üzere, küçük üretimde, üretim araçlarının küçük ve dolayısıyla sermaye bileşiminin düşük olması sonucu, emek üretkenliği, büyük işletmeye göre düşük olacaktır.

Pancarın fiyatı, büyük işletmede üretilen pancarın değeri üzerinden belirlendiği zaman, bu fiyat, küçük işletmede üretilen pancarın değerinin altında bir fiyat olacaktır. Küçük işletmede üretilen pancarın değeri üzerinden belirlendiği zaman ise, büyük işletmede üretilen pancar, değerinin üstünde bir fiyatla alınmış olacaktır. Burjuva devlet ise, en azından büyük işletmede üretilen pancarın değeri üzerinden bir fiyat belirlemek durumundadır; çünkü, tarımcı kapitalist, kârını ve toprağın rantını gerçekleştiremediği zaman, üretimden vazgeçecektir. Ama, küçük üretici, sermayesinin kârını ya da bununla birlikte toprağının rantını gerçekleştiremese bile, eğer ürün türünü değiştirmek ona daha iyi bir olanak sağlamıyorsa, ya da ürün türünü değiştirmek olanağına pek kolay sahip değilse, gene pancar ekmeye devam etmek durumundadır. Burjuva devletin, politik yaklaşımlarla, bazı yıllar, küçük üreticiye eğilim gösterdiği, küçük üreticinin ürününün değeri üzerinden bir fiyat belirlediği gözönüne alınabilir. O zaman, şu durumla karşılaşılır: büyük işletme sahibi, pancarını, kendi ürününün değeri üstünde bir fiyatla satar, ve ayrıca yeni bir ek kâr sağlar. (Bunun, sürekli olduğunda, toprak sahibine rant olarak devredileceği, eğer tarımcı kapitalist toprağı uzun yıllar için kiralamışsa bu ek kârı toprak sahibi sıfatıyla kendisinin mal edineceği bilinir.)

Bu yeni ek kârı, genel olarak çalışan yığınlar, karşılığını almadan, öderler. Dolayısıyla şu tablo açığa çıkar: Eğer, devlet tekel fiyatı, kapitalist tarım işletmesinde üretilen ürünün değeri üzerinden saptanırsa, küçük köylü, ürününü değerinin altında satacak, ve dolayısıyla, topluma, emeğinin değerinin bir bölümünü bedava vermiş olacaktır. Bu ise, daha önce açıkladığımız gibi, sanayi sermayesi tarafından emilecektir. Eğer, fiyatlar, küçük köylünün ürününün değeri üzerinden belirlenirse, o zaman, kapitalist tarım işletmelerinde üretilen ürünler, değerlerinin üstünde bir fiyatla satın alınmış olunacak, ve sonuçta, toplum tarafından karşılıksız olarak ödenen bir değer kitlesi, büyük toprak sahibi tarafından rant olarak emilecektir.

Bitirirken

Sistem içersinde, küçük toprak mülkiyetine ve küçük tarım işletmesine ilişkin olarak küçük köylülüğün "çözümsüzlüğünü" kendi varlığında taşıdığı bir gerçek. Emek üretkenliğinin gelişmesini yavaşlatan bir engel; bunun yanısıra, büyük toprak mülkiyetinden toplumsal mülkiyete geçiş sırasında gerekli bir aşama, kulluk ve bağımlılık ilişkilerinden özgür topluma geçiş zincirinde gerekli bir ara halka. Büyük feodal mülkiyet temeli üzerinde parsellenmiş tarımsal işletmede kulluk bağlarını çözen ara halka, ama büyük işletmelere göre, emek üretkenliğinin gelişmesinin bir engeli.

Küçük köylülüğün varlığı, sanayi sermayesinin (ve bunun bir öğesi olarak tarımsal işletmeye yatırılan sermayenin), ya bu emekçinin artı-emeğinin ürününün bir bölümüne karşılıksız elkoymanın maddî koşulu, ya da toplumun, sanayi sermayesine, karşılığını almadan bir değer kitlesi aktarmasının maddî aracısı. Küçük köylülüğün varlığı, yaygınlığı ölçüsünde, kapitalist ilişkilerin tarımsal alanda hem serbestçe gelişmesinin engeli, hem kapitalist-öncesi sömürü koşullarını sürdürmesinin aracı. Sanayi sermayesinin bir öğesi haline gelen ticaret sermayesine, artı-emeğinin ürününü bedeva kaptırarak, ticaret sermayesinin, sanayi sermayesine *üstünlüğünü* sürdürmesine maddi olanak sağlar. Ticaret sermayesinin kapitalist-öncesi yönünü, ve gene kapitalist-öncesi sermaye olan tefeci sermayesini beslemesinin maddî temelini oluşturur, kapitalist-öncesi sermayelerin canlı kalmasının aracı olur.

Küçük üreticiyi mülksüzleştiren sanayi sermayesinin, bu mülksüzleştirme sonucu, mülksüzleşen emekçinin emek-gücünün istihdam koşullarını yarattığı bilinir. (Burada, kapitalizmin, biriktirilen artı-değerin giderek daha büyük bir bölümünü değişmeyen sermayeye yatırarak, giderek azalan oranlarda emek-gücü isdihdam etmesi dolayısıyla oluşan yedek işçi ordusunu konu-dışı bırakıyoruz.) Kapitalist-öncesi sermayeler ise, köylülüğü, gene ve daha büyük ölçüde mülksüzleştirmekle birlikte, biriken sermayeyi, üretken sermayeye dönüştürmediği için, bir yanda mülkiyetten yalıtılmış emek-gücünün oluşmasını hızlandırdığı halde, öte yanda bu emek-gücünün istihdam koşullarını yaratmaz. Böylece, bir yandan kapitalizmin doğal sonucu olarak biriken yedek sanayi ordusunun, işsizler ordusunun, daha büyük ölçüde kabarmasına olanak sağlar ve işçi sınıfı üzerinde baskıyı artıran bir etmen olur, ve öte yandan, yoksullaştırdığı emekçilerin büyük bir bölümünün, normal ücretin çok altında, fiziksel varlığını en asgarî düzeyde gerçekleştirmeye razı olacak ölçüde, tarımsal alanda yığışmasına neden olur. Kırsal alanda, mülksüzleştirerek ya da büyük ölçüde yoksullaştırarak, yoksul köylülerin, kır yarı-proleterlerinin kabarmasına neden olan kapitalist-öncesi sermayeler, bu biriken "sermaye"yi üretken alana yatırmadıkları için, yani yoksullaştırdığı köylülerin, sanayi alanına çekilmesinin koşullarını yaratmadıkları için, bir yandan yoksullaştırdığı ve öte yandan kırsal alana mahkûm ettiği bu unsurlar üzerinde maddi egemenliklerini pekiştirebilirler ve siyasal baskılarını artırabilirler, bu bakımdan da gericiliği beslerler.

Kısacası, küçük köylülük, varolan sistem içersinde, ya demokratik ve devrimci hareketin bir basamağı, ya da gericiliğin ve çağımızda özellikle emperyalist gericiliğin bir aracı, taşıyıcısı olmak durumundadır. Küçük köylülüğün demokratik hareketi, ifadesini ister feodal, ister kapitalist tarım işletmesi biçiminde olsun, büyük toprak mülkiyetinin kaldırılmasında ve gene kapitalist-öncesi sermayeler olan tefeci ve ticaret sermayelerinin sömürü alanından köylülüğün kurtarılmasında bulur. Bağımlı bir ülkede, özellikle emperyalizm, köylülüğün, kapitalist meta ekonomisine bağlanmasında belirleyici rol oynarken, onun kapitalist-öncesi sermayelerin etkisine açık tutulmak istenmesi, çelişkili olmakla birlikte, emperyalist gericiliğin özüne uygun düşen bir tutumdur. Gelişmenin ekonomik koşullarını iradesi dışında yaratma durumunda kalırken. bunun ideolojide yansıması olarak demokratik ve devrimci gelişmeyi de engellemek istemesi, birbiriyle içiçe yürütülür.

Sosyalistlerin, küçük mülkiyete karşı tutumlarının, büyük mülkiyete karşı tutumlarından farklı olduğu bilinir. Sosyalistler, küçük mülkiyete, kararnamelerle son verilmemesi gerektiğini bilirler. Kooperatifler oluşturarak, küçük köylülerin, toplumsal mülkiyetin üstünlüğünü görüp kavrayarak kendi iradeleriyle toplumsal mülkiyete geçmesinin örneklenmiş koşullarını yaratırlar. Ama, sosyalizme giden yol da, küçük köylülüğün, emperyalist gericiliğin baskısından, kapitalist-öncesi sömürünün baskısından kurtarılmasından, bir başka deyişle, kırsal alanda demokratik devrimden geçecektir. Demokratik devrimin bir öğesi olarak toprak reformu konusunu bir başka yazımızda ele alacağız.

7-10 Haziran 1980

MUZAFFER ERDOST

MÜMTAZ SOYSAL'IN "ÜÇGEN" YAZISI VE BİR KEZ DAHA BİRİKİM'İN FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE

(1)

Sunuş

İnanmayabilirsiniz ama, Mümtaz Soysal hocamız, *Milliyet*'teki "Üçgen" adlı yazısına şöyle başlıyor:

> "İnanmayabilirsiniz ama, duyun ki, dünyanın en ciddi, en dengeli, en objektif sosyalist kültür dergilerinden biri Türkiye'de yayınlanır. Ayda bir çıkan "Birikim", konuları seçişi, derinliğine işleyişi ve slogancılığa kaçmayan bir dille anlatışı bakımından bu alandaki yabancı benzerliklerinden, hiç de geri kalmayan, dikkatle izlenmesi gerekli bir dergidir." (*Milliyet*, 20 Haziran 1980.)

12 Mart faşizminin özenle gözdiktiği, Soysal hocamız, "Üçgen" adlı yazısına şöyle devam ediyor:

> Arada sırada, belirli sorunlar için ayrı broşürler yayınlandığı da olur.
>
> Geçen yıl, Kahramanmaraş olaylarından sonra yayınlanan broşür, Türkiye'nin yakın geleceği bakımından "hassas bölge" olarak "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni" üzerinde durmaktaydı.

Bu bölge niçin hassas?

Öyle bir bölge ki, burası, geçiş dönemindeki Türkiye'nin bütün sorunları burada birtakım nazik dengelerle birlikte yanyana bulunuyor.

Dengeler, mezheplerle ve etnik farklılıklarla ilgili: Sünni mezhepten olanlarla olmayanlar, ana dili Türkçe olanlarla olmayanlar neredeyse eşit sayılarda bir araya gelmişler.

Daha doğrusu, yanyana, ama çoğu kez ayrı olarak: Genellikle bu bölgedeki mezhep ve etnik köken başkalıklarının ayrı mahalleler, ayrı köyler oluşturduğu görülür. Kaynaşmış, bütünleşmiş, mezhep ve etnik köken farklılıklarını aşmış çağdaş bir toplum yapısından henüz uzaktayız.

Son yıllara kadar az çok durgun bir ekonomik yaşam içinde pek büyük sorunlar yaratmadan sürdürülen bu nazik dengeler, ekonomik gelişme temposunun hızlanmasıyla birlikte harekete geçmeye, sarsılmaya, gerilimler yaratmaya başlamıştır.

Bu bölgenin Türkiye'deki hızlı yapı değişikliğinden nasibini biraz geç aldığı Batı'da Güney'de ve Kuzey'de görülen gelişmelerin buralara daha sonra geldiği doğrudur. Ama başka yerlerde sorun yaratmayan gelişmelerin, bu bölgede beklenmedik sonuçlar doğurduğu da doğrudur.

Çünkü, gelişmeler, yerleşmiş, benimsenmiş ve alışılmış durumlarda değişiklik yaratmaya başlamıştır. "Birikim"in deyimiyle, bölgenin "egemenlik yapısı" değişmektedir. Falanca mezhepten ya da etnik kökenden oldukları için üstün durumda sayılmaya alışmış olanlar, çoğu zaman, ekonomik yapı değişikliğinin yarattığı sonuçları hazmetmeye yanaşmamakta, tam tersine "eskiye özlem" duymaya başlamaktadırlar.

Bu durum, Türk toplumunu sarsmak, parçalamak ve olağanüstü gerilimler yaratmak isteyenler için çok elverişli bir ortam oluşturmaktır.

Çünkü, egemenlik yapısının değişmesi, sağlıklı toplum yapılarında olduğu gibi, kendisini her zaman normal siyasal kanallardan belli etmemektedir. Bu kanallar yerine eski mezhep kavgalarının kör öfkeleri canlandırılmakta, etnik köken farklarının sınırsız kızgınlıkları körüklenmektedir.

Ama, unutmayalım ki, aynı durum, Türkiye'ye karanlık bir otoriter rejim getirmek isteyenler için de elverişli bir ortam yaratıyor. Kör öfkelerin ve sınırsız kızgınlıkların yarattığı sonuçlarla katliama yönelik bir iç savaş ortamı oluşturup arkasından "kardeş kanının akıtılmasını önlemek için" karanlık bir dikta dönemine girmek çok kolaydır.

Çok dar bir geometrik açıdan bakarsanız, Nevşehir, sözü edilen üçgenin dışında kalıyormuş gibi gözükebilir. Ama, çizgilerle değil de benzer havalarla ve özelliklerle ilgiliyseniz, Nevşehir'i de aynı üçgenin içine sokabilirsiniz. Orta Anadolu'nun doğusu, en azından mezhep kızgınlıklarının yarattığı hava ve özellikler bakımından aynı üçgenin içine rahatlıkla girebilir.

Bu bölgedeki kentlerin son yıllarda gerilimler, kavgalar ve cinayetlerle kaynamakta oluşu boşuna değildir.

Konuyla ilgisi bulunan okur, görmekte gecikmeyecektir ki, Mümtaz Soysal'ın yazısı, *Birikim*'in faşizm teorisini özet olarak yansıtan bir yazıdır ve Nevşehir olaylarını bu derginin faşizm teorisine uygunlaştırarak açıklaması, onun bu teoriyi benimsemiş olduğunu gösterir. Bir şey daha var ki, o da, *Birikim*'in tam da bu faşizm teorisinin, *Ülke*'de eleştirilmiş olmasıdır. *Ülke*'de (n°6) yayınlanan eleştiriye, *Birikim*, ağır bir dille yanıt vermiş ve doğal olarak da faşizm konusunda duyarlı olan *Ülke*'den gerekli yanıtı almıştı (*Ülke*, n° 8).

Gönül dilerdi ki, Soysal hocamız, ya bu tartışmada "yan"lardan biri olarak yer almasın, ya tartışmaya "objektif" olarak eğilsin, ya da *Ülke* ile *Birikim* arasında tartışılan böyle bir konunun dışında kalmış olsun ve biz, faşizm konusundaki yanlış bir teorinin bir kez daha açıklanması gibi bir zorunlulukla karşı karşıya kaldığımızda, karşımızda Soysal hocamızı bulmuş olmayalım. Anlaşılıyor ki, Soysal hocamız, *Ülke* ile *Birikim* arasındaki "faşizm" tartışmasında, örtülü olarak, "yan"lardan biri olarak yer almıştır, ve bizi bu konuda, yeniden tartışmaya zorlarken, bir ölçüde de kendisiyle tartışmaya çekmektedir.

(2)
Birikim, *Türkiye'de Faşist Hareketi, Türkiye Ölçeğinden Soyutlar, Çorum-Erzurum-Gaziantep "Üçgen"i İçersinde Kalan Bölgeye Özgü Bir Olgu Olarak Ele Alır*

İlkin, neden, *Birikim*'in, faşizm teorisinin temelini oluşturan "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni" içersine, Nevşehir'in sokulamayacağına değinelim. Diyor ki Mümtaz Soysal, "Çok dar bir geometrik açıdan bakarsanız, Nevşehir, sözü edilen üçgenin dışında kalıyormuş gibi gözükebilir. Ama çizgilerle değil de benzer havalarla ve özelliklerle ilgiliyseniz, Nevşehir'i de aynı üçgenin içersine sokabilirsiniz."

Acaba *Birikim*'in hem faşizm teorisini temel almak ve hem de bu teoriyi kendi içinde reddeden, yani "üçgen"in bir "dördüncü" köşesi bulunduğunu söyleyebilmek olanaklı mıdır? Bir başka deyişle, eğer "Nevşehir", "üçgen"in dördüncü köşesi olarak alınırsa *Birikim*'in "üçgen" teorisi kendi içersinde yokumsanmış olur.

Birikim, köşelerini Çorum-Erzurum-Gaziantep olarak belirttiği üçgen içersinde kalan bölgede, sünni-türkler ile alevi-kürtlerin nüfus bakımından birbirini dengelediğini söyler ve Türkiye'de faşist hareketin, tam da bu etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunduğu ve nüfus bakımından dengelendiği bir yörede, ancak hızlı bir biçimde gelişme gösterdiğini ekler. Okuyalım *Birikim*'i: "Türkiye'nin doğusunda bulunan Kürt halkı ile batısında çoğunluğu oluşturan Türk halkı, bu bölgede hemen hemen EŞİT NÜFUSA sahip olarak bulunurlar. Aynı şey ülkedeki iki mezhep kümesi için de geçerlidir. bölge halkı, Sünni Türkler ya da Alevi Kürt toplulukları halinde yaşamaktadır." (*Birikim*, n° 39, s. 15.)

Faşist hareketin, Türkiye'nin diğer yörelerinde "tıkanıp kalmasına karşılık", "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni bölgesinde hızlı bir gelişme göstermesinin" temel nedenini, *Birikim*, bu etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunmasına ve nüfus açısından "hemen hemen eşit" olmasına dayandırmıştır. Mümtaz Soysal ise aynı teoriye dayanarak, Nevşehir'i bu üçgenin içersine yerleştirivermektedir. "Geometrik" açıdan bakarsanız, Nevşehir bu üçgenin dışında kalır diyor, ve ekliyor: "Ama, çizgilerle değil de benzer HAVALARLA ve özelliklerle ilgili iseniz, Nevşehir'i de aynı üçgenin içine sokabilirsiniz." Doğaldır ki, bu "hava", halay havası ise, bu üçgenin içersine ola ki Nevşehir'i sokabilirsiniz; ama nüfus olarak birbirine hemen hemen eşit sünnî-türk ve alevî-kürt ikiliğini ifade eden bir özellik ise bu "hava", Nevşehir'i bu üçgenin içine sokamazsınız. Çünkü Nevşehir, sünnî-türk ve alevî-kürt ikiliğinin nüfus bakımından hemen hemen eşit olduğu bir ilimiz değildir, hatta böyle bir ikiliğin belirgenleştiği bir ilimiz de değildir.

Devam edelim: Mümtaz Soysal, Nevşehir'i *Birikim*'in üçgeni içersine almakla kalmaz, ayrıca ekler: "Orta Anadolu'nun DOĞUSU, en azından mezhep kızgınlıklarının yarattığı hava ve özellikler bakımından aynı üçgenin içersine rahatlıkla girebilir." Doğaldır ki, rahatlıkla girebilir de, o zaman, *Birikim*'in, "Türkiye'nin doğusunda bulunan" Kürtler ile "batısında çoğunluğu oluşturan Türkler'i, bu üçgenin dışında özenle tutmasını, ve hatta kendi teorisini tanıtlamaya çalışmak için, etnik açıdan homojen bulunan bölgeleri, faşist hareketin tıkanıp kaldığı bölgeler olarak nitelemesini, Soysal'ın yorumu ile nasıl birleştirip bağdaştırılmalı? (Biz, daha önceki cleştirilerimizde, Kürtlerin yalnızca "alevi" olmadığını ve alevîlerin yalnızca "Kürt" olmadığını belirtmiştik.) Ama yukarda da aktardığımız gibi, *Birikim* yalnızca etnik ve yalnızca mezhepsel ayrımı değil, bu ikisinin kaynaştığı "sünnî-türk" ve "alevî-kürt" ayrımını yapmakta, ve faşist hareketi ilkin bu ikiliğin bulunduğu ve nüfusça hemen hemen eşit olduğu bir toplumsal temele dayandırmaktadır. Mümtaz Soysal'ın, hem *Birikim* teorisini savunarak, ve hem de bu teoriyi özünde reddeden bir yorumla, *Birikim*'in üçgenini doğuya doğru köşelendirebilme olanağı var mıdır?

(3)

Birikim, *Türkiye'de Faşist Hareketi, Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecine İndirger*

Birikim, faşist hareketin, bu "üçgen" içersinde, niçin şimdilerde ortaya çıkmış bulunduğunu, üretim ilişkilerindeki değişme *süreci* ile açıklar. Bu dergiye göre, feodalizmden (ya da daha genel bir deyişle, geleneksel ilişkilerden) kapitalizme geçiş süreci içersinde, eskiden egemen konumda bulunan sünnî-türkler, bu egemen konumlarını yitirmeye, buna karşılık eskiden egemenlik altında bulunan alevi-kürtler egemen konuma gelmeye başlamıştır. Bu toplumsal gelişmenin adeta "doğal" sonucu gibi gösterilen egemenlik konumundaki değişme, egemen konumunu yitirmekte olan sünnî-türklerin yeni düzene tepkisine yolaçmış, ve bu tepki, egemen konuma gelmekte olan alevi-kürtlere öfkesinde ifadesini bulmuştur. Türkiye'de faşist hareketi, böyle bir "öfke" ile açıklayan *Birikim,* aynı zamanda, sünnî-türk ve alevî-kürt ikiliğinin dengelendiğini söylediği bu üçgen içersinde hızlı bir gelişme gösterdiğini ileri sürer. Ama gene feodalizmden kapitalizme geçiş süreci içersinde bulunan, böyle bir etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunmadığı ve hatta bulunsa bile nüfusça birbirine eşit olmadığı, ülkenin diğer bölgelerinde, faşist hareketin bütün çabalara karşın gelişemediğini, tıkanıp kaldığını yazar.

Demek oluyor ki, *Birikim*, Türkiye'de faşist hareketi, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olarak ele alır, ve aynı zamanda, bu geçiş süreci içersinde, yalnızca, alevi-kürt ve sünni-türk ikiliğinin nüfusça eşit olduğu bir yörede hızlı bir gelişme gösterdiğini, diğer yörelerde ise tıkanıp kaldığını söyler. Okuyalım *Birikim*'i: "Kapitalizmin gelişmesine karşı duyulan tepki, bölgenin etnik-dinî özellikleri nedeniyle, başka yörelerde aynı nitelikteki tepkilerden FARKLI biçimde dile getirildi." Ve hemen yukarda değindiğimiz gibi, faşist hareketin gelişmesini, eski egemen konumlarını yitirenlerin, bu değişme olgusuna duydukları tepkiyi, yeni egemen unsurlara yönelttikleri öfkeyle açıklayan *Birikim*, şöyle devam eder: "Faşist hareketin, Türkiye'nin DİĞER YÖRELERİNDE sınırlı gelişme göstermesine, hatta türlü çabalarına karşın TIKANIP KALMASINA KARŞILIK, üzerinde durduğumuz Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni bölgesinde hızlı bir gelişme göstermesinin nedeni buradadır." (*Birikim*, n° 39, s. 15 ve 16.) MHP, bu "Çorum-Erzurum-Gaziantep bölgesi ile SINIRLANMIŞ, tıkanmıştır." (s. 18.)

Birikim, kendi belirlediği üçgeni içersinde, faşist hareketin sınırlanıp kaldığını, diğer yörelerde ise gelişemediğini (ya da türlü çabalara karşın sınırlı gelişme gösterdiğini) söylerken, tam da, bu üçgenin dışında bir ilde faşist hareketin toplumu nasıl baskısı altına alıp bastırdığını, bir katliam ve cenaze töreninde gördüğümüzde, yani olgular ve olaylar, bu üçgenli teorinin iflasını ilan ettiğinde, faşist hareketin bu üçgenin dışında gelişmediğini, tıkanıp kaldığını öne süren teoriye karşın, bu üçgenin sınırlarını, gene bu üçgenin dışında bulunan yörelere uzatmaya Mümtaz Soysal'ın hakkı olabilir mi?

(4)

Birikim, *Türkiye'de Faşist Hareketin "Aşağıdan" ve "Yukardan" Kesinlikle İktidar Olamayacağının Anlaşıldığını Söyler, ve 1977 Seçimlerinden Sonra İlk Evresinin Kapanmak Üzere Olduğunu İlan Eder*

Mümtaz Soysal'ın *Birikim*'in şu mahut "üçgen"i içersine sıkıştırdığı faşist hareketi tahlilini okura öğütlerken, nasıl bir faşizm teorisini savunmuş olduğunu sergilemeye çalışalım. Ancak o zaman, bizim "öfkeli" ifademizin, kişisel duygulardan değil, faşizme karşı duyarlılığımızdan, devrimci bilincimizden kaynaklandığını da, okura açıklayabilmiş olacağız.

Belirtmeye çalıştık ki, *Birikim*, Türkiye'de faşist hareketin, feodalizmin kapitalizme geçiş süreci içersinde ortaya çıktığını, ama, ancak alevi-kürt ve sünnî-türk ikiliğinin bulunduğu heterojen bölgelerde hızlı bir gelişme gösterdiğini, bunun dışında kalan ve etnik ve mezhepsel bakımdan homojen olan bölgelerde ise, bütün çabalara karşın gelişme göstermediğini ileri sürmektedir. Çünkü, *Birikim*'e göre, mezhepsel ve etnik ikiliğin bulunduğu yörelerde, kapitalistleşme süreci, eskiden egemen konumda olan mezhepsel-etnik unsurların egemenliklerini yitirmelerine, ve eskiden egemenlik altında bulunan mezhepsel-etnik unsurların egemen konuma gelmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla da, egemenlik konumlarını yitiren sünnî-türkler bu toplumsal değişmeye tepkilerini, yeni egemen konumda bulunan alevî-kürtlere duyulan öfkede ifade etmektedirler.

Birikim'e göre "Türkiye'de faşist hareket", hemen hemen, bu belirli bölgede (Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersinde), bu belirli süreç içersinde, egemen konumlarını yitiren unsurların, egemen konuma gelenlere karşı öfkesinde ve bu öfkenin neden olduğu olaylarla sınırlı kalmıştır. Ama yalnızca sınırlı kalmamış, aynı zamanda, tıkanmış ve kitle desteğini yitirerek iniş dönemine geçmiştir. Aynı zamanda tıkanmıştır, çünkü faşist hareket ile özdeşleştirilen MHP, kendisine çekebildiği, bu durumları sarsılan "öfkeli" unsurların, 1977 seçimlerinde alabileceği oylarını almış ve artık tıkanmıştır. Yalnızca tıkanmamış, 1977 seçimlerinde varabileceği en yüksek noktaya varmış olan MHP, kapitalistleşme sürecinin tamamlanmaya başlamasıyla birlikte, toplumsal desteğini yitirerek iniş dönemine girmiştir. Dolayısıyla da faşist hareketin bu evresi kapanmak üzeredir. (Bu tahlillerin 1977 seçimlerinden sonra yapıldığını anımsatalım.) "MHP"nin "Çorum-Erzurum-Gaziantep bölgesiyle sınırlanmış, tıkanmış" (s. 18) olduğunu söyleyen *Birikim*'den okuyalım: "MHP bugünkü ideolojik-politik kimliğini, yazgısını oluşturan sürecin tamamlanmaya başlaması ile birlikte, bugüne kadar sağladığı toplumsal desteği de yitireceği bir 'iniş dönemi'ne girmiştir. Dolayısıyla da vurgulanır: "Türkiye'de faşist hareketin ilk evresi kapanmak üzeredir." (*Birikim*, n° 39, s. 23 ve 24.)

Bu "ilk evre"den, bugünkü faşist hareketin kastedildiğini belirtelim. Çünkü, burjuva demokratik rejimler, nasıl faşizmin yeniden ortaya çıkmasının koşullarını içersinde taşırsa, bugün faşizmin yenilgiye uğradığı F. Almanya'da, İtalya'da, Fransa'da nasıl faşizmin ortaya çıkması olanağı varsa, bu anlamda, Türkiye'de faşizmin yeniden ortaya çıkması koşulunun varolması bir yana, bugünkü faşist hareketin ilk evresinin kapanmakta olduğunu söyler *Birikim*.

Belirli bir bölgeyle sınırlı kalan ve burada da kitle desteğini yitirerek iniş dönemine girmiş bulunan faşist hareketin iktidar olmasının iki yolunun da kesinlikle tıkalı olduğunu da ileri sürecektir *Birikim*. Nitekim *Birikim*, MHP'nin iktidar olmasının başlıca iki yolu bulunduğunu yazdıktan sonra, bu yollardan birinin aşağıdan, yani kitle desteğine dayanarak iktidara gelmek olduğunu, ama "bu yolun KESİNLİKLE tıkalı olduğu"nu; bu yollardan ikincisinin, yukardan, yani devlet aygıtı içersinde güçlenerek iktidarı ele geçirmek olduğunu, ama "bu stratejinin de sonuçsuz kaldığını" ve sonuçsuz "kalacağının anlaşıldığını" söyler. Ardından da ekleyecektir: MHP'nin zaafını giderebilmesi imkansızdır. (*Birikim*, n° 39, s 19 ve 22.)

Sanırız tablo açıktır: Türkiye'de faşist hareket, ve bu hareket ile özdeşleşmiş bulunan MHP, ülkenin belirli bir bölgesi içersinde sınırlı kalmış, burada tıkanmış, (1977 sonlarında) iniş dönemine girmiştir. MHP'nin gerek aşağıdan, kitle desteğine dayanarak iktidar olma yolu kesinlikle tıkanmış; gerek yukardan, devlet aygıtı içersinde güçlenerek iktidar olması sonuçsuz kalmıştır ve sonuçsuz kalacağı da anlaşılmıştır.

1977 seçimleri sonrasında, *Birikim'in*, Türkiye'de faşist hareketin ve buna bağlı olarak MHP'nin "cenaze töreni" için hazırladığı bilimsel-söylev işte böyledir. Ama şu raslantıya bakınız ki, MHP'nin cenaze töreni için hazırladığı bilimsel-söylev, üç yıl kadar sonra, gene bir başka cenaze törenine, ama tam da bu faşist hareketin katlettiği Nevşehir CHP il başkanının cenaze törenine, faşistlerin yağdırdığı kurşunların toplumsal nedenini açıklamaya ışık tutar! Çünkü, *Birikim,* yukardaki tahlillerinin hemen ardından, faşist hareketin terör dozunu artıracağını, hatta kitlesel katliamlara yönelebileceğini yazmıştır. Böylece, faşist hareket terörü artırdıkça ve kitlesel katliamlara yöneldikçe, *Birikim,* faşist cinayetlerin cesetleri üzerine, bu "kehanet"ini simgeleyen bayrağını coşkuyla çeker. Şimdi de bu noktayı açıklamaya çalışalım.

(5)

Birikim'*e Göre, Faşist Hareket, Derin Bir Umutsuzluğa Düştüğü İçin Cinayet ve Katliamların Dozunu Artırmaktadır (1978 Başları)*.

Türkiye'de faşist hareket, Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersindeki bölgeyle sınırlı kaldığı ve burada tıkandığı, kapitalistleşme süreci tamamlandığı için de, kitle desteğini yitirmeye başladığı, iniş dönemine girdiği, aşağıdan iktidar olmanın kesinlikle olanaksız olduğunu anladığı, yukardan iktidar olmasının sonuçsuz kaldığını ve kalacağını gördüğü, ve bu evresini kapamak üzere olduğunun yarı-bilinçli de olsa farkına vardığı için, "derin bir umutsuzluğa" ve "öfkeli bir huzursuzluğa" kapılmıştır. *Birikim,* Türkiye'de faşist hareketin içine sürüklendiği bu "derin umutsuzluğun" ve "öfkeli huzursuzluğun", onu bir "faşist nihilizme", yani kendini yokumsamaya ittiğini, ve bu nedenle de —evet bu nedenle de— faşist terörün dozunu artırmasının ve kitlesel katliamlara yönelmesinin beklenebileceğini yazmıştır. Malatya olaylarının hemen ardından yapılan bu tahlil, o günlerde ortaya çıkması olanaklı faşist terör ve katliamları, "cançekişen" faşizmin, umutsuzluk içersinde adeta kendi bağrına hançer saplaması olarak niteliyor ve böylece, bir yandan ortaya çıkması olası faşist cinayet ve katliamların kendi tahlilini çürütemeyeceğini okuruna telkin ediyor ve öte yandan, faşist hareketin ilerleyişini simgeleyen olayları onun tükenişinin son çırpınışları olarak niteleyerek, faşist cinayet ve katliamların özünü ve amacını okurdan gizlemeye çalışıyordu. Malatya olayları üzerine, Malatya olaylarının faşizmin tükenişinin ve evresini kapamasının hırçınlığını simgelediğini yazan *Birikim,* Kahramanmaraş olayları patlak verdiğinde, bu katliamın, gene faşist nihilizmin, kendini yokumsamanın bir sonucu, tükenişinin yarattığı umutsuzluğun sonucu olduğunu söyleyerek, kendi faşizın "tahlil"lerini "doğrulayan" olaylar olarak okura sunar. Dolayısıyla faşist hareket, aşağıdan ve yukardan ülkeyi kıskacı ve baskısına aldıkça, faşist hareketin ilerlemesi gözlerden gizlenir, faşist hareketin ilerlemesi, bu hareketin "intihar"ı olarak muştulanır. Bu muştulama, üç yıla yaklaşan süredir, her faşist cinayet ve katliam sonucu yinelenir: Kahramanmaraş faşist katliamı mı? ha o, faşist hareketin iniş dönemine girmesinin huzursuzluğudur; Çorum faşist katliam girişimi mi? ha o, faşist hareketin iniş dönemini tamamlamış olmasının hırçınlığıdır; Nevşehir katliam girişimi mi? ha o, faşist hareketin kendi evresini kapamış olmasının nihilistçe ifadesidir; Öz'lerin, İpekçi'lerin, Cömert'lerin, Yurdakul'ların, Ünsal'ların, Doğanay'ların, Tütengil'lerin, Kaftancıoğlu'ların, ve binleri bulan işçi, öğrenci, öğretmen, avukat, doktor, partili ve sendikacının katledilmesi mi? faşist hareketin sonunu görmesinin öfkeli bunalımının ifadesidir. Beyazıt Meydanı katliamı, Mamak, Balgat, Beşiktaş, Bahçelievler katliamları mı? ha onlar, faşist hareket son nefesini vermekte olduğu içindir. En yüksek noktasına 1977 seçimlerinde varan ve sözkonusu üçgen içersindeki bölgeyle sınırlanmış ve ama burada da TIKANMIŞ bulunan MHP'nin, Yozgat'ta oylarını 37 binden 47 bine, Tokat'ta oylarını 23 binden 33 bine, Erzurum'da oylarını 32 binden 33 bine çıkarmış olması mı? ha bunlar, MHP'nin oy artışının değil, kitle desteğini yitirmekte olduğunun kanıtıdır. Devlet aygıtı faşist kadrolarla mı dolduruluyor? ha o, faşist hareketin yukardan iktidar olma stratejisinin sonuçsuz kaldığının ve kalacağının ifadesidir. İşyerlerinde, kamu kuruluşlarında, hastanelerde, okullarda, semt ve mahallelerde faşist baskılar ve işgaller yaygınlaşıyor mu? ha bunlar, faşist hareketin ve MHP'nin döneminin kapanmış olmasının somut sonuçlarıdır. "İnanmayabilirsiniz ama, duyun ki", bu tahliller, "dünyanın en ciddi, en dengeli, en objektif sosyalist kültür dergilerinden biri" olan ve Türkiye'de yayınlanan *Birikim*'de yeralmaktadır.

(6)

Birikim, *Faşizmin Sınıfsal Özünü Çarpıtır, Emperyalizmi Yığınların Gözlerinden Gizler, Faşizmin Kendisine Kitle Tabanı Edindiği İdeolojik Açıdan Geri Durumda Olan Emekçi Yığınların Çıkarını Savunduğunu İleri Sürer*

Komintern, faşizmi, mali-sermayenin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının açık terörcü diktatörlüğü olarak tanımlar. Bizim faşizm konusundaki tüm yazılarımızda, bu tanım, esas alınmıştır.

Faşizm, burjuvazi, ülkeyi, burjuva demokratik yöntemlerle yönetemediği zaman, burjuva demokratik yöntemleri ortadan kaldırarak yönettiği rejimdir. Ve gene faşizm, iktidarın burjuvazinin elinden bir başka sınıfın eline geçmesi değil, burjuvazinin elinden, burjuvazinin en üst kesiminin, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının eline geçmesidir. Bir başka deyişle, faşizm, bir tüm olarak burjuvazinin değil, malî-sermayenin en emperyalist unsurlarının çıkarını esas alır. Malî-sermayenin en emperyalist unsurlarının kendi sınıfsal varlıklarını korumak ve bunun özsel içeriğini oluşturan azamî kârı süregenleştirebilmek için, demokrat ve devrimci hareketi, kanlı yöntemlere başvurarak baskı altına alması ve egemenliğini açık diktatörlüğe dönüştürmesidir faşizm.

Birinci Dünya Savaşından sonra, sömürgesiz ve pazarsız kalan Alman malî-sermayesi, bir yandan içerde azamî kârı, öte yandan sınıfsal varlığını tehlikeye sokan devrimci hareket karşısında, devrimci hareketi ve devrimci sınıfı, silahlı zor ile baskı altına almaya başlamış, ve bunu aşağıdan gerçekleştirebilmek için de, gerici küçük-burjuva ideolojilerini kullanarak, kendine, küçük-burjuva unsurlardan ve hatta sınıf bilincine sahip olmayan işçilerden bir kitle tabanı oluşturmuştu. Faşizmin, lumpenproletaryanın dinamik ve o ölçüde serseri ve cani unsurlarını, başlangıçta, faşist terörün gerçekleştirilmesinde, militan güç olarak örgütlediği unutulmamalı. Faşizmin, malî-sermayenin en emperyalist unsurlarının çıkarını savunduğu halde, gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanarak küçük-burjuva unsurlardan ve bu arada henüz küçük-burjuva bilincine sahip işçilerden kendine bir kitle tabanı oluşturmuş olması, onun sınıfsal özünün kavranmasını başlangıçta güçleştirmiş ve küçük-burjuva diktatörlüğü olarak nitelendirilmesine de yolaçmıştır. Oysa, faşizm, sınıfsal olarak, malî-sermayenin en emperyalist unsurlarının çıkarlarını gözetir ve bu anlamda da, malî-sermayenin en emperyalist unsurlarının diktatörlüğüdür. Kendisine çektiği küçük-burjuva unsurlar, yoksul köylüler, yarı-proleterler, faşizmin kitle tabanını oluşturur. Faşizm, bu sınıf ve katmanların çıkarını esas aldığı için değil, onları kandırdığı için, kendi yanına çekebilmiştir.

İkinci Dünya Savaşının son günleri, faşizmin, emperyalist sistem içersinde, emperyalist devletler ve özellikle emperyalist devletlerin komuta merkezinde bulunan ABD tarafından, emperyalist sisteme bağımlı ülkelere ihraç edildiği döneme denk düşer. Biz, faşizm konusundaki yazılarımızda, ABD emperyalizminin, faşizmi, yabancı sermaye, NATO, CİA, Seferberlik Tetkik Dairesi, CENTO, Dolaylı Saldırı Anlaşması, Özel Harp Dairesi, Kontr-gerilla gibi birbirine bazan çaprazlanmış, bazan dikişlenmiş bir hat izleyerek Türkiye'ye ihraç ettiğini açıklamaya çalışmış; Türkiye'de faşist hareketin, işbirlikçi burjuvazi, büyük toprak sahipleri ve dinsel feodaller ittifakı içersinde, emperyalizmin sınıf çıkarını temsil ettiğini ve kendisine kitle tabanı edinmek için, kökü Moskof düşmanlığında bulunan anti-komünizm, kökü panturanizmde bulunan şoven-milliyetçilik ve panislamizmden dönüşen mezhep ayrılıkçılığı gibi gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanarak, küçük-burjuva bilinçli ve gerici ideolojilere bağlı unsurları kendisine çekmeye çalıştığını ayrıntılı olarak sergilemiştik.

Şimdi, bir de, *Birikim*'in faşizm tahliline bakalım. *Birikim*'e göre, Türkiye'de faşist hareket, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin ürünüdür. Kapitalizmin bile değil, kapitalizme geçiş sürecinin ürünüdür. İkincisi, kapitalistleşme süreci tamamlandığında, faşist hareket de evresini tamamlar, öyle anlaşılıyor ki, söner. Üçüncüsü, faşist hareket, mutlak olarak feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü değildir, toplumsal değişme süreci içersinde, etnik ve mezhepsel ayrılığın bulunmasını ve bunun nüfus bakımından birbirine eşit olmasını, olmazsa olmaz koşul sayar.

Demek oluyor ki, nasıl feodalizmden kapitalizme geçiş kaçınılmaz ise, faşist hareketin bu süreç içersinde ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Ama bir farkla. Etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunmadığı, nüfusun bu bakımdan homojen olduğu yörelerde, faşizm, olanaksız; bu ikiliğin bulunduğu yörelerde, faşizm, o denli bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Ve faşizm, kapitalistleşme süreci tamamlandığı zaman, kitle desteğini yitirir, inişe geçer ve söner. *Birikim*'e göre de faşizm, etnik ve mezhepsel ikiliğin olmadığı yörelerde zaten gelişme gösterememiştir ve hızlı gelişme gösterdiği yörelerde ise (Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersinde) 1977 sonlarında, kapitalistleşme süreci *tamamlanmakta* olduğu için iniş dönemine geçmeye ve evresini kapamaya başlamıştır.

Faşizmin, o günden bu güne gerek bu üçgen içersinde ve gerek bu üçgen dışında ne ölçüde gelişme gösterdiğini dıştalayalım; ve gene faşizme karşı, demokrat ve devrimciler kararlı bir biçimde direnmemiş ve faşizme karşı kararlı ve yer yer örgütlü bir savaşım vermemiş olsalardı, faşizmin bugün hangi boyutlara varmış olacağını dıştalayalım. Ama *Birikim*, kapitalistleşmenin kendiliğinden ve bizim irademiz dışında tamamlanmasıyla birlikte, faşizmin de, ekonomik değişme sonucu kendiliğinden, bizim irademiz dışında, söneceğini, sönmekte olduğunu ve hatta söndüğünü, dolaylı olarak, söylemiş olur. Dolayısıyla, faşizme karşı savaşım yalnızca iktisadi savaşıma, kapitalistleşme sürecini hızlandırma savaşımına indirgenir, ve esasen kapitalistleşme süreci de tamamlanmakta olduğu için, böyle bir iktisadi savaşım da gereksiz hale gelir.

Devam edelim: faşist hareket, eski egemen konumları sarsılan unsurların, bu toplumsal gelişmeye duydukları tepkiden kaynağını aldığına göre, faşist hareketin sınıf temelini, egemenlik konumları sarsılan sünnî-türk unsurların oluşturmakta olduğu anlaşılır bir şeydir. Eğer faşizme karşı siyasal bir savaşım verilecekse, bu, içersinde proleterlerin de barındığı bir mezhepsel ve ırksal bölüntüye karşı savaşıma indirgenmek gerekir. Çünkü, faşizm, hangi sınıfın çıkarını temsil ediyorsa, faşizme karşı savaşımın ana hedefi, o sınıfa yönelmiş olmak gerekir. Dolayısıyla *Birikim*, bir yandan faşizmin sınıfsal çıkarını koruduğu emperyalizmi yığınların gözünden saklarken, öte yandan faşizme, karşı savaşımı, faşizmin kendisine bir kitle tabam edinmek için yanına çektiği unsurlara, çoğunluğu emekçi halkın oluşturduğu mezhepsel bir bölüntüye yöneltir.

(7)

Birikim, *Faşizmin Cinayet ve Katliamlarının Esas Özünü Yığınlardan Gizler*

Belirttik ki, *Birikim,* Türkiye'de faşist hareketi, feodalizmden kapitalizme geçiş süreci içersinde bulunan yörelere indirger; bununla da kalmaz, etnik ve mezhepsel ikiliğin nüfusça dengelendiği yörelere indirger; bununla da kalmaz, bu yörede de tıkandığını söyler; ve bununla da kalmaz, bu yörelerde iniş dönemine geçtiğini söyler. Niçin? çünkü, kapitalistleşmenin tamamlanmasıyla birlikte egemen konumlarını yitiren unsurlar, "kaderlerine razı hale" gelir, dolayısıyla toplumsal gelişmeye tepkileri ortadan kalkar ve buna bağlı olarak, egemen konuma geçen yeni unsurlara duyulan öfke söner ve ensonu, bu unsurlar, faşist hareketten desteklerini çekerler. "Faşist hareket" diyor *Birikim,* "kendisine kitle desteği sağlayan toplumsal kesimlerin kapitalizmin gelişme süreci içinde ister istemez 'kader'ine razı hale gelmesiyle 'kitle desteği'ni yitirmeye başlamıştı." (n° 39, s.23-24.) Faşizmi, toplumun bir kesiminin diğer kesimine duyduğu "öfke"ye indirgeyen bu teori, faşizmin tükenişini de bu "öfke"nin tükenişi ile özdeşleştirir.

Yalnız, burada, *Birikim'*in örtülü bir biçimde, faşist yöntemleri, "demokratik" yöntemler ile de özdeşleştirdiğini gözden kaçırmamak gerekir. Faşizm, kitle tabanı yaratmaya çalışmamış, bu kitle tabanı gibi görünen unsurların öfkeleri, faşizmi doğurmuştur. Faşizmin bu yığınları kendisine çekmek için, demagojiye başvurmasına, geleneksel olarak oluşmuş ama küllenmiş bulunan gerici ideolojileri diriltmeye, yani gericiliğe başvurmasına, ve bunun karşısında direnen, savaşan demokratik ve devrimci unsurları, silahlı zor ile baskı altına almasına gerek yoktur! Bunun gibi faşist hareketi oluşturan unsurlar, değişen düzene tepkiden vazgeçtiklerinde, serbestçe, herhangi demokratik bir hareketten ayrılır gibi, faşist partiden ayrılabilir ve faşist hareketten desteklerini çekebilirler, "dava"dan dönebilirler. Faşist baskının yoğunlaştığı yörelerde de, genel seçimlere, demokratik ve ilerici partiler serbestçe örgütlenmiş olarak girerler, serbestçe diledikleri köye, kasabaya, kente gidebilirler, diledikleri kahvede, meydanda, köyodasında serbestçe propagandalarını yapabilirler ve bu partilere oylarını verecek seçmenler tam bir serbestlikle sandığa gidebilirler, oylarını verebilirler; sandıklar tam bir güvence altında açılır, tutanağa geçirilir ve seçim kurullarında toplanır, ve bakılır ki, faşist partinin oyları tükenmiş. Ve faşist hareket de, seçmenin iradesine boyun eğmiş, tükenmiş olacaktır.

Oysa faşizmin temel özelliğini belirleyen, açık kanlı diktörlüğüne giden yolda, silahlı zoru, kanlı terörü esas almış olmasıdır. Yani faşist hareket, örgütlendiği ve "gelişme gösterdiği" yerde, toplumun demokrat, ilerici ve devrimci kesimlerini, bunların düşüncelerini serbestçe oluşturmasını, bu düşünceler çevresinde örgütlenmesini, bu örgütleri serbestçe geliştirmesini, düşüncelerini bireysel ya da kitlesel yollarla serbestçe açıklamasını silahlı zor yoluyla baskı altına alır. Bunu, iktidara gelene değin, yasa-dışı zor örgütleri aracılığıyla yapar. Eğer, faşizm, gerek kendi yanına çektiği unsurların serbestçe bu desteklerini çekmesine, ve eğer kendisine karşı unsurların serbestçe etkinliklerini sürdürmelerine olanak sağlıyorsa, orada, faşist yöntemlerden değil, onun karşıtı bir sistemden, demokratik yöntemlerden sözedileceği açıktır. Faşist katliam ve cinayetler, *Birikim*'in öne sürdüğü gibi bir umutsuzluk bunalımının ürünü değil de, bu faşist baskının öğeleri olarak, faşist baskıyı yaygınlaştırma ve yoğunlaştırmanın görüngüleri olarak ele alındığı zaman, katliam ve cinayetlerin, ilerici, demokrat ve devrimci hareketi ve bu hareketin canlı ve diri dinamik unsurlarını hedef aldığı, yani toplumun ileriye doğru akışan hareketini silahlı zor yoluyla baskısı altına almasının araçları olduğu anlaşılır. Böyle bir faşist baskı ağı içersine çekilen bölgede, faşizme karşı kararlı bir savaşım vermeden, tam da *Birikim*'in ortaya koyuş tarzına uygun olarak, boynunu büküp "Yığınlar bize oy vermedi, ne yapalım!" diyeceğini düşünmek, yığınların uyanık tutulması gereken anti-faşist bilincini köreltmek için çaba harcamaktan başka birşey değildir. "Faşizmi", "demokrasi" banyosunda yıkayan ve onda faşizmin ayırdedici özelliklerini değil, demokrasinin temel özelliklerini bulanlar, faşizmin özünü yığınlardan gizledikleri gibi, faşizmin ayırdedici özelliklerini de yadsımış olurlar. Tıpkı faşistler gibi. Onlar da demokrasi bayrağını en yükseğe çekeceklerini söylemiyorlar mı?

(8)

Kapitalist Ekonominin Egemenliği Altında Köy Toplumsal Yapısında Meydana Gelen Sınıflaşmayı, Birikim, *Mezhepsel ve Etnik Bir Egemenlik Değişmesi Olarak Ele Alır*

Ülke'nin ilk sayısında yayınlanan "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazımızda, "faşizmin çatalları"na ayrı bir yer ayırmış ve burada faşizmin, gerici küçük-burjuva ideolojilerini, kendisine kitle tabanı yaratmak için kullandığını belirterek mezhepsel ve etnik farklılıktan kaynaklaşan bu gerici ideolojilerin, gene mezhepsel ve etnik açıdan çatalları bulunduğunu açıklamıştık. Bu yazımızdan gocunmuş olan, ama gene bu yazımızda ilk kez ele alınan bazı konuları, bir kez de kendi organlarında ele almayı deneyen *Birikim*, alevî ve Kürt farklılığına, yeni bir açıdan yaklaşarak kendi "özgün" teorisini yaratır. CHP'nin iktidar olmasıyla faşist hareketin kendiliğinden "söneceği" gibi politik bir yanılgıya kapıldığı anlaşılan bu dergi, ve gene öyle anlaşılır ki, CHP ağırlıklı iktidarın ilk aylarında Ecevit tarafından yinelenen "sonlarını görmenin huzursuzluğu içindedirler" gibi faşist hareketin sönmekte olduğu biçimindeki politik yanılgıya uygunlaştırılmış kendine özgü toplumsal tahliller türetir: Birkaç kez yinelediğimiz gibi kapitalistleşme sürecinin eskiden egemen konumda olan sünnî-türklerin egemen konumuna son verdiğini ve alevî-kürtleri egemen konuma getirdiğini ileri sürer ve eskiden egemen konumda bulunanların, kapitalistleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal değişmeye duydukları tepkilerini, yeni egemen unsurlar olan alevî-kürtlere "öfke"lerinde ifade ettiklerini söyler. Böyle bir tahlil, her şeyden önce, faşizmin, bir sınıf savaşımının değil, "psikolojik" bir durumun sonucu olduğu görüşüne denk düşen bir tahlildir. Böyle bir tahlil, ikincisi, özünde, toplumsal evrimleşmeyi ve özellikle kapitalistleşmenin doğurduğu sınıflaşmayı kavramamış bir tahlildir. Böyle bir tahlil, üçüncüsü, faşist hareketin sınıfsal özünü gizleyen, ve faşizmin sınıfsal özünü, onun kendine çekmeye çalıştığı kitle tabanı ile özdeşleştirmeye çalışan bir tahlildir. Konuya, bir de bu açıdan bakalım:

Her ne kadar, feodal toplumda, sınıflar kast esası üzerinde oluşmuşsa da, İmparatorlukta, feodal devletin teokratik özelliği gözönünde tutulduğunda, mezhepler arasında da, biri ötekine göre üstün kabul edilen bir kast hiyerarşisi olduğu yadsınamaz. Şah İsmail ile İmparatorluk arasındaki savaşın bir mezhep savaşı niteliği alması, ve sarayın, aynı zamanda, halifelikle bütünleşmesi, Anadolu'da, sünniliğin, aleviliğe göre ayrıcalıklı ve bu anlamda üstün bir mezhep sayılmasına yolaçtığı bilinen tarihsel olgulardır. Bunun yanısıra, geçen yüzyılın son çeyreğinde, Kazak süvari alaylarına benzer biçimde, Kürt aşiretlerinden "Hamidiye Alayları" oluşturulduğu ve Abdülhamit'in, Kürtler için "Benim aslanlarım!" dediği, yani Kürtlerin, İmparatorlukta saygın bir yeri olduğu da bilinir.

Kemalizmin laiklik ilkesi, hilafete karşı oluşmakla birlikte, içerde, sünnî üstünlüğüne hukuksal alanda son vermiş, bu üstünlüğün fiilen ve mutlak olarak sona ermesi ise, geleneksel bağların köklü olduğu yörelerde, günümüze değin tam olarak gerçekleşememiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde kapatılan islam enstitüleri, imam hatip okulları ve kuran kurslarının, emperyalizmin, İkinci Dünya Savaşından sonra, ülke politikasında etkin olmaya başlamasıyla birlikte yeniden açılmaya ve sayılarının hızla artmaya başlaması, bu mezhep ayrıcalığının geriye doğru diriltilmesini de gündeme getiriyordu. Ama bu, kapitalistleşmenin, sünnîleri egemenlik altına soktuğu anlamında yoksullaştırdığı, alevîleri egemen konuma getirdiği anlamında zenginleştirdiği biçiminde yorumlanamaz. Bu, olsa olsa ve ancak, emperyalizmin etkisinde, kapitalist ekonominin egemenliği altında hızlanan sınıflaşmayla birlikte oluşmaya başlayan çalışan sınıfların bilinçlenmesine, siyasal planda engel olunmak istenmesiyle açıklanabilir.

Laiklik ilkesi, sünnî üstünlüğe hukuksal alanda son verirken, daha alt-kast sayılan alevîliği, sünnilikle yasal olarak eşit düzeye getirmiştir. Ve gene, Cumhuriyetin kadroları, teokratik temel üzerinde eğitim yapan unsurlardan değil, laik ve o ölçüde de pozitif bilimsellik temeli üzerinde eğitim yapan unsurlardan oluşmaya başladığında, bir yandan teokratik devlet kadrosu içersinde ağırlığı bulunan dinsel eğitim görmüş olanlar yeni kadrolaşmanın dışında kalmaya, ve öte yandan, alevîler de, yasal bakımdan eşit olarak katılma olanağı bulduğu eğitim alanına girerek, yeni oluşan kadrolar içersinde yeralmaya başlar. Dolayısıyla, teokratik devletin kadroları sünnî (ve şafiler) için bir ayrıcalık oluştururken, laik devletin kadroları, bu ayrıcalığı ortadan kaldırır, ama alevîler için yeni bir ayrıcalık yaratmaz.

Öyle görünüyor ki, *Birikim*, laikliğin, böyle bir sünni ayrıcalığına siyasal anlamda son veren, alevî ve sünnîler arasında hukuksal eşitliğe olduğu kadar, devlet kadrolarında yeralma eşitliğine de olanaklar sağlayan yönünü gözardı ederek, kapitalistleşme sürecinin, bölgede, yeni bir egemen "mezhepsel ve etnik" bölüntü yarattığını öne sürebilir.

Devam edelim: Sözkonusu "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni" içerisinde, kırsal alanda, birbirinden farklı toplumsal birimler olduğu bilinir. Bunlardan biri, aşiret birimleridir. Tarımsal komünün tam olarak aşılamadığı feodal brimlerdir bunlar. Aşiret üyeleri, birbirlerine kanbağı ile bağlı olduğunu kabul eder; ve aşiret reisi ailesi, bu kandaş topluluğun üstün. ailesini oluşturur. Dolayısıyla, aşiret içersinde feodal sınıflaşma, aynı zamanda, bir kastlaşmaya da dayanır. İkincisi, feodal ile emekçi köylüler arasında böyle bir kanbağı bulunmayan feodal birimlerdir. Üçüncüsü, komşuluk esasına dayanan köy topluluklarıdır. Köy toplulukları, mezhep açısından hemen hemen homojen topluluklardır. Ancak daha sonra ve özellikle de (savaş dolayısıyla) genel iç göçler sonucu oluşmuş bazı köy toplulukları, mezhep açısından yer yer heterojen bir yapı gösterirler. Bu toplumsal birimlerin üçü de, genel olarak, doğal ekonomiye bağlı ve bu bakımdan geleneksel ilişkilerin ağır bastığı birimlerdi.

Kapitalizm, bu geleneksel birimleri, egemenliği altına almaya başladığı zaman, kapitalist meta ekonomisi aracılığıyla bir yandan bağımlı emekçi köylüyü, ve bir yandan egemen olan aşiret reisini ya da feodal ağayı etkisine alır, ve emekçi köylü ile feodal ağa arasındaki, aşiret üyesi ile aşiret reisi arasındaki ilişkileri de dolaylı olarak zayıflatmaya başlar. Kendi işlediği toprağın sahibi köylü ise, kapitalist meta ekonomisi alanına çekildiği ölçüde, kendini, kapitalist pazara meta üreten ve gereksinmesini kapitalist pazardan meta olarak sağlayan bir üretici durumuna dönüşmüş, sermayenin sömürüsü alanına çekilmiş bulur. Kapitalizm etkisini, aynı biçimde, feodal birimlerde, egemen ve bağımlı unsurlar üzerinde de gösterir.

Kapitalist meta ekonomisinin, kırsal alanda, egemen olması süreci izlenmekle birlikte, burada, kapitalist ilişkilere geçildiğini, yani küçük tarım işletmelerinin birer kapitalist işletme haline dönüştüğünü öne sürmek olanaksızdır. Ve kapitalizm, bir yandan, feodal ilişkileri zayıflatırken, bir yandan da, küçük üreticinin "geleneksel" ilişkisini, yani doğal ekonomiye bağlı ilişkisini çözer, onu kapitalist meta ekonomisine bağımlı hale getirir; ama bu köylü işletmesi, kapitalist işletme haline gelmiş olmaz.

Sermayenin ilkel birikiminin çağ açıcı tarihi, bilinir ki, doğrudan üreticilerin, işledikleri topraklarından zorla sürülerek, kitlesel olarak mülksüzleştirilmelerinin de tarihidir. Ama kapitalizm ayakları üzerinde doğrulduktan sonra, emekçinin mülksüzleştirilmesi, daha geniş boyutlarda devam eder. Sermaye, bir yandan, köylü ailesinin, örneğin yapağısını ve pamuğunu hammadde olarak satın alıp, ona yünlü ve pamuklu dokumasını satarak, kırsal ev elzanaatlarını yıkar, ve dolayısıyla, ev elsanayi alanını ele geçirir. Öte yandan, yalnızca ev elzanaatları alanında değil tarımsal alanda üretim araçları ve geçim nesneleri bakımından da, köylü ailesini, kendi meta ekonomisine bağlayarak, meta değişimi yoluyla, onun artı-emeğinin ürününe ve hatta gerekli-emeğinin bir bölümüne elkoyarak, emekçiyi sömürmeye ve mülksüzleştirmeye devam eder. Doğaldır ki, bu mülksüzleşme, üretici köylülerin topraklarından kitlesel olarak sürülüp atıldıkları ve emekgücü pazarına kitlesel olarak yığıldıkları gibi (acılı ve ıstıraplı ama) hızlı ve o ölçüde çağ açan devrimci bir süreç izlemez; (gene acılı ve ıstıraplı ama) yavaş işleyen "evrimci" bir süreç izler.

Anadolu'da köy birimleri içersinde, mülksüzleşme süreci, köylü aileler üzerinde, *farklı* yönlerde etkisini gösterir. Genel olarak, varlıklı, yani köy ortalamasına göre veya bir çiftçi ailesinin işleyebileceği toprak büyüklüğüne göre daha çok toprağı olan köylüler, zengin köylüler haline gelirken, küçük ve toprağı az olan köylüler, tersine yoksullaşır, proleterleşirler. Zengin köylünün ve yoksul köylünün kapitalist ekonominin egemenliği altına çekilmesi, sermayenin, emekçi köylünün artı-emeğinin ürününün bir bölümünü sömürmesi sonucunu doğurmakla birlikte, varlıklı köylüye, köy biriminin toplam artı-emeğinden bir pay almasının da olanağını yaratır. Çünkü, o da, belirli büyüklükte bir sermayeye sahiptir ve bu sermayesi sayesinde, ister ırgat, ister maraba, ister azap biçiminde olsun birkaç yabancı emeği sömürebileceği gibi, bazan toprağını ve bazan toprağının işleyebileceğinden fazla olan kısmını ortakçılık yoluyla ektirerek, ortakçı olan köy emekçisinin artı-ürününe de feodal sömürü yoluyla elkoyabilir. Ve gene, zengin köylü, sermayesinden, faizle borç vererek, yani tefecilik yaparak, köy emekçisinin artı-emeğinin ürününü, faiz yoluyla emebilir. Küçük ve yoksul köylüye, tohumluk buğday ve benzeri üretim araçları vererek, bunların faizini, sermayesinin kârı görüntüsünde, yoksul köylünün üreteceği üründen alabilir.

Dolayısıyla, köy toplumsal yapısında, kastlık bağları zayıflarken, bunun yerini, sermayeleşen mülkiyet esasına dayanan sınıflaşma almaya başlar. Ve alevî bir köy birimi içersinde, bu sınıflaşma, nasıl alevî aileler içersinde, zengin ve yoksul köylü sınıflaşmasını yaratırsa, sünnî köy birimi içersinde sünnî aileler arasında, o denli zengin ve yoksul köylü sınıflaşmasını yaratır. Yani hem alevîler, hem sünnîler arasmda, zengin ve yoksul köylü sınıflaşması, toplumsal yapıdaki gelişmeyi simgeler. Dolayısıyla, *Birikim*'in kapitalistleşme dediği, bizim kapitalist ekonominin kırsal alanı egemenliği altına alması olarak nitelediğimiz bu süreç, alevî köylüleri yeni toplumun egemen unsurları, sünnî köylüleri yeni toplumun egemenliğini kaybeden unsurları haline getirmez, her iki mezhepten köy birimleri içersinde, burjuvalaşan ve proleterleşen sınıflaşmayı doğurur. Bu sınıflaşmanın, gerek köylerin merkezleştiği kasaba ve kentlerde, gerek bu köylerin daha uzağına düşen ülke ölçeğindeki merkezlerde, kendi ölçeğinde yansıyacağı anlaşılır bir şeydir.

(9)

Emekçilerin Sınıfsal Bütünleşmesi Olgusunu Görmeyen Birikim *Bu Bütünleşmenin Etnik ve Mezhepsel Temel Üzerinde Bölünmesini, ve Bunun Arkasındaki Emperyalist Çıkarı Görmez ya da Görmezlikten Gelir*

Sınıflaşma, aynı zamanda, sünnî yoksul köylüler ile alevî yoksul köylüler arasında, ve sünnî zengin köylüler ya da köy ağaları ile alevî zengin köylüler ya da köy ağaları arasında bulunan *ortak sınıf çıkarını* ve emekçiler ile ağalar arasında bulunan *ortak sınıf çelişkisini* belirginleştirir, öne çıkarır. Yoksul köylülerin, alevî ve sünnî farklılıklarına karşın, ortak çıkarları vardır. Alevî ya da sünnî olsun, yoksullaşan köylülerin, zengin toprak ağaları ile olan sınıf çelişkileri de aynıdır. Öyleyse, yoksul emekçiler, kendi sınıf çıkarlarının bilincine varmaya başladıklarında, aralarındaki mezhep ayrılığının, bu sınıf çıkarları doğrultusunda birleşmeyi engelleyen geleneksel bir engel olduğunu anlamaya, ve bu engeli geriye iterek sınıf çıkarları doğrultusunda biraraya gelmeye de başlarlar. Bu, toplumsal değişmenin yeni egemen güçleri olan zengin köylüler ya da toprak ağaları için de böyledir.

Devrimci hareket, emekçi unsurların kendi sınıf çıkarlarının aynı oluşunun bilincinden doğacaktır. Kuşkusuz, burada, köylülüğün sınıf savaşımının, devrimci hareketin bir evresini oluşturacak olan "demokratik" bir savaşım olduğu açıktır. Egemen güçler ise, sınıfsal çıkarları gereği, bu sınıflaşma olgusunun emekçiler arasında yarattığı sınıf bilinçlenmesini ve onların demokratik hareketini engellemek ister. Emperyalist sisteme bağımlı olan Türkiye'de, ABD emperyalizminin, Barış Gönüllüleri aracılığıyla, kent kent ve köy köy saptadığı ve o zaman tarihsel olarak örtüşmüş bulunan bu geleneksel mezhep ve etnik ayrılığı, bilgi olarak kendi istihbarat örgütü CİA'ya aktardığı ve CİA'nın, bu mezhep ayrılığını, demokratik hareketin karşısına çıkarılabilecek bir olanak olarak bulguladığı bilinir. Yabancı sermaye ile kenetlenmiş bulunan işbirlikçi burjuvazinin de çıkarına olduğu gibi, köy emekçilerinin demokratik sınıf hareketinin hedefi olan, zengin köy ağasının, feodal mütegallibenin de çıkarınadır bu. Yabancı sermaye, işbirlikçi sermaye ile toprak ağaları arasında, bu temel üzerinde ittifak oluşturur.

Tarihsel olarak kardeşliğe dönüşmüş bulunan alevî-sünnî, Türk-Kürt farklılığını, yeniden düşmanlığa dönüştürerek, diriltmek, sınıfsal çıkarı bakımından bilinçlenmekte olan emekçi köylülüğü, mezhep ve etnik ayrılık temeli üzerinde yeniden bölmenin, birbirine karşı getirmenin aracı olur. Artık, ister alevî ister Kürt olsun, ister sünnî ister Türk olsun, sınıf çıkarları doğrultusunda, köy ağalarına ve feodallere karşı biraraya gelmekte olan köy emekçileri, mezhep ve etnik durumlarına göre, birbirlerinin düşmanı haline getirilirler. Bunu gerçekleştirebilmek için, faşizm, gerici ideolojileri, gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanır. Böylece de alevî ve sünnî emekçinin sınıfsal bütünleşmesini, mezhep temeli üzerinde böler, Türk ve Kürt emekçinin sınıfsal bütünleşmesini, etnik temel üzerinde böler; emekçileri birbirleriyle karşı karşıya getirir. Buna karşılık, bu emekçileri, karşılarında savaşım vereceği, feodal ağalarının yanına, sünnî emekçi ile sünnî ağanın, alevî emekçi ile alevî ağanın ittifakına çeker. Emperyalizm ve onun yerli işbirlikçisi ve yerli müttefikleri, ekonomik yapıda değişme sonucu meydana gelen sınıflaşmanın siyasal yönünü engellemek, onu baskı altına almak için, sınıf ayrılığını, mezhep ayrımcılığıyla örtüştürür, etnik ayrımcılıkla örtüştürür, mezhepsel ve ırksal düşmanlık yaratarak emekçiler arasında bölücülüğü öz çocuğu gibi besler. Bunu niçin yapar? Kendi sınıf çıkarı için, kendi sınıf egemenliğini pekiştirmek ve sömürüsünü sürdürmek için yapar. Faşizmin sınıfsal temeli buradadır. Faşizm, emperyalizmin, bağımlı ülkeye ihraç etiği bir ideolojidir ve onun sınıf çıkarını gözetir, onun sınıf çıkarını esas alır. Ama bu sınıf çıkarını süregenleştirmek için, gerici ideolojileri kullanarak, emekçi yığınlardan kendine bir kitle tabanı oluşturmaya çalışır.

Şimdi, soruna, *Birikim*'in tahlili açısından baktığımızda: ***Birikim***, faşizmin özsel sınıfını, yani emperyalizmi ve işbirliği halinde bulunan egemen sınıfları büyük bir özenle, gözlerden *gizlemeye* çalışır. Faşizmin, yöresel ve o denli toplumsal değişmenin zorunlu sonucu olarak doğduğunu ve o ölçüde de ekonomik evrimleşmeyle birlikte kendiğinden sönüp gideceğini ileri sürer. Bunun yanısıra, ve bunlar kadar önemli bir şey daha söyler: Faşist hareketin, egemenlik konumları sarsılan sünnî-türklerin alevî-kürtlere öfkesinin ürünü olduğunu ekler. Dolayısıyla faşist hareketin sınıf temelini, şimdi egemenlik konumları sarsılan sünnî-türklerin oluşturduğunu ileri sürmüş olur. Burada bir "sınıf" temeli değil, mezhepsel ve etnik bir bölüntü olduğu açıktır. Dolayısıyla, faşizm, yalnızca, malî-sermayenin en emperyalist unsurlarının sınıf çıkarını esas alan bir sistem olmaktan çıkarılmış ve eski geleneksel konumları sarsılan ve yalnızca sünnî-türk olan orta-burjuva ve küçük-burjuvaların, yarı-proleter ve proleterlerin çıkarını gözeten bir harekete dönüştürülmüş olur. Faşist hareketin sınıfsal temeli terkedilir, ve faşist hareket, içersinde her sınıftan insanın yeraldığı bir mezhep topluluğunun psikolojik tepkisine dönüştürülür. "Her sınıftan insanın yeraldığı" —ama faşizmin sınıfsal özünü oluşturan emperyalizmin ve onun işbirlikçisi burjuvazinin dıştalandığı bir tepkiye.

Öyleyse, faşizme karşı eğer savaşacaksanız, siyasal planda, eski egemen konumları sarsılan sünnî-türkler üzerine (bunlar ağa olsun, dinsel lider olsun, küçük-köylü olsun, yarı-proleter olsun, proleter olsun farketmez) savaş açmanız gerekecektir, çünkü faşist hareketin temelini oluşturan, bu mezhepsel ve etnik unsurlardan başkası değildir! Dolayısıyla, faşizm, kendisine bir kitle tabanı yaratmak ve bu arada kendi sınıfsal özünü örtüştürmek, kitlelerden gizlemek için, nasıl sünnî-türkleri, sünnî ve Türk olduğu için kışkırtıyorsa, siz de, (bu adamlar, kendilerine, üstelik "sosyalist" ya da "marksist" dedikleri için) sosyalist ya da marksist olarak, yeni egemen unsurları, yani alevî-kürtleri (ister aşiret reisi, ister ağa, ister dinsel başkan, ister küçük-köylü, ister yoksul ve proleter olsun) alevî ve Kürt olduğu için, faşizme, yani sünnî-türklere karşı harekete geçirmelisiniz!.. *Birikim*'in tahlillerinin doğal sonucu, Türkiye'de faşizme karşı savaşım, tam da faşizmin istediği anlamda, faşist hareketin baskısına maruz kalan unsurları, mezhepsel ve etnik temel üzerinde, bir başka mezhepsel ve etnik unsurlara karşı kışkırtmaya varır. Yoo denecektir, biz böyle bir şey yazmadık. Doğrudur. Ama, faşizme karşı savaşım, ancak faşizmin sınıfsal temelini oluşturan olguya, dolayısıyla bu sınıfsal temeli temsil eden unsurlara karşı yürütüleceğine göre, ya böyle bir savaşım yürütmeniz, ya da faşizme karşı siyasal savaşımın gereğini yadsımanız gerekecektir.

Evet, *Birikim* de öyle yazıyor. Zaten diyor, kapitalistleşme süreci tamamlandığı için, faşist hareket, hızlı gelişme gösterdiği bu üçgen içersinde de tıkanmıştır, kitle desteğini yitirmeye başlamıştır, evresini kapamak üzeredir. Ve faşizm, ekonomik gelişme sonucu, kendiliğinden "kahrolduğuna" göre, yaşasın ekonomik gelişme! Ve yaşasın "kapitalistleşme"! Ensonu, demokrat ve devrimci hareketin, faşizme karşı siyasal savaşımına bir gerek olmaksızın, faşist hareket evresini kapamakta olduğuna göre, "kazaya kurban" gidenler hariç, bu yolda bilinçli olarak savaşarak ölen yiğit insanlarımızın mezarlarına "niyazi" yazmamız gerekecek!

Şu üç yıla yakın bir süre önce evresini kapamakta olan faşizmin, evresini kapamasını, elimizi kolumuzu bağlayarak bekleyebiliriz artık. Ve eğer hâlâ faşizm kan döküyorsa, onu, faşizmin derin umutsuzluğunun yarattığı bunalımla, öfkeli huzursuzluğunun yarattığı bunalımla açıklarız. Ve niçin faşist katliam ve cinayetlerin giderek arttığı sorulursa, bunu derin umutsuzluğun yaygınlaşmasıyla açıklarız. Ve niçin bu inişe geçen ve evresini kapamak üzere bulunan faşist hareketin, üç yıl sonra bile bir türlü dükkanını kapamadığı sorulursa, bu kapitalistleşme sürecinin zaman zaman yavaş işlediğini, örneğin enflasyonda ifadesini bulan derin ekonomik bunalımın sınıflaşma sürecini yavaşlattığını ve kapitalistleşmenin yer yer geriye dönen karmaşık bir süreç izlediğini söyleriz. Ve niçin emperyalizmin ve onun işbirlikçisi burjuvazinin sınıfsal çıkarının burada hemen hiç yer almamış olduğu sorulursa, *Birikim* dergisi olarak deriz ki, esas amacımız da bunu gizlemek, faşizmin sınıfsal özünü örtmek, ve faşizmin mezhepsel ve etnik ayrılıkçılık yöntemlerini, karşısındaki unsurlara dayatmaktır. Faşist parti mi? kitle desteğini yitirdi. Faşist gençlik örgütü mü? evresini kapadı, yani mahkemece kapatıldı. Yeni faşist gençlik örgütleri mi? derin bir bunalımın sonucu kuruluyor. Faşist sendikalar mı? inişe geçti. Faşist meslek örgütleri mi? tıkandı...

Ve işte, sosyalist kültür dergisinin, Mümtaz Soysal'ın deyişiyle, dengeli objektif, derinliğine tahlilleri. Üstelik yalnızca dengeli, objektif değil, dünyanın en dengeli, en objektif "sosyalist" tahlilleri bunlar. "Ciddi"liğine gelince... Bakınız, bunu görmezlikten gelmek olanaklı değil, *Birikim*'in bize verdiği yanıtta, bu ciddiyetini niteleyen pasajları eğer hocamız okumadıysa, bu derginin ciddiliğini ilan etmesi niye? Okuduysa, bu tür yazılarda ciddiyet nerede? Sayın hocamız, eğer övgüsünün, kime sövgü olduğunu hâlâ anlayamamışsa, bu derginin ciddiliğini abideleştiren parlak bir "güldeste"yi, *Ülke, n°* 8, s. 116-117'de toplanmış olarak bulabilir.

Ha, unutuyordum, *Birikim,* daha 1978 başlarında diyordu ki, "Barış çağrısı yapan Türkeş 'samimi' idi." (*Birikim* n° 39, s.19.) O günden bugüne Türkeş, barış çağrısını yineliyor, ırk, mezhep, fikir ayırımı gözetmeksizin herkesi barışa, kardeşliğe çağırıyor. Daha iki gün önce televizyonda izledim, gene barış çağrısını yineliyor, ama bunun yanısıra bir şey daha diyor, sosyal-demokrattan başlayarak her ilerici, yurtsever ve demokratı "komonist"e çıkarıp "komonistlere bu topraklarda yaşama hakkı tanımayacağız" diyor. Ve katliamlar listesine, bu kez CHP il başkanları da ekleniyor. Türkeş'in barış çağrısında samimi olduğunu söyleyen *Birikim* ise, inanmayabilirsiniz ama, Anayasa Proföşörümüz Mümtaz Soysal'ın "mümtaz" yazısında, dünyanın en ciddi, en dengeli en objektif dergisi olarak okura öğütlenebiliyor.

24-26 Haziran 1980

RAGIP GELENCİK

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ÜZERİNE

TARİŞ, ANTBİRLİK, ÇUKOBİRLİK gibi büyük bazı "tarım satış kooperatifleri birlikleri"nin adları, çeşitli olaylar dolayısıyla, günlük basında ve yayında sık sık geçiyor. Öyle görünüyor ki, tarım satış kooperatifleri ve birlikleriyle ilgili ve bilinip söylenegelmiş bazı olguları kısaca anımsamakta yarar var.

1929 büyük ekonomik bunalımını izleyen çetin yıllarda, Türkiye'de topraklı köylülüğü örgütleyip tarımsal üretimi ve tarımsal ürün dışsatımını geliştirme çabaları gösterilir. Bununla ilgili olarak, 1935 yılı sonlarında, 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun" çıkarılır. Dili bakımından da ilgi çeken bu yasaya göre, tarım satış kooperatifleri ile birliklerinin kuruluş *ergeleri* [amaçları, erekleri] şunlardır:

"a) Ortakların ürünlerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak;

"b) Lüzumunda bu ürünleri ham madde olarak işlemek ve böylece elde edilen maddelerin satışını yapmak;

"c) İç ve dıştaki aracılara giden kazancı üretmenlere mal ederek durumlarını yabancı ülkelerdeki üretmenlere karşı kuvvetlendirmek;

"ç) Piyasada düzen verici bir yer alarak fiyatların zararlı dalgalanmalarının önüne geçmek, ürünlerin yoğaltım [tüketim] piyasasında en iyi fiyatlarla satışını başarmak;

"d) Yurt ürünlerinin standartlaştırılmasında üretmenlerle çıkatçılara [dışsatımcılara, ihracatçılara] düşen ödevleri gerçekleştirmek;

"e) Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve yaraçları toptan ucuz olarak edinip dağıtmak gibi çıkat ürünlerini ucuza mal etmek, kalitesini iyileştirmek, satış kapasitesini artırmak ve bunların arsıulusal [uluslararası] piyasalarda en iyi fiyatla satışını sağlamaktır."

O zamanlar güdülen "ulusalcı" politikanın açık izlerini de taşıyan bu "ergeler"den anlaşıldığı gibi, sözkonusu kooperatiflerin ve birliklerinin kurulması ile tarımsal sanayiin geliştirilmesi ve ekonomik bunalıma karşı savaşım da gözönünde tutulur. Bu "ergeler"le, o zamanlar çoğu gayri müslim olan (Türk olmayan) ticarî burjuvaziye karşı bir tutum takınıldığı da söylenebilir.

2834 sayılı yasanın birinci maddesine göre, "en az on çiftçi aralarında değişir kapitalli, değişir ortaklı ve buçlu soraylı [sınırlı sorumlu] Tarım Satış Kooperatifleri kurabilirler.

"Çiftçi olmayan veya Kooperatifin çalıştığı ürünler üzerinde tesim [ticaret] ve komisyonculuk yapanlar bu kooperatife giremezler."

Yasanın 7. maddesine göre, "Tarım Satış Kooperatifleri ortakları, on sene ortaklık yapmadıkça yüklendikleri ortaklık payının hepsini ödemedikçe ortaklıktan çıkamazlar.

Ölen ortaklar için de bu hükümler taptanır [uygulanır]." Ortaklar kooperatife böylesine sıkı sıkıya bağlanmakla birlikte, "Bu kanunda yazılı Tarım Satış Kooperatifler ile Birliklerin ortaklarınca imzalanacak anamukavelename [anasözleşme] formülleri Ziraat Bankasınca hazırlanır, Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığınca onanır ve İcra Vekilleri Kurulunca kabul edilir." (Madde 4).

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin kurulmasına gelince, "Madde 2 — En az üç Tarım Satış Kooperatifi, satışını yaptıkları ürünlerin çıkat ve piyasa merkezlerinde Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının onamile bir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kurarlar. Her çıkat ve piyasa merkezinde bir ürün için ancak bir birlik kurulabilir." Böylece, bir dışsatım ve piyasa merkezinde bir ürün için *ilk* birliğin kurulması kolaylaştırılıp başka birlik kurulması yasaklanarak, örgütlenmede merkezileşmeye ağırlık verilir. Dolayısıyla, bugün, bir "tarım satış kooperatifleri birlikleri enflasyonu" yoktur.

Bir "tarım satış kooperatifleri birliği"nin "bütün üyelerini temsil eden en yüksek organı Genel Kuruldur." Anasözleşmeye göre,

"Her ortak kooperatif, Genel Kurulda Kooperatif Genel Kuruluna katılacak ortak sayısı ve Kooperatifin Genel Kurulunun görüşülen iş yılındaki teslimat ortalaması ile orantılı sayıda temlisci tarafından temsil edilir.

(400) ortak ve ürüne göre Ticaret Bakanlığınca tesbit edilen ürün kabul edilir.

"Kooperatif Genel Kuruluna girme hakkına haiz her (400) ortak ve ürüne göre Ticaret Bakanlığınca tesbit edilecek ürün birimi için birer temsilci hesaplanır."

Bütün bunlardan şu sonuç çıkar: Büyük veya çok topraklı köylüler ile orta köylülerin çoğunlukta bulunduğu kooperatifler, Genel Kurulda daha çok üye ile temsil edilir. Böyle olmayan kooperatiflerde ise, büyük ve orta köylülerin Genel Kurula üye seçilme şansları artırılır.

Yasanın 19. maddesine göre, "Tarım Satış Kooperatifleriyle Birliklerinin işleri Genel Kurullarınca seçilen dörder kişilik Yönetim Kurulları tarafından görülür" ama, "Birliğin Genel Direktörü doğrudan doğruya Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığınca atanır. Genel Direktör Yönetim Kurulunun tabiî üyesi sayılır. Birlik adına imza koymaya yetkili başka işyarlarla [memurlarla] Satış Kooperatifleri direktirlerinin atanması ve işlerinden çıkarılması Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının kabulüne bağlıdır." Anasözleşmenin 31. maddesine göre, "Birliklerin Genel Direktörlük emrinde çalışacak memurlardan Birlik adına imza koymağa izinli olanların tayini ve işten el çektirilmesi, Genel Direktörün teklifi ile Yönetim Kurulu kararına ve Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının tasdikine bağlıdır. Bunlardan başka lüzumunda Birlik işlerinde kullanılacak memurların tayini veya işten el çektirilmesi Genel Direktörlük yetkisi içindedir."

Şimdi, bütün bunlar gözönünde tutulup, tarım satış kooperatiflerine ve birliklerine *kooperatif* gözüyle bakılırsa, "Bu kooperatiflerin özünde demokrasi yoktur"[1] denebilir; ama bu kuruluşlara *şirket* gözüyle bakılırsa, böyle konuşmak yanlış olur; çünkü onlarda da kapitalin özgürlüğü ve egemenliği vardır. Şu farkla ki, politik iktidar hiçbir şirkete onlara karışabildiği kadar karışamaz. Buraya kadar üzerinde durulan noktalar, tarım satış kooperatifleri ile birliklerinin ilerde gösterdikleri gelişmeyi daha iyi anlayabilmek için önemlidir. Bu kooperatifler ve birlikleri, devlet kapitalizmi anlayışına uygun olarak, topraklı köylülüğün kapitaliyle yaratılmış ilginç kuruluşlardır. Onlara, örneğin 1163 sayılı yasaya göre kurulmuş kooperatiflere ve birliklerine bakıldığı gibi bakılmamak gerekir. Nitekim, ülkemizde politik iktidarlar buna uygun davranmakta, bir TARİŞ'e bir KÖY-KOOP gözüyle bakmamaktadırlar.

1977 yılı sonunda, tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısı, kuruluş yerleri ve yılları TABLO I'deki gibidir.

Tablonun incelenmesiyle görülüvereceği gibi, ilk kurulan birlikler, Türkiye'nin klasik dışsatım ürünleri (kuru üzüm ve incir, fındık, pamuk, zeytinyağ, antepfıstığı) ile uğraşanlardır. Birlik sayısı 30'u aşkındır. Bununla birlikte, görüleceği gibi, ortak sayısı, özkaynaklar vb. bakımından ağırlık, belirli birliklerde toplanır. Birliklere bağlı (bağımlı) ve bağımsız (herhangi bir birliğe bağlı olmayan veya birlik kurmamış) tarım satış kooperatifleri ile ortaklarının sayıları TABLO II'de verilmiştir.

1977'de, bütün tarım satış kooperatiflerinin %25,46'sı bağımsız ise de, bunların ortak sayısı, toplamın ancak %2,15'i kadardır; bağımsız kooperatif başına ortalama 50,50; oysa bağımlı kooperatif başına ortalama 783,25 ortak düşer. Bağımsız tarım satış kooperatifleri, bütün tarım satış kooperatifleriyle birliklerinin toplam "yüklenilen, kapitalinin an-

---

[1] Nedim Tarhan, "TARİŞ Olayı ve Kooperatifler", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1980.

TABLO — 1

Sıra No.	Birlik adı	Kuruluş yeri ve yılı	
1	Tariş - Üzüm	İzmir	1937
2	Tariş - İncir	"	"
3	Fiskobirlik	Giresun	1930
4	Mesebe (Tasfiye halinde.)	İstanbul	1938
5	Güneydoğu - Fıstık	Gaziantep	1940
6	Çukobirlik	Adana	"
7	Tariş - Pamuk	İzmir	1949
8	Tariş - Zeytinyağı	"	"
9	Kozabirlik	Bursa	1950
10	Antbirlik	Antalya	1952
11	Marmara Zeytin	Bursa	"
12	Gülbirlik	Isparta	
13	Taskobirlik	Nevşehir	1958
14	Narenciyebirlik	Adana	1059
15	Trakyabirlik	Edirne	1966
16	Ankara - Elma	Ankara	1968
17	Güneydoğu - Üzüm	Gaziantep	"
18	Güneydoğu - Zeytin	"	
19	Güneydoğu - Kırmızı Biber		
20	Güneydoğu - Bakliyat		
21	Yerfisko	Mersin	
22	Şeftalibirlik	Bursa	
23	Narenciyebirlik	Antalya	
24	Ankara - Patates	Ankara	
25	Ankara - Sebze	"	
26	Tiftikbirlik	"	1069
27	Tavkobirlik	Bursa	"
28	Kayısıbirlik	Malatya	
29	Marmara - Üzümbirlik	Bursa	
30	Ankara - Soğan	Ankara	
31	Tavkobirlik (Bursa)	"	
32	Trakya - Üzümbirlik	Tekirdağ	
33	Antalya - Sütbirlik	Antalya	1976

TABLO — 2

	BİRLİKLERE BAĞLI		BAĞIMSIZ		TOPLAM	
Yıllar	Koop. sayısı	Ortak sayısı	Koop. sayısı	Ortak sayısı	Koop. sayısı	Ortak sayısı
1970	487	231.667	131	7.735	618	239.402
1971	488	236.302	143	8.691	631	244.993
1972	490	243.329	145	8.756	635	252.958
1973	499	254.492	143	10.583	642	265.075
1974	502	273.944	148	10.861	650	284.805
1975	505	318.602	153	11.416	658	330.416
1976	520	375.152	166	10.703	686	385.855
1977	524	410.687	179	9.041	703	418.728

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü. *1977 Çalışma Raporu*, s. 19.

cak %0,32'sini, toplam "tahsil olunan" kapitalinin %0,29'unu, toplam "yedek akçe tutarı"nın %0,29'unu temsil eder. Dolayısıyla, bağımsız tarım satış kooperatifleri, bağımlı tarım satış kooperatifleri ve birlikleri yanında veya karşısında sözü edilmeye değer bir güç değildir.

Öte yandan, gene 1977'de, beş büyük birlik, TARİŞ. ANTBİRLİK, ÇUKOBİRLİK, FİSKOBİRLİK, TRAKYABİRLİK bütün tarım satış kooperatifleri ortaklarının aşağıyukarı %70'ini temsil eder. Bu beş birliğin "yükenilen" kapitali, genel toplamın %86'sı; "tahsil olunan" kapitali, genel toplamın %88,9'u; "yedek akçe tutarı" ise, genel toplamın %88,5'i kadardır. Bu beş birlik T. C. Ziraat Bankasının 1977/78 kampanyası için bütün birliklere açtığı krediler toplamının (27.114.197.000 TL.) %92,05'ini; bütün birliklere ve bağımsız tarım satış kooperatiflerine açtığı krediler toplamının ise %91,98'ini almışlardır.

Böylece, çeşitli olaylar dolayısıyla, günlük basında ve yayında neden bu birliklerin adı geçtiği *biraz* aydınlanmış oluyor. Ama "neden"in hepsi bu kadar değil.

Ticari burjuvazi (özellikle dışsatımcı kesimi), tarım satış kooperatifleri birliklerini bir çeşit depo, uygun koşullarda alınıp dışarıya satılacak metalar kaynağı gibi kullanagelmiştir. Bir araştırma raporundan yapılan aşağıdaki aktarma, bunun hangi boyutlara varabildiğini (belki de eksik olarak) gösteriyor:

" pazarlanan kuru üzümün 1950 yılında %4,1'i ic, %95,9'u dış pazarlara satılmakta iken, 1966'da %42,3'ünün yurt içinde satılmış, %57,7'sinin ise çeşitli ülkelere ihraç edilmiş olması, yurt içi tüketimin ihracat aleyhine arttığını göstermektedir. Ancak bu artışın zahirî olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, Üzüm Birliği, halihazırda kısmen bir stok müessesesi olarak çalışmakta, tüccar kendi satın aldığı ürün dışında ihraç imkânı buldukça istediği miktar ve kalitede üzümü satın alabilmekte ve. ihraç etmektedir. Bu ise, Tariş tarafından yurt içinde satılan ürünün arttığı izlenimini vermektedir."[2]

TARİŞ eski genel müdürlerinden biri şunları yazıyor:

"1978 yılından önce Tariş'in ağır basan özelliği, tüccarın depoculuğunu yapmasıdır. Tariş, özel sektörün empoze ettiği taban fiyatları üzerinden rekoltelerin büyük bölümünü alıp depoladıktan sonra, istendiğinde bu ürünleri tüccara-ihracatçıya satmak ve böylece onları alım ve depolama giderleri ile riskten kurtarmakla görevliydi. O dönemlerde Tariş, bu niteliği sonucu, çoğu yıllar stok devretmiş ve önemli değer kayıplarına uğramıştır."[3]

---

[2] *Kooperotifçilik Sorunları Araştırması* (T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı, Şubat 1972, Ankara), s. 264.

Ortak dışı alımlarla ilgili şu eleştiri, rekoltelerin büyük bölümünün alındığını doğruluyor:

"Ortak dışı alımlarda, ürün bedelinin tamamen ödenmesi, faaliyetlerden doğan zararların ürün teslim edenlere intikâl ettirilmemesi, ortak olanlarla olmayanlar arasında farklı bir durum yaratmaktadır."[4]

Sınaî burjuvazi de. bu birliklerden pay almakta, ticari burjuvaziden geri kalmıyor:

"Trakya Yağlı Tohumlar Kooperatifleri Birliği depolarında bulunan ve 300 milyon kilo dolaylarında olduğu öne sürülen ayçiçeği stoklarının, bu ürünün borsalarda 35 liraya dek alıcı bulmasına karşın 22 lira 60 kuruşluk fiyatla yağ sanayicilerine devredildiği belirlenmiştir. Trakya ve Marmara bölgesindeki üreticiler arasında yoğun tepkilere ve bir dizi girişime neden olan 'devredilme olayı' sonunda sanayicilerin, 4,5 ilâ 7 milyar liralık ek gelir sağlama olanağı elde ettikleri de saptanmıştır."[5]

Burjuvazi, bu birliklerle başka bakımdan da ilgilenir. 2. dipnotta anılan rapordan bir alıntı daha yapılabilir:

"*Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin İştirakleri:*

"Birliklerin bilançolarında önemli bir yer tutan iştirakler üzerinde kısaca durmakta fayda görülmüştür.

"Bugün birliklerin bilançoları tetkik edilecek olursa bu iştiraklerin işletmecilik prensiplerine aykırı bir şekilde yanıldığı kolaylıkla görülür. Kendi malî imkânlarının dışında bankalardan alınan kredilerle sağlanmış olan bu iştiraklerden pek çoğunun derhal kâra geçen işletmeler olamayacağı dikkate alınacak olursa durumun önemi ortaya çıkar.

...

"Ziraat Bankası kaynaklarından %10,5 faizli sağlanan bu kredilerin uzun zaman kâr tevzi edemiyecek iştiraklere yatırılmasında yalnızca faiz yükünün küçümsenmeyecek birdurum meydana getirdiği aşikârdır. Ancak iştirak edilen işletme %10,5'un üzerinde bir temettü dağıtabildiği zaman, faiz yükü Birliğin üzerinden kalkabilir. Ana borcun ödenebilmesi ise çözümlenmesi güç bir sorundur.

---

[3] Erdinç Gönenç, "1978 ve 79'da TARİŞ", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1980.

[4] *1977 Çalışma Raporu* (T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü), s. 27.

[5] *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1980.

"Birliklerin söz konusu iştiraklerinin nerelere yapıldığı hakkında bilgi mevcut olmadığı için bunların ne dereceye kadar birlik konusu ile ilişkisi olduğu hususunda bir şey söylemeye imkân bulunmamaktadır.

"Birliklerin 1966-67 yılları bilançolarında iştirakleri toplam özvarlıklarının %43'ünü teşkil etmektedir.

"Bütün bunların yanında bazı iştiraklerin Hükümet nüfuz ve telkini altında yapıldığı hususu üzerinde durulması gerekli bir konudur."[6]

Buna Ziraat Bankasının şu eleştirisi de eklenebilir:

"Yetersiz bulunmasına rağmen öz sermaye ve hatta Bankamızdan sağlanan kısa vadeli kredilerden bir kısmı, sabit tesislere ve iştiraklere yatırılmıştır.

"Bu durumda, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, bir ikletme olarak mevcudiyeti tabiî olan zatî yatırım ve çevirme sermayesi ve kaynağından yoksun bulunmakta ve bu sebeple yatırım ve işletme faaliyetleri için daima dış finansman imkânları aramak zorunda kalmaktadır."[7]

Bu ilişkiler ağı bu noktada da bitmez. Örneğin, büyük köylülük ile ticarî burjuvazi arasında bir Çin Seddi yoktur. Tarım satış kooperatifi ortağı olan varlıklı bir köylü, yoksul köylülükten alivre satışlarla kapatılmış ürünü, kendi üzerine veya başka ortakların üzerinde gösterip kooperatife (ve birliğine) uygun fiyatla satabilir. Onunla işbirliği halindeki tacir de birlikten alacağı ürünü dışarı satabilir. vb. vb.

2834 sayılı yasanın özü gereği, bu kooperatifler ve birlikleri ile bürokrasi arasında da ilişki kurulmuştur. Ayrıca, birliklerin kendi içinde de gelişmiş (veya geliştirilmiş) bir bürokrasi vardır:

"Bu kuruluşlara yetişmiş memur bulmak ya da memur yetiştirmek yoluna gidilmemekte, çoğu kere gereğinden fazla memurla çalışılmakta ve zorunlu olan personel reorganizasyonu iç ve dış etkenler yüzünden yapılamamaktadır."[8]

---

[6] *Kooperatifçilik Sorunları Araştırması*, s. 226-228.

[7] *1977 Çalışma Raporu*, s. 26.

Birliklerin anasözleşmesi, birlik içindeki bürokrasiye verilen önemi gösterir. Anasözleşmenin 58. maddesine göre,

"1. — Kârın

"a) %10'u birinci yedek akçeye;

"b) *%15'e kadarı Yönetim Kurulu üyelerile, Genel Direktör ve memurlara* [Altını ben çizdim. R.G.]

"c) Geri kalanı yaptıkları muamele nisbetinde ortak kooperatiflere dağıtılır."

Ayrıntılara girmeyen bu bilgilerden sonra şu sözleri okumak hiç de şaşırtıcı değil:

"Genel olarak Birliklerde birim mamûle düşen işletme gideri, özel sektöre göre çok fazladır.

"İstatistik çalışmaları ile bunlara dayanan kıyaslamalı işletme randıman ve maliyet hesapları yapılmamakta ve modern bir çalışma düzeyine erişilememektedir."[9]

Tarım satış kooperatifleri birlikleri, uğraştıkları ürünlerle ilgili destekleme alımlarını yapmakla da görevlendirilir. Bu alımlar sırasında biriklerin bütün olanaklarından yararlanılır. Destekleme alımlarının kârı ve zararı devletindir. Ama aşağıdaki tedbir önerisi, birliklerin bu işten pek de zararsız çıkmadığını gösterir:

"Birliklerin birikmiş destekleme alımları zararlarıyla bundan sonra bir önceki kampanyadan husule gelen zararları için, (kampanya ürününün satış sonucunu beklemeden) Devlet bütçesine mutlaka ödenek konulmasının ve tahsil edilmesinin sağlanması."[10]

1950'lerde izlenmeye başlanan ve bugün de sürdürülen enflasyon-devalüasyon politikasında destekleme alımlarının önemli bir yeri olduğu düşünülürse, tarım satış kooperatifleri, emekçilerin zararına bir politikanın uygulanmasında kullanılan araçlardan biri olarak görülür.

Bu kısa yazıda kooperatifleşmenin anlamı vb. üzerinde uzun boylu durulamaz. Klasik anlamda (kapitalist düzende)

---

[8] Ay., s. 27.
[9] Ay., s. 27.
[10] Ay., s. 29.

"Kooperatifleşme, ilk amacı *aracıları* ortadan kaldırmak olan bir iktisadî birleşme biçimidir: aracı, üretim kooperatiflerinde patron, tüketim kooperatiflerinde tüccar, kredi kooperatiflerinde bankacıdır. Kooperatifleşme çok değişik biçimlerde olabilir; ama bütün kooperatifleri bu üç çerçeve içine sokabiliriz."[11]

Kapitalist üretim ilişkilerinde, koşullara göre değişen belirli bir işletme büyüklüğünden sonra, topraklı köylülük, tarımsal proletarya karşısında patron durumundadır. Öte yandan sanayici, tacir, bankacı (sınaî, ticari, malî burjuvazi, kısaca burjuvazi) topraklı köylülük için aracı durumundadır. 2834 sayılı yasanın "ergeleri", tarım satış kooperatifleri ve birlikleriyle, sınaî burjuvaziyi, ticari burjuvaziyi ve tefecileri aradan çıkarmayı öngörür. Sınaî burjuvazi ürünlerin hammadde olarak işlenmesiyle, ticari burjuvazi, birincisi iç ve dışsatımın birliklerce yapılmasıyla, ikincisi işletme girdiklerinin birliklerce iç ve dışalımıyla aradan çıkarılmak istenir. (Yasanın çıkarıldığı yıllarda ticari burjuvazi genellikle gayri Müslim [Türk olmayan] niteliktedir.) Yasanın 18. maddesine göre, "Tarım Satış Kooperatifleriyle Birliklerinin Banka ve Kredi işleri Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının direktiflerine uygun olarak Ziraat Bankasınca yapılır. Luzum ve ihdiyaç halinde Ziraat Bankasıyle yapılacak danışma üzerine bu işler Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının göstereceği Bankalar tarafından da yapılabilir. (Ayrıca, 3202 sayılı yasa da, Ziraat Bankasına bu görevi verir.) Böylece, devlet, bir devlet bankası aracılığı ile, topraklı köylülüğe karşı "malî burjuvazi"nin rolünü üstlenir.

Yasadaki "ergeler"e uygun davranılması halinde ticarî burjuvazinin; "ergeler"e aykırı "iştirakler"in önlenmesiyle sınaî burjuvazinin, ve onlarla ilişkileri vb. dolayısıyla malî burjuvazinin, tek sözcükle burjuvazinin zarar göreceği bellidir. Toprak ağalığı ile öteden beri dayanışmış ve bürokrasinin iktidar ortaklığına çoktan son verip politik iktidara ağırlığını koymuş olan burjuvazi, hele işbirlikçi ve tekelci burjuvazi, buna göz yummaz; bununla yetinmeyip bu kooperatiflerden ve birliklerinden kendi adına ve sonuna kadar yararlanmak için elinden geleni yapar. Üstelik, devlet kapitalizminin tarım satış kooperatifleri ve birlikleriyle ilgili mekanizması, burjuvazinin amacına ulaşmasını kolaylaştırır niteliktedir. Burjuvazi de bu mekanizmayı işletiyor. Ayrıca, bu mekanizma, burjuvazi ile topraklı köylülüğün üst kesimi arasında işbirliği kurulmasına da uygundur. Yalnız, ilişkilerin ayrıntıları ne olursa olsun, bu birlikler dolayısıyla görünür hale gelen bir çelişki var: Burjuvazi ile topraklı köylülük arasındaki çelişki.

---

[11] Pierre Brizon, *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi* (Şubat 1977, Ankara), s. 553

Türkiye'de işçilerin, emekçilerin, yoksul köylülüğün örgütlenmesi geciktirilmiştir. Tarım işçilerinin durumu, bu gecikmenin günümüze kadar sürdürüldüğüne kanıttır. Kooperatif adını taşıyor diye birtakım örgütlerle emekçiler ve yoksul köylülük arasında ilişki kurmak önemli yanlışlara yolaçabilir.

Tarım satış kooperatifleriyle birliklerini yoksul köylülüğün örgütleri sanıp buna göre davranmak yanlıştır. Bu birliklerin sınaî işletmelerinde çalışan işçilerin onlara bağlı kooperatiflerin ortakları arasında dayanışabilecekleri bir köylülük kesimi *genellikle* yoktur. Bununla birlikte, bu birliklerle ilgili çeşitli sorunlar, çoğu zaman, küçük ve yoksul köylülüğün sorunlarıymış gibi sunulur ve öyle sandırılır.[12] Bu örgütlerin demokratik kooperatifler haline getirilebileceğini düşünenler ise öyle görünüyor ki, havanda su dövmektedirler.

---

2 Mart 1980 günlü *Cumhuriyet*'te, "Halkın Çukobirlik'le Bağlantısı Kaldırılmak İsteniyor" başlığı altında şu haber yer alıyor: "Hatay CHP Senatörü Mehmet Sönmez, Çukobirlik'te 10 dekar toprak katılımıyla ortak olma koşulunun kaldırılmasına ilişkin çalışmaların sürdürüldüğünü söylemiş 'Halkın Çukobirlik'le olan bağlantıları ortadan kaldırılmak istenmektedir' demiş, özetle şunları söylemiştir:

'— On dekarlık kişilerin ortaklığı fesh edildiğinde, 7 bine yakın kişi Çukobirlik'ten ayrılacaktır. 7 bin ortağın, yaklaşık olark 3'er ton pamuk teslim etmiş olsalar, 2,1 milyon ton karşılığında Çukobirlik'ten alacakları kredi 210 milyon lira olacaktır. Toprak ve pamuk ağaları yeni yönetim aracılığı ile bu krediye göz dikmişlerdir.' "

Şimdi, bu 7000 kişi bir tek kooperatifte toplanmış olsalardı, anasözleşmeye göre, Genel Kurulda 17-18 üye ile temsil edilebilirlerdi. Bu, onların Genel Kuruldaki güçsüzlüğünü gösterir.

Öte yandan, bu kişiler, kooperatife 10 dekarlık toprakla katılıyorlar demenin anlamı nedir? Bu, onlar, kooperatife her yıl 10 dekardan alman pamuk ürününü vermeyi taahhüt ediyorlar demektir. Öyleyse, ikili bir ekim nöbetinde 20, üçlü bir ekim nöbetinde 30 dekar arazileri olmak gerekir. Ayrıca, pamuk ekimine ayırmadıkları arazileri de olabilir (portakal bahçesi, okaliptüslük, vb.). Çukobirlik'in bölgesinde bu kadar arazisi olan kişiler, yoksul köylü değillerdir. Böylece, "halk" sözcüğünün, her zaman çok dikkatle kullanılması gereken bu sözcüğün, burada gerçeği yansıtmadığı söylenebilir.

T. CEMAL

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTE-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

> İmparatorlarla papaların güçlerini birbirlerine kabul ettirme çekişmesi çağlarında, Canossa Şatosu'na karlar icinde yalınayak yürüyüp, Papanın buyurma gücü altına giren Alman İmparatorunu anlatır tarihler. O günlerden kalma bir "Canossa Yürüyüşü" sözü vardır. Gönül ister ki, "özerk" üniversitelerimizin rektörleri, üniversite tarihimize, "Rektörlerin Canossa'ya gidişine katılanlar" olarak geçmesinler davranışlarıyla.
>
> Soha L. Meray, *Su Dağlarını Devler Tutmuş*

Tarihin her döneminde siyasal iktidar ile yüksek öğretim kurumları arasında çok yönlü diyebileceğimiz bir ilişkiler ağı mevcuttur. Siyasal iktidar-üniversite ilişkileri dendiği zaman, temelde, bu ilişkiler ağının bütünü anlaşılır. Tarafların karşılıklı etki-tepki ilişkisi içinde bulunduğu alanlar ilişki alanları olarak tanımlanır. Bu alanlar mali, yasal vb. gibi konulardan eğitim programlarının düzenlenmesine kadar uzanır. Bu nedenle konuyu bütün ilişki alanlarını kapsayacak bir tarzda ele alabileceğimiz gibi, bunlardan önceliğe sahip bir ya da birkaçını ele alarak da inceleyebiliriz. Zaman, kaynak, işgücü vb. sınırlamalar bu ilişki alanlarından birini seçmemizde etken olabilir.

Diğer yandan, bu alanlardaki karşılıklı etkileşim ve iletişimin sonucunda Üniversite (bir kurum olarak) demokratikleşme çizgisinde ileri ya da geri adımlar atar. Bu bakımdan üniversite ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler, bir yerde, demokratikleşmeye katkıları açısından da önemlidir. Bu yazımızda söz konusu ilişkileri (bu ilişkiler kümesine karşılıklı iletişim kümesi de diyebiliriz) demokratikleşme açısından ele alıp, değerlendirmeye çalışacağız.

Kuşkusuz önce demokratikleşme deyimine bir açıklık getirmemiz gerekecek, Demokratikleşme birçok bileşenden oluşan bir kavramdır. Genelde demokrasi dediğimizde soyut ve biçimsel bir eşitlikle özgürlükten söz ederiz. Bu soyut yaklaşımın, uygulamadaki yansıması da "genel ve eşit oy" ilkesidir. Sözünü ettiğimiz soyut yaklaşımı çağdaş gelişmeler uyarınca somutlaştırmamız zorunludur. Kavramı somutlaştırırken kullanabileceğimiz en geçerli ve açık ölçüt "katılım"dır. Katılımı, toplumsal yaşamın değişik aşama ve kesitlerindeki karar süreçlerine bilinçli bir şekilde katılma olarak tanımlayabiliriz.

Marx'ın da işaret ettiği gibi "İnsanlık özgürleşmesi ise, ancak ve ancak, kişi soyut vatandaş olmaktan çıktığı zaman, günlük hayatında, işinde, durumunda, insan türünün bir üyesi haline geldiği zaman kendi *force propre*'larını tanıdığı ve düzenlediği zaman, kendi gücünü toplum güçlerinin bir parçası olarak tanıdığı ve bunlar siyasî güç olarak kendisinden ayrılmamış bir hale geldiği zaman gerçekleşebilir" [1] Bu ise özünde bireylerin siyasal topluma, dolayısıyla her aşamadaki karar süreçlerine somut anlamda (yani aktif bir biçimde) katılım demektir. Bu nitelikteki bir katılım burjuva demokrasisindeki soyut özgürlük ve katılım kavramından çok farklı bir şeydir.

Katılımda en alt düzeydeki kurumlardan başlayan ve en üst düzeye uzanan bir süreç söz konusudur. Örneğin mahalle düzeyinde bir karar sürecine katılma ya da işyerindeki bir kararın oluşmasına katkıda bulunmadan parlamentoya kadar uzanan, oradaki karar sürecine doğrudan ya da dolaylı katılım gibi. Katılım olgusu geliştiği ve yaygınlaştığı sürece toplum olarak demokratikleşme çizgisinde ileriye gitme söz konusudur. Katılımın genel ve eşit olması temeldir. Servet, ırk, ya da mezhep vb. gibi nedenlerle katılımın farklılandırılması, bazı gruplara ayrıcalıklar tanınması demokratikleşmede geriye doğru gitme demektir. Ancak böyle bir katılıma dayanan demokrasi biçimsellikten, do-

[1] K. Marx, *Yahudi Meselesi*, Sol Yayınları, Ankara 1968, s. 42.

layısıyla soyutluktan kurtulacaktır.

Katılımda etkinlik "Siyasal Toplumun" sivilleşme süreci ile doğru orantılıdır. Sivilleşme sürecini, sivil toplumun siyasal toplumu kendi içinde özümlemesi olarak tanımlayabiliriz. Burjuva toplumlarında sivil toplum, politik toplumuda içeren bir genel kapsama sahiptir. Yani sivil toplumun üyelerinin (kurumlar, bireyler, örgütler) bir bölümü —kuşkusuz çok dar bir bölümü— siyasal toplumu meydana getirir. Siyasal toplumun her üyesi sivil toplumun da üyesidir, ama sivil toplumun her üyesi siyasal toplumunda üyesi olamamaktadır. Siyasal toplum egemen sınıf tarafından oluşturulmuştur. Sivil toplum içindeki güçler, her şeyden önce sınıf savaşımı ile siyasal toplum içersine girmek ister. Bu girme savaşımı siyasal partiler aracılığı ile yapılır. Öte yandan sendikalar, demokratik kitle örgütleri vb. gibi kuruluşlarda siyasal toplumun kapsamını genişletme çabası içindedirler. Sınıf savaşımı bu çabaları destekleyen yönde geliştikçe siyasal toplumun kapsamı sivil toplumun bütününü kapsayacak bir biçimde (dikey ilişkilerdeki hiyerarşik gücünü de kaybederek) büyüyecektir. Buna sivilleşme süreci de diyebiliriz. Bu konum siyasal toplumun sivil toplum içinde erimesi süreri biçiminde de tanımlanabilir.

Katılımın yaygınlaşması olarak tanımladığımız demokratikleşmede temel sorun "doğrudan üreticilerin özgürleşmesi ve politik topluma girmesidir. Oysa bu çeşit bir devrim sivil toplum ögelerinin kurulması sürecinde varolur."[2]

Sivil toplum konusunun tartışılması bu yazının çerçevesi dışındadır. Yalnız üniversite-siyasal iktidar ilişkilerine açıklık getirebilmek için bir noktaya değinme gereği de vardır. Bir toplumda bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkiler dikey ve yatay olarak oluşur. Sivil toplum temeline sahip olmayan toplumlarda siyasal toplumu oluşturan bireylerin kendi aralarında yatay ilişkilere sahip olmasına karşın alt-toplumla olan bağıntısı dikey ilişkiler biçimindedir. Yatay ilişkilerin var olduğu siyasal toplum sivil toplum ögelerinin var olmadığı ya da çok sınırlı geliştiği toplumlarda dar kapsamlıdır. Bu da demokratikleşme sürecinin çok başında olduklarını gösterir.

---

[2] İdris Küçükömer, "Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum", *Toplum ve Bilim*, Sayı; 2, 1977. s. 30

Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde altını çizdiği gibi "sivil toplum, üretim güçlerinin belirli bir aşamasında bireylerin bütün maddî ilişkilerini içerir" Bunun somut sonucu olarak da "sivil toplum yalnızca burjuvazi ile gelişir". Nitekim birçok çalışmada burjuva toplumu ile sivil toplum özdeş olarak nitelenmektedir. Yani sivil toplumda, yatay ilişkilerin mevcut olduğu siyasal toplum daha yaygındır ve sınıf savaşımnın yönüne göre yaygınlaşma eğilimini de sürdümektedir.

Eğer sivil toplum içinde yer alan üretim güçlerinin bağımlı ya da bağımsız siyasal güç olma olanakları kısıtlı, hatta bu kanallar bütünüyle kapanmışsa, dar kapsamlı siyasal toplum içinde yatay ilişkiler dengeside kurulamayacaktır. Bunun sonucu siyasal toplum dikey ilişkilerin ağırlıklı olarak yer aldığı bir yapıya sahip olacaktır. Görüldüğü gibi demokratikleşme ile sivil toplum ögelerinin siyasal toplumu da masedecek biçimde yaygınlığı arasında adeta birebir doğrusal ilişkinin varlığı söz konusudur. Örneğin doğunun despotik toplumlarında birlik ayrı yatay kurumlaria değil, tekli bir dikey hiyerarşi ile sağlanmıştır. Bu durumda siyasal otorite ile ideolojik otoritenin çakışması zorunludur. Bu nedenle sivil toplum niteliğine sahip olmayan toplumlarda bilim adamlığı ya da okur-yazarlık üsteki siyasal toplumun tekelinde kalır. Burada görülen "ideolojik öğreti ile yaşanan dünya arasındaki tek modelli uyumdur; almaşık modeller, üretim biçimi içindeki hiyerarşik ilişkilerin reddi ile dıştalanmakta ya da nötralize edilerek yeni bir bütüne vardırılmamaktadır. Üstelik okumuşların üst toplum olarak üretimle ilişkisizlikleri ortadadır.[3]

Siyasal iktidar-üniversite ilişkisini demokratikleşme açısından ele alırken açıktır ki toplumun sivilleşme derecesi belirleyici bir rol oynar. Üniversitenin siyasal toplum içersinde yatay ilişkiler uyarınca yer alması üst demokratikleşme aşamasında söz konusu olabilir. Diğer yandan siyasal toplumdaki yatay ilişkilerine rağmen, bazı "otorite kesim"leriyle dikey ilişkiler içersinde bulunması da mümkündür. Hatta sivil toplum ögelerinin yaygın olduğu hallerde de böyle bir durum ortaya çıkabilir. Mamafih böyle durumlarda bile demokratikleşme süreci acısından dar kapsamlı "siyasal toplumlardaki" dikey ilişkili üniversitelerden daha üst derecede bir demokratikleşme düzeyine sahip olunur.

---

[3] İdris Küçükömer, *agm*, s 26.

Üniversite-siyasal iktidar ilişkilerinin bir diğer belirleyicisi ise örgütlenme biçimidir. Örgütlenme biçimi (buna üniversite modeli de diyebiliriz) bir önce değindiğimiz yatay, dikey ilişkilerden doğar. Unutmamamız gerekir ki genelde eğitimin, özelde de yüksek eğitimin özünü belirleyen, her zaman için toplumsal düzendir. Eğitim ulusal ekonomide belirli bir rol oynamasına rağmen genelinde üst yapının bir parçasıdır. Yani temelde toplumdaki egemen üretim biçimi, bu biçimle oluşan ideoloji ve sivilleşme derecesi ayrı ve değişik ölçülerde üniversite kavramını ve modelini oluşturur.

Cumhuriyet dönemindeki siyasal iktidar üniversite ilişkisinde, bir yerde toplumun sivilleşme derecesi, bir yerde de üniversitenin örgütlenme biçimi, yani uygulanan üniversite modeli olguyu açıklayan temel değişken olma özelliğini korumaktadır.

I — ÜNİVERSİTE YAKLAŞIMI VE MODELLERİ

Her toplum kendi yapısına uygun bir üniversite tanımına sahiptir. Bu nedenden ötürü zaman ve mekân içersinde, toplumun yapısına ve siyasal toplumun isteklerine göre değişik üniversite kavramlarıyla karşılaşmaktayız. Fakat bu çeşitliliğe rağmen çağdaş üniversite kavramlarıyla, buna bağımlı olarak biçimlenen modeller birkaç grup içersinde toplanabilir.

Biraz da zorlamaya kaçan bir basitleştirme ve tanımlama çabası içinde, çeşitli üniversite kavramlarını, bunların başlıca özelliklerine göre beşe ayırabiliriz:

(1) Üniversite bir yetişme (*formation*) ortamıdır.

(2) Üniversite bir araştırıcılar topluluğudur.

(3) Üniversite topluma hizmetler kurumu, bir ilerleme ocağıdır.

(4) Üniversite bir entellektüel kalıptır.

(5) Üniversite bir üretim faktörüdür.[4]

Bu yaklaşımlardan ilk dördü toplumdaki ideolojik otorite ile uyumu koruyan, üst siyasal toplumla mevcut yatay ve dikey ilişkileri ile egemen üretim biçime bağımlı yaklaşımlardır. Son yaklaşım ise "Bilimsel ve Teknolojik" devrimin vardığı yeni aşamaların ışığında üniversitenin toplum içinde yerini almasını, yatay ve dikey ilişkileri ile toplumu daha demokratik bir doğrultu da değiştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu üniversite tiplerinde siyasal iktidarla olan ilişkiler, genel hatlarıyla şöyle sergilenebilir.

(1) Bu yaklaşımda ana amaç kişiliği geliştirmekdir. Özellikle egemen sınıfın yönetici olmaya aday çocuklarının yetiştirilmesinde bu amaca uygun üniversiteler kullanılır. Bu üniversitelerin yanısıra çeşitli uzmanlık alanlarında üst düzeyde işgücü gereksinimin karşılayacak okullarda vardır. Bu yaklaşımın en somut örneği İngiliz üniversiteleridir. Hatta İngiliz üniversitelerinden yalnızca ikincisi, Oxford ve Cambridge modelin birebir uygulamasına örnektir.

Modelin yaygın bir uygulama alanı bulunduğu İngilterede siyasal iktidarla üniversitelerin doğrudan ilişki yoktur. Özerklik bu modelin temel taşıdır. Ne var ki Bilimsel ve Teknolojik Devrimin ulaştığı aşamalarda, siyasal iktidarlar kendi dünya görüşlerine göre oluşturdukları bilim ve araştırma politikaları doğrultusunda yüksek öğrenim kurumlarının programlarını düzenleme isteğini göstermektedirler. Bu isteğin yönlendirdiği doğrudan ya da dolaylı eşgüdüm kurumları aracılığı ile siyasal iktidarlar eğitim ve araştırma programlarını biçimlendirmede etken olmaya başlamışlardır. Diğer yandan yüksek öğrenim kurumlarının karşılaştıkları akçalı sorunlar da İngiliz üniversitelerinin siyasal iktidarlara olan bağımlılığının artmasında rol oynamaktadır. Böylece birinci yaklaşımın en ileri örneği olan İngiliz Üniversitelerinde siyasal iktidarın yönlendirici etkisi her gün geniş bir alana yayılmaktadır.

(2) Üniversiteyi bir araştırıcılar topluluğu olarak tanımlayan ikinci yaklaşıma en iyi örnek Alman Üniversiteleridir. Alman Üniversitelerinin dayandığı ana ilkeler ondokuzuncu yüzyılda, Wilhelm Von Humbold tarafından savunulmuş ve geliştirilmiştir.

[4] Jacques Dreze ve Jean Debelle, *Conceptions de l'Université*, Paris 1968, (Değinen Seha L. Meray)

Bugün bu yaklaşıma göre örgütlenmiş Alman Üniversiteleri (Federal Almanya'daki Üniversiteler söz konusudur) 1949 anayasasının beşinci maddesine göre "öğretim ve araştırma özgürlüğü" ilkesi üzerine kurulmuşlardır. Federal devletin birimleri olan "Land"ların Kültür bakanları konferansında üniversitenin sahip olması gereken özellikler şöyle belirtilmiştir.

i— Araştırma ve öğretim birliği,

ii— Siyasal ve ideolojik bağlantılar karşısında araştırma ve öğretim özgürlüğü,

iii— Akademik özgürlük (aynı zamanda öğrencilerin görme özgürlüğü anlamına da gelmektedir),

Genel tanımdaki "öğretim ve araştırma özerkliği" kavramına karşın üniversiteler ile siyasal iktidar arasında çoklu ve genellikle tek yönlü bir ilişki vardır. Bir kere bütçeleri açısından "land"a ve onun üst örgütü olan Federal hükümete bağımlıdırlar. Diğer yandan kürsü profesörlerinin atanmasında siyasal iktidar geniş bir hareket özgürlüğüne sahiptir. Şöyle ki, üniversite profesörlük için üç aday göstermekte, kültür bakanlığı ise bunlardan birini atamaktadır. Bu arada üniversitelerde siyasal iktidarla eşgüdümü sağlayacak çeşitli organlar da mevcuttur. Böylece bu modelde de siyasal iktidar programlarını biçimlendirip, yönlendirebilmektedir.

(3) Bu yaklaşımda üç ana görevi yüklenen bir kurumdur. Bu görevler: öğretim, araştırma ve hizmet alanındaki yükümlülüklerdir. Bu modelin en somut örnekleri Amerikan üniversiteleridir.

Amerikan üniversitelerinde siyasal iktidarla olan doğrudan ilişkisi pek görünmemekle beraber, siyasal iktidarı oluşturan egemen çevrelerle olan dolaylı ilişkileri pek güçlüdür. Eyalet üniversiteleri de dahil olmak üzere Amerikan üniversitelerinin gelirleri tek kaynaktan oluşmaktadır. Özel üniversite gelirlerinin %45'i ve eyalet üniversite gelirlerinin ise %25'i öğrencilerin verdiği harçlardan kaynaklanır. Federal hükümetin ise özel özel üniversite gelirleri payı %20'i, eyalet üniversitelerinde de %15 düzeyinde bulunmaktadır. Bağış, mal varlığı vb. gibi gelirlerin yanısıra özel kesimin çeşitli dallarında faaliyet gösteren firmaların ısmarladıkları araştırma gelirleri son yıllarda hızla artmaktadır. Üniversite gelirleri açısından ortaya çıkan bu görünümün somut sonucu Amerikan üniversitelerinin öğrenci ve öğretim üyeleri olarak siyasal iktidarı oluşturan egemen çevrelerin ideolojisi doğrultusunda biçimlendirmek istenmesidir. Gerek öğretim programları, gerekse araştırma konuları büyük tekeller ya da bunların oluşturduğu vakıflar tarafından belirlenmektedir. Böylece görünümde siyasal iktidar ile üniversiteler arasındaki ilişkilerin zayıflığı biçimsel bir "özerkliği" yaratırsa da, tekellerle olan sıkı ilişkiler bu biçimsel bağımsızlığı tam bağımlılığa dönüştürmektedir.

(4) Bu yaklaşıma uygun oluşum Fransız üniversitelerinde görülmektedir. Buna Napoleon Üniversitesi de denmektedir. Napoléon, bu üniversiteyi şöyle tanımlamaktadır. "Genel olarak, üniversiteyi bir ordu biçiminde düzenledim; çünkü bir ordu hiç ölmez ve çünkü bir orduda, örgüt, yönetim ve ruh sürekliliği vardır. Üniversiteye, ortaokulların, kolejlerin ve liselerin kurulması ve denetim görevini verdim... Bu büyük girişimle bir ordunun görevlendirilmesi gerekmekteydi; böyle bir girişim iyi bir örgüt düzeni ve duyguları içinde sürdürülmezse, hızla gözden düşebilir."[5]

Görüldüğü gibi bu yaklaşımda siyasal iktidara bağlı ve iktidarın denetimi altında bir üniversite amaçlamaktadır. Böyle bir üniversitenin siyasal iktidarla olan ilişkileri yoğundur ve dikey biçimdedir. Fransadaki 1968 öğrenci gösteri ve kalkışmaları sonucunda kabul edilen yeni üniversite yasası şu ilkeleri içermektedir:

— Üniversitenin temel görevi, bilginin sağlanması ve nakli, araştırmaların geliştirilmesi ve insanların yetiştirilmesidir.

— Üniversiteler isteği ve yeteneği olan herkese açık tutulmalıdır.

— Üniversiteler öğrencilere sadece zorunlu bilgileri değil, meslek seçme ve mesleklere yönelme hususlarında gerekli yetişme imkânlarını vermelidir.

— Üniversiteler, bilgi yayma hususundaki yeni araçlardan da faydalanarak halkın her tabakasının sürekli eğitiminin sağlanmasına katılmalıdır.

---

[5] Napoleon, *Vues Politiques*, Paris 1938, s. 222-23, (Değinen Seha L. Meray)

Bütün bu ilkeler üniversitelerin öğrencilere ve topluma karşı görevlerini belirtmektedir. Ne var ki siyasal iktidarla olan ilişkiler açısından 1968 üniversite reformu fazla bir yumuşama getirmemiştir. Hükümet ile üniversiteler arasındaki ilişkileri bir yerde düzenleyen "Yüksek Öğretim ve Araştırma Ulusal Konseyi"nin oluşumu çok ilginçtir. Bu konsey- üniversiteler ve bakanlığa bağlı yüksek öğrenim kurumlarının temsilcileri ile dışardan katılacak kişilerden oluşacaktır. Üniversite temsilcileri içinde öğrenciler de bulunmaktadır. Dışardan katılacak kişiler ulusal konsey üyelerinin üçtebiri oranındadır. Bu kişileri yasa "büyük ulusal çıkarların temsilcileri" biçiminde tanımlamaktadır. Kurul, eğitim programlarından mali olanakların tespit ve dağıtımına kadar bir dizi önemli kararı alma yetkisine sahiptir. Böylece siyasal iktidar ve o iktidarı oluşturan güçler üniversite üzerindeki kontrollerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

(5) İlk dört üniversite yaklaşımında ortak noktanın "toplumun ekonomik ve sosyal yapısını kökten bir değişikliğe uğratmadan bireylerin eğitilmesi, onları böyle bir toplumda mesleklere ya da belirli mertebelere götürecek bilgilerin ya da formasyonun verilmesi olduğu söylenebilir."[6] Bu üniversite yaklaşımında ise öğretimde olduğu kadar araştırmalarda da toplumun sorunları öncelik almaktadır. Model yaygın bir biçimde Sovyetler Birliğinde uygulanmaktadır. 1917 Devriminden itibaren Sovyetler Birliği yeni bir aydınlar kadrosunu devrimin itici gücü olarak yetiştirmeyi politikasının önde gelen hedeflerinden biri olarak tespit etmiştir. Lenin'in "Ne pahasına olursa olsun ilk olarak öğrenmeye, ikinci olarak öğrenmeye ve üçüncü olarak öğrenmeye koyulmamız gerekir; öylesine davranmalıyız ki, eğitim bir işe yaramaz kalmasın, benliğimizin bir parçası, sosyal yaşantımızın tüm oluşturucu bir parçası olsun"[7] şeklindeki sözleri Sovyet Üniversite modelin temel ilkesini oluşturmaktadır.

Sovyet Üniversite modelinde siyasal iktidar ile üniversite ilişkisi çok kuvvetlidir. Modelde diğer dört yaklaşımda sözü edilen anlamda bir özerklik mevcut değildir. Kiev Üniversitesi rektörü bu olguyu şöyle açıklamaktadır. "Yüksek öğrenim amaçları ve görevleri ile üniversitenin çıkarları, hem üniversitelerce hem de Sovyetler Birliği hükümetince tamamıyla aynı biçimde düşünülmektedir. İşte, yüksek öğrenim kurumlarıyla devletin çıkarlarının bu birleşmesidir ki, Sovyet üniversitelerinin özerkliğinin en yüce ifadesi olmaktadır".[8] Diğer yandan Sovyet üniversitesi modeline göre önemli olan siyasal iktidarın üniversiteler üzerindeki etkisi değil ne yönde etkisi bulunduğudur.

---

[6] Prof. Seha L. Meray. "Üniversite Kavramları ve Modelleri". *SBF Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ankara 1971. s. 52.

[7] Vesvoled Stoletov, *Education, Key to Social Transformation*, Unesco, Courier, July 1970, s. 12.

Bir de şu noktaların altını çizmemizde yarar vardır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde eğitim ve de özellikle yüksek eğitim bilimsel-teknik devrimin eriştiği yeni aşamalar ve toplumsal değişim karşısında yeni bir içerik kazanmıştır. Günümüzdeki bilimsel-teknik alt üst oluşta insanın yeri ve rolü eğitim sisteminin —bu sistemin bileşimi olan— yüksek eğitimin sorunlarına bağlı olarak düşünülebilir. Bilimsel-teknik devrimin yasasının üç ana öğeyi yani üretimi, eğitimi ve bilimi bir arada kapsadığına da değinmede yarar vardır. Şurası açıktır ki, bugün yüksek eğitim görmemiş bir insan en azından birkaç yıl içinde, çağdaş bir mesleği yürütmede yeterince başarılı olamayacaktır. Yüksek öğrenimin bugün özgürleştirici bir işlem olduğu yadsınamaz, ama bunun yanısıra ideolojik bir bağımlılığın da çekirdeği olmaktadır. Bu eğitimde birey yalnızca genel anlamda kültür zenginliklerini ve davranış normlarını değil, aynı zamanda şu veya bu sınıfın zenginliklerini ve normlarını da edinmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü demokratik güçlerin yüksek eğitimi yığınsallaşma ve toplumun tüm katmanlarına açık hale getirme yolundaki savaşımı vazgeçilmez hale gelmiştir.

Diğer yandan gelişmekte olan ülklerde burjuva yüksek öğrenim kurumları yeni bir olguyu daha gündeme getirmektedir. aydının proleterleşmesi, bir yerde lumpenleşmesi. "Bugün aydın proleteryası dendiğinde akla gelen gelişen ülkelerin durumu oluyor. Eğitimdeki büyüme ile ekonomideki büyüme arasındaki dengesizlik, bu ülkelerde son derece ciddi sorunlar yaratacak düzeye gelmiştir."[9] Proleterleşmiş aydınların yığınlaşması bir yandan demokratikleşme izlemlerine büyütücü yönde etki yaparken, bir yandan da "gauchist" eylemelerin yoğunlaşması sonucunuda yaratmaktadır. Proleter aydınların toplumda onulmaz bir baskı olarak görülen demokratikleşme isteklerinin yarattığı sorunlara "... pratik bir çözüm olarak, devlet bürokrasisinin büyütülmesi yoluyla işsiz okumuşların kurulu düzen saflarına çekilmesi görüşü savunuluyor."[10] Pakistan, Brezilya ve İran'da son yıllarda bu yönde girişimler ve politikalar oluşturulmasına rağmen kurulu baskı düzeni bu politikalardan istenilen yararı sağlayamamıştır. Yani demokratikleşme akımının musluğunu tıkayamamıştır. Yukarıda özet olarak açıkladığımız beş üniversite yaklaşımından üçünün üzerine, Cumhuriyet sonra Türk üniversitelerinin oluşumunda rastlamaktayız. Bu üç yaklaşım Alman, Fransız ve Amerikan üniversite yaklaşımlarıdır. Alman ve Fransız modelleri 1950-60 dönemine kadar Türkiye'deki yüksek öğretimde ya tek başına, ya da içiçe kullanılmıştır. Son yirmi beş yıl içerisinde ise Amerikan tipi üniversite kavramı gündeme girmiştir. Dolayısıyla bu modellerin içeriğine uygun bir siyasal iktidar-üniversite ilişkisinin gerektirdiği örgüde ortaya çıkmıştır. Bu ilişkileri çeşitli yönleriyle —zaman içinde— incelerken, toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesiyle oranlı demokratikleşme süreci içerisindeki yerlerini de birlikte ele alma zorunluluğu vardır.

---

[8] L. T. Shvets, "Union Soviétique", *l'Administration des Universités*, 105.

II — DARÜLFÛNUN DÖNEMİ (1923-1933)

Cumhuriyet, darülfünunu Osmanlı İmparatorluğundan devir aldı. Devir alınan darülfûnun, 1912 de Emrullah Efendinin maarif nezareti sırasında bir nizamname ile düzenlenen darülfûnun-u Osmani'dir. Bu nizamnameye göre darülfûnun beş bölümden oluşmaktaydı:

— Ulûm-u Şeriye,
— Ulûm-u Hukukiye,
— Fûnuk,
— Ulûm-u Tıbbıye,
— Ulûm-u Edebiye,

---

[9] Daniel Lerner, *Passing of Traditional Society*, London 1964, s. 237.
[10] Türker Alkan, *Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset*, ODTÜ Yay., Ankara 1977, s. 81.

Balkan savaşından sonra Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürlerin etkisi ile Darülfûnunda daha önceki dönemlerde görülmeyen bir atılım ortaya çıktı. 1915'te savaşa rağmen, getirilen yirmi yabancı öğretim üyesi, bu atılımı pekiştirdi. Üniversitede Von Humbold'un Alman modeline uygun bir örgütlenme gerçekleştirildi. Laboratuarlar, enstitüler kuruldu. Gene savaş yılları içinde kız öğrenciler için "İnâs Darülfûnunu" açıldı. Sınıf usulü bırakılarak sömestr usulü kabul edildi. Bütün bu gelişmelere karşın, öğretim ve araştırmada istenilen düzeye erişilemedi. İlhan Tekeli'nin değindiği —1919'da hazırlanan— bir rapora göre bu başarısızlığın nedeni şöyle açıklanıyordu: "....Heyeti talimiye arasında, müderrisliği kendisine meslek ittihaz etmiş olanlar yok gibiydi. Çoğu hayatını dışarıda kazanan kimselerdi, müessese ile alakadar değillerdi". "Bizde darülfûnun müderrislerinin kısmı-azamı memurdur. Memur da olmasalar, azil ve nasıpları hükümete ait olan müderrislerdir. İdari kuvvetler tarafından bu kadar kolayca müteessir olabilen kimselerde, fikir istiklâli, meslek mefküresi güç yaşayabilir; bunun için, darülfûnun meselesi ilmi muhtariyet meselesi demektir".[11]

Böylece özerklik sorunu —1919'da— gündeme geldi. İlginç olan nokta, 1919 da çıkarılan yeni darülfûnun nizamnamesinin ikinci maddesi ile "ilmi muhtariyet" yani bilimsel özerkliğin darülfûnuna tanınmasıdır. Bilimsel özerklik demokratikleşme doğrultusunda olumlu bir adımdır. Tekeli'ninde altını çizdiği gibi böyle ileri bir adımın mütareke döneminde, emperyalist güçlerle özdeşleşmiş bir iktidar tarafından atılması kuşku uyandırmaktadır. Tekeli bu tavrı, üniversitedeki öğretim üyelerinin mevcut uzlaşmacı iktidar yanlısı olması ile açıklıyor. Bu yaklaşımın doğru yanı çok. Buna bir de o dönem hükümetinin, İttihad ve Terakki'nin attığı her adımın tersini yapma konusundaki tutuma eklenebilir. Her şeye rağmen, normalde ileri bir adım sayılması gereken "ilmi muhtariyet"in o koşullarda ileri sayılmaması gerekmektedir.

Cumhuriyet böylece, Von Humbold modeline uymaya çalışan, "ilmi muhtariyeti olan" bir darülfûnunu devir almış bulunmaktadır.

---

[11] İlhan Tekeli, *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar.* TMMOB Mimarlar Odası Yay., Ankara 1980, s. 87.

Cumhuriyetin ilamından sonra darülfûnuna yönelik iki görüşün oluştuğunu görmekteyiz. Birinci görüşe göre cumhuriyet bir devrim hareketidir, her devrim hareketi gibi bunun da eski düzene ilişkin kurumları değiştirmesi, bunların yerine kendi niteliklerine uygun kurumları geçirmesi gerekir. Darülfûnunda zamanında Osmanlı düzeniyle, bununda ötesinde mütareke döneminde emperyalist güçlerle uzlaşmış bir kurumdur. Köktenci bir tutumla devrimin doğrultusunda yeniden oluşturulması zorunludur. Nitekim dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey bu konuda şunları söylemektedir: "Arkadaşlar Türk Milleti yeni bir amaca doğru yürüyor. Memleketimizde uygarlığın timsali darülfünun olacaktır. Eğitim Bakanlığı, darülfûnunu böyle basit bir durumda bırakamaz. Bırakırsa görevini yapmamış olur".[12] Vasıf Beyin de altını çizdiği gibi, köktenci değişime karşı duranlar üniversite özerkliğini ileri sürüyorlardı. Özerk bir bilim kurumuna devrim adına da olsa karışmamanın cumhuriyet yönetimine daha yakışan olduğunu belirten bu grupta Mustafa Necati Beyde bulunmaktaydı. Birinci grup "özerklik adına darülfününa karışmamak, aslında üniversiteye hakim olan bilgisizliğe, çeşitli menfaatlarla birbirine sarılmış profesör kliklerine ve tembelliğe karışmamak demektir. Türkiye Cumhuriyeti buna dayanacak güçte değildir"[13] derken, ikinci grup da "politikacıların düzeltmek için üniversiteye yapacağı her karışma eldeki durumu daha da kötüleştirmekten başka bir sonuç vermeyecektir"[14] savını ileri sürmekteydi.

Mustafa Necati'nin de içinde bulunduğu ve üniversite özerkliğine dokunmamayı ilke haline getiren grup yaklaşık on yıl yüksek öğrenim politikasına egemen olmuştur. Bu grubun etkinliği ile, 1923 de, darülfûnundaki öğretim üyelerinin maaşlarına zam yapılmış; 1924'te de üniversitelerin vakıf kurma, vakıf mallarına sahip olma ve bağış kabul etme hakları kabul edilmiştir. Bilindiği gibi bu haklar Amerikan üniversite modelinin ana bileşenleridir. Üniversitelere tanınan mali olanaklara rağmen öğretim ve araştırma düzeyinde önemli bir gelişme sağlanamadı. Aksine özerklik kavramının arkasına sığınan öğretim üyelerinin devrimlere, hatta cumhuriyete karşı tutumları daha da belirginleşti Bazı olaylar bu tutumlarını su yüzüne çıkarttı. Bu olaylardan birinde, darülfûnun emini'nin bahçede resim çektiren öğrencilere disiplin cezası vermesi, kamu oyunda büyük yankılar uyandırdı. Mustafa Kemal, Bursa'da sert bir yergi dolu bir konuşma yaparak olayı kınadı. Bu konuşmadan sonra İstanbul savcılığı disiplin cezası verme hareketine katılan öğretim üyelerinin mahkemeye verileceğini bildirdi. Hükümet de üniversite yönetimine karışmayı sağlayacak hazırlıklara girişince, araya giren bazı genç öğretim üyelerinin gayretleri ile olay yatıştırıldı. Bundan bir süre sonra gene darülfûnun emini'nin (bugünkü deyimle rektör) kışkırtmasıyla gerici nitelikte bir öğrenci hareketi daha patlak verdi. Bu olay Ankara'nın konu üzerindeki duyarlılığını daha da arttırdı. Artık darülfûnun basının eleştirilerine açıkça hedef olmaktaydı. Bu eleştiriler iki önemli noktada toplanıyordu:

---

[12] *Milli Eğitimle İlgili Söylevler*, Cilt 1., s. 296.

[13] Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara 1968, s. 177.

[14] Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, *age*, s. 178

i — Üniversite tutum ve davranışlarıyla daima karşı-devrimci niteliğini korumuş ve sürdürmüştür.

ii — Öğretim üyelerine ders verme yetenekleri ne de araştırma hüviyetleri ile bir üniversite öğretim üyesi olma niteliğine sahip değillerdir. Ders kitaplarının bulunmaması, basılan birkaç ders kitabının yabancı dillerden aynen çevrilmiş, yani bir anlamda çalınmış olması, yazarların çoğu kere Türkçeyi bile bilmemeleri yukardaki eleştirileri kanıtlayan örnekler olarak sergilenmekteydi. Örneğin bir Almanca profesörünün on sayfalık çeviride 32 önemli yanlış yapması günlerce gazetelerde alay konusu olmuştu.

Bu örneklerden de görüldüğü gibi 1930'lu yıllara kadar darülfûnun ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler bu bilim kurumu üzerine baskı yapıcı nitelikten uzaktı. Buna rağmen demokratikleşme doğrultusunda olumlu bir araç gibi kullanılabilecek özerklik, bunun aksine, olumsuz ve karşı-devrimci bir silah gibi kullanılmıştır. 1923 İzmir İktisat-Kongresinde kararlaştırılan liberal ekonomi politikasının bir uzantısı gibi kabul edeceğimiz tutumuyla siyasal iktidar bu karşı-devrimci eğilimlere fazla ilişmemiştir. 1923-30 dönemindeki iç iktidar mücadeleleri de bu konuda sert tutumların alınmasını engellemiş olabilir. Ne ki, İzmir süikastı, onun arkasından Serbest Fırka deneyimleri ile iç iktidar sorunu çözümlenince darülfûnun sorununa yeniden eğilme fırsatı doğmuştur.

Kanımızca bardağı taşıran son damla darülfûnundaki bazı öğretim üyelerinin, Atatürk'ün başlattığı ve çok önem verdiği dil ve tarih yaklaşımına açıkça karşı çıkışlarıdır. Bugün bakıldığında haklı görülebilecek bu davranış darülfûnun için sonun başlangıcı olmuştur.

III ÜNİVERSİTE REFORMU VE SİYASAL İKTİDAR DENETİMİNİN ARTMASI (1933-46)

Darülfûnun müderrislerinin (öğretim üyelerinin) değinilen tutumları karşısında, siyasal iktidarın resmî politikasını yansıtan ve dergiler adeta bir yaylım ateşine başlamışlardı. *Cumhuriyet ve Hakimiyeti Milliye* gazeteleri ile *Kadro* dergisi bu konuda başı çekmekteydi.

"Bizim darülfûnunumuzun kürsüleri toplum ilimleri sahasında Türk devriminin kuruluş ve yaratış davalarını işleyen orjinal tek bir broşür, hatta tek bir satır vermemiştir. Devrimimizin onuncu yılında darülfûnunun ilim ilim diye sunacağı şey hâlâ kötü bir çeviri adaptasyonundan ibaret kalmaktadır."[15]

"Öyle bir kurum düşününüz ki ilmi otoritesi didik didik edilmiştir. Sanırsınız ki birbirlerinin ilimlerine saygı duymaktadırlar. Darülfûnunu teftişe memur edilen kurul orada ilim tenhalığının yanında ahlakın bozuluşunu da görmüştür"[16], gibi yazılara sık sık rastlanır olmuştur.

Basın aracılığı ile darülfûnun aleyhine kamuoyu oluşturulurken bir yandan da üniversite reformunun ilk hazırlıkları yapılıyordu. Nitekim CHP üniversite reformuna yönelik bir kararı 1931 yılında tüzüğüne geçirmişti. Bu arada bütçeye bir yabancı uzmanın getirtilmesi için ödenek de konmuştu. TBMM, darülfûnun kurulda reform gereğini vurgulayan bir yazı ile Milli Eğitim Bakanlığını uyarınca, bakanlık Albert Malch adındaki İsviçreli uzmanla anlaştı. Malch dört aylık bir çalışmadan sonra darülfünunun durumunu sergileyen raporunu verdi. Malch'ın raporundaki en ağır eleştiriler üniversitedeki eğitim yöntemlerine yöneliktir. Raporun ana bölümleri aşağıdaki alıntılarla özetlenmeye çalışılmıştır.

---

[15] Şevket Süreyya (Aydemir), "Darülfûnun ve İnkılâp Hassasiyeti", *Kadro*, sayı 14, s. 5.

[16] Burhan Asaf (Belge), "Üniversitenin Manası" *Kadro*, sayı 20, s. 25.

"Profesörlerin ders programları okuttukları dersin ansiklopedik bir özetini meydana getirmekte, ileriki yıllarda da bu hiçbir değişikliğe uğramadan tekrar edilmektedir. Böyle bir ders okutuş gençliğin gelişmesine engeldir. Öğrenci ancak olayları ve sıralama listelerini ezberlemeyi ödev saymaktadır. Hiçbir ders 'kurun-u vusta' geleneği yönünden bu ilimin bütün halinde ifadesi olmamalıdır. Bu okutma yolu öğrenciyi yalnızca bir dinleyici yerine koyar. Onların yaratıcı duruma geçmelerine, kişisel çalışma ve araştırmalara girmelerine olanak vermez. Bu biçim tümüyle değişmelidir. Tıp ve fen gibi laboratuarlara sahip olan fakültelerde bu sakınca kısmen önlenebilmektedir. Ama bunların dışında kalan fakülteler bu bakımdan hiçbir olanağa sahip değildir. Türkçe yazılmış ders kitapları hiç yoktur. Hiçbir bilim kolunun yardımcı nitelikte ana kitapları yoktur. Harf devrimi belli sayıda eski eserlerin de anlaşılmaması sonucunu vermek üzeredir. Üniversite kütüphanesi pek fakirdir. Daha fenası üniversite öğrencisine kitap kiralamadığı için belli zamanlarda açılan kütüphaneden öğrenci faydalanamamaktadır. Öğrenci yabancı dilde yazılacak kitaplardan faydalanacak kadar yabancı dil de bilmemektedir. Bunun için öğrenci 'derste anlatılanın dışında hiçbir vesika ve bilgi elde edememek' durumundadır. 'Eğer çoğunlukla olduğu gibi, derste anlatılanları içine alan bir kitap da basılmış değilse, öğrencinin elinde sınıfta tutulmuş eksik notlardan başka hiçbir şey yoktur. Bu durum darülfûnunun vereceği semereyi ciddî bir biçimde tehlikeye düşürmektedir'."

"İstanbul Darülfûnunundan öğretmen, avukat, kimyager yetiştirilebilir. Ama geleceğin darülfûnun öğretmenlerini buradan yetiştirmek olası değildir. Üniversitede ciddî bir araştırma çevresi kurulmadıkça Berlin'den, Leipzig'ten Paris'ten yahut Chicago'dan yetişmiş öğretmenler gelecektir, bunların arasına yabancı profesörler de katılacaktır. Ama bir üniversite ananesi meydana gelmeyecektir. Gelecekteki profesörlerin tüm hazırlanışları yabancı memleketlerde oldukça, darülfûnun ödevlerinden bir kısmını ifa edememiş olacaktır"

"Öğretim kurulu genellikle kendisini belli saatlardaki ders verişle ilgili saymakta, ilmi inceleme ve araştırmalardan uzak kalmaktadır. Üniversite telif ve yayını yok denecek kadar azdır. Darülfûnunun öğretim durumu memleketin hayat ve çalışmaları ile ilişkisini kaybederek kurumsal ve soyut bir hal almıştır. Çok defa aynı fakültedeki öğretmen grupları arasında bile semereli bir fikir ve ideal birliği görülmemektedir".

"Darülfûnun ilmi düşünüyü yaratmakla yükümlüdür. Bunun dışında selamet yoktur. Bu düşünüş öğrenciyi kişisel araştırmaya yöneltme yoluyla ve onlar tarafından ciddî gayret sarfıyla olabilecektir. Raporumda her şey bu koşula bağlıdır".[17]

Bu rapordan sonra eğitim bakanlığı darülfünunu ilga eden (kaldıran) yasayı meclise sundu. Yasa 31 Temmuz 1933'-te kabul edildi. Ağustos 1933'te de yeni üniversitenin kuruluş yasası TBMM'ce kabul edilerek yürürlüğe girdi. Yasanın verdiği yetkilere dayanarak bakanlık bir çok öğretim üyesinin görevlerine son verdi, bir bölümünü de emekliye ayırdı ya da görevlerini değiştirdi.

Bakanlık yeni üniversiteyi oluştururken üç noktaya önem vermiştir:

(i) Üniversite ile Türk devrimi arasında daha yakın bir ilişkisinin kurulması,

(ii) Üniversitenin ülke sorunlarına yönelik araştırmalara yönelmesi, böylece toplumla bağlarının geliştirilmesi,

(iii) Üniversitenin siyasal iktidar tarafından sıkı denetiminin sağlanması.[18]

Reform sonucunda hükümet üniversite üzerinde tam bir egemenlik kurmuştur. Özerkliğin suistimalinden yakınanlar bu kere de üniversitede bilimsel eleştiri özgürlüğünün bile kalmadığından yakınmaya başlamışlardır. Bu yakınmada büyük bir gerçek payı vardır. 1933 reformundan sonra, Nazi Almanyasının baskı düzeninden kaçan kırka yakın bilim adamıyla güçlendirilen üniversite, gerek öğretim gerek araştırma yönünden beklenen düzeye gene ulaşamadı. Bilim ve araştırma düzeyinde istenene ulaşılamaması yanısıra özerkliğinde yitirilmesi ciddî boyutta bir gerilemedir. Eleştiri, gerek üniversite yönetimi, gerekse siyasal iktidar tarafından "tolere" edilmeyen bir davranıştı. Kuşkusuz "üniversitenin cumhuriyet devri boyunca serbest eleştiri kontrol ödevini yerine getirememesinde öğretim üyelerinin şahsi kusurları ve bilgi seviyeleri ile birlikte ağır bir siyasi kontrolün de rolü olduğu açıktır".[19]

---

[17] Albert Malch, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939.

[18] Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, *age*, s. 183.

Üniversitede yapılan bu köktenci dönüşümden sonra yeni üniversitelerin kurulması da gündeme getirildi. Ankara üniversitesinin çekirdeği 1930-40 döneminde atıldı. Ankara Hukuk Mektebi, Hukuk Fakültesine dönüştürüldü, 2795 sayılı yasa ile Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi kuruldu. 1935'te Mekteb-i Mülkiye, Siyasal Bilgiler Fakültesi olara yeniden örgütlendi. Fen Fakültesi (1943) ve Tıp Fakültesinin de (1945) kurulmasıyla Ankara Üniversitesinin gelişmesi sürdürüldü.

Tek parti yönetiminin üniversite üzerindeki baskısı, savaş yıllarında da artmaya devam etti. Siyasal iktidar üniversite yönetimini, öğretim üyelerini kontrol ettiği gibi öğrenci derneklerini de yönlendirmekteydi.

Türkiye'de siyasal iktidarlar 1908'den itibaren öğrenci derneklerini dolayısıyla da öğrenci eylemlerini denetim altında tutmaya çalışmışlardır. İttihad ve Terakki, Türk Ocağı vasıtasıyla darülfûnun öğrencisini kendi yanına çekmiştir. 1908'den sonraki dönemde yalnızca gazeteci-yazar Hasan Fehmi'nin öldürülmesinde Hürriyeti İtilâf öğrenciyi kullanabilmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından itibaren 1950'ye kadar öğrenci dernekleri bütünüyle CHP denetimindedir. Başlangıçta, özellikle 1923-1930 döneminde öğrenci derneklerinin ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Bunun nedenini siyasal iktidarın iç savaşımında aramak gerekir. Özellikle Rauf bey-İsmet İnönü çekişmesinde öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Rauf Bey'den yana tavır koymuşlardır. Aynı dönemde darülfûnunda hükümetin denetimi dışında davranışlara eğilimli olduğu düşünülürse öğrencilerin ve onların bağlı oldukları derneklerin bu tutumları daha bir anlaşılır hale gelmektedir. CHP'ye İsmet Paşa'nın tamamıyla egemen olmasından sonra, Rauf Beyden yana tavır koymuş dernekler nimlenerek gelişmeleri engellenmiştir. İsmet Paşa —o dönemin başbakanıydı— özellikle Türk Ocağına dolaylı ve doğrudan bağlı öğrenci derneklerinin tümüne karşıydı. Parti —CHP— dernek yönetimlerini ele geçirmek için dernek yönetimlerine seçilenlerin otomatik bir biçimde parti üyesi olması doğrultusunda karar aldıktan sonra Tahsin Bekir Balta, İbrahim Ökten vb. MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) yönetimine geldiler. Ne var ki, bu politika da pek geçerli olmadı. Serbest Fırka döneminde derneklerde muhalefete yönelik yeni bir canlanma görüldü.

---

[19] Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, *agc*. s. 183.

Serbest Fırkanın kapatılmasından sonra dernek için çatışmalar başladı. Özellikle MTTB'nin mallarına el koyma savaşımı sert geçti. Sonuçta CHP, il başkanı Cevdet Kerim İncedayı'nın gayretleriyle İstanbul'daki tüm öğrenci derneklerini denetimi altına alabildi. Böylece 1946'ya kadar partinin üniversite üzerindeki egemenliği bütünüyle sağlandı. Bu arada öğrenciler eylemleriyle siyasal iktidarın politikası doğrultusunda kamuoyu oluşturmada bir vurucu silah gibi kullanıldı.

Yerli mallar, Wagon-lee, Razgrat Mezarlığı, Tan matbaasının tahribiyle sonuçlanan eylemler, Zincirli Hürriyet Matbaasının (İzmir) basılması, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinin bazı öğretim üyelerine yönelik hareket gibi miting ve gösteriler hep siyasal iktidarı oluşturan partinin istekleri doğrultusunda ve yönetiminde gerçekleştirilmiştir.

1933-1946 dönemi üniversite-siyasal iktidar ilişkileri açısından dikey bir bağlantıyı oluşturup pekiştirmiştir. Bu, anti-demokratik olarak nitelenebilecek bir ilişkidir. Hatta zaman zaman faşist kurumlaşmalara çekirdek olabilecek örgütlerin doğumuna da ortam hazırlamıştır. Nazi Almanyasının baskıları sonucu Türkiye'ye gelen ve yeni üniversiteyi bir yerde ayakta tutan öğretim üyelerine rağmen, üniversite araştırma, öğretim niteliği yönünden yerinde sayarken; savaşın zorunlu olarak gündeme getirdiği demokrasi anlayışına olumsuz etkisi uzun yıllar hissedilecek bir iz bırakıyordu. Özellikle savaşın faşist güçlerle demokrasi güçleri arasında geçmesi faşizm ve demokrasi kavramlarının tartışılmasını kaçınılmaz kılmaktaydı. O dönemde basında da bu konular yer almaktaydı. Bazı gazetelerde Nazi ordularının saldırıları üzerine emekli generaller "Ahkam" yürütürken, açık bir biçimde nazi propogandası yapmaktaydılar. Öte yandan Ahmet Emin Yalman'nın başyazarlık yaptığı *Vatan* gazetesi ile Sertel'lerin yazdığı *Tan* gazetesi ise demokrasi cephesinden yana yazı ve yorumları veriyorlardı. 1943'ten sonra savaşın gidişi faşistlerin aleyhine döndüğünde demokrasi cephesinden yana olanların etkinliği biraz olsun artmaya başladı. Türk "intelegensia"sı açısından demokrasi kavramı yeniden gündeme geldi.

Üniversitede bazı öğretim üyeleri ile öğrenciler de tüm baskılara rağmen faşizm yenilgiye uğratıldığı bir dünyada yeni bir demokrasi anlayışının tomurcuklandığını farkederek bilimsel özerklik istemeye başladılar. Siyasal iktidarın, bu ilerici ve demokrat öğretim üyeleri ve öğrencileri acımasızia cezalandırmasına rağmen, gene de demokratikleşme çarkını tersine çevirecek soluğu kalmamıştı. Öğretim üyeleri üzerindeki amansız baskı sürerken, bir yandan da "üniversitenin bilimsel özerkliği" kavramı yeniden gündeme getiriliyordu.

IV ÖZERKLİK KAVGASI (1946'DAN GÜNÜMÜZE)

Özerklik tartışması günümüze kadar tazeliğini korumuştur. Zaman zaman, üniversitenin göreceli olan özerkliği mutlaklaştırılmış ve hatta toplumsal ve ekonomik alandaki başarıların temel nedeni olarak gösterilmiştir. Kuşkusuz özerkliğin demokratik özlemler açısından ileri bir adım olduğu inkâr edilemezse de, yüksek öğretim kurumlarıyla siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin yataylaştırılmasında tek çözüm yolu olduğu da kabul edilemez. Hele bu özerklik üniversiteyi bir ortaçağ loncası bağnazlığıyla kendi içersinde donduruyorsa işlevi yönünden tartışılması gereken bir sorun haline gelebilir.

Özerklik, daha önce de değindiğimiz gibi 1919'da ilk defa sınırlı olarak kabul edilmiş, fakat 1933 reformunda fiilen ortadan kaldırılmıştı. 13 Haziran 1946'da kabul edilen 4936 sayılı üniversite yasası özerkliği resmen kabul ederek tekrar tartışma alanına çıkartmıştır. Senato, yönetim kurulu ve rektör olmak üzere üç organlı bir üniversite yönetim kurulu ve dekandan oluşan dört organlı fakülte yönetimi bu yasaya göre üniversite örgütünün temel taşları oluyordu.

Bu yasa çok partili yaşamın ikinci aşamasında, yani Demokrat Parti iktidarı sırasında siyasal iktidarın büyük tepkilerini çekti. Özerk üniversitenin biçimsel dokunulmazlığı yanısıra, öğretim üyelerinin günün iktidarını rahatsız eden çalışma ve eleştirileri sürekli bir tartışma ortamının doğmasına neden oldu. Sonuçta 5 Temmuz 1954 günü, TBMM'de kabul edilen bir yasa ile memur güvenliği ile birlikte üniversite özerkliği de önemli bir darbe yedi. Söz konusu yasanın ikinci maddesi aynen şöyleydi: "Bu kanunun birinci maddesi, Üniversitelerin kuruluş kadrolarına dahil bilumum mensupları hakkında, senatonun mütaalası alındıktan sonra tayinlerindeki usule bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından re'sen tatbik olunur" Böylece 4936 sayılı yasayla belirli bir güvenceye kavuşturulan Üniversite özerkliği önemli bir yara alıyordu.

Turhan Fevzioğlu'nun, 1956'da, SBF Dekanı olarak ders yılını açarken öğrencilerine "nabza göre şerbet vermeyin" biçiminde bir konuşma yapması sonucu, siyasal iktidar tarafından bakanlık emrine alınmasıyla ünivresite özerkliği konusu bir kere daha öne çıktı. Fevzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasını protesto için üç doçent (Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, ve Münci Kapani) ile iki asistanın (Coşkun Kırca ve Şerif Mardin) istifası da baskıları geriletmedi.

1950-60 döneminde üniversite özerkliği çevresinde kopan fırtınaya rağmen sorunun soyut ve biçimsel anlamda ele alındığı inkâr edilemez. Şöyle ki, biçimsel özerklik kavramına sarılınmış olmasına rağmen üniversitelerde ülke sorunlarına gerçekçi bir yaklaşımla eğilme, daha demokratik bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunma açısından güçlü bir "tutum alma" eğilimi görülmedi. Yalnızca *Forum* dergisi çevresinde toplanan bir avuç öğretim üyesi kapitalist ekonominin çağdaş kuramlarını savunan, liberal doğrultuda yazılar yayınladılar.

Bu dönemde üniversite, birkaç bireyci çıkışın ötesinde toplumun demokratikleşme doğrultusunda ilerlemesine katkıda bulunmadı. O dönemde bireyci çıkışlarını alkışladığımız ve yüceltiğimiz öğretim üyelerinin temelde kendilerine atfedilen "demokrasi yolundaki savaşımın öncü erleri" nitelemesini doğrulamaktan uzak olduklarını da 1960-1970 döneminde anladık.

Siyasal iktidarın 1950-60 döneminde üniversiteye ve onun birkaç öğretim üyesine yöneltiği saldırılar öyle bireyci boyutlara ulaştı ki, dönemin başbakanı, profesörlerden "kara cüppeliler" diye bahsetmekten kendini alamadı.

27 Mayıstan sonra Milli Birlik Komitesinin kabul ettiği 115 sayılı yasa ile milli eğitim bakanlarına tanınan re'sen emekliye ayırma ya da bakanlık emrine alma yetkileri kalktı. Ne var ki bu kere de Milli Birlik Komitesi 147 öğretim üyesinin görevlerine son vererek üniversiteye yönelik yeni bir müdahaleci işlemi başlatı. 147'liler olayı düzeltilinceye kadar üniversite yeniden komuoyunu işgal etti. Ama bireysel eylemlerdeki hata paylarını sergilemeden öteye gidemiyordu bu işgal ediş.

Üniversite özerkliği 1961 anayasasında yer aldı. 1971 değişikliğinden önce anayasanın 120. maddesi aynen şöyleydi: "Üniversiteler ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversiteler kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir. Özel kanunla kurulmuş devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

"Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar.

"Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

"Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri ,organları ve bunların seçimleri görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin üniversite organlarınca denetlenmesi, bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

"Siyasi partilere üye olma yasağı üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanamaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar".

Özerklik konusu 1957-1961 yılları arasında yoğun bir biçimde tartışıldığı halde, nasıl tanımlanacağı, ne şekilde ele alınacağı konusunda ortak bir düşün birliği oluşmamıştır. Bir bölüm düşünür, 120. maddeyi bir "tepki maddesi" olarak yorumlamış, işin özüne inmemiştir. Oysa "anayasanın amacı ulus egemenliğini kurumlardan ve kurallardan oluşan bir dengenin ötesinde, bilinçli yığınların, 'özgürleştirilmiş' insanların bekçiliğine dayandırmaksa, o yığınları, o insanları bilinçlendirecek, özgürleştirecek kuruluşların özerkliği de kurulu düzenin dışına taşabilmek anlamına gelmeliydi. Söz konusu olan toplumun kendi kendini tekrarlaması, düzenin yankılanması, şimdi ağır basan düşüncelerin, inançların ve değer yargılarının çevreden çevreye, kuşaktan kuşağa aktarılması değildi. Tam tersine, sağlanan olanaklar içinde, üniversite doğruyu araştırırken, TRT gerçeği duyurup güzeli yayarken kurulu düzenden bağımsız olabilmeliydi"[20]

Bu yaklaşımda, üniversitelerin yalnızca siyasal iktidardan bağımsız olması değil, aynı zamanda egemen çevrelerin çeşitli baskılarına karşı doğruyu araştırma ve bunu yayma ilkesi de saklıdır. Kuşkusuz kuramsal olarak iyi niyetli bir yaklaşımdır bu. Ne var ki konuyu böyle yorumlamak belli bir ölçüde soyutlamadır. Soyutlama toplumdaki sınıf savaşımını gözardı etmekten ileri gelmektedir.

Üniversitelerin makalemizin başında değindiğimiz örgütlenme modellerinden hiçbiri böyle bir yoruma müsait değildir. İlk dört modelde egemen sınıf olan burjuvazi üniversitede öğrenim ve araştırma programlarını yönlendirmede ltkendir. Son modelde ise aynı etkenlik işçi sınıfına aittir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, toplumun sınıfsal yapısı üniversite modelini belirleyeceği gibi özerkliğin sınırlarını da çizecektir. Soruna böyle yaklaştığımızda şu noktaya kaçınılmaz bir şekilde varırız: İşçi sınıfı ve onun doğal yandaşları olan emekçi halk kitleleri örgütlü ve o oranda da güçlü olursa özerklik geniş emekçi kitleler yararına işleyecek; onların öğretim ve araştırmaya, edilgin ve etken olarak katılımlarının büyümesi sonucunu verecektir. Aksi takdirde özerklik dar sınıfsal çıkarlar doğrultusunda, belli tekellere ya da onlarla özdeşleşmiş kurumlara hizmet etme özgürlüğüne dönüşecektir.

---

[20] Mümtaz Soysal, *Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979, s. 278-279.

Egemen sınıf ve onun yandaşları, tek başına ve kendi koydukları kurallar gereğince ülkeyi yönetemez hale geldiğinde ya bu kuralları değiştirmekte ya da çiğnemektedir. Son yarım yüzyılın tarihi bu konuda çeşitli örneklerle doludur. Özerklik, egemen sınıf ve onun yandaşlarının oluşturduğu siyasal iktidarların temel çıkarları doğrultusunda işlediği sürece kabul edilebilir ve uygulanabilir. Türkiye'deki 1919-1933 uygulaması bunu göstermektedir. Ama M. Soysal'ın altını çizdiği özerklik yaklaşımı ancak işçi sınıfı ve onun yanında yer alan emekçi halk kitlelerinin etkin mücadelesi ile yaşama geçer. Sınıf savaşımı bu konuda belirleyicidir. Nitekim anayasada yapılan 1971 değişikliği, ve buna bağlı 1750 sayılı üniversiteler yasası ile diğer üniversite kuruluş yasaları bu mücadelede ağır basan grupların istekleri doğrultusundadır. Anayasadaki değişikliğin şu noktalarda açık bir gerilemeyi içerdiği ortadadır:

(1) 1961 anayasa metninde üniversitelerin "yönetsel ve bilimsel" özerkliğinden sözedildiği halde, 1971 değişikliği yalnızca "özerklik"ten söz ederek bu kavramı alabildiğine soyutlaştırmıştır.

(2) Üniversite binalarının suç ve suçluların kovuşturulmasına kapalı tutulamayacağı da 1971 metninde yer almıştır. Oysa 1961 anayasasında bunu engelleyen bir hüküm zaten yoktur.

(3) 1971 değişikliği ile üniversitelerin hükümetin "gözetim ve yönetimi" altında olması ilkesi kabul edilerek siyasal iktidarın üniversiteler ile olan dikey ilişkileri pekiştirilmiştir.

(4) Bakanlar kurulunun üniversite yönetimine el koy-

ma hakkı anayasa değişikliği ile doğmuştur. El koyma halinde üniversite öğretim üyeleri ile yöneticileri için görevden uzaklaştırma kararı da verilebilmektedir.

(5) Öğretim üyelerinin siyasal parti üyesi olma hakkı kaldırılmıştır.

Görüldüğü gibi 1971 değişikliği üniversiteler yönünden "demokratikleşme" sürecinde ciddi bir gerilemedir. Bu gerilemede egemen sınıf ve yandaşları ağır basarak özerkliğe ancak kendi anlayışları içinde izin verebileceklerini göstermişlerdir. Katılım olgusu ise dikey ilişkiler içersinde arzu edilen sınırlarda dondurulmuştur.

Anayasanın 120'nci maddesinde yapılan bu değişiklikten sonra 20 Haziran 1973'te kabul edilen 1750 sayılı üniversiteler yasası ile siyasal iktidar "denetim" işlevini etkinleştirdi.

1750 sayılı yasada "özerklik" ikinci madde niteliği belirlenmeden yer almaktadır. Soyut bir kavramdır. Üçüncü madde ise üniversitenin görevlerini saymaktadır. Bu amaç ve görevler Alman, Fransız ve Amerikan modellerinin hepsine uyumludur. Özellikle Amerikan modeline uyumlu yeni üniversiteler açısından —ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi— yasal dayanak olacak yapıdadır.

Üniversitelerin devletçe denetimi ve gözetimi yasanın ikinci bölümünde düzenlenmektedir. Yasaya göre bu denetim üç kurul aracılığı ile yürütülmek istenmektedir: Yüksek Öğretim Kurulu, Üniversite Denetleme Kurulu, Üniversitelerarası Kurul. 66, 67, 68, 69 ve 70. maddeleriyle de siyasal iktidarın üniversiteler üzerinde kapatma, idareye el koyma vb. gibi yekilerini düzenlemektedir. Üniversitelerin gelir kaynakları da 22. maddede sıralanmıştır.

Bilindiği üzere bu yasanın bazı maddeleri anayasa mahkemesince iptal edilmiştir. Özellikle siyasal iktidarın üniversiteye doğrudan el koymasını düzenleyen 69'uncu madde ile denetimi belirleyen maddelerdeki iptaller atılan geri adımı bir ölçüde engellemiştir. Ne var ki siyasal iktidarın, temsil ettiği gruplar adına neleri istediği, bu yasa ile açıklığa kavuşmuştur. Sanırım anayasanın 120. maddesinde hüküm varlığını koruduğu sürece siyasal iktidarların üniversitelere müdahalesi her zaman mümkündür. Bu doğrultuda —küşkusuz en uygun zamanda— yeni yasal düzenlemelere de gidilebilir.

1750 sayılı yasanın siyasal iktidarlar açısından çok önemli olan maddelerinin iptalinden sonra Anayasa Mahkemesinin (Esas: 1976/1, Karar: 1976/28 sayılı ve 25.5.1976 tarih) ODTÜ'nün kuruluş yasasının (7307 sayılı yasa) 6'ncı maddesinin F bendi ve 17'nci maddesinin iptali için verdiği karar Anayasamızın özünde "mündemiç" üniversite ve bilimsel özgürlük kavramlarına açıklık getirmiştir. Kararın, esasın incelenmesinde aynen şöyle denmektedir: "Şu yönü de kesinlikle belirtilmelidir ki, üniversite öğretim üyelerinin; bilimsel çalışma ve araştırmaları, öğrenim ve eğitimi, yan tutmadan, hiçbir endişeye kapılmadan özgürce yapabilmeleri için herşeyden önce kendilerinin mesleki güvenceye sahip bulunmaları şarttır. Mesleğini kaybetme kuşkusu içinde olan ve kendini güvencede görmeyen bir öğretim üyesinden bilimin gerekleri beklenemez. Oysa üniversiteler yalnızca günlük teknik gereksinmeleri karşılayan bir yüksek okul durumunda da değildirler; ülkenin içindeki ve dışındaki bilimsel hareketleri ve gelişmeleri izlemek ve incelemek, kurumlar hakkında bilimsel araştırmalar, değerlendirmeler ve eleştiriler yapmak, böylece ülkenin bilimsel teknik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukukî gelişmesine katkıda bulunmak zorundadırlar. Bugünün üstüne çıkamayan, yurtaki hareketleri izleyip eleştirmeyen bilimsel verileri yayınlama gücünden yoksun ve yalnızca olanı öğretmekle yetinen yaratıcılık gücü olmayan kuruluşlar, adı ne olursa olsun, gerçek anlamda üniversite sayılamazlar".[21]

Görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesinin gerekçesi içinde yer alan bu bölüm "Demokratik Üniversite"nin ana niteliklerini belirlemektedir. Şöyle ki, bu gerekçeye göre, bir üniversitenin gerçek anlamda üniversite sayılabilmesi için;

— Öğretim üyelerinin mesleki güvenceye sahip olmaları,

— Yalnızca olanı öğretmekle yetinmeyip bilimsel araştırmalar, değerlendirmeler ve eleştiriler yapması,

— Yurttaki hareketleri izleyip, eleştirerek bugünün üstüne çıkması,

---

[21] *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Ankara 1977, s. 187.

— Bilimsel verileri ve yorumları yayınlama gücüne sahip olması gerekir.

Burada, Üniversitenin dar bir katılımı öngören (bilimsel, yönetsel ve eleştiri katkısı kastedilmektedir) çerçeveyi aşarak her türlü güvenceye sahip, bilimsel öğretim, araştırma ve eleştiri özgürlüğünü çekinmeden kullanan; bilimden yönetime kadar topluma ilişkin tüm sorunların çözümüne katılan ve bunu geniş bir kitlenin katılımını sağlayarak yapan bir kurum olması hedef olarak gösterilmektedir. Özerkliğin böyle yorumlanması gereği ifade edilmektedir. Kısaca fildişi kuleler yıkılsın denilmektedir.

V — DENETİMDE KULLANILAN YÖNTEMLERDE YENİ BOYUTLAR

Günümüzde siyasal iktidarın üniversiteleri, daha geniş bir deyimle yüksek öğrenimi, dikey ilişkiler içinde denetim altında tutmasının dolaylı ve dolaysız yeni yolları gündeme gelmiş ve genişleyen biçimde yaşama geçirilmeye başlamıştır.

a — DOLAYSIZ DENETİM YOLLARI.

Bu yolun en yaygın uygulanış biçimi yüksek öğrenimin ağırlık noktasını Üniversiteler dışına kaydırmaktır. Son yıllarda İktisadî ve Ticari İlimler, Devlet Mühendis ve Mimarlık Akademileri, Eğitim Enstitüleri ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yüksek okulların açılması ve bunların Üniversite Özerkliği açısından sahip oldukları durum bu yola en güzel örnektir. Bunların yanısıra özel yasa ile kurulan yeni bölgesel üniversitelerde denetimin daha etkin olduğu alanlardan bir diğerini meydana getirmektedir.

Bölgesel Üniversitelerin sayısı 1980 yılı başında 12'ye ulâşmıştır. Bu Üniversitelere gecekondu üniversite deyimi ile yaklaşmak kuruluş ve işlevlerine uygun düşecektir. Bunlar bir yandan bağlı oldukları grupların özlemleri doğrultusunda hareket ederken, bir yandan da pahalı bir öğretimi gerçekleştirmektedirler. Örneğin 1977 bütçesinde bu üniversitelerde öğrenci başına yapılan harcama şöyledir:

19 Mayıs Üniversitesi (Samsun)	552.102 TL.
İnönü Üniversitesi (Malatya)	327.800 TL.
Fırat Üniversitesi (Elazığ)	231.110 TL.
Çukurova Üniversitesi (Adana)	654.248 TL.
Cumhuriyet Üniversitesi (Sivas)	1.324.329 TL.
Anadolu Üniversitesi (Eskişehir)	605.308 TL
İstanbul Üniversitesi	38.672 TL.
Ankara Üniversitesi	53.632 TL.
Hacettepe Üniversitesi	128.225 TL.
Ege Üniversitesi	78.524 TL.

Kaynak: Dr. Hatipoğlu. *Bölgesel Üniversiteler*, Tümas Yayını, Ankara 1980, s. 9.

Bu Üniversiteler aslında bir büyük Üniversiteye bağımlıdırlar. Hepsi Üniversitelerarası Kurulda temsil edildiği için, bu kurum aracılığı ile hem siyasal iktidarın, hem de bağlı bulundukları üniversitenin ağırlığını, yüksek öğrenim üzerinde hissettirirler. Diyarbakır Tabib Odasının 18 Mart 1979 günü, Genel Kurul bildirisi olarak kaleme aldığı bildiri, bu üniversiteler üzerindeki anti-demokratik baskıyı sergileyecek önemli bir kanıttır. Söz konusu bildiride şunlara değinilmektedir: "Diyarbakır Tıp Fakültesine egemen olan anti-demokratik görüşlerden kaynaklanan uygulamalardan ötürü, kuruluşta görev alan öğretim üyelerinin çoğunluğu ayrılmak zorunda kaldıklarından bugün fakülte öğretim kadrosunun yüzde-seksen noksanıyla çalışma zorunda bırakılmıştır. Üstelik bölge çocuklarının kariyer yapmalarına engel olunmaktadır. Asistan alımında siyasal eğilim ve doğum yerleri tercihine ilişkin şikayetler genel huzursuzluk yaratacak boyutlara ulaşmıştır. Fakülte yönetimi tarafından asistan ve uzman asistanlar üzerinde özel yaşama müdahale anlamına gelecek boyutlara ulaşan bir baskı yapılmaktadır".[22]

Kuramsal olarak bu yeni Üniversiteler Anayasanın 120. maddesi uyarınca özerk ve üniversiteler yasasının genel ilkelerine uyma durumundalarsa da, mali açıdan —özellikle ilk yatırımlar yönünden— siyasal iktidarın denetimine açıktırlar. Böylece akademiler, yüksek okullar ve özel yasalı bölge üniversiteleri, iktidarın bilim, düşünce, araştırma ve öğretim üzerine kurduğu egemenliğin yeni aletleri haline gelmişlerdir.

---

[22] *Toplum Ve Hekim Dergisi*. Nisan 1979, Sayı 10.

b -- DOLAYLI DENETİM YOLLARI.

Bugün, üniversite ve yüksek okulların dolaylı denetim yolları daha yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle iktidarın tabanını oluşturan toplum katmanlarının firma, vakıf vb. gibi araçlarla üniversite öğretim programlarından, araştırma planlarına kadar bütün faaliyetlerini yönlendirmektedirler. Bu dolaylı etkiler, en alt düzeyde, yerel üniversiteler ve yüksek okullar yönetimi ile yöre burjuvazisinin işbirliği biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Yörenin egemen toplum katmanlarının öncülük ettiği dernekler ilk aşamadaki yatay işbirliğini oluşturmaktadır. Zamanla bu ilişki dikey ilişkileri içermeğe başlamakta, böylece yerel üniversiteler bir yandan bu egemen katmanların gereksindiği nitelikli emekgücünü sağlamakla, diğer yandan gene bu katmanların geniş ölçüde yararlanacağı araştırmaları yapmaktadır.

Yerel üniversitelerin ötesinde, Türkiye düzeyinde en nitelikli öğretimi sağlama iddiasında olan bir kaç üniversite yerli tekellerle uluslararası kurumların ağırlık verdiği projeler üzerinde çalışarak bir nev'i dolaylı denetim altına girmiş durumdadırlar. Özellikle holdingleşen vakıflarla ya da büyük burjuvazinin açıktan yönetimine katıldığı vakıf benzeri yan kuruluşlarla siyasal iktidarın tabanı olan sınıf ve katmanların denetimini kabul etmektedirler.

Bu üniversiteler ya da onlara bağlı Fakülte ve Enstitülerin, Dünya Bankası, Nüfus Konseyi, Dünya Doğurganlık Araştırması vb. gibi kurumlarla ortak araştırmalar yürüttükleri bilinmektedir.

Diğer yandan belirli tekellerden proje alan üniversite ve fakülte sayıları da her geçen gün artmaktadır. En ilerici öğretim üyelerine sahip fakülte ve enstitülerde bile, asgari bir kamu araştırma projesi olabilme yarışı görülmektedir.

Üniversite ve ona bağlı fakültelerin kurum olarak aldıkları projeler yanısıra öğretim üyeleri de bireysel ilişkilerle bu tekeller, büyük firmalar, uluslararası kuruluşlar ya da en azından kamu kesiminin proje veren ya da danışmanlı hizmeti isteyen bölümleri ile bağlantı kurmuşlardır.

Bu dolaylı ve doğrudan ilişkiler daha demokratik bir üniversite için gerekli yatay ilişkileri oratadan kaldırmaktadır. Bunların yerini demokratikleşme doğrultusunda geriye dönüş işareti olan dikey ilişkiler almaktadır. 1950-1970 döneminde toplumdaki çeşitli olaylar karşısında çözüm önerileriyle —doğru, yanlış— sesini bir ölçüde yükseltmeğe çalışan üniversiteler geride kalmış, yerlerine uzlaşmacı, sessiz ve ne için, kim için bilim yaptığı belli olmayan kurumlar sahneye çıkmıştır. Oysa geride bıraktığımız yıllar karşılaştırma yapamayacağımız kadar uzak değildir. Hafızalarımızda bizi yanıltacak kadar bu günleri geride bırakmadı.

VARGI

Cumhuriyet dönemini, yukarda yaptığımız gibi, hızlı ve kuşbakışı gözden geçirdiğimizde, şu genel yargıya —bazı kısa dönemler dışında— üzülerek varıyoruz: Üniversite kendi içinde ve dışında daha ileri bir demokrasiden yana tavır almamıştır.

Bu vargı tek tek bireyleri ya da kurumları suçlama anlamına gelmemelidir. Yalnızca varılan noktayı belirleyen bir bulgudur. Bu vargıya bizi ulaştıran kanıtlar ise şöyle sıralanabilir:

a — Gerici bir yapıya sahip siyasal iktidarlar öğretim üyelerinin önemli bir bölümünü daima yanlarında bulmuşlardır.

b — Üniversiteler ellerindeki yasal olanaklardan yararlanarak kendi içlerinde yönetsel ve bilimsel demokratik bir örgütleşmeyi başaramamışlardır.

c Öğrencilerine ne toplumsal yaşamdaki yerlerini gösterebilmişler, ne de onların daha demokratik bir işbirliği önerisine cesaret verecek bir tavrın içine girebilmişlerdir.

d — Sonuçta, öğrencilerin bir bölümü; kendilerini bütün toplumsal sınıflardan soyutlayarak, umutsuzluğun kamçıladığı bir maceracılığın içinde tüketilmiş; bir başka bölümü, bilimin kendilerine sunulandan ibaret fil dişi kulesi içinde dar görüşlü bir otomat çalışmasının içinde koşullanmış; bir bölümü de içinde yaşadıkları toplumda oluşan ve gelişen olaylardan kopuk, yoz ve yitik bir özenti yaşamını seçmişlerdir.

Kuşkusuz, öğretim üyelerinden, öğrencilere kadar uzanan bu davranışlar siyasal iktidarın olayları istediği gibi yönlendirmesi ve denetlemesi sonucunu getirmiştir. Böylece 1980'li yıllar başlarken Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal bunalıma, bu bunalımın doğal bir uzantısı olarak Üniversite bunalımıda eklenmiştir.

Aslında Üniversite bunalımı gelişmiş ve az gelişmiş kapitalist ülkelere özgü genel bir bunalım niteliğindedir. Burada bunalım sözcüğünü kullanırken neyi kastetmekteyiz? Olayın iki somut görünümü vardır:

(İ) Eğitim sisteminin, özellikle üniversitelerde simgeleşen yüksek öğrenimin üretilmesinin çağdaş bilimsel ve teknik gelişmeye uymaması, bunun da ötesinde toplumsal gelişmeye uyumlanmaması sistemin iyileştirilememesini nesnel olarak zorunlu kılmaktadır.

(İİ) Mevcut toplumsal ilişkiler genelde eğitim sisteminin, özelde de yüksek eğitim sisteminin iç olanaklarını sınırlamakta, dolayısıyla gelişimine sekte vurmaktadır.

Bu iki görünüm bunalımın ana nedenlerini meydana getiren sorunlarında özünü ifade etmektedir. Bu sorunlar, mevcut düzen çerçevesinde nesnel olarak çözümlenemezse —ki öyle görünüyor— bunalım daha da keskinleşecektir. Bunalım, siyasal toplumun üniversitelerle olan yatay ilişkilerini de zayıflattığı için bir kısır döngü örneği kendini —çoğu kere genişleterek— sürekli bir biçimde üretmektedir. Ne yazık ki, bunalımın temelinde yatan ve onu sürekli olarak genişlemiş biçimde üreten siyasal toplumla yatay ilişkilerinin zayıflaması ve bunların güçlü dikey ilişkilere dönüşümü olgusu toplumbilim, eğitim vb. gibi bilim dallarında çalışan bir çok bilim adamı tarafından görülememektedir.

Günümüzde, yüksek eğitim bunalımı (gelişme düzeyi ne olursa olsun kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda) üssel olarak artma eğilimindedir. Sonuçta, bu toplumlarda bilimsel ve teknik devrimin gereklerine uygun düzeyde eğitim ya sınırlanmakta ya da egemen sınıfın kendi içine yönelik olarak verilmektedir. Büyük emekçi kitlelerine ise yalnızca dar bir alanda beceriyi arttıran ikinci tip eğitim uygulanmaktadır. Kuşkusuz bu ikinci tip eğitimi görenler çağdaş bilimsel ve teknolojik düzeyin gerisinde kaldıkları için ya lumpen aydın durumuna düşmekteler yada daha eğitim sırasında umutsuzluğa kapılarak ikinci, üçüncü sınıf istihdam olanaklarına bile razı, dikey ilişkilerle yetinmeye hazır hale gelmekteler.

Bunun da ötesinde üniversiteler toplumsal işlevlerini de yitirmektedirler. Burjuva eğitim sistemi ile ekonomideki, bilimdeki ve teknikteki ilerlemenin gerekleri arasındaki ayrılık, sistemdeki bunalımın yalnızca tek bir yanını anlatmaktadır. Bunalımın ikinci yanı ise şudur: günümüzde eğitimin toplumsal işlevi sermayenin buyurduğu yönün tümüyle karşıtı yönde gelişme göstermeğe başlamıştır. Konuya eğilen araştırmacılar bunu söylemekten kaçınmaktadırlar.[23] Özellikle öğretim üyelerinin her geçen gün daha ilerici ve demokrat davranışları, ve öğrencilerinde 1965'den sonra büyüyen eylemleri bunalımın bu yanının temel göstergeleridir.

Bir yandan devlet kapitalizminin siyasal toplumu dar bir kapsama indirgeme çabaları, diğer yandan bu çabaların sonucu daha bir kristalleşen bürokratik iktidar mekanizması ile artan otoritenin karşısında bireysel özgürlüğün daha da bir amaç olarak öne çıkması sonucu üniversite üyeleriyle öğrencilerin bir bölümü sol radikalizmin yalnızca "reddiyelerden" oluşan belgilerine sarılmışlardır. Örneğin antitekelci mücadele, "somut bir anlam taşımayan anti-otoriter, anti-hiyerarşik bir toplum isteğine kadar dayanmıştır"[24] Böylece bir anti-davranışlar kümesi oluşmuş ve bu küme bir çok şeyi soyut bir inkârcı tutumla açıklamağa çalışmıştır. Diğer yandan işçi sınıfı ve onun yandaşlarını siyasal mücadeleyi yürütecek örgütlü bir güç olarak göremeyen bu gruplar, bütün siyasal çelişkileri kendileri ile sistem arasındaki karşıtlığa indirgemektende çekinmemişlerdir. Bu da bunalımı derinleştirmiştir.

Açıkçası "kapitalizmin iğrençlikleri karşısında çılgına dönen küçük burjuva (genellikle üniversite öğretim üyelerinin bir bölümü ve öğrencilerin önemli kısmı küçük burjuva olarak nitelenebilir. Y. N.) tıpkı anarşizmi gibi, bütün kapitalist ülkelere özgü toplumsal bir fenomendir. Bu küçük burjuva devrimciliğinin istikrarsızlığı, verimsizliği, kısa zamanda baş eğmeye, umursamazlığa, yersiz hayalciliğe, hatta o günün modası şu ya da bu burjuva akıma aşırı hayranlıktan çılgınlığa kadar çeşitli biçimlere dönüşme özelliği herkesçe bilinir."[75] Üniversitenin toplumun isterlerine cevap vermemesi, sonuçta bir önce tanımlanan sağlıksız bir "toplumsal muhalefeti"de oluşturmuş, bu olgu da bunalımı artıran bir başka neden olmuştur.

---

[23] Y. Turçenko, *Bilimsel-Teknik Devrim ve Eğitimde Devrim*, İstanbul, 1979, s. 117.

[24] S. Nadel, *Çağımızda Kapitalizm ve Aydınlar*, İstanbul, 1976, s. 84.

Eğitim sisteminin bir bütün olduğunu aklımızdan çıkarmadan, üniversite-siyasal iktidar ilişkilerinin gözden geçirilmesi sonucunda sorunlar ve çelişkilerle dolu bir noktaya varıldığını görmekteyiz.

İster gelişmiş, ister az gelişmiş olsun kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda, tekelci eğilimlerin güçlenmesi ile birlikte siyasal toplum daha dar bir çevreye indirgenmektedir. Özgür emekçiler, çeşitli anayasal kurumlar ve örgütlerin bulunduğu sivil toplumun bu daralan siyasal toplum ile iletişimi ise azalmaktadır. Bu ise demokratikleşme sürecinin tersine işlemesi demektir. Üniversite bu arada kendi içinde önemli bir çelişkiyide yaşamaktadır. Şöyleki bir yandan siyasal toplum içinde yerine alıp, yatay ilişkilerle etkinliğini arttırmak isterken, diğer yandan da her geçen zaman aralığında siyasal toplumun, dışına atılan sivil toplum içindeki sınıf ve katmanlarla birlikte siyasal toplumu yaygınlaştıracak savaşımın içine sürüklenmektedir. Bu çelişki burjuva üniversitelerinin bugünkü açmazının temelini meydana getirmektedir. Siyasal toplumun dışında kalan sivil toplum organlarının savaşımında üniversitenin bir bölümü ile siyasal toplum, bir başka bölümüyle de sivil toplumun dıştalanan üyeleriyle birikte görünmesi, siyasal toplumun dikey ilişkileri pekiştirici müdahale isteklerini arttırmaktadır. Bu karşıtlık günümüz burjuva üniversitesinin kaçınılmaz ikilemini de yansıtmaktadır. Şöyle ki eğitim ve özellikle de yüksek eğitim bir yandan "insanlar arasındaki sömürü ilişkilerini, toplumsal eşitsizliği ve burjuvazinin siyasal egemenliğini sürekli olarak üretmeyi ve sağlamlaştırmayı hedef almakta; diğer yandan da eğitim sisteminin evrimi sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesine, sömürülenlerin bilinç düzeylerinin yükselmesine ve birbirine olan bağlılıklarının pekişmesine, örgütlü bir savaşımı yürütme yeteneklerinin artmasına yardım etmektedir".[20] Bugün üniversitenin demokrasileşmeye doğrudan katkıda bulunacak yanı toplumsal işlevine ilişkin ikileminin değindiğimiz bu ikinci yanıdır.

---

[75] V. İ. Lenin, *Bütün Eserleri*, Cilt 31, 16-17.

Cumhuriyetin ilanından bu yana Üniversitenin demokratikleşmeye doğrudan katkıda bulunacak olan bu işlevi hiçbir zaman istenilen düzeye gelememiştir. Zaman zaman gelişmekte olduğu sanısını veren bu işlevi siyasal toplumun etkin müdahaleleri ile bastırılabilmiştir. Bunun için yasal önlemler kadar, uzlaşmacı bir tutumla üniversiteyi ya da en az bir bölümünü siyasal toplum içine çekme ve onun birinci toplumsal işlevine ağırlık kazandırma gibi yöntemler de kullanılmaktadır. Yatay ilişkilerden çok dikey ilişkilerin baskıcı yapısı içersinde siyasal toplumda yer alan üyelerinin dışında kalanlarsa, yılgınlığın tutsağı olarak fil dişi kulelerinde kendilerini dış dünyaya kapayacak kalın bir koza örmekten başka bir çıkış yolunu —en azından bugünlerde— görememektedirler.

Oysa unutmayalım ki, siyasal toplumu sivil toplum içinde eritecek demokratikleşme savaşımında üniversitenin yeri bu savaşımın öncülerinin yanındadır. Macbeth'de altı çizildiği gibi.

Kanlı öğretiler döner dolaşır da
Onları öğreteni yıkar....

Üniversitemiz ve onun saygın üyelerinin bu gerçeği bilmemeleri mümkün mü?

---

[20] V. Turçenko, *age*, s. 33-34.

V. A. GURKO-KRYAJİN

TÜRKİYE'DE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

ÇEVİREN:
AZER YARAN

1

İçinde bulunduğumuz zamana değin Türkiye'de işçi hareketi alabildiğine zayıf kalmıştır ve bu, kuşkusuz, ülkenin genel gerikalmışlığıyla açıklanmaktadır. Ne de olsa, dünya savaşından sonra fiilen Anadolu topraklarıyla sınırlanmış olan Türkiye, yarı-doğal ekonomik yapısı ve son derece ilkel tarım tekniğiyle tipik bir doğu tarım ülkesidir. Anadolu tarımının gelecekteki gelişmesi için oldukça az bir perspektife sahip olduğunu belirtmek gerekir. Alabildiğine seyrek nüfus, ülkenin genel bakımsızlığı (yolların bulunmayışı, ormanların azlığı, nehirlerin zayıflığı) ve, en başta, en ucuz biçim olan deniz taşımacılığından yararlanan Amerikan, Rus ve Romen tahılının dayanılmaz rekabeti bunu engellemektedir.

Anadolu'nun tüm ülke topraklarının %12'sine ancak erişen önemsiz ekim alanı, en değerli tarımsal bitkiler için elverişli çok büyük bir toprak olanağına karşın, büyümeye değil; küçülmeye doğru eğilim göstermektedir. Dayanılmaz vergiler, savaşlar, salgın hastalıklarla bitkin köylülük, sefil, yarı-aç bir yaşam sürdürmekte, eşraf ve ağalara esaret bağımlılığı içinde bulunmaktadır. Bu nedenle Anadolu'da çelişkili olgular gözlemliyoruz: Belirtilen, çok büyük miktarda toprak olanağının yanısıra, az topraklılık ve kira ilişkileri. Kuşkusuz, böyle gelişmemiş bir maden çıkarma sanayii temelinde yapım sanayii bir derece olsun gelişememiştir. Tüm Anadolu nüfusunun %80'ini oluşturan köylülüğün genel yoksulluğu yanında, ülkenin iç pazarının şaşırtıcı kısıtlılığı ve dar hacmi göze çarpmaktadır. Anadolu sanayiinin salt zanaat niteliği taşıması ve küçük atelyeler (tabakhane, saraçhane, terzilik, demircilik vb.) ya da ev manüfaktürünün (halı ve dokuma sanayii) henüz başlangıç döneminde olması tümüyle anlaşılır bir durumdur.

Türkiye'de elli yıldan beri yabancı sermaye bulunduğu gerçektir, ama bu sermaye ya devlet maliyesi alanında ya da dışsatımı öngörülen (tütün işleme, halı üretimi, pamuk işleme vb.) sanayi kesimlerinde faaliyet göstermektedir. Zaten, yabancı sermaye hiçbir zaman Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını istememiştir. Her şeyden önce, iç pazarın belirtilen zayıflığı ölçüsünde bu onun işine gelmiş, ayrıca o, Türkiye'ye, daima ucuz hammadde ve ucuz emekgücü sağlayan bir koloni olarak bakmıştır. Anadolu'nun yalnızca, son derece doğal zenginliklere sahip bazı bölgeleri bazı sanayi alanlarında ilerleme kaydetmiştir: Kilikya'da, İzmir bölgesinin bazı kısımlarında, Bursa çevresinde böyle olmuştur. Burada, tüm bu topraklara, şu ya da bu devletçe, doğrudan ilhak için eskiden beri gözdikilmiş olduğuna işaret etmek gerekir. İç ve Doğu Anadolu'ya gelince, buraların ekonomik gelişmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda yükselme dönemine göre bile daha düşük düzeyde kalmıştır.

Anadolu'nun önemli toprak zenginliklerine sahip olduğu bir gerçektir: Doğu Karadeniz ve Batı Akdeniz'de pirit, bakır, gümüş, kurşun, krom vb. madenler boldur. Ege Denizine yakın bölgelerde tüm Akdeniz'in en geniş linyit yatağını, onlarca zımpara, çinko, magnezyum, utarit, bakır vb. yatakları buluyoruz. Doğu Anadolu'da neredeyse dünyada en zengin bakır ocakları (Ergani) bulunmaktadır. Ensonu, İç Anadolu yaylasında bol miktarda lüle taşı ve tuz (tuzlak arazi ve tuz gölleri biçiminde) bulunmaktadır. Ne var ki, tüm bu yeraltı zenginlikleri oldukça az işletilmektedir, ve zanaat değil de, iyi düzenlenmiş maden (en başta kömür, bor, tuz) çıkarımı yapabilen ondan fazla işletme sayamayız. Bir yandan Anadolu'nun genel ekonomik koşulları (yatakların çoğunluğunun kıyı şeridinden uzakta bulunmasına bağlı olarak elverişli yolların yokluğu, Anadolu'nun orman ve iş gücü bakımından yoksulluğu) ve, diğer yandan özel yetersizlikler: maden ve minarelleri eritmek ve işlemek için zorunlu yakacağın son derece pahalı olmasına yol açan kömür azlığı ve madeni yağların tümüyle yokluğu, madenciliğin gelişmesini engellemektedir.

Genel çizgileriyle anlatılan bu elverişsiz durum içinde Türkiye proletaryası demiryollarında, Ereğli maden ocaklarında, onlarla sayılabilen halı ve dokuma fabrikalarında, ve İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Bursa vb. birkaç büyük kentin çeşitli liman ve fabrika işletmelerindeki, birkaç onbin işçiden ibarettir.

2

Türkiye'de sanayi proletaryasının miktarını belirlemek son derece güç bir sorundur. Bunun nedeni Türkiye'de bugün istatistiğin henüz doğmakta oluşudur: mesleki sayım bulunmadığı koşullarda şimdilik, anlaşılacağı üzere, ancak yaklaşık rakamlar sağlayan kuruluş verilerinden yararlanmak gerekiyor.

Millî İktisat Dairesinin bülteni 1923 yılı kasım ayına ilişkin Türk sanayii tablosunu aşağıdaki şekilde veriyor·

Sanayi alanlarının adı	İşletme Miktarı	İşçi Sayısı
1. Metalurji	3.272	8.021
2. Gıda ürünleri	1.273	4.493
3. Tekstil	20.057	35.316
4. Taş ve tuğla	704	3.612
5. Orman	2.067	6.007
6. Deri	5.348	17.064
7. Kimya	337	803
Toplam:	33.058	76.216

Bu veriler, kuşkusuz, her şeyi içermiyor. Demiryolu işçilerinin, tütüncülerin vb. atlandığı hemen göze çarpıyor; yukarda aktarılan sanayi alanları bile buraya ait işletmelerin tümünü almaktan uzaktır. Örneğin, dokuma sanayiine pamuklu dokuma fabrikaları vb. alınmamıştır.

Eğer bu atlanan işletmeler kategorilerini gözönüne alacak olursak aşağıdaki birleşik tabloyu elde ederiz:

1. Demiryolcular	Yaklaşık	5.000
2. Kömür işçileri	"	11.000
3. Liman işçileri (İzmir, Mersin Trabzon ve diğer kentler)		10.000
4. Matbaa, tramvay, elektrik vb		7.000
5. Pamukçular		3.000
6. Tütüncüler		6.000
Toplam	*yaklaşık*	*42.000*

O halde, özellikle tam rakamlar peşine düşmeden, Anadolu proletaryasının miktarını 100-120 bin kişi olarak belirleyebiliriz.

Anadolu sanayi proletaryasının ölçüsünün ne denli küçük olduğu birinci tablodan açıkça görülmektedir. Eğer işçilerin genel toplamını işletme sayısına bölecek olursak işletme başına 2-3 kişiye eşit bir ortalama işgücü elde ederiz. Dokuma işletmeleri (35.316 işçi, yani toplam sayının yaklaşık %50'si) ve deri işletmeleri (17.964 işçi, yani toplam sayının yaklaşık %23'ü) biraz daha büyükçe oranla göze çarpmaktadır. Geriye kalan tüm işletmeler, doğuya özgü, 1-2 usta ya da kalfalı atelyelerdir.

Yüzyıllar süren despotizm ve ulusal bilinçle yer değiştirmekte olan sınıfsal dayanışma duygusunun yokluğu koşullarında Türk işçileri daima en amansız sömürüye uğramışlardır. İşgünü süresi günde ortalama 14 saate eşitti, bazı sanayi alanlarında ise, örneğin ekmek yapım alanında işgünü 20 saate de ulaşıyordu. Dünya savaşı öncesinde işçi ücreti 2½ kuruşla 8-10 kuruş arasında değişiyordu. İşçilerin ortalama 7½-9½ saatlik işgününde 12 ilâ 28 kuruş kazandıkları tütün sanayiinde çalışma koşulları biraz daha iyiydi. Bu durum, burada işin bütün yıl değil 5-6 ay devam etmesiyle açıklanmaktadır; kalan sürede işçiler açlığa mahkûmdur. Kadınların ve özellikle çocukların çalışma koşulları çok daha ağırdır. Sanayiin en kalifiye alanlarında bile (cilt atelyeleri, tütün fabrikaları) çocuklar hemen tüm bir iş günü çalışarak ancak 2-3 kuruş kazanmaktadırlar. Kadınlar da dokuma ve halı fabrikalarında böylesine amansız bir sömürüye uğramaktadır.

Yabancı işletmelerde de çalışma koşulları aynı şekildedir. Anadolu'da en büyük ve aslında tek taşkömürü havzası Karadeniz kıyısında, Ereğli-Zonguldak'ta yeralmaktadır. 1896 yılından itibaren burada egemen durum "Société Ottoman d'Héraclée" adıyla, tekel sayılabilecek bir şirket kurmuş olan Fransızlara aittir. Kömür çıkarımı geniş bir ayak üzerine dayandırılmıştır, yani demiryolları, yükleme iskeleleri vb. kurulmuştur. Ve, üstelik, kömür işçileri son derece acınası bir durumdadır. Günlük ücretleri 8-13 kuruş arasında değişmekte, kirli salaşlarda barınmakta, ne tür olursa olsun, okul, yardım sandığı, vb. olanaklardan yoksun bulunmaktadır. Kısa süre önce Anadolu hükümeti bu ocaklarda bir inceleme yaptı, ve mühendisler komisyonu, kömür çıkarımında görülen düşüşün giderilmesi için şu önlemlerin alınması zorunluluğuna işaret etti: 1) havza teknik ilerlemelerle donatılmalı; 2) kömür ihracı güvenceye bağlanmalı ve 3) kömür işçilerinin yaşamının iyileştirilmesi ve sayılarının artırılması için önlemler alınmalı. Anadolu'daki ağır çalışma koşulları son on yılda dağılan köy nüfusunun kentlere doğru, giderek artan yönelişiyle açıklanmaktadır. Vergilerden ve sözcüğün tam anlamıyla yokluğa mahkûm olmaktan kurtulan köylüler emeğin değerini kaçınılmaz olarak düşürmektedirler. Avrupalı gezginler, bilindiği gibi, bu duruma gözlerini kapamakta ve günde bir parça ekmek, bir salkım üzüm ve bir tabak fasulyeyle yetinen Türk işçisinin "kanaatkârlığı" karşısında duyguyla büyülenmektedirler.

3

1908 devriminden önce Türkiye işçileri ve zanaatkârları eski tüzükleri, başkanları (kâhyalar) ve kılı kırk yaran kuralları ve yönergeleri olan, sınaî-teknik gelişmeyi sıkı baskı altında tutan loncalara (esnaflar) göre kümelenmişlerdi. 19. yüzyıl boyunca loncalara giren zanaatkârların çoğunluğu Türk değil, Rum ya da Ermenilerdi. Yüksek zanaatlarda örneğin kuyumculuk işinde, bu açık olarak belirmişti. Hatta Ermeni Galata bankerleri iki lonca kurmuşlardı: Rumeli ve Anadolu.

Türkiye'nin ilerleyen çözülüşüyle ilintili olarak, köy nüfusunun kentlere yönelişiyle birlikte 19. yüzyılın başından itibaren, tümüyle Türk loncaların ve derneklerin doğduğunu görüyoruz. Tüm bu loncaların özel olarak dinsel-ulusal bir temelde kuruldukları ve olağan dışı tutucu karakter gösterdikleri konusunda, kuşkusuz, söylenecek bir şey yoktur. Bu birlik geleneklerinin kalıntıları günümüze değin işçi sınıfının en geri kümeleri arasında devam etmektedir: ev hizmetleri, yük işçileri, hamallar.

"Onlar, birliklerine, kendinden olmayan, yani onların bölgesinden, köyünden ve hatta ailesinden olmayanı almıyorlar. Bu şöyle oluyor: düzenli olarak her yıl ya da iki yılda bir sözkonusu birliğin üyelerinin yurdundan akraba ya da kendinden biri geliyor; onun için önceden yer hazırlıyorlar, yerini bırakan ise kazandığı paralar ve ailesi için bir armağan bohçasıyla evine dönüyor; bu paralarla hem devlete olan eski vergi borçlarını ödüyor hem de kendisine tarlası için gerekli tarım araçlarını satınalıyor.

"Bu ilkel örgütün işçileri, anlaşılır ki, şimdiye değin mesleklere ve kategorilere göre birleşmek eğilimi taşımamışlar ve taşımamaktadırlar; bu birlikler aynı yerleşim bölgesi kökenli olma olgusuna sıkıca bağlanmaya devam etmekte ve dernek karakteri taşımaktadır. Hükümet bunlar üzerine doğrudan ya da dolaylı kâhya-çavuş atamaktadır; işçi tümüyle bu kişiye bağlı bulunmakta, kendisinin yarıya böldüğü kazancın yarısını kendine almakta, kalanı işçilere vermektedir."*

Hem Jöntürklerin hem de milliyetçilerin aynı biçimde ulusal kırımların (özellikle Ermenilerin) düzenlenmesi ve siyasal düşmanların hakkından gelinmesi için bu dar milliyetçi örgütleri kullanmaları şaşırtıcı değildir; işte, Mustafa Suphi ve onun komünist yoldaşları Trabzon liman işçilerinin elleriyle öldürülmüş ve denize atılmışlardır.

İşçilerin ulusal özelliklere göre kümelenmesi ve seçilmesi, sınıfsal dayanışmanın ve örgütlü meslek hareketinin gelişmesi için baş engeli oluşturagelmiştir. Gerçekten de, bir dizi ortak kültürel ve teknik nedenlerle emeğin çeşitli alanları tümüyle şu ya da bu milliyetin ellerinde kalmıştır. Kalifiyeleşmiş emeğin gerekli olduğu alanlarda hemen yalnızca Ermeniler ve Rumlar egemendirler. Demiryollarında, elektrik istasyonlarında, telefonda, tramvayda, halı üretiminde (dokumacı hıristiyan kadınlar) vb. bu tablo göze çarpıyordu. Bunun tersine olarak, emeğin ilkel biçimlerinde Türkler ya da genel olarak müslümanlar (lazlar, kürtler vb.) ağır basıyordu; Liman işçilerinin, kayıkçıların, maden işçilerinin devlet fabrikalarındaki işçilerin vb. büyük çoğunluğu bunlar arasından toplanıyordu.

---

* D. Kuzmin, Raboçyeye dvijeniye Turtsii. (Türkiye'de işçi hareketi) "Noviy Vostok" n° 2.

1908 devrimi Türk zanaatkâr ve işçilerinin ilgisiz, milliyetçi kitlesini harekete geçirdi ve onlara mesleksel birlik doğrultusunda güçlü bir iti verdi. Jöntürk devriminden dünya savaşının bitimine değin on yıl boyunca işçi ve sosyalist hareketin merkezi İstanbul oldu. Balkan savaşlarına kadar Türkiye'ye ait olan Avrupa şehirlerinden Selanik, işçi hareketine katılmıştır. Asya Türkiye'sinin proletarya hareketine gelince, o, ulusal kurtuluş savaşının başlangıcına değin "susmaya" devam etmiştir.

İstanbul'un ağır basan rolü bütünüyle anlaşılırdır. Her şeyden önce bu çok büyük kent, proletaryanın oldukça önemli kadrolarını barındırmaktadır. Dünya savaşı öncesinde burada 60.000'i aşkın kişinin çalıştığı 800 kadar sınaî-fabrika işletmesi hesaplanıyordu. Hamalları, tütün işçilerini, matbaa işçilerini, ticaret-sanayi hizmetlilerini vb. buraya ekleyecek olursak, 1.200.000 kişilik toplam nüfusun 100.000'inin işçi olduğunu görürüz. İstanbul'da işçi hareketinin gelişmesinde ikinci neden, Batıya yakınlık ve merkezi devlet organlarının, etkin siyasal basının, ensonu, yönetici parti örgütleri ve ulusal örgütlerin vb. burada bulunması sayesinde genel siyasal canlılık olmuştur.*

Otuz yıllık Abdul-Hamid zulmünün yıkılması, İstanbul'un, Selanik'in ve Avrupa Türkiye'sinin diğer büyük kentlerinin işçi kitleleri arasında kendiliğinden bir uyanışa yolaçmıştır. Devrimci uyanış, aynı zamanda hem bu eski hükümete hem de proleter kitlelerin en büyük sömürücüleri olan yabancılara karşı yönelen grevler şeklini almıştır. Bu ilk devrimci-kendiliğinden grevlerin Abdul-Hamid'e karşı savaşımda Jöntürklere büyük yardım sağladığından kuşku yoktur.

---

* Gortsev, "Jöntürkler ve işçi sorunu" "Sovremyonnik", 1912 g., n° 4. makalesinde Türkiye'de Jöntürkler döneminde işçi ve sosyalist hareket konusunda çok değerli bilgiler vermektedir

Dünya savaşına değin grev hareketini iki döneme ayırmak olanaklıdır: ilk grevler (yaklaşık 1908 ile 1910 arası) siyasal görünümü ve programlarının belirsizliği oranında işçiler tarafından hem siyasal hem ekonomik zulme karşı kendilerinin doğal savunucuları sayılan Jöntürklerin bayrağı altında geçti. İlk grevler bu döneme aittir: İstanbul tütün işçilerinin, sonra Rumeli demiryolu işçilerinin, deri ve basın işçilerinin, son olarak tüm fabrika işçilerinin grevleri. Bu "anayasal grevler" örgütlenme ve program anlamında az biçimlenmiş nitelik taşıyordu ve bu nedenle çoğunlukla başarısız sona ermişlerdir. Bununla aynı anda, aynı şekilde kendiliğinden emeğin tüm alanlarında oluşan meslek birliklerinin doğuşunu görüyoruz. İlk işçi örgütleri demiryolu liman tütün işçileri ve devlet hizmetlileri vb. arasında doğdu.

Artan grev hareketi Jöntürkleri sahte radikal maskeyi yüzünden çıkarmaya zorluyor. 1908 yılı eylül ayı ortasında onlar ilk kez, bolkeseden vaatler yerine şu kuru paragrafı içeren programlarını yayınlıyorlar: "İşçilerin ve İşverenlerin karşılıklı hak ve yükümlülükleri özel yasalarla düzenlenir."

Onların önüne bu "karşılıklı hakları" belirlemek fırsatı kısa sürede çıktı. Demiryollarının, tramvayın, tütün fabrikalarının vb. yabancı patronları, grevlere karşı hızlı önlemler alınması yolunda enerjik bir istemle Jöntürklere başvurdular. Jöntürkler biraz tereddüt geçirdiler, sonra ise parlamentonun daha ilk oturumunda, faaliyetlerinin durdurulmasıyla, toplumsal yoksulluğa neden olabilecek işletmelerin işçilerinin sendika kurmalarını yasaklayan bir yasa hazırladı. Bu yasada işçiler yararına aşağıdaki koşulun da, yeraldığı bir gerçektir. Patronlar ve işçiler arasında anlaşmazlık durumunda, sonuncular, kendi aralarından üç delege seçerek hükümete başvuracaklardı. Hükümet bir başkan atayacak ve şirketlere kendi taraflarından 3 delege göndermelerini önerecekti. Eğer şirketler bir hafta içinde delegelerini göndermezlerse, hükümet bunu işçilerin istemlerinin yerine getirilmesine razı olmak biçiminde görecekti.

Ama burada bir sorun açıkta kalıyordu, işçiler mesleksel örgütlerin bulunmadığı koşulda delegelerini hangi biçimde seçebileceklerdir? "İttihad ve Terakki" komitesinin kısa sürede benimsediği genel gerici yönelimle aynı doğrultuda, 1909 yılından sonra, ve grev özgürlüğünün gerçek anlamda yokedildiğini ve ülkede hemen sürekli bir askerî durumun yerleştiğini görüyoruz. Bir dizi greve askerî güç kullanımı eşlik ediyor, ve düş kırıklığına uğramış işçi kitlelerinin Jöntürklerden kesinlikle uzaklaştığını görüyoruz.

1911 yılı başında Régie des Tabacs işçileri İstanbul ve Selanik'de aynı anda grev ilan ediyorlar. İşçilerin istekleri çalışma ücretinin %30 yükseltilmesini, 8 saatlik işgününün belirlenmesini ve ek çalışmaya ücret verilmesini içeriyor, ancak bu ücret işin 5 kişilik gruplar halinde bölünmesi koşuluna bağlanıyor, işçilerden birinin bulunmayışı durumunda kalanlar tüm işi hiçbir ek ücret almadan yapıyorlardı.

Askerî durum sayesinde, grev yapan işçilerin toplantı düzenlemesine izin verilmedi ve işçiler üzerinde her türlü baskı uygulandı; bununla birlikte işçiler İstanbul'da 40 gün, Selanik'de ise 20 gün dayandılar. Sonuçta, bu grev başarısız sona erdi, ama bu hareket işçi dayanışmasının genişlediğini ve bunu yöneten sosyalist örgütlerin etkisinin arttığını gösterdi. Bir süre önce, 1910 yılında, İstanbul'da 500 işçi 1 Mayısı kutladılar. Bu olaylar Türk işçi hareketinin yeni bir aşamaya girdiğine işaret ediyordu.

4

Türkiye'de ilk sosyalist örgüt 1909 yılında ilerici Yahudi ve Bulgar işçilerin girişimiyle doğdu. Selanik'de A. Beneroy 50 kişilik sosyalist bir grup örgütledi. Bu örgüt bilimsel sosyalizm bakış açısından hareket etmekle birlikte, Türk ortamının özelliğinin belirli değişiklik ve uzlaşmaları zorunlu kaldığını da belirtiyordu. Bununla aynı sıralarda, İstanbul'da Bulgarlar (polisi gözönüne alarak) "Toplumsal inceleme grupları" (Gourupe des études sociales) şeklinde akademik bir ad taşıyan ve İstanbul proletaryası arasında enerjik bir çalışma başlatan sosyalist bir örgütü kurdular.

Selanik ve İstanbul örgütlerinin büyümesi sonucunda 1912 yılında Selanik'te Türk sosyalistleri kongresi oldu. Bu kongrede, II. Enternasyonale giren "Türk Sosyalist Federasyonu"nun (Fédération socialiste turque) temeli atıldı.

Parti, Rumca (O'Ergatos — "işçi"), Yahudi-İspanyol lehçesinde (önce el *labarador*, yani "İşçi" sonra da *La Solidaritat*, yani "Dayanışma"), Bulgarca ve Türkçe (iştirak, yani "Komünist", bunun kapatılmasıyla ise "İdrak", yani "Bilinç") bir dizi gazete çıkardı. Bu gazeteler, doğal olarak, Jöntürkler tarafından kapatmalara, toplatmalara ve diğer cezalara uğratılmışlardır. Bundan başka çeşitli dillerde çok sayıda sosyalist literatür yayınlanmıştır. Sosyalist partiye Türklerden katılanlar şunlardı: Dr. Tevfik Nevzad, Ahmet Salim, Süleyman Faik, Mustafa Suphi, Hüseyin Hilmi, Bulgarlardan Vlahov, Rumlardan Popandopulos, ermenilerden Artan ve Panasyan, rus göçmenlerden Celal Korkmazov, Abbas Şirinskiy, Nurettin Ageyev, ve son olarak Avrupalı sosyalistlerden Parvus.

Sosyalistler tarafından temel ve en önemli faaliyet meslek birlikleri arasında yürütülüyordu, bunun sonucunda bunların yönetici üyelerinin çoğunluğu sosyalist partiye girdi. Bu sayede, bir yandan, meslek hareketinin yönetimi sosyalist partiye geçiyor, diğer yandan, meslek hareketini, birleşik bir organ yaratma yoluyla birleştirmek olanağı doğuyordu. Bu sonuncusu 1912 yılında "Genel Sendika merkezi" (ya da birliği) şeklinde yaratılmıştır da. Ne yazık ki, aralıksız savaşlar yüzünden (Trablusgarp, Balkan, Dünya) bu örgüt çok zayıf kalmış, pratikte yalnızca İstanbul sendikalarını birleştirmiştir.

Yine de dünya savaşı eşiğinde 16 sendikayı birleştirmiş ve yarısından çoğu başarılı sonuçlar veren 30 kadar grev yürütmüştür.

Sosyalist Parti bazı salt siyasal çalışmalar da yürütmüştür. Parti ilk parlamento çalışmasına ve aynı şekilde seçimlere (1912) katıldı. 1910 yılında parlamentonun sosyalist grubu tarafından işçi mevzuatına ilişkin yasa tasarısının sunulması işçi hareketinde önemli bir gerçektir. Yasa tasarısı giriş bölümünde Türkiye'de ağır çalışma koşullarını betimliyor ve daha sonra erkekler, kadınlar ve çocuklar için iş gününün normlara bağlanmasını, işçilerin yaşama koşullarının iyileştirilmesini (tıbbî yardım, sakatlık durumunda tazminat, fabrika teftişi yürürlüğe konulması, anlaşmazlık komisyonları oluşturulması vb.) istiyordu. Yasa tasarısı, kuşkusuz, parlamento tarafından kabul edilmedi, ama işçilere onların yaşamsal çıkarlarını ve bu uğurda savaşım zorunluluğunu açıkça göstererek büyük bir ajitasyon rolü oynadı.

Şovenist Türk burjuvazisinin partisi olarak kesinlikle belirlilik kazanan "İttihad ve Terakki"nin gelişmekte olan sosyalist ve meslek hareketine karşı acımasız bir savaşım yürütmüş olması anlaşılır bir şeydir. Sosyalist basının uğradığı baskılara işaret etmiştik. İşçi hareketinin tek tek temsilcilerinin uğradığı acımasız kovuşturmalar da az değildir. Partinin önderi Ahmet Salim İstanbul'da öldürüldü, Tevfik Nevzad iltica etmek zorunda bırakıldı, S. Faik, M. Hasib ve diğerleri Anadolu içlerine sürgün edildiler. Buna koşut olarak Jöntürkler her türlü yola başvurarak meslek hareketini ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla milliyetçi yarı-lonca örgütlere (yukarda değinilen hamal örgütleri türünde) para yardımında bulunuyorlardı; bir dizi sınaî sendikaları, bunların yönetimine başta patronların ya da ajanlarının kişiliğinde "kendi adamlarını" sokarak yarı-hükümet örgütleri yapmışlardı.

İşçi hareketi Dünya Savaşı sırasında, Talat'ın övünerek belirttiğine göre "ülkede Hindenburg'un demir disiplininin egemen olduğu"* yıllarda, özellikle kovuşturmaya uğradı. "Sendikalar Birliği" öldü, birçok sosyalist (M. Suphi, H. Hilmi) sürüldüler, Türk olmayan sosyalistlerin, sözcüğün tam anlamıyla, kökleri kazındı, ensonu, tüm basın kapatıldı.

Bununla kalmayan Jöntürkler, "sosyal-demokrat" hükümet partileri örgütlemek yoluyla işçi hareketini hileli saptırma yollarına giriştiler. Bu türden, özellikle şaşırtıcı bir olay 1917 yılında Türk burjuvazisinin Stokholm'deki Uluslararası Sosyalist Kongresine katılmak isteğiyle ilgili olarak meydana geldi.

"Talat Paşanın emriyle, Türk polis kuruluşu, sosyalist parti için mühür yaptı. Bu mührü kullanarak uygun sahte belgelerle donattığı delegelerini Stokholm Uluslararası Sosyalist .Kongresi'ne gönderdi. Şu kişiler gönderilmişti: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden prof. Hüseyin Zade Ali, Hukuk Fakültesi profesörü Nasim Mazaliyalı ve 'Alman Friedrich List, Ekonomi Okulu'ndan bir Alman ekonomist-bilimadamı. Bu sırada Türk basını Sosyalist Kongre üzerine yazıyordu. Ama 'İttihat ve Terakki'li "sosyalistler" Stokholm Kongresinden kovulur kovulmaz, Türk gazeteleri sosyalizm üzerine yazmaya son verdiler.*

---

* Z. Navşirvanov. Sotsialistiçeçkoye dvijeniye Turtsii (Türkiye'de Sosyalist Hareket) "Noviy Vostok" n° 2.

5

Dünya savaşının sona ermesi Anadolu ve İstanbul işçi hareketinde tümüyle farklı biçimde yansımıştır. İstanbul, hemen dört yıl boyunca aralıksız İngiliz-Fransız işgali altında kalmış ve böylece, ulusal kurtuluş için savaşan Anadolu'dan bütünüyle soyutlanmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi, kendi yolundan yürüyen İstanbul işçi hareketi, şimdi uzun bir süre için farklılık kazanıyor ve oluşan politik-ekonomik duruma bağlı olarak özel biçimlerini alıyor.

İstanbul'da İngiliz-Fransız işgali (16 Mart 1920'den 28 Ekim 1923'e değin) kent yaşamında ilk zamanlar görünürde bir canlanmaya yolaçtı. İşgal birliklerinin bakımı, bir dizi yiyecek işletmesinin yaşama geçirilmesine neden oldu; Anadolu milliyetçilerine karşı yoketme müfrezeleri donatılması sorunu askerî teçhizat fabrikaları faaliyetini artırdı; bir dizi Fransız ve İngiliz organı (*Echo d'Orient, The Orient News* vb.) belirdi; limanda hareket arttı, telefon, elektrik ve tramvay ağı, vb. büyüdü.

Ne var ki İstanbul'un bu canlanmasında etkin olan yalnızca burada işgal birliklerinin bulunması değildir. Mütarekeyi izleyen dört yıl boyunca, Türkiye başkenti, tüm yakın-doğu karşı-devriminin merkezi konumuna ve Asya, Avrupa ve Rusya'nın her yanından buraya akın eden vurguncular ve karanlık iş çevirenlerin, yatağına dönüşmüştür. Atinalı simsarlar, Fransız-İtalyan hayalcileri, sahtekârlar, Gürcü menşevikler, daşkantsakanlar, Musavatcılar — işte Haliç kıyılarına yerleşen çok renkli kumpanya böyleydi. İstanbul depolarının kıyısında köşesinde kalmış kötü kaliteli malların Rusya'ya ihracı, alabildiğine çok eğlence yerleri kurulması, çeşitli türde dalavere kuruluşları örgütlenmesi — işte İstanbul işçevirenlerinin başta gelen uğraşları bunlardı. İngilizlerin yüksek koruyuculuğundan yararlanan Rumlar, Türk emlakını ve ticaret işletmelerini hızla istif etmekle uğraşıycılardı. Türklerin hesaplamalarına göre 1921 yılında 47 büyük malî ve ticarî osmanlı firması kapanmıştı, Türk ticaret dünyası ise bu yüzden 10 milyon Türk lirası yitirmişti.

---

* Z. Navşirvanov Belirtilen makale.

İlk zamanlarda İngilizler de oldukça iyi spekülatif gelir elde ettiler. Türk dışsatımına konulan yasak ve hemen tüm dışalımın tekelleştirilmesi sayesinde ticaret işlemlerini önemli ölçüde artırdılar. Britanya dışsatımı 1913 yılının ilk yedi ayındaki 2.957.535 sterlin düzeyine karşılık 1920 yılının aynı döneminde 13.622.207 sterline ulaşmıştı, yani 4,5 kez yükselmişti. Ne var ki İstanbul pazarının böyle hızla ele geçirilmesi, bekleneceği gibi, oldukça geçici bir durum olmuştur. Vrangel'in yenilgisi, milliyetçilerin başarıları ve Türklerin İngiliz mallarını boykot etmesi sonucu bu malların dışalımı aynı hızla düşüyor. 1921 yılı Şubatında dışalım miktarı 1920 yılının aynı süresine düşen 1.292.600 sterline karşılık 393.673 sterlin düzeyine inmiş, yani üç kattan fazla düşüş göstermiştir. Burjuva gazetesi *Morning Post*'un (20 Eylül 1921) melankolik bir şekilde "içinde bulunulan dönemde Yakın-Doğu'da İngiliz ticaretinin öldüğünü" belirtmesi boşuna değildir.

İngilizler tarafından kurulan resmî yönetime gelince, kuşkusuz, bu koloni rejiminin en kötüsüydü. Her türlü politik yaşam boğulmuştu. Gazeteler için 4 sansür kurulmuştu: İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türk. Bu yüzden, İstanbul basını daha çok spora ve temsillere ilgi gösteriyordu; siyasal haberler ise İngiliz-Fransız komutanlığınca denetleniyordu. Boğazlardaki askersel egemenlik 1922 yılına kadar İngilizlere aitti. Çörçil tarafından Avam kamarasında da belirtildiğine göre (20 Haziran 1921) İngiliz işgal birliği 22.846 kişiden oluşuyor, bunların bakımına 3.894.000 sterlin harcanıyordu.

Tümüyle açıktır ki, buna bağlı olarak, sağlıksız da olsa, yine de İstanbul'un ekonomik ve siyasal yaşamının önemli oranda canlanmasıyla, proletarya kadroları ve bunun ağırlığı otomatik olarak güçlendi.

Sanayiin ve ticaretin hemen tüm alanlarından işçileri kucaklayan yeni bir meslek hareketi doğuyor. İstanbul'un boşaltılması sırasında, burada 20.000 işçiyi birleştiren yirmiden çok büyük sendika vardı. Türk proletaryasının işgalcilere karşı yürüttüğü siyasal nitelikteki savaşımdan başka, hele de 1920 yılı ortasında M. Kemal birliklerine karşı, özellikle yoketme müfrezeleri gönderilmesi döneminde 4 yıl boyunca, birkaç işletmeler kategorisini içeren ani bazı büyük grevler hiç kesilmedi. Bu savaşım sayesinde işçiler durumlarını önemli oranda iyileştirebildiler. 8 saatlik iş günü, zorunlu hafta tatili vb. getiren iş yasasına kavuştular. İstanbul yaşamının olağanüstü ilgi çekici ve özel çizgisi, işçi hareketinin karmaşık durum kazanması ve tümüyle kasıtlı olarak İngiliz-Fransız çatışma alanına doğru çekilmesidir. İşgalin ilk iki yılı boyunca İngilizler ekonomik alanda Fransızlarla savaşım sürdürdüler ve, kendilerine "dost" sendikalara dayanarak Fransız işletmelerinde grevleri kışkırttılar, böylece faaliyetlerini aksattılar ve genellikle bunları satınaldılar. Kuşkusuz bu işgal "dişleşmesi" İngilizlerin proletaryanın devrimci unsurlarının amansızca hakkından gelmesine, gazetelerin kapatılmasına, liderlerin kıyıma uğratılmasına, engel olmamıştır (örneğin 1921 yılında "Enternasyonal İşçi Birliği" genel sekreteri Serafim Maksimov hapsedilmişti).

İşçi hareketinde bu spekülasyona bağlı olarak, İstanbul'da, proletaryanın bir bölümünü bir süre ardına takan her türden katmerli serüvencilerin ve uzlaştırıcıların türediğini görüyoruz. Türk işçi kitlelerinin sınıfsal bilincinin gelişmemişliğinden ve sendikalarının örgütsüzlüğünden yararlanan bu çevreler, bir anda 5.000 elektrik, tramvay ve gemi işçisini birleştiren bir "Türkiye Sosyalist Partisi" oluşturdular. Bu örgütün ve onun başkanı Hilmi'nin etkisi, İngilizlerin gizli desteğinden yararlanarak daha çok Fransızlara karşı yönelen büyük bir grevi başarıyla yürüttüğü 1921 yılında güçlü şekilde büyüdü. Fransızlar da, hızla ayrılmışlar ve, İngilizlerin yöntemini kullanarak, ve satınaldığı sultan yönetiminin yardımıyla, hemencecik, "İşçileri Koruma Komitesi" adıyla bir birlik derip çattılar. Örgüte, para karşılığı ayartılmış birçok sosyal-uzlaştırıcı alınmış ve proletarya içine ayrılık sokularak işçi hareketi, etkin şekilde baltalanmış, İstanbul hükümeti derhal bundan yararlanarak iş yasasını, kuşkusuz kötü yönde değiştirmiştir. Sosyal-uzlaştırıcılar, bazı başarısızlıkların etkisiyle, aynı şekilde dağıldılar: yeni bir "Türkiye Sosyalist İşçi Partisi" oluşturma girişiminde bulunuldu, ama bunların işçi kitleleri üzerindeki etkisi önemli oranda azaldı.

İstanbul işçi hareketine en taze akımı, savaş sırasında öğrenim için Almanya'ya gönderilen ve mütarekeden sonra buradan dönen işçiler ve öğrenciler getirdiler. Alman devriminin etkisi altında bunlardan birçoğu spartakist olmuşlar, ve yurda dönerek devrimci çalışmaya girişmişlerdir. Bunlar 1919 yılında İstanbul'da *Kurtuluş* ve *Kaplan* dergilerini yayınladılar; İngiliz sansürü bu sosyalist organları kapattıktan sonra, (1921 yılında) *Aydınlık* dergisini yayınladılar, ama birkaç sayı sonra o da kapatıldı.

Bu dergilerin küçük kitapçıklarında ilk kez, bilimsel sosyalizm üzerine, Ekim Devrimi vb. üzerine makaleler beliriyor. Bu Türk spartakistlerinin kuşku götürmez etkisi altında İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Nobel barış ödülünü, bir süre önce ölen sosyolog, pantürkizm havarisi Ziya Gökalp türünde profesörlerinin öfkelenmelerine karşın, V. İ. Lenin'e vermeleri çekicidir.

Salt yazın ajitasyonuyla sınırlı kalmayan komünist gençlik, "Türkiye Sosyalist İşçi-Köylü Partisi"ni, ve üyelerini, daha çok devlet işletmeleri işçileri arasında toplayan "Türkiye Devrimci İşçi Sendikası"nı kurdu.

Ensonu, 1921 yılı başında İstanbul'da, büyük bir meslek örgütü olan ve Kızıl Profintern çizgisinde yer alan "Türk İşçileri Uluslararası Birliği" kuruldu. Birliğe daha çok "gayrimüslimler" giriyordu: Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Ayrıca milliyetçilik ile sosyal-uzlaşmacılığın tümüyle yokedilmesi ve proletaryanın tam devrimci bir kanala çekilmesi, birliğin temel görevidir. Örgüt Rumca olarak *Neos Antroos* (Yeni İnsan) adını taşıyan ve işgalcilerin ağır kovuşturmasına uğrayan bir organ yayınlıyordu.

İç savaşın sona ermesinden ve işgal birliklerinin boşaltılmasından sonra, İstanbul, kuşkusuz, kaçınılmaz şekilde buranın proletaryasının durumuna yansımak zorunda olan ciddi bir bunalım yaşıyor. Bu daha çok milliyetçilerin Yunanlılar ve Anadolu üzerine yengi kazanmalarından sonra benimsedikleri açıkça milliyetçi-şovenist-hoşgörüsüz politikalanıyla ilgilidir. Saldırgan Türk burjuvazisinin bu ruh durumunun doğrudan sonuçlarından biri hıristiyan nüfusun Türklerle zorla değiştirilmesi yolunda benimsenen plandır. İstanbul için bazı istisnalar konulduğu bir gerçektir, ama, bu şovenizm dalgası, kuşkusuz, ilk ağızda, her türlü korunmadan yoksun Türk olmayan işçi kitlelerinin en yaşamsal çıkarlarını tehdit ediyor. Bu yüzden Türk sosyalist işçi hareketini (1908 yılında da olduğu gibi) milliyetçilik tarafından yeraltına itilmek ve böylece saldırgan burjuvazinin ellerinde uysal bir araç olmak tehlikesi tehdit ediyor.

Bunun yanısıra, İstanbul'un, Türkiye'nin kalan bölümüyle yeniden birleşmesi, işçi hareketine kuşkusuz taze kan katacaktır: Anadolu proletaryasının saldırgan emperyalizme karşı savaşlarda çelikleşmiş devrimci enerjisi, şimdi, İstanbul işçilerinin süngülerle silahlanmış batı sermayesine karşı yürüttüğü mesleksel, kalıntısız sınıfsal savaşımın deneyimiyle kaynaşmaktadır.

6

Emperyalist savaş ve hemen bunu izleyen iç savaş, kuşkusuz, Anadolu proletaryasının durumuna olağanüstü ağır şekilde yansımıştır. Ardıarkası kesilmeyen elkoymalar savaşın doğurduğu yıkıntılar, ulusal kırımlar, salgınlar, ensonu, ülkenin insansızlaşması, üretim temelini güçlü biçimde daraltmıştır.* Bu savaş sonrası yıkım, örneğin, Anadolu'nun en büyük sanayi işletmesi Ereğli kömür havzasının üretimindeki düşüşte ortaya atmıştır.

Kömür çıkarımına ilişkin, elimizdeki son on yıllık rakamlar şöyledir:

1911 — 880.000 ton
1913 — 784.000 "
1915 — 400.000
1917 — 144.000
1919 — 368.000
1920 — 544.000
1921 320.000

Ülkenin bu genel ekonomik düşüşü, kuşkusuz, işçilerin yaşam koşullarının kötüleşmesinde çarpıcı bir biçimde yansımıştır. Gerçekten de, besin ürünleri fiyatlarında ortalama 3-4 kat yükselme görüldüğü dönemde, ücretler ancak %10-15 oranında yükselmiştir. Bu koşullarda işçi emeğinin verimliliği önemli derecede azalmıştır. Aynı Ereğli bölgesinin istatistiği burada şu ilginç tabloyu vermektedir:

---

* Ayrıntılar — V. Gurka-Kryajin: "Blljnıy Vostok: Derjavı" (Yakın Doğu-devletler) M. 1925 g. glava, "Ekonomika Novoy Turtsii" str. 160-168.

Yıllar	1914	1919	1920
İşçinin üretimi (ton)			
a) Galeri ağzında	1.491	1.257	1.029
b) Yeraltında	0.626	0.450	0.461

Gördüğümüz gibi işçilerin üretkenliği %25-30 oranında düşmüştür, ve bu bize onların yaşam düzeyindeki kötüleşmenin nesnel ölçüsünü vermektedir. Yasamadaki tüm liberalizmine karşın, TBMM bugüne değin iş yasasını çıkarmamıştır. Ücretli işçi bugüne değin, kendisini istediği zaman işten atabilen işverene bütünüyle bağlıdır. İşgünü de aynı iş ücreti gibi tümüyle herhangi bir düzenlemeye bağlı değildi. Kilikya fabrikalarında 8-10 yaşında çocuklar ve hamile kadınlar 12-13 saat çalışmakta, hasta sandıkları ve sigorta bulunmamaktadır, ama tersine zanaat vergisi çok yüksektir. Hükümet biçimsel olarak yasaklamıyorsa da, sendikalar vb. kurulmasını engellemektedir.*

Bununla birlikte, ulusal hareketin başlıca eyleme geçirici gücünü oluşturan ilerici Türk burjuvazisi, Anadolu'da egemen olan görülmemiş yıkımın hesabını yapmakta, ve proletarya ile bir uzlaşmaya sevinçle gitmektedir. Burjuvazi ekonomi cephesinde yeni bir savaşa, sanayiin genişletilmesine, tüm üretim güçlerinin yükseltilmesine çağrı yapmaktadır. Onun, sınıf dayanışması, halkın tüm gruplarının, kuşkusuz, güçlenen Türk sermayesinin himayesinde, barışçı işbirliği yolundaki öğüdü bununla açıklanmaktadır.

Bu anlayış, katılan 4 gruptan birini işçilerin oluşturduğu (197 delege) 1923 İzmir İktisat Kongresinde açık şekilde dile gelmiştir.

Toplantıda hükümet temsilcileri işçilere iyi niyet göstermek için çaba harcadılar; bizzat ulusal iktisat komiseri Mahmud Esad bey onları sendikalar örgütlemeye, hükümete karşı güven beslemeye vb. çağırıyordu. Ne var ki konferansın sonuçları Anadolu proletaryası için oldukça öğretici oldu. Kongrede, yalnızca onların sunduğu program en geniş anlamda kısaltmaya uğradı; şunlar çıkarılmıştı: tarım işçileri için 8 saatlik iş günü istemi, işçilerin toplu sözleşmeler temelinde kârdan pay alması, 12 yaştan küçük çocukların çalıştırılmasının yasaklanması. Ve, ensonu grevlerin yasaklanması konusundaki yasanın kesin olarak kaldırılması istemi, bu yasanın "düzeltilmesi" gibi belirsiz bir formülle değiştirilmişti.

---

* İzmir İktisat Kongresi üzerine TKP grubu tarafından hazırlanan bildiri tezleri "Noviy Vostok" n° 3, str 88-89.

Gördüğümüz gibi, genç olmasına karşın, Türk burjuvazisi, kendi sınıfsal çıkarlarını çok iyi kavradığını ortaya koymaktadır.

7

Acımasız savaş ve nüfusun askerî hizmete uygun her bireyinin göreve alındığı koşullarda askerî müdahale sonuna değin Anadolu'da gerek genel bir işçi hareketi, yer almamıştır. Anadolu proletaryasının çıkarları uğrunda çalışan tek savaşçı, TBMM hükümeti tarafından zaman zaman kovuşturmaya uğratılan ve yeniden dirilen Türkiye Komünist Partisi'dir.* 1921 yılında M. Suphi'nin 15 yoldaşıyla birlikte Trabzon'da trajik ölüm olayı meydana geliyor (28.1.1921), bunun ardından tüm Anadolu'da komünistler hapsediliyor, bunu ise narodnik ve sosyalist delegelerin hapsedilmesi ve gazetelerinin kapatılması izliyor. İlginç olanı belirtelim ki, aynı anda, bir kendi kendine provakasyon sonucunda "hükümetin komünist partisi" organı "Seyyarei Yeni Dünya" kapatılıyor, buna bağlı olarak yönetim yerine baskın yapma oyunu sahneleniyor. Tümüyle açıktır ki, o anda bu "parti" M. Kemal hükümetine artık gereksiz görünmüştür.

1922 yılı Ekiminde, TBMM'nin, o sıra görüşmelere başladığı İttifak Devletlerine kendi "güvenirliğini" kanıtlama isteğinin dikte etmesiyle TKP'nin ikinci kez dağıtıldığını görüyoruz. Alışılmış olduğu üzere, hapsedilenlere, "yabancıların"da katıldığı illegal kongre düzenledikleri suçlaması yöneltilmişti. Aslında, yapılan alışılmış bir provakasyondur. Kongreye başlangıçta izin verildi, çeşitli yerlerden delegeler gelip toplandıklarında ise, kongre aniden yasaklandı. Kongre yine de düzenlendi, ama artık illegal durumda; kapanışından sonra ise, hükümet, delegeleri tutukladı, onları işkenceden geçirerek, tüm parti binalarını darmadağın etti ve tutuklananlar hakkında devlete ihanet ve casusluk suçlamasıyla mahkeme düzenledi. 4 ay sonra toplanan mahkemeden sonra tüm tutuklular salıverildi.

---

* Türkiye Komünist Partisi 1920 yılında, içlerinden ikisi MK'ne giren Türk spartakistlerinin katılmasıyla Bakü'de kurulmuştur. Ama TKP'nin temeli 1918 Temmuzunda Moskova'da M. Suphi'nin başkanlığındaki (daha çok savaş tutsaklarından oluşan) solcu Türk sosyalistleri konferansında atılmıştır.

Anadolu'daki meslek hareketine gelince, darmadağınıktır ve genel olarak gelişmemiş bir durumda bulunmaktadır.

Ereğli-Zonguldak işçileri arasında iki mesleki birlik vardır: biri, sarı, yarı-hükümet sendikası "Zonguldak İşçi Birliği", diğeri, TKP'nin etkisi altında bulunan "Zonguldak Kömür üretimi işçileri Sendikası"dır. Samsun'da, görünüşte üretim örgütlenmesi olmayan "Tütün İşçileri Yardımlaşma Sandığı" bulunmaktadır. 12.000 kadar ücretli işçi bulunduğu hesaplanan büyük sanayi merkezi İzmir'de birkaç sendika vardır: "Demiryolu Sendikası", "Öğretmenler Birliği", "Mürettipler Birliği", Büyük bir demiryolu kavşağı olan Eskişehir'de "Anadolu Demiryolu Sendikası" bulunmaktadır. Genel-Mesleki birliklere gelince, 1922 yılında, merkezi Ankara'da olan ve TKP ile sıkı sıkıya ilişkide bulunan "Kızıl Sendikalar Merkez Bürosu" faliyete geçmiştir.

Sonucu gözden geçirirken görüyoruz ki, Türkiye'de işçi hareketi henüz çok gençtir ve, son derece elverişsiz koşullar nedeniyle henüz sağlam örgüt biçimleri yaratamamıştır. Geri Anadolu'nun İstanbul ile yeniden birleşmesi 15 yılı aşkın süredir devam eden sınıf savaşımının deneyimini ona ileterek, Türkiye'nin tüm işçi ve sosyalist hareketini derin şekilde ileri itmek zorundadır.

Türk proletaryasının son derece geri koşullarında mesleksel çalışma tümüyle olağanüstü önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın Kızıl Profinternin ellerinde toplanması da Türk proletaryasının Batı ve Türk Kapitalizmine karşı aynı ölçüde başarılı savaşımının temel koşulu olmaktadır.

1958

ALAİM-İ İNKILAB (DEVRİM BELİRTİLERİ)

Bugünkü dile aktaran: TURAN DURSUN

Aşağıdaki yazının, Eşref Edip'in çıkardığı *Sebilürreşat*'ın [illegible] adı olan *Sıratı-Mustakim*'de yer alması, yani taa 1910'larda dinsel bir dergide böyle bir yazıya yer verilmiş olması çok ilgi çekicidir. O zaman İkinci Meşrutiyetin getirdiği ve kısa bir süre yaşanmış bulunan özgürlük havasıyla böyle bir olanak sağlanmış olsa gerek.

Sosyalist devrimin gerçekleştirilmesine o zamanlar dinsel dergilerde bile 'Hayhay!' diyenlerin çıkmış ve böyle bir yazıyı kaleme alıp yayınlatabilmiş olması gerçekten düşündürücüdür.

Fransa'da Demir Yolu İşçileri işi bırakma eylemine ("terk-i eşgal") geçmiş, sonra onlara Paris'in yeraltı Demiryolu İşçileri Elektrikle Aydınlatma Şirketi işçileri, hatta taşçılar ve dülgerler de katılmışlar. Birkaç gün Fransa'da gezip dolaşma pek güçleşmiş, birkaç gece Paris'in büyük caddeleri, büyük kahveleri, tiyatroları karanlıkta kalmış, elektriğin göz kamaştıran aydınlığına alışık Frenkler, kör mum aydınlığıyla durumu idare etmişler. Bütün bu olayları, günlük gazetelerin "telgraf" (haber) sütunlarında hemen okuyup geçtik. Ama bilmem içimizden kaç kişi o olaylara gerektiği ölçüde önem verdi.

İnsan daima, işittiğine, gördüğüyle anlam verir, değer biçer. İstanbulluların çoğu, "Grev" dendi mi, iki yıl önceki ufak-tefek işi bırakma eylemlerini anımsarlar. Genel bir işi bırakmanın güç ve korkunçluğunu iyice anlayabilmek için içinde bulunmuş olmak gerekir. Ben yazık ki o mutluluğa (!) erenlerden oldum. 1905 yılı Teşrinievvel Genel Grevinde Rusya'nın önemli merkezlerinden birinde bulunuyordum. Demiryolu ve telgraf işçileri, işlerini bırakır bırakmaz, kentimiz, bütün dünyayla ilişkileri kesilmiş bir okyanus adasına döndü. Bir yere gidemiyorduk, kimse gelemiyordu, mektup gönderemiyorduk, telgraf çekemiyorduk, hiçbir yandan haber alamıyorduk. Kent, önceden var olan besin maddeleriyle kalmıştı. Gerek bu, gerek çevre köy ve kasabalardan kızakla getirilebilecek "erzak" ve "zahîre" (besin maddeleri), gereksinimimize uzun süre yetmeyecekti. İşi bırakmanın üçüncü günü, un bitiyor, et bitiyor, çay ve şeker bitiyor söylentileri kenti kapladı ve hemen bunların fiyatları fırladı. O aralık kent işçilerinden bir kesimi de grev yaptı: Tramvaylar durdu, gaz ve elektrik fenerleri söndü, kimi dükkanlar kapandı, yerel gazeteler çıkamaz oldu. Önceleri, Rusya'nın öteki kentlerinde ne olup bittiğinden haber alamıyorduk, bu kez, yerel gazetelerin kapanmasıyla, artık kentteki olayları da bilemez olduk. Sokaklarımızı, 15-20 yıldan bu yana tümüyle unuttuğumuz gaz lambalarıyla güya aydınlatıyorduk. Kent, maddî ve manevî karanlığa batmış demekti. Demiryollarıyla telgraf işçilerinin ve birkaç yerli kuruluş işçilerinin işi bırakma eylemleri, kentimizi, toplumdaki herkesi, hepimizi, uygarlık yönünden yarım, belki de bir yüzyıl öncesine, geriye götürmüştü hemen.

Çok geçmedi; korkunç bir haber, tüm kenti, yıldırım çarpmışa döndürdü: Fırıncılar da işi bırakma eylemine geçiyormuş.. Demek ekmeksiz kalacağız, aç kalacağız..! Bu tehdit altında 24 saat titredik. Ama bereket versin doğru çıkmadı. Eğer bu doğru çıkmış olsaydı ve sonra grev de uzasaydı, halimiz pek yaman olacaktı. Uygar ülkelerin kentlerinde bütün yaşam ve geçim, işbölümü temeli üzerine kurulmuştur. Öyle ilkel toplumlarda olduğu gibi, herkes ya da her aile, kendi zorunlu gereksinimlerini kendi hazırlayıp meydana getirmez. Evlerimizde yiyecek, içecek türünden hazırlığımız hemen hiç yoktu.

Bununla birlikte Rusya'nın 1905 genel işi bırakma eylemi 5-6 günden çok sürmedi ve tam anlamıyla da bir genel grev olmadı. Çünkü Rusya'daki işçilerin hepsi greve katılmak şöyle dursun; yalnızca bir mesleğin, örneğin demiryolcu işçilerin bile tümü işlerini bırakmamışlardı. Böyleyken hükümet, işçilerin isteklerinden birçoğunu kabul ederek grevi durdurmak zorunda kaldı. Avrupa toplumları, birkaç gün süren demiryolu ve telgraf grevine dayanamazlar. Bugünkü uygarlık, demiryolsuz ve telgrafsız yaşayamaz. Teller ve raylar, ülkelerin gerçekten sinirleri ve damarlarıdır. Bu sinirler ve damarlar kopdu mu, ülke ölü duruma gelir. Demiryolların ve telgrafların bir gün bile işlememesi (çalışmaması), ülkeye milyarlar tutan zararlar verir. Onun için uygar devletlerden hiçbirinin hiçbir hükümeti düşünülemez ki, demiryolu ve telgraf işçilerinin bir haftalık bir genel grevine karşı kendi silahlarını bırakıp teslim olmasın. Rusya Hükümeti, o gücü, güçlü direnişiyle tanınan Çarlık Hükümeti, Rusya'nın ekonomik faaliyet alanları Batı Avrupa devletleri ölçüsünde olmadığı halde, demiryolu ve telgraf işçilerinin genele yakın bir grevini görür görmez, pek çabuk yelkenleri suya indirmişti.

Rusya devrimi olana dek (1905'e değin), kimi düşünürler, uygar ve düzenli durumdaki ülkelerin hükümetlerine karşı başkaldırmanın (ayaklanmanın), artık olanaksız olduğu inancındaydılar. Ondokuzuncu yüzyılın ilk çeğreğinde ve ortasında, tüm Avrupa'yı barut dumanlarıyla kaplayan devrimler, artık bir daha geri gelemez deniyordu. Çünkü hükümetlerin elinde iyi eğitilmiş askerler, hızlı ateşli toplar ve peşpeşe ateş yapan (otomatik) tüfekler vardır. Hükümete karşı ayaklanabilecek halksa, ne asker gibi eğitimli, düzenlidir ve ne de öyle mükemmel silahlarla donatılmıştır.

1830 ve 1848 devrimlerinde pek çok işgören barikatların ise, yeni silahlar önünde hiç hükümleri yoktur.

İşte bu düşünce, tersi ileri sürülemez bir gerçek gibi, okullarda okutulan tarih kitaplarına bile girmişti. Ne var ki yirminci yüzyıl, daha ilk yıllarında, bu inancı, olaylarıyla yalanlayıp geçersiz kılmıştır. Rusya devrimi (1905 devrimi), geçici bir süre için de olsa, Çarlık hükümetini yendi. Halkın elinde hızlı ateşli top ve otomatik tüfekler yoktu, ama başka bir güç, bütün bunlardan daha sağlam bir güç vardı: Emekçi gücü. Bugün uygar ülkelerde işçi ordusu, asker ordusundan nitelikçe daha güçlüdür. Top ne denli büyük çaplı olursa olsun, ateşiyle çok çok bir iki evi yıkıp birkaç büyük adamı öldürebiliyor. Oysa demiryolu işçileri, grevleriyle birkaç gün içinde, bir ülkeyi yıkıp bir sınıftan kişileri, sermayedarları, yani kapitalistler yokedebiliyor. Şimdi artık kentlerin bir yığın kaldırım taşlarıyla, kurşuna karşı barikatlar yapmaya gerek kalmamıştır. Ülkenin tüm tren demirleri, telgraf telleri, ihtilalcilerin savunma araçları olmuştur. Barikatlardan geçilebilir ama demiryollarının ortadan kaldırılmasıyla karşılaşılacak uzaklıklar nasıl dürülüp yokedilebilir? Bugün birçok uygar ülkede, zamanımızın askerliğin vatanı sayılan Almanya'sında bile, işçi ordularının eğitimi ve düzeni, asker ordularının eğitim ve düzeninden daha aşağı değildir...

İyi ama, bu kavga nedir, niçindir? Niçin bir sınıf halk hükümetinden memnun değildir? Bu hazırlıklara, bu girişimlere ve bu grevlere neden gerek duyulur?

Bugünkü düzeyiyle uygarlıkta bizden daha yüksek ve ileride olan Batı ülkelerinde halk arasında o uygarlık pek derin uçurumlar oluşturmuştur. Batıdaki halk, birbirinden çok ayrı birkaç sınıfa ayrılır. Fransa'nın tüm resmî duvarlarına 'özgürlük, eşitlik ve kardeşlik' sözleri büyük harflerle kazılmış olduğu halde, orada sosyal adaletten iz bile yoktur. Kardeşlikse boş, kof, anlamsız bir laftan başka değildir. Doğuda, örneğin Türkiye'de, bir köye, bir kasabaya, hatta büyükçe bir kente gidilse, oranın beyi, ağası, çiftçisi arasındaki sosyal fark o denli göze çarpmaz: Evleri, yiyip içecekleri, giyinip kuşanacakları, ulaşım ve hareketleri için gerekli araçlar ve eğlenceleri hemen hemen aynıdır. Beyin ve ağanın ne otomobili vardır, ne de yatı. Çiftçiye gelince: Şöyle böyle kafasını sokacak bir kulübeye sahiptir o kadar.

Zaten beyin, ağanın konağı da o kulübenin biraz büyükçesi, biraz daha hallicesidir.

Bugünkü uygarlık toplumları yükseltirken, sınıflar arasındaki doğal durumu korumamış, zenginler, ağalar, beyler yükseldikçe yükselmişler, yoksullar çiftçi ve işçi kesimiyse pek az ilerlemiştir. Hatta kimi yönden düşmüş, daha zor durumlara düşürülmüştür. Böylece aradaki sınıfsal fark daha da açılıp derinleşmiş, bir uçurum oluşuvermiştir. Batıda kent işçisinin genellikle yeri, yurdu yoktur, bütün gününü ya maden ocaklarında, yer altında, su içinde titreyerek; ya da fabrikalarda, imalathanelerde, cehennemî bir ateş karşısında kavrularak geçirir. Geceleriyse pis kokulu ve rutubetli bodrumlarda kafasını alkolle uyuşturarak sözümona uyur. İşçilerin birçoğunda aile yaşamı bitmiştir. İnsan denen yaratığa insanlık niteliği kazandıran özelliklerin çoğu, bunlarda çözülmüştür. İşçinin aylığı kendisini ancak günü gününe geçindirebiliyor. Yaşlı, hasta, işe yaramaz oldu mu, kırık bir makine parçası gibi sefalet çamuru içinde sürünmek zorunda kalıyor.

İşte bu durumdaki işçinin gözü önünde sermaye sahibi, parmaklarında elmaslar parlayan yüzükler, günde birkaç kez değiştirilen beyaz gömlek, kan fışkıran bir yüz, alay eder gibi dikilmiş durur. Sermaye sahibi her gün iki-üçyüz işçisini rahat rahat geçindirecek ölçüde masraf yaparak yaşar. Sermaye sahibinin hemen hiçbir işi yoktur. Yazı, İsviçre'nin yaylalarında, kuzey denizlerinin deniz hamamlarında, kışı, İtalya'nın güney kıyılarında, Mısır'da ya da büyük kentlerin tiyatro, konferans ve balolarında geçirir. En gereksiz şeylere bile en çok paralar harcamaktan kaçınmaz. Gemisi, birkaç otomobili vardır. Metresinin yalnızca bir şapkasına, sekiz-on bin kuruş vermekten çekinmez. İçlerinde banknot (para) ile sigara yakmaktan tad alacak ölçüde budala olanlar bile vardır. Bunların yaşamları, sürekli olarak zevk-u safa içinde geçer. Sahip oldukları ortaklıkların kendilerine düşen payının faizi bile, bunları hiç zahmet çekmeden yaşatmaya yetiyor.

İşçiler, bu emek-gücü temsilcisi, aylaklıkla serveti temsil ettiğini gördüğü sermaye sahibine karşı bugün, sönmez bir hınç alevi saçan gözlerini dikmiş, onu yemeğe hazırdır. Şimdiki başkaldırıların, isyanların temel kaynağı, aşağı, yoksul sınıfların gözlerini kamaştıracak biçimdeki varlıklı sınıfların gösterdikleri gösteriş parlak yaşam ve sefahettir. Servetin sağlayacağı düşünülen mutluluğa dayanılmaz bir susuzluk, sermaye sahibine karşı yakıp bitiren bir hınç ve kin.. İşte başkaldırılar, bu kaynaktan kaynaklanıyor. Atasözünde dendiği gibi: Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.

İşçiler zaten sermaye sahiplerine karşı dinmez bir düşmanlık besleyip dururken beri yandan bir kesim ekonomistler, düşünürler çıkıp ona dediler ki: (Ey işçi kesimi!) tüm bu servet ve varlık, tüm bu gösterişli yaşam ve görkem, tüm bu zevk-u sefahat, senin alın terinden, senin çaba ve emeğinden çalınıp gerçekleştirilmiştir. Sen çalışıyorsun, ama senin emeğinin karşılığı sana ödenmiyor. Ve o ödenmemiş emek karşılığıdır ki, bu çalışmayan tembel adamlara kazanç payı diye dağıtılıyor. Sen çalıştığın halde açsın, çıplaksın; onlar çalışmadıkları halde gereğinden bin kez, milyon kat daha fazla servet elde edip servetlerini nasıl harcayıp tüketeceklerini bilememektedirler. Sen emeğinin karşılığını eksiksiz ödettirebilsen açlıktan, yoksulluktan kurtulursun. O zaman bu çalışmadan kazanan aşağılık kimseler de ortadan kalkar. Serveti yaratan emek-gücüdür. Emek karşılığı olmayan servet, hırsızlık ürünüdür. Sen emekle serveti yaratıyorsun, değerini korumayı da bilmelisin. Şimdiye değin çalınmış kazançları da geri almalısın. Bu çalışmadan yiyen, bu senin sırtından yaşayan asalakları, sermaye sahiplerini ortadan kaldır. Bunların yaşamı, senin aymazlığın, hakkının bilincinde olmamam yüzünden sürüp gidebiliyor. Aymazlığından uyan, hakkını bil, kanını emen asalaklardan kurtul! Ama bugün mevcut hükümetleri sermaye kesimi ellerine geçirmiştir. Kazanç kasasının başına kendi uşaklarını oturtmuşlardır. İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet.. ne ad altında söylenirse söylensin (adı ne olursa olsun) bugünkü hükümetler, sermaye sahiplerinin isteklerine hizmet ederler, onların çıkarlarını savunup korumak'a görevlidirler. Kapitalizmin boyunduruğundan, tutsaklıktan, kurtulmak istiyorsan, bugünkü hükümetleri devir, işçilerin hükümetini kur! Zamanımızın toplum düzenleri de kapitalistlik temeli üzerine kuruludur. Yalnızca hükümetlerin değişmesi de amaç için yeterli değildir. Toplum düzenlerinin biçimi, kurumları da değişmelidir. Köhne, yıpranmış, yıkılması yakın olan kapitalistliğin toplum düzenini temelinden yık, yerine gerçek eşitlik, gerçek özgürlük, gerçek kardeşlik ilkelerine dayalı sosyalist toplum düzenini kur. Ne var ki bu büyük devrimin oluşturulabilmesi için birlik gerekir. İşçiler, ey bütün dünyanın işçileri birleşiniz! Yalnızca bu birleşmeyle amacınıza erişebilirsiniz.

Bu seslenişi, bu çağrıyı yapan sosyalist ekonomistler, sosyalist toplum düzeninin kurulmasına yarayacak çeşitli yollar, araçlar göstermişlerdir ki, bunlardan biri de genel grevlerdir.

Biz doğulular bu fırtınanın kopmasını istemeli miyiz?

— Hayhay! Çünkü doğulu düşünür, tüm yaşamında, hak ve adalete tutkun olarak yaşayagelmiştir. Soyut adaleti gökten yere indirmek isteyen, doğu olmuştur.

— Hayhay! deyişimizin ikinci nedeni de şu ki, Batıda meydana gelecek bir toplumsal devrim, doğu toplumuna da hiç değilse bir süre rahat nefes aldırabilir. Çünkü Batı kapitalizminin geceli gündüzlü çalıştırdığı iki kölesinden biri batılı işçiyse, öteki de doğunun tüm halkıdır.

İmza: A. Y. 15 Teşrini Evvel 1326 (1910)

ŞEYH BEDRETTİN ÜZERİNE YENİ YORUMU DOLAYISIYLA VECİHİ TİMUROĞLU İLE GÖRÜŞME

R. GELENCİK — Bedrettin'in *Vâridat*'ını yeniden Türkçeleştirip yayımladınız.[1] Kitaba, "giriş" olarak hazırladığınız incelemeden anlaşılıyor ki, Şeyh Bedrettin ile epey eskiden beri ilgilenmişsiniz. Bunun temel gerekçesini söyler misiniz?

V. TİMUROĞLU — Sayın Gelencik, dediğiniz gibi, Şeyh Bedrettin ile, yıllardır ilgileniyorum. Sosyalist dünya görüşüne bağlı bir Türk aydını olarak Şeyh Bedrettin ile ilgilenmeyi görev saymışımdır. Biz Türkler, öyle dokusu sık düşünceye alışık değilizdir. Germen düşüncesinin derinliğini ve köklü araştırma gücünü, Anadolu insanında görüvermeyi istemek, yanlış olur. Ama yedi bin yıllık bir kültürü özümlemiş Anadolu insanı, derin ve köklü düşünmeye yabancı da olamaz.

1961 Anayasasının getirdiği ölçüdeki düşünce özgürlüğü, birden, hemen her aydını sosyalist yaptı. Oysa, sosyalist olmak kolay değildi. Bir öğreti, her şeyden önce bir sistemin sonucudur. Ama, hiçbir düşünce sistemiyle uzaktan yakından ilgisi olmayanlar, çarçabuk sosyalist oldular ve Türkiye adına ahkâm kesmeye başladılar. O dönemlerde, bende bir korku doğmuştur. Tanzimat kafasının yanlışıyla sosyalist reçeteler mi hazırlanacaktı? Doğrusu, Batıdan aktarılmış bir sosyalizm beni ürkütmüştür. Anımsarsınız, pek garip düşünceler yayılıyordu o sırada. Ama, gene o sırada, kimi aydınlar, tarihimizi araştırmaya yöneldiler. Nâzım Hikmet Türk yazınına dev bir yapıt bırakmıştı: *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı.* Nâzım Hikmet, 1925'te, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi profesörlerinden Mehmet Şerafettin'in yayımladığı *Simavne Kadısı Oğlu Bedreddin* adlı kitapçığı okuduğunda, Şeyh Bedrettin hareketini, bir köylü sosyalizmi olarak düşündüğünü söylüyor. Tarihimizde böyle bir olay varsa, Türk sosyalisti için, çok önemli ipuçları var demekti. Bu ipuçları nelerden oluşuyordu? Bunu öğrenmek istedim. Bu bir.

---

[1] Şeyh Bedrettin, *Vâridat*, Türkiye Yazıları Yayınları, Ankara, Aralık 1979.

Toplumumuzun tarihinde böyle bir hareket, yani, Nâzım Hikmet'in deyimiyle, bir Türk köylü sosyalist hareketi varsa, araştırılması gerekli bir sürü sorun da var demekti. Her şeyden önce, bu köylü sosyalizminin çıkış noktasını belirleyen düşünce sistemi neydi? Bu düşünce sistemini kaynaklayan daha eski olaylar, düşünceler nelerdi? Böyle hareketlerin tarihsel koşulları nelerdi? Hangi somut ortamlarda doğmuşlardı? Ve en önemlisi, bu hareketlerin motor güçleri, hangi sınıflardı? Bunların saptanması, Türk devrimcilerine çok somut dayanaklar kazandıracaktı. Nâzım Hikmet, kendisinin de belirttiği gibi, Destan'ı yazarken, yalnızca Çelebi Sultan Mehmet dönemine inip orda kalmıştır.

Nâzım Hikmet, Şeyh Bedrettin için *millî gurur* diyordu. Bir toplumun belli bir tarihsel dönemde onuru (haysiyeti) olmuş bir insanı incelemek, araştırmak, yerli yerine oturtmak gerekirdi. Bu alanda bir şeyler yapabilecek herkes, konuya eğilmeliydi. Bu iki.

Sorunun kökeninde, bence, karanlık noktalar vardı. 1961'de patronuna zaten saygısını yitirmiş Türk işçisi, kendi haklarını savunur, yiğit işçi örnekleri vermeye başlamıştı. Bu denli kısa sürede, Türk işçisinin bilinçli eylemlere girmeye başlaması küçümsenemez. Bu aşamada, 1870 Almanyasındaki *Katheder-Socialist* profesörlere benzer kürsü sosyalistleri türemişti. İşçiden uzakta türküler çığrılıyordu. Öte yandan, deyim yerinde olacaksa, *cılız* ama *iyicil* bir çocuk büyüyordu. Buna yardımcı olmalıydık. Bu üç. Bedrettin Şeyhti. Bu, benim için çok önemliydi. Burjuvazi, kötücül çocuğun önünde bocalamaya başladı mı, köylülüğün ve esnafın tutuculuğundan yararlanır. Dine sarılır. Biliyoruz ki, bu oyun, Türkiye'de burjuva kurallarına bile uymayan bir çirkinlikte oynanagelmiştir. Devrimci olduğu için "kıyam" ettiği sanılan bir şeyhin düşünceleri, halka bir çözüm yolu gibi sunuldu. Sömürüye karşı "kıyam" tarihte pek çoktur. Bu da çok anlaşılır bir şeydir. Ancak, bir "kıyam"ın devrimci sayılabilmesi ve olabilmesi, insanlığın tarihsel gelişme yasalarına ve buna bağlı olarak uygun zamana ve yere denk düşmesiyle belirlenir. Bedrettin'e eğilirken büyük şeyler bulacağımı sanıyordum. Ama, eski deyimle söyleyeyim, tarihim adına "mutmain" olamadım.

G — *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı* dolayısıyla, Nâzım adıyla Bedrettin adı birbirini çağrıştırır. Siz de incelememize, "Nâzım Hikmet" adıyla başlamışsınız. Onun *Millî Gurur* adlı kitapçığında alıntılar yapmışsınız. Ama, öyle görünüyor ki, böyle davranmanız, basit bir çağrışımdan ötürü değil; çünkü, incelemenizde, Destan'ın hangi somut koşullarda, hangi amaçla yazıldığını da belirtiyorsunuz. Bununla yetinmeyip, Nâzım bir iki kaynaktan yoksun kaldığı için, Destan'ını da eksik kalmıştır diyorsunuz. Bu konuda söylediklerinizi biraz daha açar mısınız?

T — Sayın Gelencik, önce, şu "*millî gurur*" sorununa bir kez daha değineyim. Milliyetçiler (?), sınıfsal bilinç taşıyan ve kendi sınıflarının politik iktidar savaşımını veren bütün emekçileri, milliyetsiz sayıyorlar. Bu terimle de, emekçileri, ulus düşmanı, vatan haini ilan ediyorlar. Nâzım Hikmet'i işçi sınıfının ideolojisini savunan bir ulusal vatan şairi olduğu için yargılıyorlar. Bu yüzden damdadır. Somut koşulları budur. İşte burada duralım. Kılıç haklarını alan burjuva sınıfının egemenlik savaşlarını anlatan tarihlerinde, onur, serdarların öyküleridir. Şehname'yi düşün. Halk hareketleri, vatan hainliğidir. Saraylardaki resmî kâtipler tarafından, denetim altında yazılmış tarihlerde, yığınların demokratik hareketleri elbetteki düpedüz yansıtılmaz.

Anlaşıldığına göre, Nâzım Hikmet, Türk tarihinin böyle olaylarını araştırıyordu. Ama, Nâzım hapishanedeydi. O koşullarda, eline geçebilecek olanları okuyordu yalnız. Tüm istediklerini okumasına izin verildiği de düşünülemez. Bu arada, Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın kitapçığı eline geçiyor. Bizde, nedense iyi okuyucu az. Duygusal okuyucu çok. Nâzım'ın Destan'ındaki düzyazı bölümleri, anlaşılıyor ki, iyice okunmamış. Seçmeleri inceledim, bir iki ciddi yazarın dışındakiler de düzyazı bölümlerini atlamıştır. Dizeler bu düzyazılar üzerine kurulmuş. Yani, Nâzım, şiirini böyle kurmuş. O düzyazılarda neler var? Mehmet Şerafettin'in kitapçığını okurken, ülkemizdeki sınıfsal hareketi karalamak için sürekli kullanılan kadın olayına değinir. En can alıcı noktasıdır burası. Mehmet Şerafettin, Şeyh Bedrettin'in amacından söz ederken, "Yiyecek, hayvanlar ve toprak gibi şeylerin kollektif mal sayılmasını salık veren Börklüce'nin kadınları bundan ayrı tutması, bizce kamuoyuna karşı kullandığı takke ve örtüdür. Çünkü, varlığın birliğine razı olan şeyhinin Mustafa'ya bunu ayrı düşündürecek bir dersi verdiği düşünülemez." diyor. Nâzım, bu satırları okuyunca, tuzağı anlıyor. Şerafettin Yaltkaya'nın Marksizmi bilmediği gün gibi açık. Ama, bir bilim adamına yakışmayacak biçimde, avami konuşuyor. Nâzım'ın tepkisi bilimseldir. Aklına, Marks'tan ve Engels'ten iki cümle gelir: "Burjuva için karısı, alalâde bir üretim aracıdır. Burjuvazi, üretim araçlarının toplumsallaştırılacağını duyunca, tabiatıyla, bundan kadınların da toplumsallaştırılacağı sonucunu çıkarır."

"Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin yanağından gayri her şeyde

her yerde
hep beraber!
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini...

Nâzım Hikmet, Destan'ın sonuna iki düzyazı bölümü ekliyor. Birinci bölüm, Tornacı Şefik'in Gömleği, ikincisi de Ahmet'in Hikâyesi. Rüyasının kaynağını, çok somut bir yere oturtuyor birinci ekiyle. Sabahleyin, Bedrettin'in öyküsünü ve onunla yaptığı geziyi Tornacı Şefik'e anlatıyor Koğuş arkadaşına, koğuşun penceresini göstererek, "Nah şu pencerenin arkasına geldi. Yekpare ak bir gömleği vardı." diyor. Tornacı Şefik, akşamdan yıkayıp astığı işçi gömleğini gösteriyor ve kahkahalarla gülüyorlar. Bir şairin imge gücünü göstermesinin ötesinde, çok anlamlı bir eklemedir bu. *Bedrettin'in ak kefeni ve işçi gömleği.* Tarihsel olayların diyalektiği bu. Ahmet'in Hikâyesi'nde, olayı çok daha bilinçli biçimde kor. Ahmet, çocukluğunda bir Rumeli köyüne gidiyor dedesiyle. Bu köyün insanları, jandarma baskısıyla bile vergi vermeyen dirençli köylülerdir. Dik kafalı ve inatçıdırlar. Kızılbaş inancını taşırlar. Ama, tam da kızılbaş değiller. Bedrettincidirler. Bedrettin'e Mehdi gözüyle bakarlar. Mesih gözüyle bakarlar. Bu, Nâzım'ın olayı bitirmediğini gösterir. Ahmet, tüm bu anlattıklarıyla, Bedrettin'i bir *milli gurur* olarak görür. O da Lenin'in bir sözünden anımsanmış olsa gerek. *Sosyal-Demokrat* adlı gazetenin 1914'te yayımlanan 35. sayısında, "*Rusların Millî Gururu*" adlı makalesinden kaynaklanmıştır. Lenin, o yazısında "Biz dilimizi ve yurdumuzu severiz, onun emekçi kitlelerini, yani nüfusunun onda dokuzunu, bilinçli bir demokrat ve sosyalist bir yaşama yükseltebilmek için, herkesten çok çalışan biziz" diyordu. Daha geçenlerde, *Demokrat* gazetesinde, "*Haftalık*" sütununda Muzaffer Erdost, iki jandarma erinin öldürülmesi dolayısıyla faşistlerin oynamak istedikleri oyunu sergilerken, "Biz yurdumuzu severiz" diyordu.

Nâzım Hikmet, olağan bir ortamda özgürce çalışmak olanağını bulsaydı, tüm Osmanlı tarihlerini okuyacaktı. Ahmet'in Hikâyesi'yle de konuyu açık bırakmış zaten. Bu arada. Nâmık Kemal'in Osmanlı Tarihi'ni de okuyacaktı. O özgürlük ve vatan şairinin(!) sınıfsal kinini iyice sergileyecekti kuşkusuz. Namık Kemal, bizzat istibdata karşı kafa tutuyor. Elinden gelse, saltanata kendisi son verecek ve yerine İngiliz tipi bir meşrutiyet getirecek. Ama, emekçiler adına politik iktidara yöneldiğini sandığı Şeyh'i acımasızca suçlar. Ortada bir hükümet başkanı bulunduğunda, başkaldırmayı isyan sayıyor ve isyanın da haksız olduğunu savlıyor. Daha da açık söylüyor, Bedrettin'in politik iktidarı ele geçirmesi durumunda bile, taşıdığı düşünceler açısından yasal olmayacağını ileri sürüyor. Bedrettin'in dayandığı iktidar kurallarının lanetlenmiş kurallar olduğunu da özellikle yazıyor. Bu, Namık Kemal efsanesini de açığa çıkarır. Öyle ki, Namık Kemal, Bedrettin'in tüm dinleri birleştirmeyi düşünmüş olmasını en bağnaz biçimde yeriyor. Tüm dinlere hoşgörüyle bakmanın da İslama aykırı olduğunu savlıyor. Ahmet Mithat da alabildiğine Namık Kemal'e dayanarak yükleniyor. Hem de o geniş düş gücüyle yeni uydurmalara yönelerek.

Nâzım Hikmet, bu ve bunun gibi kaynakları görseydi, destanında Tanzimat düşüncesini de yansıtacaktı. Böylece devrimleri besleyen bu tip halk hareketlerinin yönlerini de vurgulayacaktı.

G. — Bedrettin, öyle sıradan bir medreseli değil. Sıradan bir mutasavvıf da değil. *Vâridat* da sıradan bir tasavvuf yapıtı değil. Kendisi gibi eğitilmiş çağdaşlarından çok farklı olarak, bir eylem adamı. Onun bu yanı da Nâzım'ı etkilemiş olamaz mı?

T. — Şeyh Bedrettin, çok seçkin bir Osmanlı düşünürü. Öylesine sıradan bir medreseli değil elbette. Osmanlı onu aşmıştır, ama her dönemde onun hukuk anlayışından da yararlanmıştır. Ama, Osmanlı'nın şeriatçı fıkıhçıları, her vesileyle Şeyh'in yorumlarını, ola ki yeni bir dünya yaratır, diye sürekli eleştirmişlerdir. Bakın, Teshil'in önsözünde ne yazıyor Şeyh: "Bir yargıç, kendi kanısının ve gözleminin mevcut 'içtihatlara' karşın, gerçeğe daha uygun olduğuna inanıyorsa, elbette kendi kanıtlarına göre karar vermelidir". Sayın Gelencik, öyle sanıyorum ki, bu yorum, çağımız hukukçuları için bile yenidir. Hukukçunun zeki ve uyanık olması gerektiğini, birtakım söylentileri aktarmacı olmamasını öğütlüyor.

Âşıkpaşazade ve Oruç Bey tarihlerinde, Yıldırım'ın kadılarının rüşveti geliştirdikleri anlatılır. Çok ilginçtir anlatılanlar. Yıldırım, kadılarının halkı sömürdüklerini görüp tümünün birden Yenişehir'e getirilip bir odaya doldurulup yakılmasını buyurur. Ülkede kadı kalmayacağı ve bunca pisliğin "maaş azlığından" kaynaklandığı ileri sürülerek kadılar kurtarılır. Şeyh, Musa Çelebi'nin kafasına, bir hukuk değişimi gerektiğini sokmuştur. Gerçek hukukçunun kişisel yapısının değiştirilmesinin gerektiğini kabul ettirmiştir. Hukukçunun aydın bir dünya görüşü ve kimselere teslim olmayan bir hukuk mantığı olmalıdır. Bütün Osmanlı tarihi boyunca, Bedrettin'in *müfti*'lere tanıdığı özgür düşünce hakkı tartışılıp durulmuştur.

Sıradan bir medreseli olmayan Bedrettin, kuşkusuz sıradan bir mutasavvıf da değildir. Şeyh, her şeyden önce, Vâridat'ta, alışılmış tasavvuf konularından sıyrılıp yer yer oyun, eğlence gibi, siyaset, yönetim, para gibi konulara da değiniyor. Bunları, şeriata aykırı biçimde yorumlaması, Osmanlı'yı kızdırıyor. Bir de, Tanrı, kıyamet, ölüp dirilmek konularında inançları sarsıyor. Bunları yadsıyor zaman zaman. Böyle tümcelerin varlığı, onun devlete karşı çıkmadığını, bu inançlarından ötürü asıldığını ileri sürenlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Nâzım Hikmet'i, bu yönlerinin ilgilendirdiğini sanmıyorum. Çünkü, Nâzım, Şeyh'in yapıtlarını okuma olanağını bulamamıştır. Somut koşullarının engel olduğunu daha önce söylemiştik. Bedrettin'in bir direnci temsil ettiğini biliyoruz. Yine, Destan'daki düzyazılara bakalım. Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın verdiği tarihsel bilgiyi okuduktan sonra —ki bu bölümü Destan'a tümüyle almıştır—, şöyle diyor: "Başım çatlayacak gibi. Saate baktım. Durmuş. Yukardakilerin zincir şakırtıları biraz yavaşladı. (....) İlâhiyat fakültesi tarihi kelam müderrisinin altmış beşinci sayfasını açtım yine. Cenevizlilerin serkâtibinden iki satır ancak okumuştum ki başımın ağrıları içinde kulağıma bir ses geldi. Bu ses:

— Gürültü etmeksizin denizin dalgalarını aşarak senin yanında bulunuyorum, diyordu." Bu sözler, bize büyük bir şairin şiirini nasıl kurduğunu gösteriyor. Peki, altmış beşinci sayfada ne var? "Mustafa, on bine yakın müfsid ve mülhid müritlerinden olan asker ile şehzadeye mukabeleye kıyam eylediler. *Mübalaga ceng olundu*. Birçok kan döküldükten sonra tevkül-i ilâhi ile o leşkeri ilhad mağlup oldu." Yani, Nâzım, eylemle birlikte, eylemin içeriğiyle de ilgilidir. Kendi ideolojisine uygun bir "kıyam" bulmuştur toplumunun tarihinde. Bunlar, Nâzım'ın dünya görüşü açısından çok önemli şeyler, ama olayın şairaneliğini de unutmamak gerekir. Aklıma, Chautaucbriand geldi. "Ben Hıristiyanlığı, en doğru din olduğu için değil, en şairane din olduğu için seviyorum" diyor. Nâzım da Bedrettin hareketinin toplumsal yanıyla birlikte, olayın trajik yanıyla da ilgilenmiştir. Bu, kuşkusuzdur. Bakın, Rady Fish'e Destan hakkında ne demiş? "Moskova'da kendisiyle Destan'ın çevirisine çalışırken, Nâzım, isyan etmiş köylülerin başlarının cenazesini kaçırma sahnesini yazdığı zaman, gözünün önüne, büyük Avrupa ressamların 'carmıhtan indirme' konulu tablolarının geldiğini itiraf etti. O da, bu konunun şiirde çözümünü arıyormuş o zaman." Kısacası, Nâzım, hem eylemle hem de Şeyh'in kişiliğiyle ilgilenmiştir.

G — "Nâzım'ın gözünde Bedrettin bir Türk Radişçev'idir", diyorsunuz *Millî Gurur*'a dayanarak. Bu paragrafta Nâzım'ı eleştirmekten çok anlamaya çalışır bir davranışta görünüyorsunuz.

Radişçev, 1802'de intihar ediyor. 115 yıl sonra, Çarlık Rusyasında sosyalist devrim oluyor. Bedrettin, 1417 veya 1420 yıllarından birisinde asılıyor. 503 veya 506 yıl sonra, 29 Ekim 1923'te, Osmanlı İmparatorluğu yıkılıyor. Bedrettin, Osmanlı'nın *Fetret Devri*'nde tarihsel rolünü oynuyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan son coğrafya parçasında, Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor. Ve Türkiye Cumhuriyeti'nde hâlâ burjuva demokrasisini gerçekleştirme savaşımı veriliyor.

Radişçev-Bedrettin benzetmesini eleştirmenizi istesem...

T — Ama unutmayalım ki Osmanlı'dan kalan toprak parçalarının birçoğunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok ilerisinde demokrasiler kuruldu. Hem de şıkır şıkır işliyor. Hemen şunu belirtmeliyim ki, Nâzım'ın Bedrettin'e verdiği "Millî Gurur" sıfatı, Lenin'in Radişçev'e ve Dekabristlere verdiği sıfattır. Bedrettin'in bazı düşüncelerini materyalist düşüncenin Rusya'daki ilk öncülerinin düşüncelerine yakın bulmuştur. Örneğin, Dekabristler, düşüncenin maddenin ürünü olduğunu anlayamamışlardır. Ama, deneyi ve aklı, düşüncenin postulası sanmışlardır. Bedrettin de aynı biçimde düşünüyor. Yine ara vermeden söyleyeyim, Bedrettin'de böyle düşünceler olmasına karşın, bir mistiktir. Ama, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sıradan bir mistik değildir. Dünyayı anlamaya çalışıyor. Maddenin bir özünün olduğunu anlıyor, ama çözemiyor. Kolay da değil hani. Yaşadığı dönem ve ortam belli. Bedrettin'e göre, duyular, nesnelerin etkisi altında oluşur. Nesnelerin altında, duyular, düşünceye ve duyum'a dönüşürler. Dekabristler de böyle düşünüyorlardı. Rusya'nın bu ilk maddeci düşünürlerini, Lenin, Rus düşüncesine yol açan ilk atılımlar olarak "millî gurur" sıfatıyla övüyordu. Nâzım da oradan alıyor. Ama, Bedrettin böyle mi? Türk tarihinde, devrimci düşünceye yol veren bir kök'ün bulunması gerekir. Bedrettin, bu düşüncenin en yakın kök'üdür. Bu yüzden anlamaya çalışıyorum. Ama, Aleksander Nikolayeviç Radişçev ile Bedrettin'i özdeşleştiremiyorum. Radişçev, gerçekten, materyalist bir yazardır ve Rus devrimci düşüncesinin bilinçli babasıdır. Petersburg ve Leipzig Üniversitelerinde müsbet bilimler öğrenimi yapmıştır. Materyalist düşünceye başlangıç olarak çevirdiği Mabl'in *Grek Tarihi Üzerine Düşünceler* adlı yapıtına koyduğu notlar, Radişçev'in nasıl büyük bir düşünür olduğunu kanıtlar sanırım. Otokrasiyi insan doğasına aykırı bulan Radişçev, *Tobolsk'ta Oturan Bir Dosta Mektup* adlı yazılarında, politik iktidarı ellerinde tutanların halk için özgürlük düşünemeyeceklerini çok açık bir dille gösterir ve bu zincirin kırılması gerektiğini anlatır. Bedrettin, ancak Doğu dünyasından haberdarken Radişçev, tüm dünya tarihiyle yakından ilgilidir. 1783'te yazdığı Liberty adlı şiirinde, İngiliz demokrasi hareketini, yani Cromwell'in kralı iktidardan indirmesini yüceltir. Amerika'nın da İngiliz egemenliğine karşı kazandığı zaferi alkışlar. Amerikan sömürgelerinin verdikleri bağımsızlık savaşlarını da övmekle bitiremez. Bağlantıları özellikle seçtim. Radişçev'in nasıl ayaklarını yere basan köklü bir düşünür olduğunu belirtmek için. Radişçev'de devrimin tüm verilerini görürüz. *Puteshestviye iz Peterburga to Moskvu* adlı yapıtında, liberal reformizm yoluyla halka yardımcı olunabileceği savının çok boş bir kuruntu olduğunu, halk devrininin ancak halka devrimci düşünceler aşılanarak başarılabileceğini anlatır. Bedrettin'le tek ortak yanı, ruh'un ölmezliğine inanmamasıdır. Buna karşın, Radişçev'e, hiçbir Rus düşünürü tam anlamıyla, Marksist gözle "materyalist" dememiştir. Radişçev'deki materyalizm, metafizik materyalizmin sınırları içindedir. Bedrettin'de böyle bir materyalizme rastlamak da olanaksızdır. Belki, fazla zorlamak olur. Radişçev de bilimsel anlamda bir materyalist olmadığından, bel bağladığı Fransız ihtilalinden sonra umutsuzluğa düşüp intihar etti.

Nâzım Hikmet, umutsuzluktan intihar eden Radişçev'e karşı, düzene başkaldıran ve bu yüzden asılan Bedrettin'i "*Millî Gurur*" sayıyorsa, elbette anlamaya çalışmalıyız.

G — Bedrettin'i materyalist, Marksist sayanların dayandıkları kaynaklar nelerdir?

T — Sayın Gelencik, bu sorunuzu yanıtladığımı sanıyorum. Bedrettin'in pırıltılı zekâsının Doğu mistisizmini aşan bir iki bulgusu ve hiç kuşkusuz Nâzım.

G — Bedrettin'i dinsiz sayanlar da var. Oysa, okudukça çok iyi anlaşılıyor ki, Bedrettin dinsiz de değil, Öyle iken, Bedrettin'in ta İkinci Meşrutiyet döneminde bile dinsiz sayılması, Bedrettincilere o dönemde bile zulmedilmesi gösteriyor ki, Bedrettin yalnız feodal düzene değil, burjuva düzene de aykırı düşüyor.

T — Evet. Bedrettincilik, tüm Osmanlı'ya ve Osmanlı'dan arta kalana ters geliyor. Çünkü, Bedrettincilikte özel mülkiyete karşı olmak var. Burada, uzun tartışmalara girmek istemiyorum. Ama, Bedrettin'in iyi bir müslüman olmasından ileri geliyor bu. Feodal düzende demeyeyim de İslam hükmünde diyeyim, daha doğru olur, toprak Allah'ındır. Öbür feodal düzenlerde olduğu gibi, toprağa feodal, tasarruf etmez. Ama, bu, bir hüküm. Geçerli mi, geçersiz mi, tartışmıyorum. İlk darbeyi Ebu Bekir vurmuş. Ta Deve Savaşı'na dayanmış, sonunda da mülk sahipleri kazanmış. Çünkü, işin özünde de bir sakatlık bulunuyor. Muhammet, "Ne güzel malı olana" diyor, ama toprakta özel mülkiyeti kaldırıyor. Şimdi, "ama, feodalitenin ana üretim gücü topraktır" diyebilirsin. Geçerli bir itiraz olmaz. Neyse, yersiz sözler söylemeyeyim. Kaldığımız yere dönelim. Ali de horlanmış. Bedrettin gibi. Topraktaki özel mülkiyet ilişkisine dokunuyor. Dinsizlik de bu yüzden izafe ediliyor. Onun gibi düşünen birçok mutasavvıf var, örneğin Mevlâna. Niye, hâlâ el üstünde tutuluyor? Şimdiye gelirsek, Türk burjuvazisinin, bir türlü, büyük toprak malikleriyle ipi koparamadıklarını görüyoruz.

Bakın sayın Gelencik, size bir kesin belge göstereyim, sorunun din sorunu olmadığı açıkça görülsün. Ali, halife seçildiğinde, halka karşı şu söylevi veriyor: "Ben, sizi peygamberinizin izine çağırıyorum. Ve emrolunduğum şeyleri yaparım. Bilin ki, Osman'ın verdiği her toprak parçası, Allah'ın malından verdiği her mal hazineye geri verilecektir. Çünkü, hiçbir şey, hakkı iptal etmez. (...) Çünkü sizler, Allah'ın kullarısınız, mal da Allah'ın malıdır ve aranızda eşit olarak bölüşülecektir. Bu malda, birinin diğerine üstünlüğü yoktur." Prof. Kutub, *El Adalet ül İçtimaiyyetu Fil İslam,* s. 193). Şimdi, Ali'yi öldürten iktidarın Osmanlı'nın din kardeşi olduğunu düşünebiliriz sanıyorum.

G — Ortaçağda, Ortadoğu'da ve Yakındoğu'da mülkiyete dokunan ve politik iktidara yönelik başka hareketlerle Bedrettin hareketi arasında bağlantı kurulabilir mi?

T — Sayın Gelencik, ortaçağda, Ortadoğu'da ve Yakındoğu'da politik iktidara yönelik birçok hareketten söz edilebilir. Ama, o günkü mülkiyet düzenine yönelik, daha doğrusu, mülkiyetin özüne yönelik bir hareketten söz edemiyorum. Şimdi, 1525 Martında, Almanya'da köylülerin başlattıkları hareketi hatırlayalım. Allgau'dan Hartz'a ve Wasgau'dan Bohemya'ya değin tüm Almanya'yı saran bu köylü hareketinin istekleri vardır. İstekleri, bildirileriyle ve müzakere güçleriyle somuttur. Yanılmıyorsam, on iki maddelik bir istek programıyla çıkmışlardır politik iktidarın karşısına. Hatta iktidarların karşısına. İlk madde belleğimde. Biraz komik gelebilir, ama çok ciddî bir istek olarak düşünüyorum. *Köylüler, köylü topluluklarının kendi papazlarını seçme hakkını istiyorlar.*

G — Gerçekten böyledir bu. Papazların kötü hallerinde asillerinin yetkisinin de kendilerine verilmesini istiyorlar. Ama, bu isteğin öneminden söz ediniz biraz.

T — Her şeyden önce, demokratik bir yönetime yöneliniyor. En önemli yanı, tek merkezden yorumlanan *Kutsal Kitap* egemenliğine son veriliyor bu istekle. Dinin o çağdaki etkinliği düşünülürse, isteğin ne denli anlamlı olduğu kolayca anlaşılacaktır. Tanrısal yorumu siyasal yorumun etkilememesini sağlamaya yöneliktir bu.

Ortadoğu'da ve Yakındoğu'da, ortaçağda gelişen köylü hareketlerinde böyle isteklere rastlamayız. Belgelerin kaybolduklarıı söylenebilir. Ama yoktur. Kaldı ki, onca olayların tümünün de belgelerinin kaybolduğunu düşünemiyorum. Bildiğim değiniyle, Ortadoğu'da, en eski politik iktidara yönelik hareket, —doğal ki İslamiyet dönemini düşünüyorum,— Ehlibeyt'in hilafet hareketlerinden bağımsız olan hareket, İ. S. 1101 yılında İran'da Elemut kalesini ele geçiren Hasan Sabbah hareketidir. Belki birçok hareketten söz edilebilir, ama politik iktidara ve mülkiyete yönelik hareketlerden söz ediyoruz. Hasan Sabbah'ın belli istekleri yoktur. Siyasal iktidara ne için istekli olduğunu gösteren toplumcu bir bildirisi yoktur. 1122'de ölen ünlü şair Ömer Hayyam'la da iyi arkadaşlıklar kurduğu söylenen Hasan Sabbah, İran'a, Mısır'dan kaçarak gelmiştir. Fâtımî hükümdarı Müntansır-Bilâh Muadd bin Ali'den sonra, oğulları arasında çıkan mülk kavgasında, küçük oğlu Nizâr'ı tutmuştur. Hasan Sabbah, yenilgiden sonra kaçmıştır. Yandaşlarıyla birlikte, İran'a gelmiş ve Elemut kalesini ele geçirip orada yağmanın ortak bölüşüldüğü bir egemenlik kurmuştur. Tüm ülkeye yaygın bir düzen değildir bu. Ayrıca, müritler edinilmiş, İsmailiyye mezhebinin nüfuzundan yararlanılmış ve ortak sofralarda yiyilip içilmiştir. Hiçbir ortak üretimden söz edilmiyor. Bunların devamı olan ve bugün bile Hindistan'da yaşayan Aka Hâniyye mezhebinin müritleri, bir ölçüde ortak yaşıyorlar. Ama şeyhler değil tabii. Müthiş haşhaşi olduklarını da söylemeliyiz. Meczupturlar da. Şimdi, olayı yorumlayabiliriz: Yıl 1101 ve sonraları. İran'da önce Selçuklu, sonra Moğol istilası başlıyor. Yani iktidar boşluğu doğuyor. Ülkesinden kaçan Hasan Sabbah da bir serüven adamı gibi, eline geçirdiği bir kalede, haşhaşla uyuşturduğu müritleriyle ortak bir sofra kuruyor. Bir halk hareketi değildir.

Bakınız sayın Gelencik, Ortadoğu'nun en önemli olaylarından birisi, kuşkusuz, 12. Yüzyılın ortalarında oluşan Mâzyâr-i Mâzendârânî başkaldırısıdır. Uzun boğuşmalar, zindanlar, ölümler, işkenceler, bu isyanın ürünleridir. Basra'da kısa bir süre tutunma bile olmuştur. Ama sonuç yok. Abbasî devleti, tüm bir çöküntüye gitmektedir. Değerli araştırıcı Profesör Abdülbaki Gölpınarlı, 1952'de *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*'nin XI. cildinin 1-4 sayılarında yayımladığı *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları* adlı makalesinde, bu çağda olmuş tüm hareketleri çok iyi anlatmıştır. Yaşamın en katlanılmaz dönemlerinde bile, halkın belli ve somut önerilerle başkaldırdıkları görülmez. Ünlü Arap şâiri Ebûl Atâhiye, halkın, mezarları açarak ölü eti yediklerini anlatıyor. Bu sefaletin sürüp gittiği yıllarda Kazvin'de ve Basra'da kıyamlar olmuştur. Kaynağında, Doğu'nun bu hareketlerine verilebilecek ad "kıyam"dır. Yani ayaklanma. Ayaklanmayı, amaçları belli halk hareketlerinden ayırmak gerekir. "Kıyam", bir bunalımın örgütsüz hareketidir. Ortadoğu ve Yakındoğu halk hareketleri "kıyam"lardır. Sözünü ettiğimiz kıyamların oldukları yıllara bakalım. İktidar boşlukları var. Abbasi Halifeleri, Türkler için ayrı, Araplar için ayrı, Emeviler için ayrı politikalar yürüterek ülkede bir iktidar boşluğu bırakmışlardır. Dokuzuncu yüzyılda, Mutasım'ın ölümünden sonra sekiz bin altın, on iki milyon dirhem gümüş bıraktığını düşünürsek, halkın emeği üzerine ne denli sömürü götürüldüğü anlaşılır. Bâbek, Afşin ve Mazyar "kıyam"ları bu dönemde olmuşlardır. Ama örgütsüz ve amaçsız.

On üçüncü yüzyılda Anadolu'da gördüğümüz *Babailer Kıyamı*'na bakalım. Anadolu Türkmenleri arasında birçok müritleri olan, ama gerçek anlamda tekke örgütüne dahi sahip olmadıklarını gördüğümüz Baba İlyas ve Baba İshak gibi önderlerin maddi isteklerinin neler oldukları belli değildir. Baba Resul, kendisini Mehdi ilan etmiştir. Kefersud ve Maraş Türkmenlerinin alevi inançlarına da uygun gelen bu ilan, çağrıya dönüşünce "azim bir kıyam" olmuştur. Kıyam edenlerin köylere saldırmaları da çok önemlidir. Çünkü, köylüler, hareketi desteklememişlerdir. Fuat Köprülü'nün Safevî devletine değin çıkan bütün olayları bağladığı bu önemli "kıyam"ın tarihi yanılmıyorsam 1240'tır.

Yani, Selçuklu'nun Mogol istilasına uğradığı ve Mogol Hakanlarının buyruğunda oldukları yıllardır. Bir iktidar boşluğu vardır. Bedrettin olayı da Osmanlı'nın fetret dönemine rastlıyor. Yani iktidar boşluğuna. Ama, bu "kıyam"lar arasında, Bedrettin hareketi, "yârin yanağından gayri her şeyin ortak" olması bildirisini yayıyor. Örgütlü olduğunu söyleyemiyorum. Yine müritlere ve boşta kalan insanlara dayanıyor.

G — Prof. Dr. Mustafa Akdağ *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*'nde şöyle diyor: şunu da kaydetmek icabeder ki, vaktiyle Şeyh Bedrettin İzmir yöresini ziyeret ettiği zaman, Adalar'dan birtakım papazların, gelerek, Şeyh'in elini öpmüş oldukları anlaşılmış olmakla beraber, Baba Resûl ve Torlak Kemal'in ordularında Türkmenlerden başka Yahudi ve Hıristiyanların da bulunmuş olduklarına dair emare mevcut değildir. Bu, bize anlatıyor ki, bazı Hıristiyanların Bedrettin hakkında duydukları takdir ve hürmet hissi, onun fikirlerini tamamen kavramak suretiyle, kendi dinlerinden vazgeçip Şeyh'in yeni dinini kabul etmiş olmalarına delil olmaktan ziyade, bu fikirlerin müslümanlığa çok aykırı olması dolayısıyle, esir Ortodoks Hıristıyanlığına bir yakınlaşma sezmiş olmalarını tahmin etmek icabeder. Aksi takdirde, sonradan Ege ve Adalar Hıristiyanları arasında Şeyh Bedreddin'in fikirlerini esas alan yeni bir mezhebin türemiş veya hiç olmazsa bu hususa ait izlerin kalması lâzım gelirdi. Bulgaristan taraflarında Şeyh'in kendi etrafında topladığı kalabalığın terkibi de yine müslüman Türklere münhasır kalıyordu. Kaynakların bildirdiklerine göre, adı geçen orduyu teşkil edenler, havali 'sofileri'yle beraber, Şeyh Bedrettin'in Kadı-askerliği sırasında timar verdiği sipahiler, medrese talebesi, tavcılar (akıncılar) ve sair hükümet mensuplarıdır."[2] Akdağ, bu noktada, Âşıkpaşazade'yi kaynak gösteriyor. Akdağ'ın bu sözlerine karşı, Bedrettin hareketinin halklararası ve dinlerarası niteliği üzerine söylediklerinize neler ekleyebilirsiniz?

T — Daha önce. onlarca yinelenmiş tarihçilerin düşüncelerine başvurmaya gerek yok sanırım. Rahmetli Mustafa

---

[2] Prof. Dr. Mustafa Akdağ *Türkiye'nin İktisadi İçtimai Tarihi*, Cem Yayınevi. İstanbul 1974, c. 1, 343.

Akdağ'ın bu tür yorumlara girmesini anlayamadım. Doğrusu, bu tür tarihçiler, Şeyh Bedrettin'le görüşmüş bulunan İbn Arabaşah bile, Börklüce'nin ve Bedrettin'in askerlerinin halklararası ve dinlerarası bir ordu oluşturduklarını belirtmektedirler. Prof. Fuat Köprülü'nün *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* adlı yapıtının "Etnik Âmiller" ve "Köylüler" bölümlerinden öğrendiğimize göre, on üçüncü yüzyılda ve on dördüncü yüzyılda, Anadolu'da Hıristiyan köylerinin ötesinde Yahudi köyleri bile vardır. Moğolların ve onların etkisiyle Türkmenlerin Ege'ye doğru kaymalarıyla, "bu hâlita daha da bozulmuştur" ve yerleşik Hıristiyan köylülerinin büyük bir bölümü, kıyılara doğru gitmişlerdir. Yani bunların arasında, işsiz takımı çoğalmıştır.

Mevlâna'nın olmamakla birlikte, en büyük edebiyatçılarımızca bile, Mevlâna'nın gibi gösterilen, ama belli bir inancı ve politik anlayışı da anlatan şu rubaî çok ünlüdür. Çok beşeri ve hümanist bir sesleniş gibi de gösterilse, o günkü Anadolu'nun toplumsal yapısını amaçlayarak benimsenmiştir sanıyorum bu rubaî. Mevlâna Dergâhı'na girdiğinizde, sağ tarafta, tam karşınıza gelir. Altında yazarının adı da yazılıdır. Mevlâna yazmamış, ama bu rubaîdeki dünya görüşünü benimsemiştir. Tüm tekkellerde de benimsenmiştir.

Bâza bâza her an çi hesti bâza
Ger kâfir ü kibr u putperestî bâza
İn dergâh-i mâ dergâh-i nevmüdi nist
Sad bâza eger tövbe şikestî bâza

*

Türkçesi: Gel gel her ne olursan ol yine gel
Kâfirsen de Mecusiysen de putperestsen de gel
Dergâhımız ümitsizler dergâhı değildir
Tövbeni yüz kere boşmuşsan da gel

Huç kuşkusuz, İranlı Mehemmed'in bu çağrısı evrensel nitelikledir ve dinsel bir lirizmi taşır. Mevlâna da bu çağrıyı, çok evrensel bulmuştur. Ama, o günkü Konya'yla hiçbir toplumsal ilgisi yok mudur? Fuat Köprülü, Selçuklu Konyası'nda birçok etnik grubun olduğunu söylüyor. Tekke ruhuna uygun olduğu değin, o günkü toplumsal gerçeğe de uygundur bu çağrı. Bedrettin'in tekkesi de çağrısı da bundan ayrı bir evrenselliği taşıyamaz, hatta, "Ben senin emlâkine tasarruf edebildiğim gibi, sen de benim emlâkime aynı surette tasarruf edebilirsin" diyebilecek denli ortak bir mülkiyeti öneren Şeyh'in çağrısı, çok daha anlamlı ve gerçekçi bir evrenselliği içerir. Bir de Dukas'a kulak vermeli, Ceneviz Kâtibi bu adam. Hıristiyan. Olayların tanığı sayılabilir. Yer ve kişi adları vererek yazıyor. Börklüce'nin ordusunda bulunan Hıristiyanların ağırlığından söz ediyor. Bedrettin'in Ağaçdenizi'ndeki kuvvetleri de sırf Türkmenlerden oluşmamıştır. Fuat Köprülü, Rumeli'ne Türk, Kürt, Moğol ve daha birçok grupların yerleştirildiğini, aşiret adlarıyla yazar. Osmanlı sömürüsünün bunalttığı azınlıkların Bedrettin güçlerine katılması çok olağandır. Bir de ortak mülkiyet sözkonusu olunca, halklararası ve dinlerarası işbirliği kaçınılmaz olur.

G — Bedrettin hareketine katılanların bir kesimi "boşolar"dır. Boşoların bir çeşit lumpen sayılamayacağını sanıyorum.

T — Boşolar, on üçüncü yüzyılın başlarında Anadolu'ya gelen Güney Asyalı topluluklardır. Anadolu'da, boşo, gurbet, poşo (boşodan bozulma), çingen, çingene, abdal, kıpti (çok yanlış olarak), esmer vatandaşlar gibi türlü adlarla anılırlar. Cumhuriyet dönemine değin, bunları askere bile almazlardı. Askere alınmamak çok önemlidir. Yurttaş sayılmamayı anlatır. Türkiye'de zorunlu askerlik yasaları çıktığından bu yana, boşoların dışındaki tüm azınlıklar, askere alınmışlardır. Onların işgüçlerinden, silahsız eğitim koşuluyla yararlanılmıştır.

Anadolu'daki feodal düzenin içine düşüyorlar bu topluluklar. Topraklar bölüşülmüştür. Kasabalarda ve kentlerde, Ahi örgütleri, iş alanlarını kapatmışlardır. Bunlara, yani boşolara düşen, boş gezmektir. Ekonominin devresine sokulmayan, daha doğrusu üretim devresinde yer verilmeyen bu insanlar boş gezen kalfalar olmuşlardır. Bu yüzden de Türkçe'nin bir yapım ekiye "boşo"laşmışlardır. Anadolu'daki varlıkları bu. Ziya Gökalp, Vatan şiirinde, bu terimi, azınlık karşılığında kullanmıştır. Ve ırkçı bir motif yaratmıştır.

İşçi sınıfı, kapitalist üretimde, doğrudan doğruya üretimde yer alır. Üretim sürecinde kol işçiliği yapar. Egemen sınıfça doğrudan sömürüye muhataptır. Ve egemen sınıfın ideolojik baskısı altında tutulur. Lumpen, bütün bu niteliklerden yoksundur. Bu yüzden, işçi sınıfı "kendinde sınıf" durumuna geldiğinde, lumpen, bu bilincin dışındadır. İşçi sınıfı, tarihsel görevinin bilincine vardığında, lumpen, toplumda kullanılan, sömürücü sınıfça kullanılan ve sonra atılan bir kesimdir. Bir sınıf niteliğini de taşıdığı kanısında değilim. Lumpenler, bence bireylerden ibarettirler, oysa sınıfın öğeleri arasında "bireylerden oluşma" diye bir ıradan söz edilemez. Bu yüzden, boşolara lumpen diye bakamayız. Lumpenler, her türlü kirli işlerde kiralık olarak kullanılırlar. Boşolar için böyle bir şey söylenememiştir. Hırsızlık, fuhuş gibi işleri yapmışlarsa, bunlara, üretim devresinden çıkarıldıkları için girmişlerdir. Bence, tek ortak yanları, toplumsal-ekonomik sistem içerisinde, üretim devresi dışında bırakılmış olmalarıdır. Yani, sınıf olmamalarıdır.

G — 1974'te, *Barış* gazetesinde yayımladığınız bir dizi yazıda, Pir Sultan Abdal hareketinin Bedrettinci olduğunu söylemiştiniz. Bunun kanıtlarını verir misiniz?

T — Birinci ve en gerçek kanıtım, Başbakanlık Arşivi'ndeki Pir Sultan Dosyasıdır. 80 sayılı Mühime'de mahkeme kararı bulunuyor. İkinci kanıtım, devrin padişahının Pir Sultan için gönderdiği fermandır. 1613'te Sivas Sancağı kâdılarına gönderilmiş fermanda şöyle yazılıdır: "Sivas sancağında vaki olan kadılara hüküm ki, selahiyet muhitinizde Simavne taifesinden bazı kimseler ilhad ve dalalet üzre oldukları şeriata muhalif bir nice mazarrat sahipleri bulunmakla Şah tacın giyip tarik-i şeriatten beri olub müslümanları ıdlâl edüp zararları olduğu başlarının da Pir Sultan nam bir kızılbaş idüğü lâzım geleni icra eyleyesiz."

G — Bedrettin hareketi, başka hangi hareketlere kaynaklık etmiştir.

T — Pir Sultan hareketleri gibi kıyamlara. O kadar uzun boylu bir etkinliği yok. Bana sorarsanız, iyi ki varmış ve Nâzım Hikmet'in o büyük Destanını yazmasına vesile olmuş derim.

G — Geçmişte bazı tarikatlarda ve bugün onların uzantılarında, eşitlikçi ve ortak mülkiyete dayalı bir düzen sürdürüldüğü görülüyor. Bu küçük ve yarı gizli topluluklarla ilgili herhangi bir araştırma yapılıp yayımlandığını bilmiyorum. Oysa, araştırmaya değer bir konu bu. Sizce, bu konuda yapılacak bir araştırmada nasıl bir yöntem izlenmelidir?

T — Bizde, böyle araştırmaların kıyısından köşesinden araştırmalar olduğu bilinir. Her şeyden önce, hâlâ var olan tarikatları incelemek gerekir. Onların yaşamlarını gözlemlemeli. Marksist bir gözle değerlendirmeli. Sonra da tarihsel köklerini araştırmalı. Biliyorsun, ben, bu konu üzerinde epey kafa yordum. Gördüğüm, bu gibi tarikatların "fütüvvet" ehlinden olanlardan oluştuğudur. Fütüvvet ehlinin tarikatçılardan büyük farkları var. Her şeyden önce, ortak yaşama yatkınlar. Esnaf içerisinde yayılmışlar ve orada örgütlenmişler. Genellikle Alevi tarikatının inançlarına bağlılar. Ortak üretim bile var sayılabilir. Eski Roma gelenekleriyle ve Zerdüşt inançlarıyla ortak yanlarını bile bulmak olanağımız var. Bu arada, bir şeyi vurgulamak istiyorum. Bütün halk hareketlerinde (tabii ortaçağları kastediyorum) tarikatların etkinliği bulunuyor. Özellikle, şunu aydınlığa çıkarmak gerekiyor: Bütün tarikatların armaları askerî birer motiftir. Ve de bütün tarikatların pir'leri soyluluğa yönelirler. En azından nesep bakımından, böyle bir sav ileri sürerler.

Tarikatlar, vakıf malıyla geçinirler. Anadolu'da ilk Türk vakıflarının Hacı Bektaşî Veli tarafından kurulduğunu ve miri düzenin ilk kez bu yolla hırpalandığını unutmayalım. Fütüvvet ehli, daha sonraları, ahi örgütünü yaratmıştır. Köylülükten geliyor.

Sayın Gelencik, burada, yukarıda söylemem gereken bir hususu belirtmek isterim. Kısaca değineceğim. Boşoların bir çeşit lumpen olmadıkları kanısını ileri sürmüştünüz, ben de kanınızı paylaşmıştım. O günkü düzenin lumpenleri, çiftbozanların oluşturdukları levet-sekban grupları, fıtyan gruplarıdırlar. Bunların Celâlî isyanlarında bile, tek insan kaynakları olduklarını görüyoruz. Fıtyanlar arasından kolayca çırak alınabiliyordu. Bir yer de, bunlarla ortak yaşam kurmak daha da kolaylaşıyordu. Gezginci grupların arasından da böyleleri tezgâh başına alınabiliyordu.

Demek, fütüvvet tarihini ve ahi örgütünü iyice incelemeli.

G — Ne gibi yeni çalışmalarınız var?

T — Köy romanı üzerine, aşağı yukarı dört yıldır çalışıyorum. Türk romanında gerçeklik sorununu araştırıyorum. Bugüne değin yapılan çalışmaların değerini yadsımıyorum, ama diyalektik bir yöntemle incelendiğini sanmıyorum. Buna çalışacağım.

Bu günlerde, yıllardan beri emek verdiğim bir konunun ürünlerini almak üzereyim. Edebiyat tarihinin yöntemlerini bırakmadan Türk şiirini inceliyorum. Mektup türünde yazağım. Yunus'la ayrı bir gözle bakıyorum. Tasavvuf gözüyle baktınız mı, karşınıza şeyh Yunus çıkıyor. Bildiğimiz Yunus. Mavi Yolcuların gözleriyle bakarsanız, çok garip bir hümanist Yunus görüyorsunuz. Oysa, iki kez öldürülmek istenmiş Yunus'a toplumsal bilinç açısından baktığımız zaman, Türk şiirini yeniden gözden geçirmek gerekebilir.

Bir de Dersim'in romanını yazacağım. Belgeleri topladım, hazırlığımı bitirdim.

G — *Yeni Ülke*'nin çok titiz okurlarından olduğunuzu biliyorum. *Yeni Ülke* hakkında ne düşünüyorsunuz? Eleştirilerinizi ve önerilerinizi kısaca sıralar mısınız?

T — *Yeni Ülke,* üçüncü yılını yaşıyor. Bir kez olsun, çizgisini şaşırmadı. Bildiği doğruları, okur sayısını çoğaltmak adına saptırmıyor. Gerçek Marksistlerin elinde olması büyük bir kıvanç veriyor bize. *Yeni Ülke,* Türkiye'nin bu bunalımlı döneminde, çok büyük bir sorumluluğun temsilcisidir. Bunu özellikle belirtmeliyim. Bu sorumluluğu taşımak, çoğu zaman çok zor olduğu için, Türk devrimcilerinin başına çok belalar gelmiştir. Onurlu bir tutumunu da belirtmeliyim. Başına bela gelecek diye, sorumluluğunu taşırken, devrimci hareketlerin içinde bölünmelere yol açıp tekkecilik yapmıyor. Bir fraksiyon edası taşımıyor. Gerçek Marksist-Leninist çizgisinin kuramsal ve yaşamsal savaşımını sürdürüyor. Pratiği de elden bırakmaması çok olumlu. Türkiye'nin içinde bulunduğu acılı bunalımda anti-faşist savaşımı, en akıllı ve doğru yaklaşımla yapması da çok olumlu not almasını gerektiriyor. Ne yazık ki, tekkecilik, çok çok okunmasını engelliyor. Çünkü, kimse, tekkesini bırakmak istemiyor.

Türk yazın dünyasıyla ilgilenmesini, hiç olmazsa bir iki sayfa ayırmasını dilerim. Kendi okurları açısından bir duyuru işlevini görecek edebiyat ve sanat sayfası çok gerekli görünüyor bana. Bu, okuru da çoğaltabilir. Ama, doğrusunu isterseniz, birçok dergide görülen "kesit" furyası gibi de değil. Çok akıllı biçimde seçilmeli ve sunulmalı. Bir görevli de bulunabilir sanıyorum.

Teşekkür ederim.

GÜLTEKİN EMRE

1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ TARİHİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

GİRİŞ

İşçiler arasında dayanışma ve "sekiz saatlik işgününü elde etme aracı olarak" tarihsel bir günün ortaya çıkışını ilk kez düşünen Avustralyalı işçiler olmuştur. 1856 yılında işçiler "bütün bir işgünü boyunca çalışmamaya ve o gün sekiz saatlik işgünü lehinde gösteriler yaparak toplantılar düzenlemeye karar verdiler." Bu günü Avustralyalı işçiler 21 Nisan olarak belirlemişler ve yalnızca 1856 yılı için uygulamayı düşünmüşlerdi. Bu gösterinin "Avustralyalı proleter kitleleri üzerinde çok büyük etkisi oldu, onları canlandırdı ve yeni ajitasyonlara yol açtı" ve bu günün artık her yıl yapılmasına karar verildi.

1 Mayıs gününün önemi üzerine de Rosa Luxemburg, "gerçekten işçilere, kendi kendilerine kararlaştırdıkları bir anda, kitle halinde işi bırakmaktan daha fazla cesaret ve kendi gücüne güven duygusu ne verebilir? Fabrikaların ve atelyelerin ebedî kölelerine, kendi öz birliklerini toplamaktan daha fazla şevk ve cesareti ne verebilir?" dedikten son-

ra "Avustralyalı işçilerin örneğini ilk izleyen Amerikalılar oldu" diye yazıyor.[1]

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE 1 MAYISLARIN GELİŞİMİ

19. yüzyıl Amerika'da tekelleşmeye yönelik kapitalizmin büyük bunalımlarıyla doludur. 19. yüzyılın sonlarında zencileri köle olarak kullanan Güneyli feodallere karşı, zencilere özgürlük tanıyan Kuzeyli sanayi kralları arasındaki savaş henüz sona ermiştir. Savaşı Kuzeyliler kazanmıştır, ama ülkenin ekonomisi iyice bozulmuş, savaşın neden olduğu hızlı üretim ve tüketim zayıflamıştır. Bu arada, arzulanan siyasî bütünlük de sağlanamamıştır. Bu çöküntü ve bunalımların içinden Amerikan sanayi kralları diye anılacak olan Morgan, Rockefeller, Ford'lar da yavaş yavaş tekelleşmeye başlamışlardır.

Tekeller "ucuz, daha ucuz, en ucuz" emek-gücünü sloganlaştırarak, dişlileri arasındaki insanların posasını çıkarmakta, ülkenin büyük çoğunluğunu (işçileri, köylüleri) iyice sömürmekte, köleleştirmekte, yoksulluğun acılarına itmektedirler. Ucuz emek-gücü, savaş-sonrası Amerikasında, gelişmekte olan Şikago, Newyork, Pensylvania, Baltimoor, Massachusette gibi kentlerde çok boldu. İşsizlik, fiyat artışları, yoksulluk, gelişmekte olan kentlerde kol geziyordu.

Amerikan işçi sınıfı hareketi bu yıkım, bu sömürülme, köleleştirilme ve işsizlik döneminde örgütlenmeye başlamış ve işçi sendikaları ilk büyük eylemlerinden birini 1874 yılında, dört kentte birden, ücretlerin düşürülmesine karşı çıkarak gerçekleştirilmiştir. 13 Ocak 1874'te Newyork'ta bir miting düzenlenir. İşçiler belediye başkanının izin vermemesine karşın büyük yığınlar halinde, kentin en büyük alanı olan Tomkins'de toplanırlar. Ücretlerinin indirilmesini, işsizliği, yoksulluğu protesto ederler. Polis işçilere saldırır. Çok sayıda işçi tutuklanır. Gösteri egemenlerin istedikleri gibi zorla dağıtılır.

Ancak, Amerikan işçi sınıfı kendisini sömüren tekellere karşı savaşımlarını durdurmadı. Ülkenin her yanında direnişler almış yürümüştü. Hükümet şiddet kullanarak olayları önlemeye çalışıyordu.

---

[1] Rosa Luxsemburg. *Spartakistler Ne İstiyor,* Belge Yayınları İstanbul, Nisan 1979, s. 37.

"Bir avuç zengin kanemiciler", "fabrikaları ve değirmenleri, alet ve makinaları ele geçirenler", "milyonlarca dönüm toprağı ve dağ gibi paraları kendi özel mülkleri" yapanlar yeni yasalar çıkararak gaddarlıklarını artırdılar.[2] Buna karşılık, "hakları yalnız imtiyazlı sınıflara ayarlayan ve işçilere hiç hak tanımayan hükümete" karşı Amerikan işçi sınıfı haklarını almak için savaşım vermeye devam ediyordu.[3] İşçiler birlik ve dayanışma içinde "demir ve petrol kralları"na, "maden ve fabrika sahipleri"ne, "borsa bezirgânları"na karşı canları pahasına direniyorlardı.

1886 yılı 1 Mayısında "sekiz saatlik işgünü için" Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu ülke çapında "genel grev"e gidilmesini kararlaştırdı. İlk günü olaysız geçen bu 80 bin kişilik direnişe, 3 Mayıs 1886'da işverenler, patronlar, fabrikatörler, sanayi kralları ve her türlü sermaye kralının ve kapitalistin oluşturduğu Amerikan hükümeti, savaş açtı ve Mc Cormick-Harvester fabrikası önündeki işçilere, profesyonel provokatörlerle, sarı sendikacılarıyla, polisleriyle, ajanlarıyla, satın alınan her türlü adamlarıyla saldırdı. Pinkerton Özel Dedektif Bürosundan kiralanan bir ajan provokatör işçilerin arasından polislerin üzerine bomba attı. Böylece polisin acımasızca işçiler üzerine saldırısı sağlandı. Dört işçi öldü. 4 Mayısta işçiler yeni bir miting düzenleyerek olayları protesto ettiler. Yeni provokasyonlarla polisin yeniden saldırısı sağlandı. Polis işçilere ateş açtı, yedi polis, dört işçi öldü. Geniş bir tutuklamaya gidildi. İşçi liderlerinden dördü, çok hızlı bir yargılamadan sonra, idam edildiler.

1888'de toplanan Amerikan İşçi Konfederasyonu Genel Kurulu 'sekiz saatlik işgünü" hakkını elde edinceye kadar her yıl ülke çapında gösteriler düzenlenmesini, bu gösterilerin ilkinin 1 Mayıs 1896'da ve daha sonra her yıl aynı günde yapılmasını kararlaştırmıştı.[4]

Olayların böyle gelişmesinden üç yıl sonra, 14-21 Temmuz 1889 yılında, Paris'te toplanan, İkinci Enternasyonalin

---

[2] V. İ. Lenin, *1 Mayıs*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 15.

[3] Howard Fast, *Fırtınadan Sonra*, Roman, Oda Yayınları, İstanbul 1974, s. 69.

[4] *İlke Dergisi*, *"1 Mayıs: İşçi Sınıfının Uluslararası Birliği ve Dayanışması"* Mayıs 1975, Sayı 17, s. 82

1. Kongresinde oybirliğiyle, aşağıdaki karar alındı:

"Belirlenmiş olan gün ve tarihte, bütün ülkelerde ve bütün şehirlerde, aynı zamanda milletlerarası bir gösteri aracılığı ile, emekçiler sekiz saatlik işgününü kabul etmesi ve Paris Kongresinin öteki kararlarını uygulaması için resmî makamları zorlayacaklardır.

"Amerikan Emek Federasyonu, 1 Mayıs 1896 tarihinde buna benzer bir gösteri yapılması hususunda karar vermiş olduğundan, aynı tarih, enternasyonal gösterinin yapılma tarihi olarak da kabul edilmiştir.

"Çeşitli milletlere mensup emekçiler, bu gösteriyi kendi ülkelerinin özel şartlarını ve durumlarını gözönünde tutarak tertipleyeceklerdir."[5]

Bu kararın ardından kutlanan 1 Mayıslarda, 1906 yılında Fransa'da bin işçi, 1924 1 Mayısında Almanya'da 33 işçi öldürüldü. İşçilerin sınıfsal bilinçlenmesinin hızlandığı ve kapitalistler sınıfına karşı bir gösteri niteliği gittikçe belirginleştiği için egemenler daha baskıcı ve daha cana kıyıcı olmuştur. Emekçiler, her türlü baskı ve kıyıma karşın, bu savaşım yolunda canlarını veren arkadaşlarını anarken, "8 saat iş, 8 saat istirahat, 8 saat uyku" sloganı ile özgürlük, barış ve ücretlerin artırılması amacıyla her yıl daha kalabalık olarak alanları dolduruyorlardı.

Engels, 1 Mayısın "Amerikan burjuvazisine, sadece ABD tahvilâtının faiz kuponunu hatırlat"tığını, ve "bundan böyle.... onlara Amerikan işçi sınıfının, ödenmek üzere kendi kuponlarını sunduğu tarihleri de hatırlatacağını söylüyordu."[6]

Lenin bugünün önemi üzerine şöyle diyor: "İşçi yoldaşlar! Bütün ülkelerin işçilerinin bilinçli bir hayat için uyanışlarını; insanın insana zulüm ve baskısına karşı mücadelede, milyonlarca emekçiyi açlık, yoksulluk ve rezillikten kurtarma mücadelesinde birlik oluşlarını kutladıkları gün 1 Mayıs"-tır."[7]

Rosa Luxemburg da şunları yazıyor: "Bir Mayıs düşüncesinin dayandığı dahiyane temel, proleter kitlelerin, hiç bir aracı olmadan, kendilerinin sahneye çıkışıdır; günlük parlamenter süreç içinde, devletin kısıtlamalarıyla tek bireyler haline getirilen ve kendi iradelerini ancak oy kullanıp kendi temsilcilerini seçerek ortaya koyabilen milyonlarca işçinin gerçekleştirdiği siyasal kitle eylemidir."[8]

---

[5] Jaques Duclas. *Birinci Enternasyonal*, Öncü Yayınlraı, İstanbul 1969, s. 325.

[6] Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, Gözlem Yayınları, İstnabul 1974, s. 23.

[7] V İ. Lenin. *1 Mayıs*, s. 15

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİNDE EMEKÇİLERİN 1 MAYISLARI YAŞATMALARI

100 yıla yakın bir süredir dünya işçi sınıfı "sekiz saatlik iş", "ücretlerin artırılması", "daha iyi yaşam koşulları" ve giderek siyasal istemleri gerçekleştirmek için verdikleri savaşımların yanısıra, sendikal olarak da örgütlenmişlerdir. Burjuvazi, gelişen ve güçlenen işçi sınıfı karşısında her türlü oyunu oynarken ve adım adım geri çekilirken bir yandan da işçi sınıfına daha ağır saldırılarla, daha ağır kayıplar verdirmeye çalışıyor.

"BEYNELMİLEL amele hareketlerinin tarihi bize gösteriyor ki, patronlar ve sermayedarlar hiç bir memlekette ve hiç bir zaman kendiliklerinden amelenin haklarını teslim etmemişler, onların isteklerini vermemişlerdir. Ve ameleler dağınık, teşkilâtsız ve şuursuz bir halde oldukları zaman daima ezilmişler ve soyulmuşlardır. Ancak, teşkilâtlandıkları, sınıf şuurunu idrak ettikleri, hakikî dost ve düşmanlarını anladıkları ve yekvücut bir kitle gibi hareket ettikleri zamandır ki, istediklerinden hiç olmazsa bir kısmını elde etmeye muvaffak olmuşlardır."[9] Dr. Şefik Hüsnü, uluslararası dayanışma ve direniş günü hakkının kazanımı için verilecek zorlu savaşımı böyle özetliyor.

Bizde 1 Mayısların kutlanışı "kuzu pişirilen, helva yapılan, Kâğıthane âlemleri"yle amacından yıllarca saptırılmak istenmiştir. Bu saptırmayı, kutlatılmama nedenlerini ortaya koyabilmek için, Türkiye işçi sınıfı tarihine bir gözatmamız, sonra da Türkiye'deki 1 Mayıslara dönmemiz gerekiyor.

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI

Osmanlı İmparatorluğu askerî, savaşlarla yaşayan bir devlettir. Sömürge ekonomisi hakimdir. Kırsal kesimlerde üretimi toprağa dayalıdır, ama ülkeyi besleyecek kadar gelişmiş ve güçlü değildir. Sanayi kuruluşları son derece cılız, koskoca imparatorluğa yetecek denli gelişmemiştir. Küçük el sanatları imalâtı gelişmiştir. Pamuklu, ipekli dokuma, dericilik, madenî eşya yapımı, camcılık gibi ayrı ayrı küçük el sanatları sanayii loncalarda örgütlenmiştir. 17. yüzyıl, sanayi devrimini gerçekleştiren Batıda, kapitalizmin güçlenmeye başladığı çağdır. Batıda gelişen sanayileşmenin sonucunda, küçük el sanatlarından fabrika sanayiine geçiş, Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir rekabetin açılmasına yol açmıştır. Osmanlı'nın güçsüz ekonomik yapısı, ülke pazarlarının fabrikasyon mallarla dolmasına neden olmuştur. Böylece İmparatorluk kapitalizmin sömürü halkalarına takılmış, bir ölçüde gelişme gösteren ve örgütlenen loncalara ağır bir darbe vurmuş, işlevlerini sıfıra indirmiştir. Geliştirilmesi gereken Osmanlı sanayii gittikçe gerilemiş ve 20. yüzyılda ortadan silinir duruma gelmiştir. İşçi sınıfının örgütsüz oluşu, sayısal azlığı, sermaye sömürüsüne karşı çıkamamasının başlıca etmenleridir.

---

[8] Rosa Luxsemburg, *agy*, s. 60.

[9] Dr. Şefik Hüsnü, *1 Mayıs Nedir*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, 61

Kapitalizmin sömürü ağının örülmeye başlandığı sıralarda küçük geleneksel el sanatları sanayii gerilerken, Rumeli'de fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bunun yanısıra devlete ait bazı fabrikaların güçlenmesine çalışılmıştır. Ülkenin çöken, gerileyen ekonomik yapısı sonucu topraktan artık fazla bir şey beklemeyen halk, bu fabrikaların işçileri olmaktadır. Toprak düzeninin yıkılması, parçalanması, el sanatlarının yıkımının doğurduğu işsizlik, kiralık emek-gücüne rağbeti artırırken, ortaya çıkan çelişkilerden ötürü, yer yer işçi hareketi sayılacak eylemler ortaya konmaya başlamıştır. Özellikle Rumeli'de madenci isyanları ve gelişmekte olan sanayi araçlarının daha az işçi gerektirmesi üzerine makinelerin parçalanmasına yönelik hareketler, özünde, bilinçsizce kapitalizme karşıdır.

Kapitalizm yerli pazarlarda en çok "demirci, mumcu, dokumacı, debbağ esnafını" sarsmaktadır. Bu mesleklerin çabaları sonucu 1864 yılında, yerli sanayii geliştirmek amacıyla "ıslah-ı sanayi" komisyonu kurulmuştur.

Komisyon, gelişmekte olan kapitalizm karşısında el sanatlarının yaşayamayacağını, tezgâhların fabrikaya dönüştürülmesi gerektiğini ve yerel sanayiin Batı kapitalizmine karşı durabilmesi için şu dört ilkenin yaşama geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

1 — Gümrük resimlerini artırmak,
2 — Esnaf birliklerini birleştirip şirketler kurmak,
3 — Sanat okulları açmak,
4 — Sergiler düzenleyerek halka yerli mallarını tanıtmak.[10]

Bu iyi niyetli tasarımlar kâğıt üzerinde kalmıştır. Ulusal sanayi girişimlerinin tümü işbirlikçi padişahlarca, sürekli olarak engellenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın ikinci yarısında, kesin olarak, kapitalist sömürü çarkına kolunu kaptırmış ve kapitalizmi besleyen iyi bir kaynak olmuştur. Şirketler, işyerleri, fabrikalar, demiryolları birbiri arkasınca kurulmuş ve birçok yatırımlara çok geniş olanaklar sağlanmıştır. Böylece işçi sayısı artmış, işçi sınıfı tarihe damgasını vurmaya başlamıştır. İşçi ve işveren arasında huzursuzluklar, çelişkiler giderek artmış ve kıpırdanmalar başlamıştır. İmparatorluktaki bu durumu Lütfi Erişçi şöyle anlatıyor: "Osmanlı İmparatorluğu'nda müteşebis ve sermayedar sınıfın teşekkülü, ve muvazi olarak bugünkü vasıflarda işçi sınıfının doğuşuna ait ilk tezahürler 19. yüzyılın birinci yarısında başlamıştır." Bu cümlenin içinde geçeni açıklamak için iki de not düşmüş yazar. Birinci notun açıklamasında "amele, rençber, ırgat, emekçi, esir, gündelikçi" yerine "işçi" sözcüğünün artık dile iyice yerleştiğini yazıyor. Ayrıca bu "işçi"lerin herhangi bir eylem ortaya koyma olasılığına karşılık 1845'te bir de yasa çıkarılır. Eğer işçiler eylem koyarlarsa cezalandırılacaklardır.[11]

Böylece, yabancı sermayenin ülkeye girmesinin zorunlu bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist ilişkilerin gelişmeye başlaması üzerine, kapitalist toplumun temel iki sınıfı olan burjuvazi ve proletarya doğar.[12] "Türk burjuvazisi, eskiden beri, proletaryanın ve köylü yığınların kitle halindeki eylemlerinden ateşten korkar gibi korkardı."[13] Üstelik " Türk burjuvazisi tamamen güçsüzdür ve gelişebilmek için emekçi halkı ezmek zorundadır."[14]

---

[10] Lütfü Erişçi, *Türkiye'de İşçi Sınıfı Tarihi*, Kurtuluş Basımevi, İstanbul 1951, s. 4.

[11] Lütfü Erişçi, *agy.*, s. 3.

[12] Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, (Kısa Tarih, 1908-1965) Belge Yayınları, İstanbul 1978, s. 21.

İşte kapitalizmle gittikçe derinleşen ilişkilerinden dolayı yarı-sömürge bir ülke durumuna gelen Osmanlı burjuvazi, daha çok "ticaret burjuvazisi" olarak, o da çok yavaş bir gelişme göstermiştir. Ulusal sanayi olmadığı için ulusal burjuvazinin gelişimi de tam olmamıştır. Onun için ulusal burjuvazi "daha çok, bütün geri kalmış yarı-sömürge ülkelerde görüldüğü gibi, komprador burjuvazi niteliğindeydi."[15]

1870-1908 tarihleri arasında ekonomik kökenli işçi hareketleri görülmeye başlanmıştır. Bu tarihler arasında gerçek anlamıyla "grev" olaylarına tanık olunuyor. Grev, yani "tatil-i eşgal" ortaya konurken, kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna da yansıtılıyordu. 1872'de ilk grevler "telgrafhane, demiryolu yapımı" ve "tersane" alnında olmuştur.[16] Bu grevlerin ortaya konuşunun nedeni işçilerin aylarca ücretlerini alamamalarıdır. Grevler, başlarda, pek kalabalık olmuyordu. "500-600" kişi ancak katılıyordu. Fakat işçiler haklarına sahip çıkmaya başlamışlardır artık. İşçilerin 1870-1908 tarihleri arasında 23 grevinin 21'inde, nedeni, "ya ödenmemiş ücret ya da düşük ücretler"[17] oluşturuyordu. Eylemler örgütsüz, işçi sınıfının bağrından, kendiliğinden doğmaktaydı. Siyasallaşmadan, yoksulluk, yoksunluğun zorlaması sonucu ortaya çıkıveriyorlardı.

Türk işçileri birçok ulusun işçileriyle birlikte çeşitli işkollarında çalışıyorlardı. Ülkeyi sömüren kapitalistler, halklar arasındaki dinsel, kültürel, etnik ve siyasal yapı farklılığından çok iyi yaarrlanmışlardır. "Kapitalistler (özellikle yabancı olanlar) yabancı işçiye daha fazla verip, onu kendilerine destek"[18] yapıyorlardı. Çalıştırdıkları işçilerin uluslarına göre davranışları ve ücret ödemeleri, sürekli değişmiştir. "Türk işçisi ve memurunun ücretleri, yabancı işçi ve memurundan iki misli düşüktü."[19] Yabancı işçilere, ulusal azınlıklara Türk işçilerinden farklı davranılmış, sınıfsal planda işçiler birbirlerine düşürülmüştür. Alman emperyalistleri "yerli amele bir lokma kuru ekmek, iki çürük zeytinle geçinir"[20] diyerek, işçiler arasında ayrım güttüklerini açık açık söylemişlerdir.

---

[13] A. Şnurov, *Türkiye Proletaryası*, Yar Yayınları. İstanbul, Aralık 1073, s. 17.
[14] A. Şnurov, *agy.*, s. 19.
[15] Oya Sencer, "Türkiye İşçi Sınıfı". *Ant Dergisi* 1970, sayı 1, s. 17.
[16] Oya Sencer, *agy.*, s. 18.
[17] Oya Sencer, *agy.*, s. 18.
[18] A. Şnurov, *agy.*, s. 28.
[19] A. Şnurov, *agy.*, s. 28

İlk sınıfsal ve siyasal işçi derneği, ülkemizde, 1894'te Tophane Fabrikalarında çalışan işçilerin kurduğu gizli "Osmanlı Amele Cemiyeti"dir. Bir yıllık faaliyetleri sırasında, işçilerin haklarını korumak ve yeni kazanımlar elde etmek için uğraşmışlar, ama kısa sürede, siyasal baskılara dayanamayarak dağılmış, üye ve kurucularının çoğu tutuklanmıştır.[21]

Batıdaki devrimler ve Sovyetler Birliği'ndeki 1905-1907'deki büyük devrimci dalgalanışlar Türk işçi, aydın ve subaylarına yeni fikirler aşılamış ve çok etkilemiştir. Batıdaki gibi reformlar yaparak İmparatorluğu çökmekten kurtaracaklarına ve çağdaş bir ülke yapacaklarına inanan aydınlar 1908 Jöntürk devrimini gerçekleştirdiler. "Esasen fakir olan ülkeyi insafsızca soyan büyük toprak sahipleriyle din adamlarının ve en başta bu sultanların hakimiyeti neticesinde, Türkiye tamamen Avrupa sermayesinin eline düşerek, Avrupa kapitalizminin kölesi olmuştu. 1908 senesinde sultanın hakimiyeti, Türkiye tarihinde ilk defa olmak üzere Türk ticaret burjuvazisi, subayları ve asılzadelerin birleşmiş gücü ile kökünden sarsılmıştır."[22] "Türkiye'nin politik tarihinde, Jöntürkler, 19. yüzyılın 60-70 yılları meşrutiyetçilerinin doğrudan izleyicileri olarak yola çıktılar. Jöntürk hareketlerinin ideolojisi ve politikası, 'Yeni Osmanlılar'ın; feodal-saltçı rejimi yerine, meşrutî-monarşik bir yapı getirilmesi ve çokuluslu Türk devletinin tüm halklarının 'ortak vatan' sınırları içinde birleşmesi, biçimindeki amaçsal programlarında kendi yankısını"[23] bulmuştur. Başlangıçta halkın da büyük bir coşkuyla desteklediği ve ikinci Meşrutiyetin ilanını sağlayan bu eylem de toplumda yansısını çok fazla bulmuştur. Siyasal gelişim çok hızlanmış, birçok dernek ve siyasal parti kurulmuştur.

---

[20] Dr. Arhangelos Gavril, *Anadolu Bağdat Demiryolları İdaresinin İçtüzü*, (Lütfü Erişçi'den alıntı), İstanbul 1327, s. 161.

[21] Oya Sencer, *agy*., s. 18.

[22] A. Şnurov, *agy*., s. 14.

[23] Yuri A atoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 270.

Türk solunda çok önemli bir yeri olan "Jöntürk devriminin beşiği ve siyasî açıdan İmparatorluğun en hareketli şehri olan Selanik"te[24] de hızlı bir siyasal gelişim görülüyordu. Burası, Türkiye işçi sınıfının gelişmesine, kitlelerin bilinçlenmesine sürekli kaynaklık etmiştir.

Sınıfsal konumda örgütlenmeye başlayan Türk işçisi, ücretlerinin artırılması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması için grevler yapmaktaydı. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra başlayan ve giderek yayılan grevler, İttihat ve Terakki hükümetinin vaat ettiği "hürriyet, adalet, uhuvvet ve müsavaat" istemlerini de gerçekleştirmek için yapılıyordu. Gazetelerde grev haberli başlıklara artık çok sık rastlanıyordu: "Selanik'te iki tütün ticarethanesi işçilerinin istedikleri yüzde 30 zam kabul edilmediği için, grev yapılmıştır.", "Varna'da işçiler grev yaptığı için bütün ticarî muamelât durmuştur."[25]

"Yurdu bir grev dalgası boydan boya kapladı — bu grevler her şeyden evvel yabancı kapitalistlere karşı yönelmişti.

"Anadolu ve Trakya demiryolu işçileri, arkasından tütün işçileri, terziler, fırıncılar, hatta bazı müesseselerde çalışan memurlar dahi greve girişti. Kitle hareketlerinin hızla büyümesi ve işçilerin istekleri, Jöntürkleri ürkütmüştü."[26]

İttihat ve Terakki hükümeti durumunu düzeltmek için, tüm halkların desteğini sağlamak için yalnızca; "Vatandaşlar! Otuzüç yıl süren bu istibdat artık yıkılmıştır, şimdi nura kavuştuk, hep kardeş olduk."[27] demekte, ekonomik istemlere bir yanıt verememekteydi. Bu da, doğal olarak, ülkede bir grev dalgasının esmesine neden olmuştur. Umutlar sönmüş, umutsuzluk acı pençesini halkın gırtlağına daha çok geçirir olmuştur. Halkın istemlerine çözüm arayan ve devletten sorunlarına çözüm bekleyen işçilerin tüm yasal girişimleri ezilmiş, ülkeye özgürlük getirdiklerini söyleyenler, yemin ve vaatlerini çiğneyerek, şiddete, baskıya başvurmuşlardır. Nitekim 1908 yılında "Hürriyet marşlarına inanarak yaşamak hakkını savunan Türkiye işçilerinin, çoğu emperyalist, yabancı kapitalizme karşı olan hareketleri, o zamanki yarı-sömürge hükümeti tarafından bastırılmış"tır.[28]

---

[24] Bkz: George Paupt/Paul Dumont. *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*. Gözlem Yayınları. İstanbul 1977. s. 18-19.

[25] Hüseyin Avni Şanda. *1908 İşçi Hareketleri*, Gözlem Yayınları. 1976, s. 27.

[26] A. Şnurov. *agy*., s. 38-39.

[27] Hüseyin Avni Şanda, *agy*., s. 20.

Grevlerin yaygınlaşması, yabancı kapitalistlerin yanısıra yerli işbirlikçileri ve hükümeti de kaygılandırdı. Grevler asker ve polis gücüyle bastırılmak istendi, bu nedenle yer yer çarpışmalar oldu. İşçiler giderek bilinçlenmenin verdiği direşkenlikle haklarını savunmaya devam ettiler. İttihat ve Terakki hükümetinin 15 Ekim 1908 tarihinde çıkarmak zorunda kaldığı *"Tatil-i Eşgal Kanunu"*yla, hem kamu hizmetleri yapan işyerlerinde grev yasağı getirilmiş, hem de sendikalar, dernekler kapatılmıştır.[29]

Bu grevlerde siyasal düşüncenin yaygınlaştığı, sınıf bilincine sahip çıkıldığı, örgütlü hareketlerle olayların düzenlendiği görülüyordu. Daha sonraki yıllarda, "Tatil-i Eşgal Kanunu" kapsamına girmeyen alanlarda grevlere rastlanır, ve Selanik'te ilk kez 1 Mayıs gösterileri düzenlenir. Amerikan işçi sınıfının yaşama geçirdiği 1 Mayıslar, 20 yıl sonra Türkiye'de kutlanmaya başlanmıştır. Türkiye işçi sınıfı, 1906'lardan beri işçi sınıfının kardeşlik, birlik ve direniş günü olarak 1 Mayıslarda kitlesel gösteriler düzenlemektedir.[30]

TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR

Bu dönemin en önemli siyasal yeniliği sosyalist içerikli yayın organlarının peşpeşe yayınlanmalarıdır. *Amele, Irgat, İştirak, Sosyalist, İnsaniyet, Serbest İzmir, Muahede* gibi, sosyalist dünya görüşünü benimseyen gazete ve dergiler, Türkiye işçi sınıfına sınıf bilinci vermek üzere yayın yaşamına atılıyorlardı.[31] Bu siyasal gelişimin sonucu olarak da 1910 yılı 1 Mayısında işçiler ilk kez İstanbul'da birlik ve dayanışma gününde biraraya gelmişler ve hükümetten âcil istemlerinin yerine getirilmesini istemişlerdir.

1910 yılı eylülünde Hüseyin Hilmi başkanlığında *Osmanlı Sosyalist Fırkası* kuruldu. Fırka, sosyalist görüşlerin yayılmasına yardımcı olmuş, ama doğru ve temel ilkelerden yoksun körükörüne bir savaşım vermiştir.

---

[28] Hüseyin Avni Şanda, *agy.*. s. 31.

[29] Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1978, s. 172.

[30] Ahmet Seren, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Tarihte 1 Mayıslar (1906-1925)*. *Yurt ve Dünya*, Dergisi, Mayıs 1977, Sayı 3, s. 397

[31] Dimitır Şişmanov, *agy.*, s. 49.

Bu devrimci ve siyasal savaşımın yoğun ortamında, 1911 1 Mayısında Türk, Bulgar, Rum ve Yahudi işçilerin katılmasıyla Selanik'te büyük bir gösteri düzenlenmiştir. İşçiler *Enternasyonal*'i söyleyerek büyük bir gösteri yapmışlardır. "1 Mayıs nedeniyle, 7.000 Osmanlı sosyalisti, Osmanlı proletaryası" ile birlikte, "Hamalların, yük arabası sürücülerinin, mavnacıların, yük boşaltanların ve liman işçilerinin büyük bir kısmının işlerini bırakmaları şehirde hayatı felce" uğratmış; "bu yüzden patronların çoğu dükkânlarını kapatıp", "işçilerin bayramına seyirci olarak" katılmışlardır.

Selanik'te, 1911 yılı 1 Mayıs sabahı "şehrin büyük kahvesinde bir toplantı düzenlenmiş"tir. "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu militanları"nın dört ayrı dildeki konuşmalarını beşbin kişi dinlemiştir. Konuşmalar "1 Mayısın önemi ve işçi talepleri" üzerinedir.

Öğleden sonra kentte "büyük bir yürüyüş" yapılmıştır. Yürüyüşte "nüfusu meydana getiren çeşitli milliyetlerden herbiri" temsil edilmiştir. Bu da halk üzerinde çok olumlu bir etki yapmıştır.[32]

1912 yılında Türkiye'de "Osmanlı Sosyalistleri"nden bir grup Pangaltı'daki Belvü Bahçesinde 1 Mayısı kutlamışlardır.[33]

İttihat ve Terakki hükümeti, 1913 Babıâli baskınından sonra, işçi sınıfına karşı baskıcı tutumunu iyiden iyiye artırmıştır. 1914'te Birinci Dünya Savaşının başlaması üzerine, Balkanlarda Osmanlıların yenilmeleri, gerilemeleri de başlamıştır. Bu savaş sırasında Bulgar sosyalistleriyle irtibat kesilmiş, zayıflamıştır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası başkanı Hüseyin Hilmi, bu dönemde, Türkiye sosyalist hareketinde adını çok duyuran biridir. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hüseyin Hilmi için şöyle yazıyor: "Hilmi, mütarekede yapılan iki grevden birini desteklemiş, öbürünü kendisi tertiplemişti. Birinci grev, *Şirket-i Hayriye* ateşçilerinin greviydi (Temmuz 1920). İkincisi de tramvay işçilerinin grevi (23 Mayıs-6 Haziran 1920). Bu grev yabancı tramvay şirketini zarara sokmuş, işgal kuvvetleri kumandanlığını da endişeye düşürmüştü. Şirket, Hilmi ile müzakereye girişti. Ve söylendiğine göre kendisine malî yardımda bulundu; para verdi, maaş bağladı" Yazar bu satırlarının ardından yazısını şöyle sürdürüyor; "Bu adamın bol bol "para" harcaması dikkati çekmesi lazım gelen bir olaydı. Paralar nereden geliyordu? Partinin meteliği yoktu. Öyleyse otomobil nasıl gedi? Bol bol para harcamaların kaynağı nereydi?" Çapanoğlu, elinde vesika olmadığı için, onun "İngiliz Intelicans Servisi hesabına çalıştığını" belgeleyemez.[34] Ama sosyalist harekette adı; "Sosyalist Hilmi", "İştirakçi Hilmi"dir. "İştirak" lakabı yalnızca çıkardığı gazeteden kendisine kalmış olamaz.

---

[32] Ayrıntılı bilgi için, George Haupt/Paul Dumont, *agy.*, s. 114.

[33] Oya Baydar, "1 Mayıs 1974'te Türkiye İşçi Sınıfı" İlke Dergisi, Mayıs 1975, Sayı 17, s. 57.

Bu dönemde işçiler sınıflı bir toplumun çelişkilerini tam olarak göremeden ve sınıf bilincini tam kazanamadan mücadeleyi yürütmüşlerdir. Ve bu bilinç uyanması tam olmadığından savaşa girilmiş, herhangi bir siyasal eylem yapılmamıştır. Savaş-sonrası bozulan ekonomik yapının doğurduğu zorunluk, yoksulluk ve artan sınıf çelişkileri, işçileri daha güçlü eylemlere itilmiştir. Şefik Hüsnü, "Harp esnasında bir şey yapmak imkânı olmamıştı" diyerek savaş yıllarında 1 Mayısların kutlanamadığını da belirtiyor.

Savaş sonrasında *Türkiye Sosyalist Fırkası* 1920 yılı 1 Mayısını örgütlemiş, *"Türkiye Müstakil Olacak"* pankartlarıyla işçiler Haliç'ten Beyoğlu'na kadar yürümüştür. 1920 yılında Mustafa Suphi, Bakü'den işçilere şöyle sesleniyordu; "Ey dünyanın yapıcısı olan işçiler!", "Ey islâm aleminin asırlardan beri ezilmiş esir halkları!" "Bütün dünyadaki mazlum insanların bekledikleri mutlu gün, bütün dünyadaki mazlum halkların kaderini birbirine bağlayan büyük bayram!" dediği 1 Mayıslarda "Yoldaşlar!", "Düşününüz ki, en şanlı şenlikler, kendi kaderinizi elinize alacağınız günlerde gerçekleşecek"tir, diye yarına, devrime ve halkların savaşımcı gücüne inancını vurguluyor ve bağımsızlık savaşımı veren halkın özgürlüğe kavuşmasını diliyordu.[35]

---

[34] Çapanoğlu Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi. İstanbul 1964. s. 72-73.

[35] Mustafa Suphi, *"1 Mayıs Bayramı Dolayısıyla Bakü'da Müslüman İşçilere Hitap"*, *1 Mayıs*, Günce Yayınları., İstanbul 1976, s. 53-56.

1920'lerden sonraki 1 Mayıslar tam bir anti-emperyalist öz taşımaktadır.

Aynı yıl, 1920, *Yeni Hayat* dergisi, 1 Mayıs Özel Sayısı düzenleyerek, yayınladığı makale, yazı ve şiirlerle bu güne verdiği önemi gösteriyordu.

Türkiye'de ilk ve gerçek kitlesel 1 Mayıs, birlik ve dayanışma günü olarak, 1921 yılında kutlanmıştır. Şirket-i Hayriye, Seyrü Sefain, Haliç idaresi'nde çalışanlar ve Deniz Yolu işçileri, Tramvay Kumpanyası işçileri, Elektrik İdaresi işçileri ve başka işkollarında çalışan işçilerin katıldığı büyük bir gösteri olmuştur. Özünde işçi sınıfına karşı olan, İstanbul'da yaşamı durduran grevleri ve 1 Mayısları emperyalistler engellemeye çalışmışlardır. İstanbul İşgal Kuvcetlerince, Beynel-Müttefik Zabıta Komisyonu Reisi Miralay Ballar şöyle bir bildiri yayımladı: "Gerek 1 Mayıs münasebetiyle ve gerek sair herhangi bir tarih için nümayişler tertibi zımnında vuku bulacak herhangi bir müracaat nazar-ı itibara alınmayacaktır. Her nevî siyasî veya diğer olaylar tertibi, askeri kumandanın emriyle kat'i surette yasaktır. Bu emre her türlü muhalefet, ciddiyetle nazar-ı itibara alınarak, cüret edenlerin şiddetle cezaya duçar olacağı ahaliye beyan edilir."[36] Buna karşın 1 Mayısların, ne olursa olsun yapılacağını öğrenen işgal kuvvetleri başka bildiriler yayımlayarak birleşme ve dayanışmaya engel olmak istemişlerdir. Miralay Kaprini'nin, "1 Mayıs günü her nevî esnaf ve şirketler amelesi daima çalışma haklarını muhafaza etmektedirler. Beynel-Müttefikin Zabıta onların mes'uliyetini kat'i surette temin eyleyeceklerdir. İstanbul'un askerî işgal altında bulunması dolayısıyle her nevî suikast ve siyasî nümayişlerle, fabrikalarda alat ve edevatı tahrip veya ameleyi işinden men gibi hareket, askerî suç telâkki edilerek, failleri askerî mahkemelere sevk olunacaklardır" yolundaki bildirilerine karşın, "Bilumum İstanbul Amelesine" başlıklı bildiriler yayınlanıyordu. Türkiye Sosyalist Fırkası, "Mayısın birinci günü amelenin en mukaddes bayram günüdür. Bu mukaddes bayramın kutlanması bütün amele için bir vazifedir." diyerek, işçileri birlik olmaya çağırıyordu.

Türkiye Sosyalist Fırkası Genel Merkezini bayraklarla donatan Hüseyin Hilmi, parti merkezinde 1 Mayıs nedeniyle bir kabul töreni düzenlemiş, kutlama törenine katılan bütün işçiler mavi gömlek ve kırmızı kravat takmışlar, aralarından seçtikleri üç delege Hüseyin Hilmi ile birlikte sadrazamı ziyaret etmişlerdir.[37]

---

[36] Ayrıntılı bilgi için: Ahmet Seren, *agy.*, s. 398.

Mütareke yılları İstanbul'unda 1 Mayıs 1920'de emekçilerin büyük gösterilerinin yanısıra, öğrenci gençlik adına Talebe Birliği adına, Reşat Fuat Baraner başkanlığında bir grup, İstanbul proletaryasının yanında yerlerini almışlardır.[38]

2 Mayıs tarihli *İkdam* gazetesi, 1921 yılı 1 Mayıs kutlamaları için şöyle yazıyor: "Amelenin bir kısmı bayramlarını kutlamak için mavi işçi gömlekleri giydikleri ve kırmızı boyunbağı taktıkları gibi, hemen hepsi de kırmızı rozetleri hamil idiler. Sosyalist Fırka Merkez-i Umumi'sine kırmızı bayrak çekilmişti. Türkiye Sosyalist Fırkasının Babıâli'deki merkezinde tören yapılmış, saat 10'dan 13'e kadar mızıka *Enternasyonal*'i çalışmıştır. İşçiler arasında dün işret men edilmiş olduğu için, hiç kimse sarhoş olmamış, bir vak'a zuhur etmemiştir."

Bu kitlesel başarılar işgalcilere vurulmuş birer yumruktu. Sınıfsal öz artık gittikçe ağır basmaktadır. Ekonomik yoksunluklar işçileri örgütlü savaşıma itmektedir.

Bir yıl sonra Beynel-Müttefikin Komisyonu Reisi Ballar, gene 1 Mayısı önleme bildirileri yayımlıyordu; "Bazı amele, 1 Mayıs gününü sükûn dahilinde tes'id etmek arzusunda bulunabileceği cihetle, yevm-i mezkûrede, vapur, tramvay münâkalâtının te'kı edileceği ahaliye ihbar olunur.

"Herhangi bir cemiyet mensubu amele mesâiye devam hakkında daima maliktir. Ve Beynel-Müttefikin Zabıta bu gibilerin masuniyetine şiddetle temin edecektir.

"İstanbul'un Beynel-Müttefikin işgali altında bulunması dolayısıyla her nevî tecavüzât, siyasî nümâyiş, ameleyi çalışmaktan men, askerî tecâvüz şeklinde telâkki edilecek, bu yolda hareket edenler muhakemeyi askeriyeye tevdi olunacaklardır."[39]

İşgal kuvvetleri yerli işbirlikçi burjuvazi ile birlikte, her

---

Kemal Sülker, *agy.*, s. 27.

[38] *Türk Solu*, dergisi, Ağustos 1968, Sayı 20, s. 40.

[39] *Vakit* Gazetesi, 27 Nisan 1922, s. 1.

türlü gösterinin yasaklandığını ve siyasal sayılabilecek her gösterinin askeriyeye tecavüz biçiminde yorumlanacağını açıkça ilan ediyorlardı. Kapitalistler ile yerli işbirlikçi burjuvazi, halkın karşısına elele dikiliyorlardı. "Türk burjuvazisi, eskiden beri, proletaryanın ve köylü yığınlarının kitle halindeki eyleminden ateşten korkar gibi korkardı."[40] "Türk burjuvazisi, tamamen güçsüzdür ve gelişebilmek için emekçi halkı ezmek zorundadır."[41] Ama Türkiye'deki gelişen siyasal bilinç, artık haklarına sahip çıkmaya zorluyordu. *Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası, İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadı* gibi siyasal ve sendika örgütler oluşturulmuştu Enternasyonalist ilkelere bağlı, ulusal mücadele saflarında, anti-emperyalist, ekonomik koşulların ağır baskısı altında uluslararası birlik ve dayanışma gününde işçiler gene, hem de daha kalabalık olarak biraraya geliyorlardı. 1922 yılı 1 Mayıs öncesinde, 1 Mayısı anmak ve düzenlemekle görevli bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, çeşitli sendika, parti ve işçi dernekleri temsilcilerinden oluşmuştu. Komisyonun hazırladığı 1 Mayıs programı 28 Nisan 1922'de *Vakit* gazetesinde şöyle yayınladı:

"1 — İstanbul'da mevcut bütün işçiler, kadın, erkek ve bir teşkilâta mensup olsun olmasın bu bayrama davetlidir.

"2 – Toplanma merkezi Pangaltı'dır. Bayrama iştirak edecek btün arkadaşlar saat onbirde Pangaltı'da bulunacaklar ve kollarında kırmızı pazubentler bulunan tertip heyeti tarafından karşılanacaklardır.

"3 — Grup halinde gelecekler şehir dahilinde yürüyüşlerinde hiçbir türlü nümayiş, yapmayacaklar ve proletarya şuuruna yakışacak bir vakar ve sukünetle geçeceklerdir.

"4 – Bayram Pangaltı'da başlayacak ve bütün gruplar toplu olarak saat bir-buçukta önde mızıka olduğu halde Pangaltı'dan hareketle Kağıthane'ye gidecekler ve arkadaşlar mızıka ile birlikte işçi şarkıları terennüm edeceklerdir.

"5 — Kâğıthane'de 1 Mayıs Bayramı'nın ehemmiyeti ve tarihi hakkında söz söyleyecek arkadaşların nutukları dinlenecek. bayram saat beşe kadar devam edecek ve beşten sonra arkadaşlar yine sakin ve vakarla dağılacaklardır.

A. Şnurov, *agy.*, s. 17.

[41] A. Şnurov, *agy.*, s. 19.

"6 — 1 Mayıs Komisyonu polise karşı bütün mesuliyeti deruhte etmiş olduğundan bütün arkadaşların tertip heyetinin ihtarlarını iyi karşılaması ve işbu program haricine çıkılmaması bilhassa rica olunur."

Bu bayramın nasıl kutlandığını da, gene 2 Mayıs tarihli *Vakit* gazetesinden okuyalım:

"1 MAYIS BAYRAM'I, dün amele tarafından Kâğıthane'de tes'id edilmiştir.

"Dün Mayıs'ın Bir'i idi. Öteden beri Müte'âmel akideler bu günü amele için resmî bir bayram günü olarak kabul etmişlerdir. İstanbul amelesi, dün, beynelmilel amele bayramının resmen tes'idini icra etmiş ve müreteb programı dairesinde Kâğıthane'de azametli, akşama kadar muhtelif eğlenceler tertib etmiştir. İstanbul tarafındaki amele saat on-buçukta Sultanahmet meydanında toplanarak tenha sokaklardan geçmek suretiyle Pangaltı'ya gelmiş ve oradan kendilerini bekleyen diğer arkadaşlarına iltihak etmiştir. Saat birde amele kitlesinin önünde bir bando mızıka olduğu halde kırmızı pazubentli heyet azasının nezareti altında amele Kâğıthane'ye yollanmıştır. Yolda ameleye muhtelif beynelmilel mesai marşları terennüm ettirilmiş, Kâğıthane'de hatipler tarafından emek ve emeğin kıymeti hakkında muhtelif mevzular üzerine konferanslar verilmiştir.

"Bayram eğlencesine, Şirket-i Hayriye, Haliç, Tramvay, Tünel, Elektrik Seyr-ü Sefain İdaresi ve Mürettibin-i Osmaniye cemiyetlerinden bir heyet katılmıştır."

1 Mayıslar Ankara, İzmir, İzmit, Mersin ve Adapazarı kentlerindeki işçilerce de, ilk kez, 1922 yılında Kutlanmıştır. Bu da ülkede siyasal platformun giderek yaygınlaştığını emekçilerin artık örgütlü olarak savaşım verdiklerinin birer örneğidir.

Anti-emperyalist savaş sonuçlanmak üzeredir. Türk ordusu Yunan, Fransız, İngiliz emperyalistlerini yenmiştir. Saltanat kaldırılmış, emekçi halkın özlem duyduğu "sömürüsüz" "tam bağımsız" bir Türkiye kurulmak üzeredir! Herkes umutlarla doludur.

O yıllarda Falih Rıfkı Atay, "1 Mayıs" başlıklı makalesinde, "Yarı-aç amelesi... eğer 1 Mayıs bu memlekette sermaye tahakkümüne karşı esir sınıfın bayramı ise, ey bütün vatan ehli, kadın, erkek, bey, ağa, hepimiz dağlara çıkalım."[42] diyerek kapitalistlere savaşta sınıf ayırımının gözetilmesi gerektiğini yazıyor.

Şefik Hüsnü *Mayıs 1 Nedir?* adlı broşüründe, 1922 yılı 1 Mayıs kutlamalarına ilişkin şunları yazıyor; " 1 Mayıs, 1922 senesinde şuurlu bir mahiyet almıştır. O sene, İstanbul, İzmir, Ankara gibi mühim şehirlerde kitlevî hareketler olmuş, mitingler yapılmış, İstanbul'da İtilâf işgaline rağmen, Türkiye İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadı, Türkiye İşçi Sosyalist Partisi gibi teşkilâtlar, büyük caddelerde, Türkiye'de ilk defa olarak *Enternasyonal* marşı söyleyerek geçmişler, Hürriyet-i Ebediye tepesinde ve Kâğıthane'de amele menfini müdafaa den inkilâpçı nutuklar söylenmiş ve Kâğıthane'de işçilere birçok beyannameler dağıtılmıştır."[43]

"1922'de emperyalist Fransız donanmasının Mersin'e gelmesi üzerine, örgütlü, işçiler ve sosyalistler, düşman işgaline karşı isyan bayrağını kaldırdılar. Günlerce Mersin emekçisi YAŞASIN 1 MAYIS, KAHROLSUN EMPERYALİSTLERİN UŞAĞI İSTANBUL HÜKÜMETİ diye haykırarak yürüdüler."[44]

1923 yılında işçiler hükümetten yerli ve yabancı işbirlikçilerin egemenliklerine son verilmesini, bir an önce *"Mesai Kanunu"*nun çıkarılmasını istiyorlardı. 1 Mayıs günü işçiler adına yapılan konuşmalarda, "... şayet bizim Mesai Kanunumuzu tatilinizin ikmalinden sonra ilk celselerinizden çıkartma ve bir neticeye iktiran ettirmezseniz, emin olunuz ki memleketimize gelecek olan insafsız sermayedarlara kendi ellerinizle bizi esir edeceksiniz. Sizden bir an önce Mesai Kanunumuzun çıkarılmasını talep ediyoruz."[45] diyerek âcil istemlerini hükümete duyurulmuş, ama sonuç alınamamıştır. O yıl 1 Mayıs kutlamalarını, Umum, Amele Birliği ve Mürettibin Cemiyeti ortak düzenlenmiştir. Su ve elektrik şirketlerinde çalışan işçilerin bir bölümünün dışında tüm İstanbul işçileri kutlamaya katılmıştır.

29 Nisan 1923 tarihli *Vakit* gazetesi 1 Mayıs günü prog-

---

[42] Faillı Rıfkı Atay, *Eski Saat* —Derleme— Akşam Basımevi, İstanbul 1933, 95-96. (Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar* adlı kitabından alıntı).

[43] A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul 1976 s. 480.

[44] "*1 Mayıs 1978 için İleri*", Tüm Döküm İş Sendikası Yayını, (Ankara) 1978, s. 18.

[45] Kemal Sülker, *agy.*, s. 261-262.

ramını şöyle yayımlıyordu:

"1 Mayıs Amele Bayramı

"İstanbul Amelesi 1 Mayıs'ı nasıl tes'id edecekler?

"Saat onbirde Merkez-i Umumi önünde beray'ı tebrik'i içtimai etmek şartıyle dernek azaları önlerinde mızıkalar olduğu halde dernek merkezinden hareket eyleceklerdir. Merkez-i Umumideki mızıka Amele Birliği reisi olan Çapalı Mehmet Bey'in balkonda görünmesine müteakip istiklâl ve amele marşlarını çalacak, marşlar hilâmında reis bayramı tebliğ edecektir.

"Birlik azası önünde amele, kadın ve çocuklar olduğu halde hareket edecekler ve Sultanahmet Parkında toplanacaklardır.

"Parkta bir hatip, ihtimal Şakir Rasim Bey tarafından Türkiye proletaryasının kardeş Avrupa Amele Teşkilâtına Mayıs Bir tebrikiyle..." yolunda telgraflar çekilir. Ayrıca Atatürk'e de bir telgraf çekilir. Telgrafta, Amele Birliğinin Sultanahmet'te toplanan yüzlerce üyesi adına "amele"nin "esaret"ten kurtarılması istenir. Üçüncü Enternasyonale çekilen telgrafta da, Türk işçi sınıfının yıllarca yabancı kapitalistlere karşı savaş verdikleri ve dünya işçi sınıfının yanında oldukları belirtildikten sonra, onların da Türkiye'deki işçi sınıfın savaşımını desteklemeleri istemi dile getirilir.

Ve aynı yıl İzmir İktisat Kongresinde, 1 Mayıs gününün Türkiye işçilerinin bayramı olarak kabulü kararlaştırıldı.[40]

1923 yılı 1 Mayısı Ankara, İzmir ve Adapazarı'nda da kutlanmıştır. Ama, daha 1 Mayıs yaklaşmadan "Bolşevik Suikastı" diyerek, burjuvazi "tevkifat"lara başladı. İşçi sınıfının güçlenmesi ve *Aydınlık* dergisinin etkinliğinin artması, işçi ve aydınlar arasında geniş bir okur bulması hükümeti iyice telâşlandırdı. İşçiler Ekonomik sömürüden kurtulmak için Atatürk'e telgraf çekerlerken, *Aydınlık* dergisi 1 Mayıs özel sayısı yayınlarken, öte yandan, "TBMM hükümetini iskat, meşruiyetini inkâr, tazammun eden hükümet şekl-i hâzırını düşman tabiriyle işaret, ve işçi saltanatından açıktan açığa bahis ve icraat-ı aleyhine ameleyi tezahürata teşvik... komünist rehberlerini zindanlara atan Türkiye burjuvazisinin kahrolmasını temenni hükümet-i hâzıranın şeklini tebdil ile yerine komünist bir hükûmet ikâme etmek üzere ameleyi azim ve şiddetle mücadeleye sevk ve tahrik gibi suç teşkil eden unsurlar nedeniyle aralarında Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası Reisi Dr. Şefik Hüsnü'nün de bulunduğu yirmiye yakın kişi tutuklanmıştır."[47]

---

[40] A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir*, Yorumlar—Belgeler—Yorumlar, İkinci Baskı Ankara 1971, s. 432.

3 Mayıs 1923 tarihli *Vakit gazetesi;* "Üç Komünist Propagandacısı" başlığıyla olayı şöyle veriyor: "Bir Mayıs Bayramında işçi sınıfının nümayişle iktifa etmeyerek idare-i hâzırayı devirerek, yerine komünist prensiplerini tatbik edecek bir şekl-i hükûmet ikame etmek teşvikatından ve bunun için derhal harekete geçilmesini tavsiye eden beyannameler neşrettiğinden dolayı taht-ı tevkife alanına Vanlı Kazım ile İstavridis" tutuklanmış ve haklarında soruşturma açılmıştır. Bu konuda Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar* adlı kitabında "21 Nisan 1923'te Yunan tebalı İstavrit (İstavrides) Beynelmilel Bina ve Marangozlar Cemiyetine 300 kadar beyanname götürürken yakalandı."[48] diye yazıyor. Ayrıca "Yaşasın Komünizm" yazılı bir Rumca bildiriyi yapıştırırken de Rum asıllı Bodros'un yakalandığını,[49] bu olayın da Türkiye Komünist Partisi ile onun bir kolu olan, Türkiye Komünist Gençler Birliğinin faaliyeti olduğunu, 18 kişinin tevkif edildiğini ve 21 kişinin mahkemeye verildiğini de öğreniyoruz.[50]

7 Haziran 1923 tarihli gazeteler; "Komünistler mahkeme kararıyla tahliye ediliyor" diye manşetler atıyorlardı. Bu tutuklama ve kutlamalara ilişkin *Mayıs 1 Nedir?* broşüründe Dr. Şefik Hüsnü şunları yazıyor: "1923 senesinde 1 Mayıs, İstanbul'da birçok işçilerin ve ameleci münevverin tevkif ve hapsedilmeleriyle hususî bir mahiyet almıştır. Sokak nümayişleri olmamış, ancak Çırpıcı'da bir bayram halinde tes'id edilmiştir. Yine bu 1 Mayıs'ta, İstanbul'un her tarafında birçok beyannameler dağıtılmıştır.

"İzmir'de, Ankara'da, Adapazarı'nda, bilhassa memleketin en şuurlu işçileri olan İmalât-ı Harbiye işçileri içtimalar yapmışlar, nutuklar söylemişler, amele piyesleri temsil etmişlerdir."[51] Bu "temsil"lerin geliri hasta işçilere yardım olarak ayrılmıştır.

---

[47] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, 3 Basım, Bilgi Yayınevi Ankara 1978, s. 326.

[48] Mete Tunçay, *agy.*, s. 328

[49] Mete Tunçay, *agy.*, s. 328.

[50] Mete Tunçay *agy.*, s 328

Bu tutuklamalar işçi sınıfının yer yer örgütlenmeye başlamış hareketini parçalamayı, dağıtmayı amaçlamıştır. Ayrıca "1923 senesinde İstanbul Milletlerarası İşçi Birliği kapatıldı. Kapatılması için, 1 Mayıs gününün kutlanması ile ilgili bildirilerin dağıtılması bahane edildi. Birliğin ileri gelenleri tutuklandı ve tıpkı vaktiyle jöntürklerin proletarya sınıf hareketinin 'hesabını' gördükleri, burjuvazi kontrolünde sözümona işçi örgütleri kurmaya koyuldukları gibi, şimdi de kemalistler, kendi burjuva "sendikalarını", işçi eylemine karşı mücadele aracı olarak kullandılar."[52]

26 Kasım 1923 tarihinde kurulan ve o güne dek kurulan örgütlerin en büyüğü olan *Türkiye Amele Birliği* 1924 yılı 1 Mayısı kutlama hazırlıklarını yürütmüştür. Birliğin kutlama programı basına şöyle yansımıştır:

"1 — Saat ikiden dörde kadar umum derneklerin ve amele cemiyetlerinin murahhas heyetlerinin tebrikleri kabul edilecektir.

"2 — Bir mızıka muhtelif amele marşları çalacaktır.

"3 Umum amele kırmızı rozet taşıyacaktır.

"4 — Mesai Kanununun, Millet Meclisinin ilk içtimaından çıkmaması dolayısıyla amele bu sene sokaklarda tezahüratta bulunmayacaktır.

"5 — Resmi kabul saat dörtte hitam bulacak ve birliğe mensup bir heyet tebrike gelen murahhasların mensup oldukları mustakil cemiyetlere iade-i ziyaret edeceklerdir." Bu programın yayınlanmasından sonra, "Amele Birliği namıyla bir müessese hükümetçe hiçbir veçhile tanınmamış olduğundan 1 Mayıs münasebetiyle Amele Birliği namına yapılacak hiçbir nümayiş, merasim hareketine kattiyen müsade edilmemesi ve hemen men'ine tevassul olunması" biçiminde hükümetçe duyurular yayınlanmaya başlanmıştır. Sekiz saatlik işgünü için bildiri dağıtanlar, işçileri örgütlenmeye çağıranlar, gösterilere katılanlar gözaltına alınmışlar ve tutuklanmaları istenerek mahkemeye verilmişlerdir. "Türkiye, işçi hareketinin en zalim takibata uğradığı ülkelerden biridir."[53]

---

[51] A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.
[52] A. Şnurov, *agy.*, s. 43.
[53] A. Şnurov, *agy.*, s. 59.

Doğaldır ki, işçilerin üzerine saldırılırken "işçi isteklerini kabul etmeyen ve işçileri bir kuru ekmeğe çalıştıranlara" bir şey yapılmamıştır. 1 Mayıs nedeniyle yayınlanan *Çelik Kol* gazetesi ve *Aydınlık* dergisi toplatılmış ve, kapatılmış, dergi idarehanelerinde arama yapılmıştır.[54]

Aydınlık dergisinin Haziran 1923 sayısında Türkiye'de ilk 1 Mayıs şiiri yayınlanmıştır. Yazarı Yaşar Nezihe Hanım'dır. Şiir, "Ey işçi.../Mayıs birde; bu birleşme gününde, Boynunda esaret bâğını parçalar, kes at;/Kuvvettedir hak — hakkını haksızlara anlat" diyerek işçilere sınıf bilincini vermeye çalışıyor ve onlara savaşın örgütlenerek verileceğini söylüyordu.

Ankara'da, 1 Mayısta, müretipler, fırıncılar, şimendifer işçileri, askerî fabrikada çalışanlar, *8 saat iş, hafta tatili, dünya işçilerinin birlik, mücadele, dayanışma günü 1 Mayıs* gibi sloganlarla Cebeci'den Meclise kadar yürüyerek büyük bir kalabalık oluşturdular. Emekçiler tüm haklarını sonuna kadar savunacaklarını haykırdılar.

"1924 yılı 1 Mayısında, İstanbul'da hemen hemen hiçbir şey yapılamamıştır. Sokaklarda tezahürat menedildiği gibi, Amele Birliği merkezinde yapılmak istenen resm-i kabule de mümanaat edilmiş, *Enternasyonal* marşı çaldırılmamıştır. Amele tarafından neşredilen *Çelik Kol* gazetesi toplatılmış, *Aydınlık* mecmuası idarehanesi taharri edilmiştir."[55] diye yazıyor Şefik Hüsnü.

Hükümet *Türkiye Amele Birliği*'ne sızarak, örgütlenen işçi sınıfını içten parçalamak amacıyla, hükümet yanlısı 14 Birlik Başkanıyla anlaştı. Kemalistler Şakir Rasim'i Başkanlığa ve Halk Fırkası İstanbul mutemedi Refik İsmail Bey'i Birlik Yürütme Kurulu başkan yardımcılığına getirdiler. Bu, işçiler arasında büyük bir huzursuzluğa neden oldu. 1923 yılı aralık ayında 19.000 üyesinden 12.000'i Birlik'ten ayrılmış bulunuyordu. Bu nedenle yeni bir örgütlenmeye gidilir. 1924 Eylülünde Amele Teali Cemiyeti kurulur. Cemiyetin bünyesine Mürettibin Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Maden Kömürü Tahmil ve Tahliye İşçiler Cemiyeti, Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyet, Cibali Tütün Fabrikası Amele İttihadı Cemiyeti, Anadolu Bağdat Şömendiferler Cemiyeti, İstanbul Tramvay Amelesi Cemiyeti, Haliç Şirketi Amele Cemiyetlerinin yamsıra pek çok işçi kuruluşları da katıldılar. *Amele Teali,* 1924-1926 senelerinde işçi eyleminde çok önemli rol oynadı. Bu seneler, kemalist olan 'işçi önderlerinin' işçinin başına çorap ördükleri devrin en haerketli zamanı sayılır."[56]

---

[54] A Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.
[55] A. Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481.

1925 yılı 1 Mayıs kutlamaları da Amele Teali Cemiyetince organize edildi. Cemiyet 21 Nisanda, 1 Mayıs kutlaması için, vilayete bir dilekçe ile başvurdu. Bu başvuruda kutlama programı da vardı. Bu programa göre; "Amele saat bire kadar Teali Cemiyet-i Merkez-i Umumisi önünde toplanacaktır. Orada ameleye hitaben nutuk söylenecek, şiir okunacak, mütakiben toplu bir halde İstanbul Hükümet Konağına gidilecektir. Ve işçi temsilcileri valiyi ziyaret ederek, istek ve dileklerinin hükümete duyurulmasını kendilerinden rica ettikten sonra; Sirkeci, Eminönü, Karaköy, Köprüsü tarikiyle ve tramvay yolunu takiben Şişli'ye ve Hürriyet-i Ebediye tepesine gidilecektir. Burada, oynanacak, gülünecek ve eğlenildikten sonra herkes sessiz-sedasız yerine dağılacaktır."[57]

İstanbul polis müdürlüğü toplu gösterinin yapılamayacağını şiir ve nutuk söylenemeyeceğini, ama "resm-i kabul", ve vilayeti ziyaretlerinin mümkün olduğunu bildirdi. Bu yazışmaların, bu yasaklamaların ardından 1925 yılı 1 Mayısının görkemli bir biçimde kutlandığını öğreniyoruz gazetelerden. 'Kırmızı renkli perde ve bayraklarla bir beyaz zemin üzerinde siyah bir örs ve iki çekiç resmi bulunuyordu. İçtima odası kırmızı renkli bezler üzerine siyahla yazılmış levhalarla süslenmişti. "Duvarlara da işçi sınıfının şu sloganları yazılmıştı: *"Türk Amelesi İrticaya Karşı Amansız Bir Mücadele Açmalıdır"; "Burjuvazinin Zulmünü Protesto Ediyoruz."; "Mürteciler, Muhtekirler, Kapitalistler, Empreyalistler Kahrolsun"; "8 Saat İş, 8 Saat İstirahat, 8 Saat Uyku."; "Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz."*

"İlk fırsatta (1 Mayıs bayramının kutlanması münasebetiyle broşür yayınlanması bahane edilerek) Birliğin sosyalist önderleri tutuklandı. Kimi 7 sene, kimi 17 sene kürek cezasına mahkum edildi."[56]

---

[56] A. Şnurov, *agy.*, s. 44.

[57] Ahmet Seren, *agy.*, s. 409

1 Mayıs "Kapitalistler için bir korku günüdür, işçiler içinse bir umut günüdür" Bu gün "bir istirahat, zevk-u sefa, eğlenti günü" değildir.

Tevkifatlar basına şöyle yansıyor:

"Bir tevkif — *1 Mayıs* ünvanlı bir kitap neşreden Şefik Efendi İstanbul Mahkemesine gönderildi." (*Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1925.)

"Mevkuflar gönderildi — Ankara İstiklâl Mahkemesine gönderilen 12 kişi..." (*Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1925.)

13 Ağustos tarihli *Vakit* gazetesi, "Komünistler Mahkûm" başlığı altında tutuklanan ve serbest bırakılanların bir listesini veriyordu. Buna göre, Şefik Hüsnü, Hasan Ali (Ediz), Nâzım Hikmet, Cevdet Bey "gıyaben 15 er yıla, Şevket Süreyya (Aydemir) ve bazı arkadaşları da 10 ar yıl ağır hapse mahkûm olurlar.[59]

Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve bazı aydınlar yurtdışına çıkmışlar, tutuklanmaktan kurtulmuşlardır. *Mayıs 1 Nedir?* broşüründe "Bu seneki 1 Mayıs, diğer vilayetlerde, İstanbul'dan daha iyi yapılmıştır. Ankara'da içtimalar yapılmış, amele marşları söylenmiş, amele piyesleri temsil edilmiş ve şehir dahilinde tezahüratta bulunulmuştur. İzmir ve Adapazarı işçileri de 1 Mayısı canlı bir surette yapmışlardır."[60] diye burjuvazinin tüm engellemesine karşın, bilinçli işçi sınıfı davranışlarının örgütlü olarak ortaya konduğunu anlatılıyor, artık bilinçli aydınların işçi sınıfından kolay kolay koparılamayacağı gerçeği de iyice belli oluyordu.

1923 yılında İzmir İktisat Kongresine katılanlar işçi temsilcilerinin önerileri üzerine 1 Mayısın resmen işçi bayramı olarak kutlanmasını kabul etmişlerdi. Ama 27 Mayıs 1925 tarihinde 1 Mayıs resmen "*Bahar Bayramı*" olarak, bir yasayla ilan edilmiştir. Böylece, 1 Mayıs işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve direniş günü olarak kutlandırılmayacak ve onun devrimci mücadeleci geleneği her yıl daha coşkun olarak yaşattırılmayacaktı. Ve burjuva basını, bizde işçi olmadığı için 1 Mayısların kutlanamadığı yalanım yazacaktı

---

[58] A. Şnurov, *agy.*, s. 48.

[59] Mete Tunçay, *agy.*, s. 310

[60] A Cerrahoğlu, *agy.*, s. 481

sonraları. Ama sürekli olarak güzel kır manzaralarıyla halkımızın "Bahar Bayramı"nın kutlanması hiçbir zaman unutulmamıştır. Ve çok uzun bir illegal döneme girilmiştir. Artık bugün birçok olaylar o günleri yaşamış yazarlarımızın anılarında zaman zaman günışığına çıkmakta, kara mizah olarak hakettiği damgayı yemektedir. Sürekli baskıcı uygulamaların örnekleri pek çoktur. Ülkenin dışa bağımlılığını unutturmak, ekonomik sıkıntıların günışığına bilinçli olarak çıkışını engellemek örgütlü, bilinçli eylemlerin ortaya konmasına engel olmak için, sıkı bir polis devleti anlayışıyla ve sıkıyönetimlerle yönettiler ülkeyi. Sarı sendikalarla kolkola olan burjuvazi, bu ülkede, 24 Temmuz gününü işçi bayramı olarak kutlatmaya çalıştı. Ama yazarından, ozanından korkan bir burjuvazinin yıllar süren baskısı işçi sınıfının örgütlenmesine karşı tüm direnişi, artık yıkılıyor kırılıyor.

Dönelim gene Şefik Hüsnü'nün *Mayıs 1 Nedir?* broşürüne ve şu satırları okuyalım; "Evvelâ şunu söyleyelim ki, 1 Mayıs amele için herhangi bir istirahat, zevk-ü sefa, eğlenti günü değildir. Bilâkis bütün amele hareketi tarihi bize gösteriyor ki, hemen bir asır zamandan beri yapılan 1 Mayısta amele sınıfı asla dinlenmemiş ve gülmemiştir. Belki pek çok yorulmuş, üzülmüş ve kurban vermiştir."[61]

"Kemalist yöneticiler atıldıktan sonra, Amele Teali gerçek bir işçi merkezi haline geldi. *İkdam* Gazetesi'nin 1 Mayıs 1927 sayısında şunlar yazılıyor: '2.000'e yakın işçi işini terketti ve Teali binasında toplanarak hep birlikte ünlü şair Nazım Hikmet'in yazıp bestelediği *İş Türküsü*'nü söylediler.' "[62]

1 MAYIS TUTUKLAMALARI

1927 ve 1928 yılı 1 Mayıs anmaları her şeye karşın yine de yapılmıştır. Ama bunlar son kutlamalardır. Bu tarihlerden sonra yığınsal kutlamalar yapılamamış, 1 Mayıslar da illegalleşmiştir. Tutuklanmalar, baskılar birbirini izlemiştir, ama hareket, akan su, durmamıştır.

İşte 27 Haziran 1928 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, "İzmir'de, İstanbul'da komünistlik propagandası yapan, beyannameler dağıtan, 1 Mayıs münasebetiyle duvarları birtakım saçma-sapan yazılar yapıştıran 35 kişinin tevkif olundukları"-nı yazıyor.

---

[61] Dr. Şefik Hüsnü, *1 Mayıs*, Günce Yayınları, İstanbul 1976, s. 62

[62] A. Şnurov, *agy.*, s. 46

2 Mayıs 1929 tarihli *Milliyet* gazetesi,; "Komünistlerin hazırladıkları beyannameler ellerinde kaldı. Son komünist faaliyeti. Kamünist maskesine bürünen bazı çılgınlar öteye beriye beyannameler dağıtmışlardır. Mevkuflar arasında öyle mühim şahsiyetler yoktur. Beyanameler şapirografla basılmış, Arap harfleriyle yazılmıştır. Tahkikat devam ediyor."

30 Nisan 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi,, "Polisimizin büyük muvaffakiyeti" başlıklı yazı: "T. Komünist Partisinin merkezi keşfedildi... Yoldaşlar diye başlayan... eski Arap harfleriyle yazılmış olan... beyannameler kırmızı ve mavi mürekkepli şapirograflarda istinsah edilmiş 2 sahifeden ibarettir. Beyannamelerin en başında 'Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz' hitab, altında orak ve çekiç resmi vardır. İmza da Türkiye Komünist Fırkası ve Türk Komünist Gençler Birliğidir."

2 Mayıs 1929 *Türk Dili* gazetesi; "Komünist Tevkifatı", "1 Mayısta nümayişe hazırlanan komünistler tevkif edildi.", "1 Mayıs münasebetiyle İstanbul'da ameleye hitaben tahrikâmiz beyanameler dağıtıldı. Bu münasebetle üç komünist tevkif edildi."

12 Mayıs 1929 tarihli *Türk Dili* gazetesi: "Son günlerdeki komünist faaliyetinden meznun olarak tevkif edilmiş olan Koca Mehmet İsak ve Eftim hakında tutulan tahkikat evrakı ile birlikte adliyeye verilmişlerdir."

1 Mayıs 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "Amele Bayramı münasebetiyle polis tedbirler aldı.", ve "Bu gün 1 Mayıstır. Bütün dünya amelesi bugün müşterek bayram günü ittihaz etmiştir. Bugün şehrimizdeki amelelerde hususî mahiyette gezintiler tertip edecekler ve kendi aralarında eğleneceklerdir." denerek olayı çarpıtma çabaları çok açık görülüyor. Ertsi gün, aynı gazete "1 Mayısın İstanbul'da sükûnetle geçtiği"ni yazıyor.

30 Nisan 1932 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Moskova'dan şu haberi duyuruyor okurlarına; "1 Mayıs Bayramı münasebetiyle her sene yapılmakta olan şenlikler bu sene Başvekil İsmet Paşa'nın Moskova'yı ziyareti dolayısiyle daha fevkalade bir şekilde icra edilecektir. Türk heyetinin Moskova'da bu-

lunması 1 Mayıs şenliklerine hususî bir ehemmiyet verdirmiştir." Ertesi günkü gazeteler "İsmet Paşa Hazretleri ve Türk heyeti hususî trübünden merasim takip ettiler" diye yazıyordu. Ne gariptir ki kendi ülkemizde yasak olan işçi sınıfı kazanımı başka ülkelerde seyrediliyor ve kutlanmasına katılınıyor.

30 Nisan 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yeni 1 Mayıs tutuklanmalarına rastlıyoruz; "Zabıta 20'den fazla komünisti yakaladı." "Yarın 1 Mayıstır. Mayıs, malûm olduğu üzere bütün dünya amelesi tarafından kabul edilmiş bir bayram ve nümayiş günüdür. Bu münasebetle zabıta tarafından, her sene yapıldığı gibi, komünist takrikâtı ihtimaline karşı halkın huzur ve sükûnu muhafazası maksadıyla bazı tertibat almıştır. Zabıta 1 Mayıs bahanesiyle amelenin işlerini tatil etmesine ve nümayiş yapmasına mani olacaktır."

Şu satırların altını ibreti alem için çizmemiz gerekiyor: "*Bizde amele kitlesi mevcut olmadığı için bittabi 1 Mayısla alakamız yoktur*" diye yazıyordu 1 Mayıs 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi. Ertesi günü gazeteler "1 Mayıs eğlentili geçti" diye yazarken, "Beyanname dağıtmaya ve taşkınlık yapmaya teşebbüs edecekleri anlaşılan ameleden 52 kadarı nezaret altına alınmıştır.", "Şuraya buraya atılmak istenen ve tutulan bayraklar kırmızı zemin üstüne boya yazı ile yazılmış '1 Mayıs amelenin mücadele günüdür' ibaresini muhtevidir."

17 Nisan 1933 tarihli *Cumhuriyet gazetesi:* "14 komünist yakalandı." "Ameleye beyanname dağıtmaya teşebbüs edenler beyannamelerle birlikte ele geçtiler. Evvelki akşam, zabıta halkı komünistliğe tahuk etmek için Şehremini, Cibali, Çapa, Ortaköy gibi fabrikaların ve amalenin mütenâsif bulunduğu yerlerde duvarlara muzur beyannameler yapıştırıldığını ve aynı beyannamelerin el ile dağıtıldığını öğrenerek bu işe ön ayak olanları yakalamıştır. 1 Mayısın yaklaşması münasebetiyle mutat komünistlik propagandası yapmak isteyen bu maznunlar 14 kişidir. Zabıta Ortaköy'de, Cibali'de diğer taraflarında dağıtılan ve duvarlara yapıştırılan beyanameleri de toplatmıştır."

Ya şu satırlara ne demeli? 22 Nisan Türk Dili gazetesi: "1 Mayıs şenliklerine bir teyyare filomuz eşlik ediyor."

dendikten sonra, "Sovyet Rusya'nın 1 Mayıs şenliklerine iştirak edecek olan beş teyyaremizin" Sinop'a indiğini yazıyor. Ardından 25 Nisan tarihli sayısında aynı gazetede "Filomuz Moskova'ya vardı ve hararetle karşılandı." denerek övülmekte.

Dönelim gene tevkifatlara. 15 Nisan 1935, *Tan gazetesi:* "İzmir'de beyanname dağıtan 12 kişi adliyeye verildi," "Bir Mayısta şehrin muhtelif yerlerine köylü ve büçük memurları hükümet aleyhine tahrik eder mahiyette beyannameler atmakta suçlu olarak yakalanan 12 kişi hakkındaki tahkikat bitti. İş adliyeye intikal etti.

"İstanbul'da basılmış, buraya getirilerek kunduracı Ahmed'e verilmiş kısmen dağıtılmış beyanameler, risaleler, *Kızıl İzmir, Emekçi* adında birkaç gazete ele geçirilmiştir. Yakalananlar şunlardır: Kunduracı Ahmed, Dedeağaçlı Ahmed, Çorapçı Süreyya, tütün amelesinden Yusuf Hasan, kundura makinecisi Mazhar Ahmet, Hayri Tekin, Şöför Zekeriya, komisyoncu kâtibi Mehmet Emin, Giritli Cazim ve küçük Hilmi'dir."

Burjuvazi saldırdıkça saldırır. Tutuklamalar sürüp gider. En son Adana'da bir grup işçinin toplanarak, 1938 yılında, 1 Mayıs günü gösteri yaptıklarını[63] öğreniyoruz basından.

1 Mayıs 1945. Hitler faşizminin başkenti Berlin düştü. Yalnızca Avrupa'da 40 milyon insanın ölümüne yol açan 2. Emperyalist Dünya Savaşı emekçilerin savaşım gününde sona eriyordu. Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm görüşleri büyük bir utku kazanıyordu.

1945'in 1 Mayısı Almanya'da, faşizmin yıkıntıları üzerinde hem işçi hem de kurtuluş günü olarak kutlandı.

1838 yılı İngiltere'sinde işçiler Robert Owen'ın etkisiyle fazla çalışmak istemiyorlardı. 8 saatlik işgünü için 1838 yılı 1 Martında, sınıf savaşımları doğrultusunda, ekonomik istemleri de içeren bir gösteri yaptılar. Egemen sınıflar örgütlü tavır gösteren işçi sınıfını dağıttılar. Gösteriye katılanlar tutuklanarak, baskı ve kıyım rüzgarları estirmeye başlandı. Açlık ve sefalet aldı yürüdü. Sonunda, egemen sınıflar bir adım gerileyerek 8 saatlik işgününü kabul ettiler. Aradan yıllar geçti. İşçi sınıfı bugün, 8 saatlik işgünü yerine daha başka ekonomik sorunların, siyasal sorunların için savaş veriyoruz.

---

[63] *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Tüm İktisatçılar Birliği (Yayını), Ankara 1976, s. 80.

Hitler faşizminin Almanya'da gelişmeye başladığı dönemde, 1 Mayıs Almanların "Milli günü" idi. O günlerde Alman gençlerine ve işçilere, büyük gövde gösterileriyle, führere bağlılı yeminleri ettiriliyordu. Hitler "Alman milletini birleşmeye davet" ediyordu (1 Mayıs 1934). Ve bazı Türk aydın ve gazetecilerinin gelişen faşizmin kemiğini yalamaya başladıkları yıllardır da bu yıllar. *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Abidin Daver, 1935 yılı 1 Mayıs izlenimlerini "*Almanya İntibaları*" başlığı altında sürdürdüğü bir dizi röportajıyla, Hitler faşizmini ballandıra ballandıra anlatıyordu Türk okurlarına.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin 1 Mayıslarda Sovyet Ordusuna günlük emirler yayınlıyor, Türk basını da buna çok geniş yer veriyordu. 1942 yılı 1 Mayısı demecinde Stalin "1942 yılının Faşist Alman orduları için bir hezimet yılı ve Sovyet topraklarının Hitler mikrobundan kurtuluş yılı" olacağını açıklıyordu. Ve bizde de, 2 Mayıs 1942 tarihli *Tan* gazetesindeki köşesinden Ulunay "Mayıs"ı "Bir köylü kızı"na benzetiyordu.

Ve bizim, aydınlarımızın acı yazgılı dönemi, İkinci Dünya Savaşı yılları... Kitlesel gösteriler yapılamazken 27.5.1935 tarih ve 2739 sayılı yasayla TBMM, 1 Mayısı Ulusal Bayramlar arasında sayıyor ve adına da "*Bahar Bayramı*" diyordu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu yasanın yasallaşması için Meclisteki görüşmede yaptığı konuşmada; "Bu kanun doğrudan doğruya sosyal ve siyasal bir kanundur" diyor ve "Doğrudan doğruya milletimizin menfaatine taalluk eden ve birbirlerini takipeden ve devrimde münasebeti olan kanunlardan biri" olarak nitelendiriyordu 1 Mayısı. Asıl anlamını açıklamamak için epeyce sıkıntı çekerek ve baklayı ağzından istediği gibi, çıkararak "Memleketimizin tatil günleri azdır" diyordu. Oysa ki, her zaman çok tatil yapan bir ülke olarak kendi kendimizden yakınırız. Üretime yönelik sanayi olmaması nedeniyle, milletin sürekli dinlenmesi için ellerinden ne geliyorsa yapıyorlar ülkeyi yönetenler. Şükrü Kaya konuşmasını şöyle sürdürüyor: "Çalışan bir milletin istirahat hakkıdır.", "1 Mayıs baharın gelişidir. Mamleketimiz çiftçidir. Bu ayda her taraf yeşillenir ve her tarafta zirai faaliyet artar. Siz ister 'Mayıs Bayramı" deyiniz, ister 'Bahar Bayramı' deyiniz."[64] Oy çokluğuyla kabul edilen yasayla 1 Mayıslar bir kez daha illegalleşmiş ve bir kez daha amacından saptırılmıştır.

"İşçi hareketine her türlü baskı yaparak, kemalistler, kendilerine bir nevi 'işçi hamisi' süsünü vermeyi de ihmal etmiyorlar. Bu anlaşılmış kamçı ile baklava-börek politikasıdır. Bu baklava-börek gerçi bir az tadlıdır amma, şaklatan kamçıyı var hızıyla işçinin sırtına indiriyor. Kemalistler işçi sınıfına karşı aktif olarak çarpışan taraftarlardan biri olmaktan kendini alamaz ki!"[65]

Acı yazgılı aydınlar, işçiler kitlesel gösteriler yapmak bir yana, daha mayıs ayı bile gelmeden gözaltına alınıyorlar, tutuklanıyorlardı. "Nisanın 28-29'u hele 30'u en korkulu günlerdi. Zira siyasî 1 Mayıs nedeniyle duvarlara yapıştırılacak beyannamelerin hazırlanmasında tahmin ettiği kişileri Sirkeci'deki eski Sansaryan Hanına, Emniyet Müdürlüğüne davet eder, 2 Mayıs sabahı salıverirdi. Ciddî bir sorgu ya da suçlama olmazdı."[66]

1 Mayıs yaklaşmaya başladı mı, "işçi kılıklı" polisler, fabrikalara, köşebaşlarına, duvar diplerine siner, av beklerlerdi. "Mimli kişilerden boyunlarında beyanname ile Cibali'ye gelip duvarlara: 'işçi Arkadaş! Bugün senin en mutlu günün. 8 saatlik işgünü kavgasının başlayıp yürütüldüğü büyük mücadele yıllarının hatırasını anarak...' gibilerden bildiriler yapıştırmaya kalkacakları yakalamaya çalışırlardı o işçi kılıklı yabancılar. Bazan beyannameleri 7-8 yaşında çocuklar yapıştırırmış, onlar da yedikleri dayakla kalırmış" (*Vatan*, 1 Mayıs 1977) Kemal Sülker'in anılarında yatan başta gerçeklerdir.

Cumhuriyet gazetesinin 1 Mayıs 1958 günlü yayınında

Her sene olduğu gibi bu sene de bazı fevkâlade emniyet tedbirleri alınmıştır. Bu cümleden olarak poliste izinler kaldırılmış ve motorlu vasıta ekipleriyle devriyeler çıkarılmıştır" Öyle anlaşılıyor ki egemen sınıflar tedirgindir ve korku içindedir. Her an bir "ihtilâl provasına" karşın, sıkı önlemler almayı, yıllar yılı olduğu gibi sürdürüyorlar.

---

[64] TBMM. *Zabıt Ceridesi*, Cilt 3, Yıl 1935, s. 303-304.

[65] A. Şnurov, *agy.*, s. 51.

[66] Kemal Sülker. *Vatan Gazetesi*, 1 Mayıs 1977.

Öte yandan, siyasî ve ekonomik sıkıntılar başgösterince ve kitlelerin bilinç gelişimi hızlanınca; demokratik kitle gösterilerine karşın, işçileri, gençleri Vatan Cephesi saflarına çekmek için Adnan Menderes 1 Mayıs 1960'ta şöyle demeç verebilmiştir: "Bugün Bir Mayıs işçi bayramı. İşçi kardeşlerime elemsiz, kedersiz birçok bayramlar idrak etmelerini ve onların refah ve saadetini temenni ederken bu gayede kendilerine her zaman yardımcı olmanın en aziz emelimi teşkil ettiğini ifade etmek isterim." 1 Mayıs kutlaması da, Kurban ya da Şeker Bayramı kutlaması gibi algılatılıyor ve yıllar yılı sürdürülen baskı ve yıldırma siyaseti unutuluyor ya da unutturulmak isteniyor. Ve gazetelerde, hep şöyle duyurular da hiç eksik olmuyor "Bugün 1 Mayıs Bahar Bayramıdır. Uzun bir kış ve sıkıcı, kapalı, rutubetli günlerden sonra hava da iki günden beri hakikaten baharı müjdeleyen bir sıcaklık ve güzelliktedir.

"Bayram münasebetiyle, bugün, resmî daire ve okullar tatildir." (*Akşam*, 1 Mayıs 1954.)

Türkiye'de sürdürülen bu siyaset, örgütlü ve artık daha bilinçli işçi sınıfınca kırılmaya başlanmıştır. 1969 yılında, **DİSK**'in 1 Mayıs mesajı yayımlaması üzerine, gericiler *Bizim Anadolu* gazetesinde (30 Nisan 1969) karşı bombardımana geçtiler. "Türklerin Bahar Bayramı Hıdırellez" diye yaygara koparıyorlar. "Bir Mayıs Bayramı'nın değişmesini istiyoruz", "Zira 1 Mayıs koministlerin bayramıdır" diyorlardı. İstanbul Ülkü Ocakları Birliği'de yayımladığı bildiri de: "Tarihimizde, milletimizle, dilimizle uzaktan yakından bir ilgisi olmayan bu günün resmi tatil olarak kutlanmasını 'MİLLİYETÇİ TÜRKİYE'Yİ kurmak kavgasına girişen milliyetçi gençler olarak" 1 Mayısı "şiddetle protesto ediyoruz" diyorlardı. Buna karşın, 1963 yılında, Alman İşçi Sendikaları Birliği (DGB) Türk işçilerine 1 Mayısın tarihsel önemini şöyle anlatıyorlardı: "1 Mayıs çalışan insanların bayramıdır. Öyle bir bayram ki kan ve gözyaşı ihtiyaç ve sefalete malolmuştur. Şayet bugün onukanunln tanımış bir hak olarak kutluyorsak, ancak bir çok işçi nesillerinin fedakarlık ve cesareti sayesindedir. Onların yorulmak bilmeyen, fasılasız çalışmaları bugünü sadece kanunda değil tarihte de ilinmez bir gün yapmıştır." Ama egemen güçler yasaklamaya, kıyama ve hapishanelere pek meraklıdır. Onların aklınca çözüm budur.

Kayseri Milletvekili Mehmet Ateşoğlu (AP) Bahar Bayramının 1 Mayısta değil Hıdırellez günü olan 6 Mayısta kutlanması için bir yasa önergesi hazırlamış, önergenin gerekçesinde 1 Mayısın dünyada kominist bayramı olduğunu söylerken, Türkiye'de işçilerin 24 Temmuzda bayram yaptıklarını da söylemeyi unutmamıştır.

1952 yılında ve Ankara'da kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfedarasyonu (Türk-İş) işçi bayramı olarak 24 Temmuz'u benimsemiştir. Bugüne dek 24 Temmuzda yığınsal gösteriler yapılmadığı gibi bugün bir yandan "sansürün kaldırılışının yıldönümü nedeniyle '*Basın Bayramı*' bir yandan da Lozan Antlaşması'nın yıldönümü olarak bildiriler, demeçler, konferanslar çerçevesinde kutlanıyordu."[67]

Dönelim biz yine işçi sınıfının kanı pahasına didinmesine, örgütlenmesine. 1970 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Şaban Yıldız, verdiği demeçte, "1 Mayıs'ın işçi sınıfının mücadelesinde tarihi yerini anlatmış, 1 Mayıs Bahar Bayramı olarak kutlanması şeklindeki aldatmacadan vazgeçilmesini istemiştir." (*Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1976)

Giderek gelişen demokratik eylemler, egemen sınıfları ödün vermeye zorlamıştır. Sosyalist partiler, sendikalar, demokratik kitle örgütleri, dernekler, işçi sınıfının yanında yer almaya başlamışlar ve ekonomik, demokratik savaşım doğrultusunda toplumsal düzen değişikliği için üst yapıyı zorlamışlardır.

12 Mart 1971'deki iktidar yapısının değişmesi, askersel ve faşist uygulamaların gündeme yerleştirilmesi ilerici hareketi ezmeye, boğmaya çalışmıştır. İlericiler, devrimciler, aydınlar, öğretmenler, yazarlar, işçiler yığın yığın gözaltına alınıyor, sonra da tutuklanıyorlardı. Ve tarihimizin yüz karası işkenceler uluslararası demokratik dernekleri devreye sokacak denli çok olmuş ölenlerin kesin hesabı bile bilenememiştir. Faşist yöntemlerle, sözde tarafsız başbakanların yönetiminde, yalnızca adlar değişiyordu. İktidarlar ülke de, adım adım, tüm demokratik gelişmelerin üzerine "demokra-

---

[67] Nail Güreli, *İki 1 Mayıs*, Gür Yayınları, İstanbul, Mart 1979, s. 17-18.

si, demokrasi...” diye diye saldırıyordu. Bize demkrasiden şu anlamak gerektiğini de iyice gösterdiler; bir sınıfın (egemen), başka bir sınıfı (ezilen) sömürmesidir. Devleti oluşturanlar da bunlardır. Bu karanlık günlerden kurtulmak için mücadele bayrağı elden bırakılmamış, dünyayı tanıma ve değiştirme mücadelesi, ne olursa olsun, sürdürülmüştür.

Yeni Ortam gazetesi 1 Mayıs 1975 tarihli sayısında DİSK'e bağlı 12 sendikanın Ankara örgütlerinin 1 Mayıs nedeniyle yayınladıkları bildiriye yer veriyordu. Bildiride: “Türk emekçi sınıfının 1 Mayısı dünya işçileriyle birlikte kutlamak istediği” belirtiliyor ve “halen uygulanmakta olan sıkıyönetim düzeninin, işçi sınıfının bu arzusunu önlediği” öne sürülüyor ve bildiri şöyle sürüyordu; “Türk işçilerinin bugünü, kutlamaları, şimdiye kadar çeşitli şekilerde engelenmiştir. Daha önceleri işçilerin bilinçsizliğinden yaralanan egemen sınıflar, 1 Mayıs gerçeğini Türkiye işçilerine ters yansıtmayı becerebilmiş ve ‘Bahar Bayramı’ adı altında piknik gezintisine dönüştürmeyi başarmıştır. Biz bugün, işçi sınıfı olarak, ülkemizde 8 saat çalışma hakkına sahipsek, bunu Şikago'da vurulan işçi kardeşlerimize, öldürülen, asılan işçi önderlerine borçlu olduğumuzun bilincindeyiz.” deniyordu. Ve DİSK Yürütme Kurulu 2 Nisan 1976 tarih ve 199 sayılı karar ile “...1976'dan itibaren 1 Mayısın *‘İşçi Dayanışma Günü’* olarak kutlanmasını...”[68] kararlaştırmıştır.

1976 1 Mayısı gerçekten büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Otuzdan fazla örgüt Beşiktaş'tan Taksim Alanı'na yürümüştür. 2 Mayıs günü *Hürriyet* gazetesi “İşçiler 1 Mayısı olaysız kutladı” manşetiyle, egemen güçlerin korkusunu açığa vuruyordu. 1 Mayıslarda hep “kan gövdeyi götürecek” biçiminde yayılan söylentiler kırılmış ve “İşçi Bayramını kutlama töreninin görkemliliği en iyimser tahminleri bile yanıtmıştır. (*Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1976). Topluluğun Taksim Alanı'na varışı dört saatten fazla sürmüş ve işçiler “Kahrolsun Faşizm”, “Sömürü Düzenine Paydos”, “Katil MC İktidarı”, “Faşizme Karşı Omuz Omuza”, gibi sloganlarla 1 Mayıs görkemli bir biçimde kutlanmıştır.

1977 yılı Miliyetçi Cephe (MC) iktidarının sürdüğü yıldır. Ve “seçim” yılıdır. Faşistlerin iyice azgınlaştığı, herkesin can güvencesinden yoksun, yarınlara kaygıyla baktığı günlerdir o günler. 18 Nisan 1977'de DİSK 1 Mayısı çok görkemli bir biçimde, çeşitli demokratik kitle örgütleriyle birlikte kutlayacaklarını açıklıyordu kamuoyuna. Günlerce önceden hazırlıklar yapılmış, güvenlik komiteleri oluşturulmuştu. 1 Mayısın "Bayram" olması için elden ne geliyorsa yapılmıştı. Bu arada DİSK seçimlerde CHP'yi destekleyeceğini de açıklayıvermişti.

---

[68] Nail Güreli, *agy.*, s. 10.

1977 yılı 1 Mayıs öncesi DİSK yöneticilerini, Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, Halkın Birliği, "sosyal faşist ve revizyonist" olarak nitelindiriyorlardı. Bu üç grup aralarında birleşerek "Üçlü grup"u oluşturdular ve basına bir açıklama yaparak, DİSK'i 1 Mayıs tekeline almakla ve "revizyonist" siyaset gütmekle suçladılar. DİSK yöneticileri de bu "Üçlü Grup"u "Maocu" olarak niteliyordu ve 1 Mayısa alınmayacaklarını açıklıyorlardı. Daha sonra bu "Üçlü Grup" kendi aralarında da anlaşamayarak, ayrıldılar. Ayrı ayrı 1 Mayısı kutlayacaklarını açıkladılar. 1977 yılı 1 Mayıs kanlı bitmesine neden olan olaylarda bu "Maocu" grubun provokasyonu olduğu uzun bir süre söylendi durdu.

Şimdi de bu kanlı 1 Mayısın öncesinden ele alarak sonuna dek basını izleyelim.

OLAYLARIN ÖNCESİNDE BASIN

Kutlama Programı

"DİSK Yürütme Kurulu bugünü (1 Mayısı) İstanbul'da bir yürüyüş ve toplantı ile kutlamaya karar vermiştir.

"Bayramı kutlamak amacıyla 1 Mayıs 1977 pazar günü saat 10'da Beşiktaş'ta toplanarak DİSK üyeleri işçiler önde DİSK ve Sendika flamaları ve ortalarında işyerleri işçileri olmak üzere süslenmiş vasıtalar ile ve yaya olarak yürüyüş korteji halinde: Beşiktaş cadesi-Dolmabahça caddesi. Stadyum önü ve Gümüşsuyu güzergâhı üzerinden Taksim Meydanına kadar düzenli olarak yürüyeceklerdir.

"Taksim Meydanında saa 14.00'de başlayacak toplantıda konuşma, yürüyüş ve gösterilerden sonra saat 16.00'da kutlama sona erecektir."[69] Vilayete bu resmi başvurunun ardından, yaklaşan 1 Mayıs gününü basından izleyerek alana doğru gidelim.

---

[69] Nail Güreli, *agy.*, s. 35.

Milliyet, 29 Nisan 1977, Ali Gevgil'li "Ecevit, Gerilim, 1 Mayıs" başlıklı yazısından;" 1977 baharının 1 Mayısı, politik ortamın da somut sorunlar ve gerilimlerle karşı karşıya bulunduğu bir aşamaya rastlanmaktadır. Gerçekte, 5 haziranda genel seçim yapma kararı kesinleştiğinden beri Türk toplumu politik basıncın hızla yukarılara doğru tırmanışına tanık olmaktadır. Ülkenin alanlarında, sokaklarında genç insanlar ölüyor, hergün... Bunlara, giderek politik partiler arasındaki silahlı çatışmalar ekleniyor... Gerilim, 1 Mayısın da daha üstüne taşarak, Türkiye gündemine girmeye yönelmek sürecindedir artık... 1 Mayısın Türkiye açısından ayrı bir özelliği, önseçimlerin de gerçekleştirildiği gün oluşundandır. Ön seçimlerde politik partiler yeni siyasal adaylarını belirlerken, büyük kentlerin çalışan sınıfları da maddi güç durumlarını ortaya koymak isteyeceklerdir, 1 Mayısta..." diyordu.

Politika, 30 Nisan 1977, Engin İdil "1 Mayısa gölge düşürmek isteyenler olacak mı?" başlıklı yazısından; "Yarın, 1 Mayıs, işçi sınıfına yaraşır bir disiplin ve görkemle kutlanacak. Şimdi gözler üzerimizde, saflarımızı hemen ve iyi seçelim! Yarın işçi sınıfının ve onun devrimci Konfederasyonu DİSK'in dışında davranmaya kalkmak, sermaye safında olmaktır. Emperyalizme hizmettir. Tahrikçi ajanlarla işbirliğidir, veya bizzat ajanlıktır. Tek sözcükle... işçi sınıfına ihanettir".

Politika, 1 Mayıs 1977, İsmail Cem'in yazısı; "Bugün 1 Mayıs. Dünya işçilerinin kendi sınıflarının tarihine, kendi sınıflarının şehitlerine saygı günü. İşçinin büyük gelişimine bilim yoluyla, sendikal ve siyasal mücadele yoluyla katkıda bulunmuş olanları anma günü. Aynı zamanda, yaşanılan güne ve yarınlara olan engin güveni sergileme günü. İşçi sınıfının kendisine ve yarınlara olan büyük inancını tekrarlama günü.

"Bir seçim öncesinden yer alması, işçiye ve halka karşı silahlı saldırıların yoğunlaştığı, kışkırtmanın her türüne başvurulduğu bir günde yapılması, 1 Mayıs bayramının bu yılki ayrıcalığıdır. Taksim Meydanını bugün dolduracak yüzbinlerce işçi, kendi kararlılıklarını, kendi inançlarını tahrik ve saldırıların ne kadar boş ve umutsuz, korkakça girişimler olduğunu, bir kez daha Türkiye'ye ve dünyaya ilan edeceklerdir. Günümüzün işçi sınıfı giderek artan gücü ve bilinciyle, doğru siyasal değerlendirmeleriyle, ülkedeki tüm ilerici gelişmelerin güvencesini yaratmıştır. Sınıfsal dayanağını oluşturmuştur."

Tercüman, 29 Nisan 1977, Güneri Civalıoğlu şöyle yazıyor. "...DİSK'in önderliğinde sol kuruluşlar, 'İŞÇİ BAYRAMI' olarak ilan ettikleri 1 Mayıs için büyük gösterilere hazırlanmaktadırlar. Yoğun ve yaygın çabalar gösterilerek, büyük şehirlerin meydanlarında yüzbinler toplamak istenmekte, caddelerde, bulvarlarda yürüyüşler düzenlenmektedir. Bu amaçla, civar illerden, sanayileşmiş şehirlerimize organize işçi akınları hazırlanmıştı. Sanıyoruz ki, siyasal gerilimin doruk noktaya tırmandığı, miting alanlarında kan döküldüğü şu ortamda, çok tehlikeli bir gelişme karşısındayız. DİSK'in düzenlediği gösteri akıl ve sağduyu ile bağdaşamaz. Bu gösterinin gerçekleşmesi halinde, yeni patlamalara dönüşmemesini diliyor ve konuyla ilgili tespit ve kaygılarımızı sıralamakta yarar görüyoruz.

İşçiler DİSK tarafından 1 Mayısta meydana 'Gerici ve faşist güçlere direnmek, burjuvaziyi şaşkına çevirmek, coşkuyla ve yığınsal gösterilerde bulunmak üzere' çağrılmaktadır. Bu çağırıdaki açık tahrikin, yüksek tansiyonla gerilmiş sinirler üzerinde kamçılayıcı etkisi tahmin edilmeyecek şey değildir. Ayrıca, ateşli söylevler, toplu yeminle havalanan sol yumruklar, toplum psikolojisi, 1 Mayıs takvim yaprağındaki, kaygı verici faktörlerdir. Ve Maocu ırk ayırımcıların, demokrasi kundakçısı diğer akımların da bu çeşit topluluklarda uygun ortam buldukları unutulmamalıdır." diye tehdit edici ve akıl verici uyarılarda bulunuyor.

Tercüman, 30 Nisan 1977, Ahmet Kabaklı şöyle yazıyor: "Yarın 1 Mayıs. DİSK, TİP ve CHP militanları, yarın İstanbul, Ankara ve bütün yurdu kana bulaması mümkün kışkırtma ve tecavüz hareketlerine girişebileceklerdir. Yarın, komünist bayramı 1 Mayısı Türkiye'de de bayram ilan etmek için ortalığı velveleye verecekler, kalabalıklar toplayıp yürüyecek ve bağırtacaklardır. Polisle vuruşmalar, mutemeldir, cinayetler işlenebilir, mallara, canlara kıyılabilir.

"Taktik icabı, kendi aralarında dövüşebilirler, saf vatandaşlar bu arada ölebilir... bunun da suçunu MHP'li, MSP'li ve AP'li milliyetçilere yüklemeye kalkacaklardır. Bu yalanı bahane ederek halka da saldıracaklardır"

Yine *Tercüman*, 1 Mayıs 1977, Rauf Tamer köşesinden şöyle değerlendiriyor durumu: "Evet... Bugün mühimdir.

"Ecevit'in 'Millet Nerede?' sorusunu, bugün İstanbullular ve Ankaralılar hepbir ağızdan terennüm edecek, evlerine kapanacaklar"

"Sokağa çıkmayacaklar.

"Çünkü 1 Mayıs... Çünkü sokak işgal altında.

"Sarı sol, kırmızı sol, demokratik sol, ortanın solu, solun solu, Mao'cu Lenin'ci ve daha bilmem neci fakat asla Atatürkçü olmayan bir tuhaf rüzgar esecek.

"Arabalar tahrip edilecek.

"Camlar kırılacak.

"İnşallah aldanırız ama kanlar akacak.

"Çeşitli solcu gruplar arasında, slogan kavgasıdır bu...

"Bugünü iyi yaşayın sevgili okurlar.

"Olaylara ve sokaklara dikkatle bakın.

"Ve CHP'nin kimle kol kola olduğunu görünüz.

"Fakat:

MSP,AP,MHP,DP,ve CGP'li vatandaşlar sokağa çıkmadığı halde yine her iftiraya maruz kalırsa şaşmayın."

Sabah, 28 Nisan 1977, Mustafa Cerid, "Son Pişmanlık Fayda Vermez" başlıklı makalesinden: "...Bilindiği gibi '1 Mayıs' günü belirli merasimler de olmaz. En son ihdas edilen '27 Mayıs'a kadar dahi, halk arasında akisleri yoktur. Tam bunun tersine, askerî makamlar 'teyakkuz' durumundadır. Ordugâh ve karargâhlardan nöbetçi müfrezelere kadar, 'resmi tatil' olduğu halde, bütün askerler 'tam teçhizat' görev başındadır. Askere dışarı çıkma izni verilmez temizlik yapma fırsatı tanınmaz, tüfekler yağlanır, küflenir silinir, 'hazır kıta' beklenir.

"Niçin böyle?

"Herhalde hayra alâmet bir yıldönümü olmadığı için...

"Bolşevik ihtilalinin yaklaşan yıldönümünün mes'ulleri, yürüyüşleri tertipleyen sendikalar kadar, buna müdahale etmeyen ve tebdir almayan makamlar ve idareciler olacaktır. Son pişmanlık fayda vermez."

MHP yanlısı *Millet* gazetesinin 28 Nisan 1977 günlü sayısında, Apdülkadir Billurcu "Mayıs yaklaşırken" şunları yazıyor: "Seçimlerin ön plana çıktığı bugünlerde şol, sinsi bir kutlama programı hazırlamaktadır.

"CHP'nin Marksist teşekkülü DİSK başta olmak üzere, bir çok sol kuruluş, 1 Mayısta kuvvet ve gövde gösterisi için, akıl almaz bir oyunun içine girmiş bulunmaktadırlar.

"Hâlâ sol ve solcunun ana hedef ve ideoloji gayelerini tam manası ile idrak edememiş kişiler:

" '1 Mayısı işçiler kutlasın ne olacak yahu' diyebilmektedirler. Bundan önce ve üniversitedeki sol ideolojik eylemler için aynı lâfları söylemiş kişiler, bugün memleketin içine düştüğü bunalımı hazırlayanlardır."

MHP'nin sözcüsü *Hergün* gazetesi 1 Mayıs kosusuna eğilmeye ve kamuoyu yaratmaya, 13 Nisan 1977 tarihli gazetede, "Sol, 1 Mayıs yaklaşırken saldırılarına hız verdi." başlığıyla, başlıyordu. 15 Nisanda yayınlanan gazete şöyle bir manşet atıyordu: "Solcular 1 Mayıs yaklaşırken kanlı olayları artırıyorlar." 19 Nisan tarihli gazetede, Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) genel seçimlerle MHP'yi destekleyeceğini açıklıyordu. 24 Nisan tarihli gazetede, Milli Eğitim Müdürü Servet Develioğlu'nun "DİSK'in 1 Mayıs mitingine katılacak öğretmenlere işten elçektireceğini" bildiren bir demeci yer alıyordu.

Bayrak gazetesinin 19 Nisan günlü sayısında MİSK Genel Başkanı Ömer Faruk Akıncı'nın "DİSK'in 1 Mayısta yapacağı siyasal gösteri önlenmeli" dediği demeci yayınlanıyordu.

Orta Doğu gazetesinin 20 Nisan 1977 günü sayısında kocaman bir manşet: "CHP kalabalıktan medet ummakta. Sol 1 Mayısta halkı galyana getirmek istiyor."

Hergün, 26 Nisan 1977.

"DİSK'in CHP ile işbirliği yaparak kutlamaya çalıştığı 1 Mayıs, seçim yasakları içine girdiği için yapılamayacaktır. Ancak DİSK yöneticileri bu konuda Bahar Bayramı için alınmış kararı istismar ederek 1 Mayısı kutlamak istemektedirler."

Hergün, Nisan 1977.

MİSK Genel Başkanı Ömer Faruk Akıncı: "1 Mayıs komünist bayramıdır, buna sahip çıkan DİSK bir komünist ihtilâl provası denemesi yapacak."

Millet, 28 Nisan 1977.

"DİSK'in 1 Mayıs göstrilerinin hedefi ihtilâl provasıdır."

Hergün, 28 Nisan 1977, sayfa, 2. Türk Büro-İş Genel Başkanı Mustafa Karapınar: "1 Mayısa Hayır!" diyor ve sözünü şöyle sürdürüyor.

"... Artık herkesin kendisini ispat etmesinin zamanı gelmiştir. Başında it uluması dinleyen bir ceset olmaktansa, arkasında sevdiklerinin, geride bıraktıklarının gözyaşı döktüğü yiğitler olmayı tercih etmenin zamanı gelmiştir. Baykuş naralarıyla sağır olacak kulaklarımızın zarlarını kendi ellerimizle söküp atmayı yeğ görmemiz zamanı işte bu zamandır.

"Miliyetçilik iddiasında bulunan kuruluşların, Milliyetçilik edebiyatı yaparak kalem tüketen yazarların, komünizme karşı manşetler atıp ayakta durmaya çalışan basının kendini ispat edeceği gün işte bu gündür. Bir köyde deprem olduğu zaman yüreği kabarıp kesenin ağzını açıp kanpanyalar kuran dernekler!.. Türkiye'de deprem oluyor. Gerçek deprem; gerçek millî felaket budur. Kenetlenmenin, davayı kamuoyuna maletmenin, seçim öncesi oy dilenenlere unutmayacakları baskıları kurmanın tam zamanıdır. Herkesi kendi çapında mücadeleye bekliyoruz. Mücadelenin en büyük hedefi:

"1 Mayıs resmi tatil olma talihsizliğinden kurtarmak ve Anayasamızın da komünist emperyalizme açılan bu gediği kapamaktır..."

Hergün, 29 Nisan 1977.

"CHP ve DİSK kanlı ihtilâl provasını başlattı."

"Bulgar hükümeti 1 Mayıs tarihinde genel af ilan edecek.'

Maocular DİSK'i, ise DİSK ise Maocuları cinayetle suçluyor."

Hergün, 1 Mayıs 1977.

"Kızıllar 1 Mayısı savaş günü ilan etti."

"DİSK devlete ve kanunlara baş kaldırdı. İstanbul'da izinsiz bildiri dağıtan Maocular, 1 Mayıs işçilerin kızıl bayrağını dalgalandırarak güvenlik kuvvetleri ve polisle saatlerce çarpıştığı bir gündür dediler."

"Leninistler 1 Mayıs mitingine Maocuları katmıyorlar."

"Leninistler dün Üsküdar'da vapur yolcularına ateş açtılar, üç vatandaş ağır yaralandı."

"CHP DİSK'in 1 Mayıs mitingine katılacağını resmen açıkladı."

Bayrak, 30 Nisan 1977.

"1 Mayıs öncesinden solda gerginlik! —DİSK ve Maocu gruplar arasında çatışma bekleniyor— İşçiler 1 Mayısa katılmalrı için DİSK tarafından tehdit ediliyor."

Bayrak, 1 Mayıs 1977.

"CHP, DİSK'in peşinde 1 Mayısı kutluyor. Serseri kurşuna dikkat."

Orta Doğu, 1 Mayıs 1977.

"Aşırı sol 13 kuruluş uyarısa bulundu. DİSK bugün saldırıda bulunacak. Muhtemel olayları önlemek için sıkı tebdirler alındı."

Hergün, 1 Mayıs 1977.

"Komünizmin zorla kabul ettirdiği 1 Mayıs, Türk işçisinin bayramı olamaz."

Millet, 1 Mayıs 1977.

Türk-İş Eğitim Sekreteri Kaya Özdemir'in demeci: "Ülkücü işçiler, Türk işçisinin bayramı 1 Mayıs değil, 3 Mayıstır.'

Cumhuriyet, 1 Mayıs 1977, İlhan Selçuk şöyle yazıyor:

Haa. O sesler mi! Onlar emeğin düşmanıdır dostlarım, akar suyun, meyva çağında ağacın: alın terinin: insanlık halkının: bayramların düşmanıdır.. 1 Mayıs gününde kolkola ve omuz-omuza yürümesi alın teri erlerinin: delirtir tümünü... Bunun içindir ki, onların düşünceleri karanlıktır. Emekçileri nasıl birbirine düşürüp nasıl kırdıracakları yolunda kurgular, tasarımlar, planlar içindedirler.

"Selam 1 Mayısa, 1 Mayısı kutlayanlara."

Şimdi de, faşistlerin gün be gün 1 Mayısta olay çıkacağının duyurulmasından sonra, 2 Mayıs 1977 tarihli gazeteeri izleyerek, tarihimizin en kara lekelerinden birini belgeleyelim.

Tercüman, 2 Mayıs 1977.

"İnsanlar orakla kesilen buğday başakları gibi düşüyordu." diye yazıyor Tokay Göztürk.

"Cehennemden geliyorum...

"1 Mayıs cehenneminden geliyorum.

"İşçi bayramı ilan dilip de kana bulanan 'bayram' denen cehennemden geliyorum."

Hürriyet, 2 Mayıs 1977. "Lanet olsun" başyazı.

"Dün İstanbul'a kan düştü.

"Maocu veya leninist, sağcı ve solcu, ölü veya yaralıların sayısına baktıkça insan haykırıyor:

"İnsanlık mı bu?...

"Bir olay bekleniyordu, ama bu kadar değildi herhalde."

Hürriyet, 2 Mayıs 1977.

"Mayıs katliamı: 34 Ölü —1 Mayıs gösterisi sırasında Taksim'e gelen aşırı solcular, tabanca ve silahlarla kalabalığa ateş etti. Ezilenler oldu, otomobiller yakıldı· 34 ölüden başka 200'ü aşkın yaralı var— Demirel DİSK Başkanını suçladı. Ecevit ölülere rahmet diledi. —Ölü ve yaralılar arasında güvenlik kuvveti mensuları da bulunuyor. Birinci Orduya bağlı birlikler teyakkuz durumuna geçirildi. Gece yarısı bakanlar kurulu toplandı."

Milliyet,

"Taksim'de kanlı miting: 34 ölü, yüzlerce yaralı —Olaylara DİSK mitingine sızmak isteyen Maocu bir grup ateş açması neden oldu. Silahların patlaması üzerine halk paniğe kapıldı ve bir çok insan ezilerek öldü— polisle çatışanlar yakalanmamak için otomobilleri devirip yaktı."

Cumhuriyet,

"1 Mayıs kanlı bitti: 33 ölü"

"Törene yüzbinlerce kişi katıldı — Olayların tertip olduğunu belirten Belediye Başkanı Ahmet İsvan: Toplum polisi şefine Sular İdaresi'nin üzerine mevzilenerek ateş edenleri gösterdiğim sırada dövülmeye başlandım."

Tercüman,

Maocular, DİSK'in İstanbul'da yaptığı mitingi bastılar —34 ölü var— solcuların solcuları kırdığı olaylarda yüzlerce yaralı var DİSK Genel Başkanı ve arkadaşları gözaltına alındı. Ölenler arasında bir de polis bulunuyor, çatışmalar sokak aralarında uzun süre devam etti. — 350 kişi gözaltına alındı. Kazancı yokuşunda paniğe kapılan halk birbirlerini ezdi. Yaralı taşıyan cankurtaranlara ateş açıldı. Çevrede park eden bir çok otomobil ateşe verildi. Ölüler uzun süre meydanlarda kaldı."

Politika,

500 bin kişilik disiplinli kalabalığa kışkırtıcı ajanlar ateş

açtı. 1 Mayıs töreni saldırıya uğradı —35 kişi öldü— yüzlerce yaralı var."

Günaydın,

"Maocu vatan hainleri işçi bayramını kana buladı. Lübnan'daki iç savaşta bile böylesine vahşet görülmedi."

Son Havadis,

"Taksim savaş alnı gibiydi. Kızıllar kudurdu."

Hergün,

"Lenincilerle Maocular çatıştı. Solcular 40 kişiyi katletti."

Millet,

"Komünistlerin bayramında kürtlere özgürlük istendi."

Milli Gazete,

"Taksim Meydanı savaş alanı gibiydi!.. DİSK'in Taksim mitingi kana bulandı. DİSK görevlilerinin 'paniğe kapılmayın, sakin olun' yollu ikazlarına rağmen, silah ve bomba seslerinin önüne geçilemedi."

Vatan,

"PROVOKASYON. 500 bin kişinin katıldığı 1 Mayıs mitingine ateş açıldı."

Bayrak,

'DİSK ve CHP'nin düzenlediği 1 Mayıs gösterisi kana bulandı. Maocular, Rusçular makinalı tüfeklerle birbirlerine ateş açtılar."

Orta Doğu,

"İşçiden çok lise öğrencisinin katıldığı toplantıda, Türkler parti başkanı gibi konuştu. CHP'nin iki aydır hazırladığı DİSK mitingi dün yapıldı.'

Basını izlemeye Mukbil Özyörük'ün, *Tercüman* gazetesinin 3 Mayıs 1977 günlü yazısında, aşağıdaki satırları okuyarak son verelim:

"Bu sütünda 11 ayı dolduruyorum. Döndüm döndüm bunu yazdım. '*Ne Durabilirsiniz, Ne Durdurabilirsiniz*' dedim, (8/7/76)... '*Devletin vicdanlarını gevşetmeyiniz*' dedim, (4/9/76)... '*Müthiş bir oyun oynanıyor*' dedim (20/9/76)... Hukuk hakkında yazdım. Hukuk tükeniyor, hukuk elden gidiyor, hukuka ihanet etmeyin dedim... Kılıf hazırlanıyor dedim... "*Anarşi bir rejimin adı değildir*" diye yazdım. '*Anarşi rejim olmaz*' diye yazdım. Nihayet '*Sihirbaz çıraklarısınız*' dedim. '*Acemi sihirbazlarsınız, başlatırsınız durduramazsınız*' de dim ve *'Rüzgâr esmemeli'* diye yalvardım.

Sihirbaz çırakları sizi... Başlatmasını bilip, durdurmasını bilmeyenler...

Haydi utanmayın— *'MC tertipledi'* deyin... *'Hükümet sebep oldu'* deyin... *'Komondalar saldırdı'* deyin... polise, idare amirlerine, hükümete, önünüze gelene iftira edin... İşte sonu budur. Yalnız ben ve birtek ben bile on bir aydır durmadan size bunu söylüyorum. On bir aydır şu sütünda, tahsilsiz, diplomasız kafanıza bir kaç cümle, bir iki fikir sokmaya çalışıyorum."

Evet Mukbil Özyörük ve onun gibilerin nasıl fikirler sokmaya çalıştıkları belli: Düzeni korumak için, çıkarlarını korumak için, çıkarları korumak için, dışa bağlılığı korumak için, emperyalizmi korumak için, şovenizmi korumak için, faşizmi korumak için var güçleriyle "rüzgâr ekip fırtına biçmeye" çalışıyorlar.

Bu olay, gelişen işçi sınıfının siyasal ve ekonomik mücadelesinde örgütlü tavır koymasına engel olmak ve seçim arifesinde solcuların, devrimcilerin faşizme karşı mücadelesini baltalamak için, iktidarca düzenlenmiştir. Seçimler öncesinde halkın dikkati başka yöne çekilmek istenmiş, korku ve baskıyla oy sayısının dengesini faşist güçlerden yana bozmaya çalışılmıştır. CHP'nin "umut olarak ortaya çıkışını geniş bir siyasal plat formca desteklenmesi, halk arasında tek seçenek durumuna gelmesi ve sosyaldemokrat anlayışın tarihsel aşamasının geldiği izlemini neredeyse tüm antifaşist cephenin CHP'yi desteklemesini sağlamıştır. Bunu bilen oligarşi 1 Mayıs katliamını düzenlemiştir.

1978 yılı 1 Mayısı da aynı gerekçelerle (olay çıkacak, kan gövdeyi götürecek, saldırılar olacak gibi söylentilerle) kutlanılmadan es geçilmeye kalkılmış, katılma oranının az olması için elden ne geliyorsa yapılmıştır. Ama, 1978 yılı 1 Mayısı Türkiye'de, 1 Mayıs alanında yığınsal bir biçimde kutlanmıştır. Ve egemen güçlerin korktuğu gibi de bir olay olmamıştır. Onların, egemen güçlerin, kanlı ellerini işçilerin boğazızdan çektikleri zaman bir olayın çıkmadığı gerçeği herkese gösterilmiştir.

CHP hükümeti iktidardadır. DİSK yöneticileri değişmiş, yeni bir kadro yönetime gelmiştir. Çeşitli siyasal farklılıklanın getirdiği uzlaşmazlık ve tutarsızlıklarla da dolu olsa 1 Mayıs hazırlıkları yapılmış ve 1 Mayısın bir bayram değil, işçilerin bir mücadele günü olduğu bir kez daha vurgulanmıştır.

1979 yılı 1 Mayıs kutlamalarında, ülkemizin 55 yıllık yönetiminin yarısından fazlasını geçirdiği sıkıyönetim vardı. Ve sıkıyönetimin ilan edilmesiyle sıkıyönetime karşı ve sıkıyönetimi destekleyen tavırlar ortaya çıktı. 1979, bugüne değin görülmeyen, sınıflar mücadelesinin kesinleştiği ve bütün siyasal grupların önüne kesin bir seçenek yolu olarak çıktı.

DİSK yetkilileri 1 Mayıs öncesinden ne olursa olsun 1 Mayıs alanında olacaklarını ve en geniş biçimde bu günü değerlendireceklerini açıklıyordu çok önceden "1 Mayısı 1 Mayıs alanında 100 bin kişi hapse girse de kutlayacağız" diyorlardı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 20 numaralı bildirisiyle 1 Mayıs alanında kutlamanın yapılmayacağını açıklıyordu. 23 Nisanda DİSK Yürütme Kurulu yeni bir açıklama yaparak, kesin ve kararlı olduklarını mutlaka 1 Mayısı kutlayacaklarını açıkladı. 24 Nisanda 27 demokrat örgüt DİSK'in tavrını benimsediklerini açıkladı. Ve aynı gün Sıkıyönetim genişleyerek, 6 ili daha içine alarak, 2 ay daha uzatıldı. 27 Nisan günü Diyarbakır, Hakkari, Siirt ve Urfa Sıkıyönetim Komutanlığı bu illerde 1 Mayıs kutlamalarının yasaklandığı açıklıyordu. Ardından öteki Sıkıyönetim Homutanlıkları da kendi bölgelerinde 1 Mayısla ilgili toplantı ve gösterilerin yasaklandığını açıklıyorlardı basına. 28 Nisan günü Sıkıyönetim bildirisine karşın DİSK yöneticileri, 1 Mayısta 1 Mayıs alanında olacaklarını yineliyorlardt. Bu kez çevrllerinde pek fazla örgüt kalmamıştı. Ve aynı gün DİSK ve DİSK'e bağlı pek çok sendika arandı ve DİSK Genel Başkanı ve dört Yürütme Kurulu üyesi göz altına alındı.

1 Mayısı İzmir'de kutlayacak olan Maden-İş, Bank-Sen ve Bay-Sen (DİSK'ten bir yıl süre ile uzaktırılmışlardı) sendikaları, DİSK yöneticilerinin 1 Mayıs günü 1 Mayıs Alanında, olacaklarında direnmesi üzerine "DİSK yönetimin tüm uyarılarını gözardı ederek, gerekli çabayı göstermemiş ve tersine bir tutum izlemiştir. Bu tutum, demokrasi güçlerinin birlikteliğine zarar verici, yığınların katılımını düşürücü bunun, sonucunda da her tür provokasyon olasılığını artırıcı bir durum yaratmış, sonuçta 1 Mayısın İstanbul'da yığınsal

kutlanmasının olanaklı olmasına karşın, fiilen olanaksız hale getirilmiştir." deyerek, DİSK'i suçladılar. İzmir, İstanbul arasında sendikların tartışmaları sürerken, 29 Nisanda İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 22 nolu bildirisini yayınladı. Bu bildiride, İstanbul'da bir günlük sokağa çıkma yasağının konduğu, askere, polise vur emrinin verildiği ve olağanüstü önlemlerin alındığı yer alırken "Devrimci İşçi Sendikaları yöneticileri, ülkemizi ve milletimizi bölmeyi ve Türk Cumhuriyeti ve demokrasisini yok etmeyi hedef alan iç ve dış mihrakların özlemini çektikleri şekilde Türk işçilerini gene Türk milletinin bizzat kendisi demek olan Türk Silahlı Kuvvetleri ile karşı karşıya getirme yoluna sevkedecek olan 1 Mayıs miting ve gösteri yürüyüşünü İstanbul'da yapma kararında direnmektedirler." deniyordu. 30 Nisan günü, bu bildirisinin ardından, sokağa çıkma yasağı konmakla İstanbul'un her yanı 1 Mayıs Alanı haline getirilmiştir" diyen Tekstil ve Gıda-İş Sendikası Genel Başkan vekili tutuklanıyordu.

Ardından, Kocaeli Valisi "1 Mayıs nedeniyle İzmit'te Sıkıyönetim ilkelerini" uygulayacağını açıklıyordu.

1 Mayıs günü İstanbul'un çeşitli yerlerinde sosyalistler gösteriler yapmış, bir kez daha baskı ve yılmdırmaların kâr etmediğini ispatlamışlardır. Çok sayıda kişi tutuklanmış, TİP Genel Başkanı ve kalabalık bir parti grubu gösteri yaparken yakalanmışlardır. Bu arada İzmir'in iki ayrı yerinde, ilk kez ülkenin 30'un üzerindeki kentinde, kasabasında 1 Mayıs kutlanmış, gösteri ve mitingler yapılmıştır. Bir kısım 1 Mayısı bayram gibi alarak, davullu zurnalı kutlarken, başka bir ke-

1980 yılı 1 Mayısı kaylaşırken DİSK, "1 Mayıs komitelerın korunması ve yeni kazanımları için savaşım günü olarak değerlendirmişlerdir.

1980 yılı 1 Mayıs yaklaşırken DİSK, "1 Mayıs komiteleri vakit geçirmeden kurulacak, 1 Mayıs özüne uygun bir biçimde kitlesel olarak kutlanacaktır." "Tüm antifaşist, antiemperyalist, antişövenist güçlerin güç ve eylem birliği içinde olmaları amacıyla yoğn bir çalışma içine girilecektir." diyor, bu yıl da amacından saptırılmadan mücadele edileceği vurgulanıyordu. (3 Şubat 1980, *Cumhuriyet*)

17 Mart 1980 tarihli *Milliyet* gazetesi haberi:

"DİSK'te kurulan '1 Mayıs İşçi Bayramını Kutlama Komitesi' hazırlık çalışmalarını yürütmektedir.

"Komite Başkanı ve DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar, dünkü açıklamasında, 1 Mayıs kutlama törenlerinin İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Bitlis ve Mersin'de yapılmasının kararlaştırıldığını bildirmiştir."

Tabi, bu arada sağ basın ortalığı velveleye vermek için, anti-komünizm propagandası bombardımanıyla, "ülkücü arkadaş"ları yardıma çağırmaktadır. Hedefler gösterilmekte, bir kez daha, sermaye sınıfının çıkarlarını korumak üzere, oklarını, yaylarını ve silahlarını hazırlamaktadırlar.

Yaratılmak istenen korku ve provokasyon havası yanında, ilericilere halkın önünde tarihsel bir suç işlediği izlenimini verilmeye çalışılması, elbette, işçi sınıfı hiç bir zaman unutmayacaktır. 1925'lerde Adapazarı, Ankara, İstanbul dışında 1 Mayıs anılamazken, bugün uzun savaşımlardan sonra, yurdun her yanında, tüm engellemeler karşın geniş kitlelerce, anlamını koruyarak, işçi sınıfının ekonomik bir mücadele günü olarak anılmaktadır. İlericiler, huzur bozan, halkı sıcak yaz günlerinde evlerinde oturmak zorunda bırakan kişiler olarak gösterilmekte, böylece iktidar suçu üstünden atmaya çalışmaktadır. İktidar faşistleri tedeğine alarak her türlü cinayet ve provokasyonu tezgahlamakta beride örgütlü ve bilinçli bir işçi sınıfı geleceğe sehip olmak için mücadele etmektedir.

SONUÇ OLARAK

Türkiye'de 1 Mayıslar 1906 yılından beri, giderek yığınsal bir biçimde kutlana gelmiştir. Bilinçli ve örgütlü, sınıf mücadeleleri temeline dayalı bir mücadele geleneği ve anlayışını, Türkiye işçi sınıfı sürdürmektedir. "Bizde işçi yok ki!" gibi yalanlarla yıllarca baskı korku ve yasaklarla korkutulan, uyutulan ve birleşmesi engellenen işçiler, gerçekte uyumuyorlardı. Yatağını arayan su gibi, altan alta akıyordu, çoğalıyorlardı. İşçi sınıfı burjuvazinin suratına arkadaşlarının cesetlerini fırlata fırlata, pek çok haklar elde etti. Öldürülen nice nice emekçiler, güzel günlerin çabuk gelmesi için öldüler. 1977 yılı Türkiye'sinde yüzbinlerin çoşkunluğundan korkan burjuvazi, tıpkı ABD'de olduğu gibi provokatörlerle halkın üzerine ateş ettirip 34 yurtseverin öldürülmesi suçunu da işlemiştir. 1 Mayıs genel grevi için Amerikan kapitalistleri

"...kenti yakıp yıkacaklar. Bunun önünü almak için gerekirse Chicago'da her sokak lambası bir işçinin cesedini süsleyecektir." diyorlardı, gerçi tüm kentin sokak lambalarını süslemeyi başaramadılar ama dört işçi liderini astırdılar, bizde de "kanlar akacak" deniyordu ve kanlar akıyordu.

Ekonomik çıkmaz, bu ve benzeri (Maraş soykırımı dahil, kitleye toplu saldırılar dahil, tek tek saldırı ve öldürmeler dahil) olaylar, İkinci Dünya savaşı yıllarında Reşat Fuat Baraner'in *"En Büyük Tehlike"* diye gösterdiği faşist güçlerin, nasıl devlet içinde devlet olduklarının da tanığıdır.

"İşçi sınıfının kendi bayramını kutladığı 1 Mayıs günü, Taksim alanını kana bulayanların, güvenlik örgütlerinin gözetim altındaki can kıyımı ülkemizdeki CİA oyunlarının sadece bir halkası ve saldırıların, terörün giderek daha da yaygınlaşacağının işaretidir."[70]

1980 yılı 1 Mayısı da büyük ekonomik, siyasal sıkıntılarla kutlanacak uluslararası birlik ve dayanışma mücadelesi verilecek. Ama iktidar ve faşistler yeni olaylar, yeni provokasyonlarla, işçi sınıfına tekrar darbeler düşünebilir. Düşünebilir iyi niyeti yerine, düşünüyordur kesin ifadesi daha doğru. Ama işçi sınıfının tarihsel kazanımları ve yeni mücadele yolunun zaferi, sağlam kaleleri burçlarına dikilen bayraklar gibi dalgalanmaktadır.

Ve her yıl "iki Mayıs sabahı gazeteler tüm dünyada yer alan büyük işçi gösterilerinden yüzbinlerin yürüyüşünden bahsedecek."[71]

1886'da asılan bir işçi liderinin sözüyle yazımızı noktalıyalım.

"Sessizliğimiz bugün bozduğumuz seslerden daha güçlü olacaktır."

---

[70] M. Emin Değer, *CİA Kontr-Gerilla ve Türkiye*, 4. Basım, Ankara, Şubat 1978, s. 13.

[71] *Emekçi* Dergisi, Mayıs 1975, Sayı 7, s. 2.

ŞİIRLERİNDE DOĞAN ÖZ

Doğan Öz, 24 Mart 1978'de görevine giderken faşistlerce katledilen Ankara C. Savcı Yardımcısı Doğan Öz, Gelincik Sigarası kutusu kapaklarına, basılı bir "sandık seçmen listesi"nin boş yüzüne, kitap sayfalarının kenarlarına, çok çeşitli kağıtlara, çok çeşitli kalemlerle, yıllarca şiirler yazıp bırakıvermiş bir kenara. Yakınları bu şiirleri derlemişler, 45'ini seçip zaman sırasına uymayan bir sınıflamayla bir kitapçıkta toplamışlar: *Biz Ölmeyiz.** Zeki ve duyarlı bir insan olan Doğan Öz, öyle anlaşılıyor ki, kafasındaki veya gönlündeki yıpratıcı bir gerginliği gidermek, duyup da her nedense başkalarıyla paylaşamadığı bir sevinci eksik bırakmamak; halkına ve yurduna, insanlığa ve doğaya duyduğu engin sevgiyi sessizce beslemek için yazmış şiirlerini. Onun içindir ki, kişiliğinin en belirgin yanları yansımış şiirlerinde. Ezilenden, sömürülenden, horlanandan, yani yaşayacak olandan yanadır Doğan Öz; dolayısıyla tükenmez bir umuttur.

"Körletmek dönüşmeyi tohumdan tomurcuğa
İstekleri açık ve katı
Kıyıcılıkları umudu durdurmadı" (2. şiir)

Zulmün en kıyıcısına karşı haykıran umuttur:

"Kurtuluş gecekondu dumanıdır ha yükselir
Kurtuluş darağaçlarına bakar da yükselir"
(Avrupalı (!) Diktatörlere)

Türkiye coğrafyasını kaplamış bir umuttur:

"Yoksulluk tüketemez seni
Sen ki büyüyen serpilen erensin
Ilgaz ormanındaki ince yol
Ya da Körfezi avuçlamış gecekondu
Daha uzak bir Harran kırı
Umutsuzluğu hiç öğrenmedin ki"

Mapusaneden Keban Baraj Gölü altında kalan Behri Köyü'ne kadar halkıyla birliktedir:

---

* Doğan Öz, *Biz Ölmeyiz*, Türkiye Yazıları Yayınları, Mart 1980, Ankara.

"Mapusane çeşmesi yandan akmaz
Orada
Varsıl yatmaz
Düşünmeyen yatmaz
Biz yatarız." (Mapusaneye Düşünceler)

"Gümüş sazanları bulamayız gayri
Yok evimiz yuttu bizi şehir izbeleri
Murat suyunun dibindeki Behri köyünden
Ayrıldık içimiz yangın yeri" (Oralardan Gelenler)

Ve bir genç kızın yaşam dolu telaşındadır:

"Her kapı zili çığlıkta
Saklambaç oynamak
Savurtup ışık saçlı
Sevinci bulmak" (Kız)

Yurdunda yoğun yaşamış bir insandır:

"Murat suyuna dökülen yıldızlar
Akar akar unutulmaz" (35. şiir)

"Çini bir tabak üstündeki renkler kadar net
Liman gezici marul tezgâhı Karşıyaka
İzmir devingenli dorukta öğleüstünün
Yaşamı doyumlu doyumsuz akıtmakta"
(İzmir'de Öğle Üzeri)

"Dostlar biz ölmeyiz savaşta" (8. şiir) diyen Doğan Öz, katıldığı bu "onurlu savaş"ı şöyle anlatır:

"Onurlu bir savaş sürer yurtta
Tutsaklığı onursuzluğu
Yok etmeye yönelen.
Bir yanda işçiler gecekondular
Köylüler boz tarlalar
Aydınlar ve genç gelecek.
Onurlu bir savaş sürer yurtta
Güzeli aydınlığı
Hak etmeye yönelen
Bir yanda yaratış gerçek
Yiğitlik erdem sevgi
Nasır ter emek
Onurlu bir savaş sürüyor yurtta." (Önsöz)

Ve yurdunun küçük nimetleriyle yetinerek mutlu geleceklere bakan bir insandır:

"Vız gelir bana pepsi reklamları
Buz gibi erik ve yeni rakı
İçelim" (16. şiir)

Katlinin 2. yıldönümünde Doğan Öz'ün anısına düzenlenecek en iyi niyetli, en başarılı bir tören bile, bu şiir kitabının yerini tutamaz. Bu kitapta kişiliğinin bütün zenginliğiyle karşımıza geliyor Doğan Öz. Merhaba...

R. G.

◆

OPEC, PETROL ZAMLARI, TÜRKİYE

1970'lerden bu yana petrol sözcüğünün yanında sürekli olarak OPEC adı geçmektedir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, kurulduğu 1960'tan on yıl sonra, tüm dünyanın dikkatle izlediği bir örgüt durumuna gelmiştir.

Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Ekvator, Endonezya, Gabon, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Libya, Nijerya, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın üyesi bulunduğu OPEC, petrol üretim ve ticaretindeki yeri ve son altı yıl içinde büyük miktarlara ulaşan petrol dolarları nedeniyle tüm dünya ve özellikle de emperyalist sistem için çok önemli bir yer tutmaktadır.

Bu yazı, OPEC, petrol zamları ve ülkemizin petrol sorununa kısa bir gözatmayı amaçlamaktadır.[1]

PETROLÜN DÜNYA ENERJİ TÜKETİMİ İÇİNDEKİ YERİ VE OPEC ÜLKELERİNİN ÖNEMİ

Petrol yüzyıllar önce asfalt olarak kullanılmış ve 1859'da ABD'de bir kazı sonunda ortaya çıkarıldığı tarihten itibaren, önce aydınlatmada daha sonraları ise yakıt olarak kullanılmaya başlanmıştır. Isı değerinin yüksek, yanmasının ve taşınmasının kolay olması nedeniyle petrol, yirminci yüzyılın başından itibaren önem kazanmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonominin candamarı olan kömürün yerini almaya başlamıştır. 1900'lerde 21 milyon ton olan ham petrol üretimi 1940'ta 250 milyon, 1950'de 500 milyon, 1960'ta 1 milyar, 1970'te ise 2,25 milyar tona erişmiştir. 1965'lerde petrol, dünya ticarî enerji tüketiminde kömürü geride bırakmıştır. 1975 yılında petrolün dünya enerji tüketimindeki payı %44'ü bulmuştur.[2]

Petrol 1960'lara dek en çok ABD'de üretilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra petrol üretimi geri kalmış ülkelere doğru kaymıştır. Bunun temel nedeni daha 1930'larda dünyayı paylaşan petrol tekellerinin azami kâr arayışlarıdır. Özellikle Orta Doğu petrol alanları çok elverişli görünmüşlerdir. Orta Doğu'da bir varil petrolün çıkarılması Teksas'ta çıkarılmasından yirmi kat kadar daha ucuzdu. Aynı biçimde, petrol şirketlerinin çalıştırdıkları işçi başına kârı, örneğin

---

[1] Bu konularda Dr. Şükrü S. Gürel'in *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri* (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 432, Ankara 1979) adlı yapıtında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

Kuveyt'te ABD'dekinden dokuz katı fazlaydı.[3]

Dünya petrol tekellerinin geri kalmış ülkelere, özellikle Orta Doğu'ya yönelmelerindeki bir başka etken de dünya petrol rezervlerinin Orta Doğu'da bulunduğunun anlaşılması olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikalı uzmanların hazırladıkları raporlarda dünya petrol rezervlerinin Basra Körfezinde bulunduğu belirtiliyordu. Yapılan araştırmalar bu kanıyı doğruladı. 1948'de Orta Doğu'daki petrol rezervleri dünya rezervlerinin %42'sini oluşturuyordu. Bu oran yükselerek 1955'te %62'ye çıkmıştır. Aynı tarihler için ABD'nin rezervleri ise, sırasıyla, %32 ve %19'dur. Üretim oranları da aynı gelişmeyi göstermiştir. 1950'de dünya ham petrol üretiminin %55'ini gerçekleştiren gelişmiş ülkelerin (ABD %52) payı giderek azalmış ve 1976'da %20'ye düşmüştür. Buna karşılık geri kalmış ülkelerin ve sosyalist ülkelerin payı hızla yükselmiştir. 1950'de geri kalmış ülkelerin payı %37 (sosyalist ülkelerin payı %8) iken, bu pay 1976'da %59 (sosyalist ülkeler payı %21) olmuştur.

Özetle söylemek gerekirse, dünya petrolünün %67'sini tüketen emperyalist metropol ülkeler, petrollerini geri kalmış ülkelerden sağlamak durumunda kalmışlardır. OPEC ülkelerinin önemi buradadır.

OPEC ülkelerinin rezerv, üretim ve ihracatına ilişkin bazı veriler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Bu verileri dünya toplamlarıyla karşılaştırdığımızda şu sonuçlar çıkmaktadır: 88 milyar ton civarında bulunan dünya toplam petrol rezervlerinin %69'unu (sosyalist ülkeler dışında ele alındığında %79), 1976 yılı için dün-

	Rezerv 1.1.1978 (milyon ton)	Üretim 1976 (milyon ton)	İhracat 1976 (Milyon ton)
1 — Suudi Arabistan	20.520	415,5	397,9
2 — Kuveyt	9.160	95,4	90,1
3 — İran	6.482	293,0	260,9
4 — Irak	4.720	107,5	102,9
5 — Birleşik Arap Emirlikleri	4.435	100,2	95,4
6 — Libya	3.420	94,9	89,3
7 — Nijerya	2.558	102,1	100,4
8 — Venezuela	2.490	114,0	71,6
9 — Endonezya	1.368	78,0	59,3
10 — Cezayir	903	52,3	44,3
11 — Katar	766	24,3	23,5
12 — Gabon	280	10,7	10,0
13 — Ekvator	224	9,3	8,5
OPEC Ülkeleri Toplamı	59.332	1.497,2	1.354,1

Kaynaklar: *International Petroleum Encyclopedia, 1978; World Energy Supplies, 1972-1976, UN Publications.*

---

[2] Bu yazıdaki petrolle ilgili sayısal değerler *International Petroleum Encyclopedia, 1978* ve *World Energy Supplies, 1972-1976, UN Publications* adlı yapıtlardan derlenmiştir.

[3] *Iraq Today*, September 16-30, 1979

ya ham petrol üretiminin %52'sini (sosyalist ülkeler dışındaki üretimin %67'si), ve 1976 yılındaki dünya ham petrol ihracatının %85'ini OPEC ülkeleri sağlamaktadır. Dünya ham petrol ithalatının ülkelere dağılımı ve OPEC ülkelerinin bu ithalattaki yeri ise OPEC ülkelerinin önemimi apaçık göstermektedir.

İthalatçı Ülkeler	Toplam İthalatı (milyon ton)	Dünya İthalatı İçindeki Payı	OPEC Ülkelerinin toplam ithalattaki payı %
Gelişmiş Ülkeler Toplamı	1.182	74	88
ABD	282	16	85
AET	522	33	89
Japonya	227	14	90
Diğerleri	170	11	86
Geri Kalmış Ülkeler Toplamı	322	20	90
Sosyalist Ülkeler Toplamı	91	6	28

Kaynak: *World Energy Supplies, 1972-1976, UN Publications.*

Tablodan da görüldüğü gibi, emperyalist metropol ülkeler ithal ettikleri ham petrolün %88'ini OPEC ülkelerinden sağlamaktadırlar. Bu ülkelerin OPEC ülkelerinden ithal ettikleri ham petrol, tükettikleri tüm petrolün %56'sını oluşturmaktadır. Petrol açısından OPEC'e bağımlılık olarak adlandırılabilecek bu oran 1976 yılı için ülkelere göre şöyledir: ABD %27; AET %86; Japonya %80; geri kalmış ülkeler %59

OPEC'İN KURULUŞU

Petrol fiyatlarının hiçbir zaman maliyetle ilişkisi olmadığı gibi, çok kısa bir süre dışında rekabete de konu olmadığı bilinmektedir. 1930'larda uluslararası petrol kartelinin kurulmasıyla bu durum iyice belirginleşmiştir. Petrol tekelleri petrol fiyatlarını bütünüyle arz ve talep durumlarına göre saptamışlar ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sömürge ya da bağımlı ülkelerin elkoydukları petrol yataklarını, ayrıcalık anlaşmaları yoluyla üretim birimi üzerinden *royalty* adı altında ödedikleri düşük bedeller karşılığında işletmişlerdir. Bu duruma ilk tepki Meksika'dan gelmiş ve bu ülke 1938'de petrolünü millileştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge devletleri ortadan kaldıran özgürlük mücadelesi petrol yataklarına sahip olan ülkeleri de etkilemiş ve petrol sahibi ülkelerin tekellerden daha çok pay alma isteği, tekeller arası rekabetle çakışınca, yeni ücret sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu arada 1951-53 yılları arasında Musaddık'ın yönetimindeki İran petrolünü millileştirmiş, hareket CIA'nin hazırladığı bir darbeyle anımsanacağı gibi Musaddık'ın yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. 1950'lerden sonra görülen bu anlaşmalarla petrol şirketleri petrol sahibi ülkelere *royalty*'ler dışında kârlarının %50'sini vergi olarak vermeye başlamışlardır. Afişe fiyat bu anlaşmalar sonunda ortaya çıkmıştır. Afişe fiyat ham petrolün piyasa fiyatına yakın bir fiyattı ve şirketler petrol sahibi ülkelere ödedikleri vergileri bu fiyat üzerinden hesaplıyorlardı. Şirketlerin kâr hesabı kendileri tarafından yapıldığı gibi ödenen *royalty*'ler de vergilerden düşülüyordu. Bütün bunlara karşın "yarıyarıya" diye adlandırılan bu anlaşmalarla petrol sahibi ülkeler önemli gelirler elde ediyorlardı. Bu anlaşmalar İngiliz ve Amerikan şirketleri için büyük bir kayıp getirmiyordu. Çünkü bu ülkelerin vergi sistemleri iki kez vergilendirmeyi engelliyor, böylece petrol şirketlerinin petrol sahibi ülkelere verdikleri vergileri kendi ülkelerindeki vergilerden düşürüyorlardı.

1960'lara doğru Sovyetler Birliği'nin petrol üretim ve ihracatını artırması, petrol fiyatını uluslararası kartel fiyatlarının altına indirmesi; uluslararası kartel dışında Avrupa, Japonya ve ABD'de bağımsız petrol şirketlerinin petrol üretimine girmeleri sonucunda —uluslararası tekellerin o zamana dek kısıtladıkları üretime karşın - petrol arzı arttı; meydana gelen düşük piyasa fiyatı nedeniyle yedi büyük petrol tekeli afişe fiyatları arka arkaya iki kez indirdiler. Bu indirimler petrol sahibi ülkelerin gelirlerinde önemli bir azalma meydana getirdi. İlk indirimin Orta Doğu'daki dört büyük üretici ülke için getirdiği vergi kaybı 150 milyon doları buluyordu.

Nasır'ın başını çektiği Arap milliyetçiliği ilk indirime karşı tepki olarak Birinci Arap Petrol Kongresini topladı. Kahire toplantısına İran ve Venezuela da gözlemci olarak katıldı. İkinci fiyat indiriminden bir ay sonra Bağdat'ta yapılan ve o tarihte dünya petrol ihracatının %80'ini gerçekleştiren Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ve Venezuela'nın katıldığı toplantı sonunda OPEC'in kurulması kararlaştırıldı. Örgütün ilk görevleri petrol şirketlerinin tek yanlı fiyat indirimlerini engellemek, fiyatların eski düzeyine gelmesini sağlamak ve dünya petrol piyasasında arz fazlası bulunmaması için üretimi düzenleyici bir sistem getirmek olarak belirlendi.

OPEC dünyadaki petrol fazlası nedeniyle ilk yıllarda başarılı olamadı. Üye ülkeler pazarlarını kaybetmemek ve yeni pazarlara girebilmek için üretimlerinin şirketler tarafından artırılmasına engel olmadılar. OPEC'in ilk önemli başarısı 1964'te *royalty*'lerin vergilerden düşülmemesini sağlamak oldu.

İLK ÖNEMLİ FİYAT ARTIŞLARI

1970'ler dünyası sosyalist ülkelerin dünya ekonomisinde önemli bir yer tutmaya başladığı, eski sömürgeci devletlerin sömürgelerini hemen hemen tümüyle yitirdiği ve emperyalist sistem içinde ABD-AET-Japonya'nın birbirleriyle rekabetinin ABD'yi zorladığı bir dünyadır. Bu dönemin petrol açısından görünümü ise 1960'lara göre büyük farklılıklar taşımaktadır. Dünyada görülen petrol fazlalığı giderek petrol yetmezliğine dönüşmektedir. Petrol sahibi ülkeler ya kendi ulusal şirketleri aracılığıyla ya da kendi ülkelerindeki yabancı şirketlerle ortaklık kurarak üretici duruma gelmişlerdir. Önceleri petrol tekelleri tarafından muhatap kabul edilmeyen OPEC, on yıllık çalışmaları ve kısmî başarıları nedeniyle bir güç haline gelmiştir. 1967 yılındaki Mısır-İsrail savaşı sonrasında Süveyş Kanalının kapanması, Avrupa açısından Kuzey Afrika petrolünü ön plana çıkarmıştır. Petrol ihraç eden ülkeler arasında özellikle Cezayir, Irak ve Libya'daki ilerici yönetimler kendi ülkelerinin doğal kaynaklarına sahip çıkmaya başlamışlardır. Ayrıca OPEC ülkeleri kendi ülkelerindeki yabancı şirketlere ortak olmak istemekte ve bu genel bir OPEC politikası durumuna gelmektedir.

1969 sonlarında Libya'da meydana gelen darbe sonrasında, Kaddafi yönetimi petrol şirketleriyle ilişkilerini gözden geçirmeye başlamıştır. Cezayir ve Irak'ın yakın desteğiyle Libya petrol üretimini kısmış ve petrol pazarlama ve dağıtım şirketlerini millileştirmiş, bu baskılar sonunda afişe fiyatı ve vergi oranını artırmıştır. Libya'nın kazandığı bu başarı Basra Körfezi üretici ülkeleri için önemli bir gösterge olmuştur. 1971'de Tahran'da yapılan anlaşmayla Basra Körfezi ülkeleri için afişe fiyatlar ve vergi oranları artırılmıştır. Aynı anlaşmayla, petrol şirketleri doların devalüasyonu nedeniyle afişe fiyatlara yılda %2,5'lik bir zammı kabul etmişlerdir. Anlaşma afişe fiyatları ve vergi oranlarını beş yıl süreyle dondurmuştur. Aynı yıl petrol şirketleri Libya'yla ve diğer Kuzey Afrika ülkeleri ile benzer anlaşmalar yapmışlardır. Bu anlaşmalar sonunda, 1957'de 2 dolar olan ve 1960 öncesinde 1,80 dolara düşen ham petrol fiyatı* 2,2 dolara çıkmıştır.

1971 Tahran anlaşmasının fiyatları beş yıl için dondurmasına karşın OPEC'le petrol şirketleri arasındaki görüşmeler devam etmiş ve afişe fiyatlar 2,5 dolara çıkarılmıştır. 1973 yılında doların yeniden devalüe edilmesi ve ham petrol piyasa fiyatlarının hızla yükselmesi üzerine OPEC ülkeleri yeni bir zam istediler. Şirketlerin direnmesi üzerine OPEC ülkeleri Ekim 1973'te —Orta Doğudaki savaş sürerken— tek yanlı olarak petrolün varilini 5 dolara çıkardılar. Aralık ayında ise 1974'ten itibaren 11,5 dolarlık bir fiyatın uygulanacağı kararlaştırıldı.

1973 yılı hem petrol fiyat artışları hem de bir süre için uygulanan petrol ambargosu ve sonuçları nedeniyle petrol tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. 1967'de bazı Arap ülkelerince uygulanmaya çalışılan ambargo dünya petrol piyasasındaki fazlalık nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ancak 1973'te yine Arap ülkelerince uygulanan ambargo ve petrol tekellerinin kendi amaçları için yarattıkları kıtlık özellikle Avrupa ülkelerine büyük zararlar verdi.

---

* Ham petrol fiyatları için Suudi Arabistan'da üretilen hafif arap petrolü referans petrolü olarak alınmaktadır. Diğer petroller bu petrole göre kalitelerine ve taşıma giderlerine göre fiyatlandırılmaktadır.

Bu gelişmeler karşısında ABD petrol şirketlerinin yanında yer almaktan kaçınmıştır. Çünkü ABD 1970'lerde ham petrol gereksinmesinin %80'ine yakınını yerli üretimden karşılamaktaydı ve 1959'da tüketimin yerli petrole dayanması için getirilmiş bulunan bir karar nedeniyle yerli petrol ithal petrolünden %60 oranında daha pahalıydı; oysa emperyalist sistem içinde ABD'yle rekabet halinde bulunan AET ve Japonya petrolü daha ucuza elde ediyorlardı. Üretici ülkelerin petrol fiyatlarını artırmaları bu nedenle ABD'nin de işine yaramıştır.

Petrol krizi diye adlandırılan 1973 yılı sonrasında petrol şirketleri artık belli bir ülkenin petrolünü çıkaran ve ham petrolü devletten satın alan işletmeci kuruluşlar haline geldiler. Daha sonraları ise bu şirketlerin yarı paylarından fazlası üretici devletler tarafından satın alındı.

1974 YILINDAN SONRAKİ FİYAT ARTIŞLARI

Petrol fiyatları 1974'ten 1978'e kadar çok düşük oranlarda artmıştır. 1977 yılında fiyat 13 dolar düzeyindedir. Sürekli bir dolar devalüasyonuyla karşılaşan üretici ülkelerin 1977 yılında yaptıkları toplantıda önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde henüz petrol piyasasında bir arz-talep dengesi bulunmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan üretimi arttırmış, diğer ülkeler de yeni zamlarla elde ettikleri gelirler nedeniyle büyük harcamalar öngörmüş ve bu nedenle de petrol üretimlerini küçük ölçülerde de olsa artırmakta yarar görmüşlerdir. 1977 OPEC toplantısında ülkelerin büyük çoğunluğu %10'luk bir artış talep ederken Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri %5'lik bir fiyat artışı öngörmüşlerdir. Bu anlaşmazlık OPEC tarihinde önemli bir gelişme olmuştur. Anlaşmazlık daha sonra bir uzlaşmayla sonuçlanmışsa da, olay OPEC ülkelerinin arasındaki politika farklılıklarını resmen ortaya çıkarmıştır.

1974-78 yılları arasında ham petrol fiyatı 10,83 dolardan 13,35 dolara çıkarak %23 oranında artarken, gerçek fiyat yani dünyadaki ortalama fiyat artışlarıyla karşılaştırılan fiyat %18 gerilemiştir. Zira 1974'ten sonra, emperyalist metropol ülkeler ihraç mallarına sürekli zam yapma yoluna gitmişlerdir. Aynı dönemde ise doların değer kaybetmesi ABD'nin politikası haline gelmiştir. Aynı yıllarda ham petrol fiyatıyla petrol ürünleri fiyatları arasındaki ortalama fark da 15 dolardan 27 dolara çıkmıştır. OPEC ülkelerinin ham petrol ihraç ettiği ve rafinerilerin büyük ölçüde tüketici ülkelerde bulunduğu gözönüne alınırsa, bu farktan tüketici ülkelerin yararlandığı ortaya çıkar. Nitekim petrol ihraç eden ülkelerin örneğin Avrupalı tüketici fiyatındaki payı

%33'ten %27'e düşerken, tüketici ülkenin petrol ürünlerindeki vergi geliri %37'den %47'a çıkmıştır.[4]

Bu durum OPEC ülkelerinin sayısal para olarak ithalatlarını yükseltmelerine karşın, hacim olarak ithalatlarını 1974'e göre %50'ye yakın bir oranda küçültmüş[5] ve petrol gelirleriyle kendi kalkınma prgoramlarını sürdüren ülkelere büyük zarar vermiştir. Oysa petrol gelirlerini dünya sermaye piyasalarına yatıran ve başlarında Suudi Arabistan gelen birkaç ülke, bu durumdan çok etkilenmemişlerdir.

Böylece 1978'e gelindiğinde petrol ihraç eden ülkeler fiyatların artırılmasını istemektedirler. Ancak dünya petrol piyasasındaki arz-talep dengesi ülkelerin tek başlarına hareket etmelerini engellemektedir. Bu yıl içinde İran'da başlayan olaylar kısa sürede bu ülkenin petrol üretimini ve ihracatını büyük ölçüde düşürmüş ve dünya piyasasında bir talep fazlası oluşmuştur. Bu durumdan ilk yararlananlar halen dünya ham petrol ticaretini ellerinde bulunduran petrol şirketleri olmuştur. Petrol azlığı nedeniyle kısa süre içinde uluslararası bir petrol karaborsası doğmuştur. Dünya petrol ticaretinde spot piyasa adı verilen bu piyasada fiyatlar da hızla artmıştır. 1978 yılı Nisan ayına kadar resmi fiyatlardan işlem gören ham petrol spot piyasasında 1979 başlarında 32 dolara kadar çıkmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında karaborsa fiyatı 40 dolara yükselmiştir. 1978 yılı Haziran ayından itibaren OPEC fiyatlarında da artışlar başlamış ve 1979 başlarında fiyat 15 dolara çıkmıştır. Daha sonraları ise üretici ülkeler bazen gruplar halinde bazen de tek tek fiyat artırma yoluna gitmişlerdir. Fiyat artışlarını belirlemek üzere 1979 yılı Aralık ayında yapılan OPEC toplantısında tek fiyat üzerinde bir anlaşma olmamış ve ikili fiyat sistemi yeniden ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan petrolünü 20 dolardan satmak isterken, diğer ülkeler 26 dolarlık bir fiyat istemişlerdir.

Son aylar içinde örneğin Suudi Arabistan hafif petrolü 26 dolara, Libya petrolü 35 dolara satılmaktadır.

PETROL ZAMLARININ BAZI SONUÇLARI

Petrol ihraç eden ülkelerin OPEC çatısı altında örgütlenmeleri ve ham petrol fiyatlarını artırmaları 1970'lerden sonra dünya ekonomisinde önemli gelişmelere neden olmuştur.

Bir OECD araştırmasına göre ham petrol fiyatlarında %10'luk gerçek bir artış, OECD ülkelerindeki gayri safi yurtiçi hasılada %0,3'lük bir düşüş getirmektedir.[6] 1960-69 yılları arasında OECD ülkelerinde yılda ortalama %4,8 olan gerçek GSYİH artışı, 1970-79 yılları arasında %3,4'e düşmüştür. 1963-73 yılları arasında yılda ortalama %6 artan dünya üretimi, 1973-78 yılları arasında ise sadece %3,5 artmıştır. Bunlara koşut olarak dünya ticareti birinci dönemde yılda %8,5 artarken ikinci dönemde %4'e düşmüştür.[7] Bu gelişmelerin bir sonucu olarak tüm emperyalist sistemin cari hesap fazlası 1973'te 11,5 milyar dolarken, 1979'da cari hesap açığı 12 milyar dolardır.

---

[4] *Le Monde Diplomatique*, Mars 1979 ve *The Economist*, December 29, 1979.

[5] *The Economist, March*, 8, 1980.

[6] *The Economist*, December 22, 1979

Görüldüğü gibi petrol fiyatlarındaki artışlar bir bütün olarak emperyalist sistemin bunalımını derinleştirmiştir. Daha az üretim, daha az ticaret kâr'a dayalı dünya kapitalizmini sarsmaktadır. Ancak bunalım emperyalist sistem içinde yer alan ülkelerin tümünü eşit olarak etkilememektedir. Bunalımdan en çok etkilenen ülkeler petrol üreticisi olmayan bağımlı ülkelerdir. Bu ülkelerin 1970'de ve 1978'de dünya ticaretindeki payları aynı olmakla birlikte, bu, ancak yoğun bir dış borçlanmayla mümkün olabilmiştir. Bir yandan emperyalist metropoller tarafından yüksek bir petrol tüketimine itilmiş bulunan, diğer yandan iç tüketime dönük bir sanayileşmeye zorlanmış bu ülkelerin 1973'te 6 milyar dolar olan cari hesap açıkları 1979'da 47 milyara yükselmiştir.[8] Dış borçlanmanın bir bölümünü OPEC ülkelerinden sağlamış olmakla birlikte, önemli bölümünü uluslararası para kuruluşlarından sağlayabilmişlerdir. 1974-78 yılları arasında OPEC ülkelerinin geri kalmış ülkelere yaptıkları yatırım ve verdikleri borçlar 20 milyar dolardır.[9] 1975 yılında ise geri kalmış ülkelere yapılan yardımların %15'ini OPEC ülkeleri, %82'sini OECD kalkınma yardımı komitesi yapmıştır.[10] Borçlanmaların önemli bir bölümü de uluslararası kredi kuruluşlarından sağlanmıştır. Bazı OPEC ülkelerinin petrol dolarları fazlasını sermaye piyasasına yatırdığı göz önüne alınırsa, bu anlamda, petrol zamlarının geri kalmış ülkelerden gelişmiş ülkelere akan kaynak transferini hızlandırdığı söylenebilir.

Emperyalist sistemdeki bunalım metropol ülkelerin emekçi sınıfları üzerinde de olumsuz etkiler getirmektedir. OECD ülkelerinde 1960-69 yılları arasında yılda ortalama %2,9 oranında artan tüketici fiyatları 1970-79 yılları arasında %8,1 oranında artmıştır. 1979 yılındaki artış ABD'de %13'e çıkmıştır.[11] Ancak bu artışın doğrudan ve tümüyle petrol fiyatlarındaki artışlardan kaynaklandığı söylenemez. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre Fransa'da 1979 yılındaki tüketici fiyatlarındaki artış %11'e yaklaşmakla birlikte, petrol fiyatlarındaki zammın bu artış içindeki payı %0,3-0,5 düzeyindedir.[12] Fiyat artışları her şeyden önce azami kâr arayışı içinde bulunan emperyalist sistemin bunalımını emekçi sınıflar üzerine yıkma çabasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1973-1980 yılları arasında gerçek ücretler yaklaşık olarak

[7] *The Economist*, December 29, 1979.
[8] *The Economist*, December 29, 1979
[9] *The Middle East*, August 1979.
[10] Dr. Şükrü S. Gürel, *agy*, s. 195.
[11] *The Economist*, December 29, 1979.
[12] *Le Monde Diplomatique*, Janvier 1980.

Japonya'da %9, ABD'de %8, İngiltere'de %5 ve Almanya'da %1 oranında düşmüştür.[13] Altı büyük kapitalist ülkede 1973 yılında işsizlerin çalışan nüfusa oranı %3,1 iken, bu oran 1975'te %5,2'ye, 1977'de %7'e çıkmıştır.[14] OECD ülkelerinde halen 16 milyon işsiz olduğu ve bu sayının 20 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir.

Petrol zamlarının bir de petrol ihraç eden ülkeler üzerindeki etkilerini incelemekte yarar vardır. OPEC'in kurulmasından sonra meydana gelen petrol zamları üretici ülkeleri zenginleştirmiştir. Bu ülkelerde 1970-79 yılları arasında yıllık ortalama gerçek GSYİH artışı %9,5 dolayında gerçekleşmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, OPEC ülkelerinin OPEC üyesi olmak dışında ortak yanları çok azdır. Üç yüz milyon kişiyi barındıran bu ülkeler içinde 1977'de kişi başına GSYİH 300 dolardan 12.000 dolara kadar değişmektedir. Daha önceki bölümlerde de verilen tablodan görüldüğü gibi petrol rezerv, üretim ve ihracatları çok farklı bu ülkelerin petrol gelirlerinin önemli bir bölümü ithalata gitmektedir. OPEC içinde Cezayir, Ekvator, Endonezya, Gabon, Irak, İran, Nijerya ve Venezuela'nın petrol gelirlerinin hemen hemen bütünü ithalata gitmektedir. Bu ülkelerin 1974 yılında elde ettikleri ve ithalata gitmeyen 25 milyar dolarlık fazla, daha sonraki yıllarda ithalat fiyatlarındaki artışlar nedeniyle erimiş ve 1978 yılı başında 10 milyar dolarlık bir açık meydana gelmiştir. OPEC üyesi diğer beş ülkenin ithalatı ise 1977 yılında petrol gelirleri fazlasıyla eşittir. Bu ülkeler, dünya sermaye piyasalarında bulunan ve 200 milyar doları aşan miktarın büyük bir bölümünün sahibi durumundadırlar.

İthalatın ülkeler arasındaki dağılımı kadar ithalatın türü de farklıdır. Ancak bu ithalatın en önemli bölümü makina ve donatıma gitmektedir. 1977 yılında tüketim mallarının tüm ithalata oranı %13, yiyecek ve içeceklerin oranı ise %11 dolayındadır. Bir başka açıdan ele alındığında mamul maddelerin tüm ithalata oranının %80'i geçtiği görülmektedir. OPEC ülkeleri ithalatının %88'i gelişmiş kapitalist ülkelerden sağlamakta, buna koşut olarak gelişmiş kapitalist ülkelerin ihracatlarında OPEC ülkeleri her geçen gün daha büyük bir yer tutmaktadır.[15]

Petrol gelirleri fazlası, petrol dolarları, emperyalist sistem içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. 1974-78 yılları arasında biriken yaklaşık 160 milyar doların 130 milyar doları dünya sermaye piyasasına gitmiş, ya da gelişmiş kapitalist ülkelere yatırılmıştır. Bu fazlanın 10 milyar dolar kadarı uluslararası para kuruluşlarına, 20 milyar doları da geri kalmış ülkelere gitmiştir.

OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını artırmaları sonrasında petrol alanında ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri de, petrol şirketlerinin 1973'ten sonra, özellikle de 1978 sonrasında kârlarını katlayarak artırmalarına karşın, dünya petrolü üzerindeki denetimlerinin zayıflaması olmuştur. 7 büyük uluslararası petrol tekeli, 1968 ve 1978 yıllarında dünyanın en büyük şirketleri içindeki yerlerini korumalarına, hatta daha ön sıralara geçmelerine karşın, 1975'te %70'ini denetimlerinde bulundurdukları OPEC petrolünün 1979'da sadece %45'ini denetimlerinde bulundurabilmişlerdir. Bunun sonucu olarak dünyadaki payları %40'a düşmüştür.[16]

---

[13] *The Economist*, April 26, 1980.

[14] Birleşmiş Milletler İstatistikleri.

[15] Birleşmiş Milletler İstatistikleri.

Petrol zamlarının önemli sonuçlarından biri de emperyalist sistem içindeki gelişmiş ülkelerin petrol ihraç eden ülkelere karşı farklı politikaların ortaya çıkması ve farklılıkların belirginleşmesi olmuştur. 1973 petrol ambargosunun Avrupa ülkeleriyle Japonya'yı zor durumda bırakmasından sonra bu ülkeler, özellikle de Avrupa ülkeleri Orta Doğu ülkelerine karşı ABD'den farklı politikalara yönelmişlerdir. Buna karşılık ABD, hem emperyalist sistem içindeki önderliğini pekiştirmek ve böylece metropol ülkeler arasında değişik politikaların varlığını engellemek, hem de OPEC'e karşı bir örgütlenme geliştirmek amacıyla Uluslararası Enerji Ajansının kurulmasına öncülük etmiştir.[17] Ancak ABD'nin tüm girişimleri Avrupa ülkelerinin Filistin Kurtuluş Örgütüyle ilişkiler kurmasına kadar varan bu farklılaşmayı engelleyememiştir.

Petrol zamlarının önemli sayılabilecek sonuçlarını böyle sıralamak mümkün. Kuşkusuz petrol zamları doğrudan ya da dolaylı olarak tüm dünyada başka gelişmelere neden olmuştur. Ancak petrol zamlarının en önemli sonucu emperyalizmin bunalımını derinleştirmiş olmasıdır. Bunalımın derinleşmesi tüm dünya ülkeleri arasında ve ülkelerin içinde yeni dengelerin doğmasına neden olmakla birlikte bunalımın yükü esas olarak emperyalist sistem içinde yer alan ve petrol ihracatçısı olmayan bağımlı ülkelere düşmektedir. Bunalım bu ülkelerin durumlarını sürekli kötüleştirmektedir. Bu durum bu ülkeler açısından tek çözüm yolu olan emperyalist sistemin dışına çıkma zorunluğunu ve alternatifini apaçık ortaya koymaktadır. Bu zorunluk sadece petrol ihracatçısı olmayan bağımlı ülkeler için değil, OPEC ülkeleri için de geçerlidir. Bu ülkeler kendi doğal kaynaklarına sahip çıkıp uluslararası petrol tekellerinin sömürüsünü belli bir ölçüde kırarak hızlı bir sanayileşme sürecine girmiş olmakla birlikte, metropol ülkelerin sömürüsü devam etmektedir. Ayrıca, tarihin birçok ülke için kanıtladığı gibi, kapitalist kalkınma eninde sonunda bu ülkelerin egemen sınıflarını emperyalist sistemle bütünleştirecektir. Bazı ülkelerde bu süreç tamamlanmak üzeredir. Bu ülkelerin egemen sınıfları petrol gelirleri nedeniyle emekçi sınıfları bir ölçüde pasifleştirebilmektedirler. Ancak İran Devriminin de gösterdiği gibi petrol gelirleri emperyalizmin uşaklarını halkın mücadelesi karşısında yıkılmaktan kurtaramamaktadır.

---

[16] *Fortune*, January 28, 1980.

[17] Dr. Şükrü, S. Gürel, *agy*, s. 221.

Türkiye petrol fiyatlarındaki artışlardan en çok etkilenen ülkelerden biridir. Bu durum genelde emperyalist dünya sistemi içinde bağımlı bir ülke olmaktan kaynaklanmaktadır. Ancak Türkiye'nin bu ülkeler içinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. 1976 yılı verilerine göre, Türkiye, petrol tüketimi açısından dünyada 26. sırada bulunmasına karşılık, tüm ihracat gelirleri, hatta işçi dövizleriyle birlikte tüm dış gelirleri petrol ithalatına yetmeyen tek ülkedir. Nitekim 1980 yılı için petrol ithalat gereksinmesi 4 milyar doları aşmaktadır.

1950'de yarım milyon ton kadar olan petrol tüketimi, kapitalistleşme süreciyle birlikte artmış ve son yıllarda 18 milyon tonu aşmıştır. Ülkemiz, enerji gereksinmesinin beşte birinden fazlasını odun ve tezekten sağlamaktadır. Tüketimde kömürün payı %18,5 hidrolik enerjinin payı ise %6,3'tür. En büyük pay %53,8'le petrolündür. Oysa dünya ortalamalarına göre, ticari enerji (yani odun ve tezek dışındaki enerji kaynakları) tüketiminde petrolün payı sadece %45 dolayındadır. Ülkemizde ticarî enerji tüketimi içinde petrolün payı %65'i geçmektedir. Ticari enerji tüketimi içinde petrolün payı gelişmiş kapitalist ülkelerde %51, sosyalist ülkelerde %27,5, geri kalmış ülkelerde ise %63'tür.

1950'lerde pazara açılma politikasıyla birlikte ekonominin denetimini daha sıkı bir biçimde eline geçiren emperyalizm ve işbirlikçileri enerji politikasını "hızla gelişen sanayiye bol ve ucuz enerji" olarak belirlemişler ve tüketimi yerli kaynakları bir yana bırakarak o tarihlerde gerçekten ucuz ve bol görünen, ancak yerli olmayan petrole dayamışlardır. Aslında başka bir gelişme de zaten beklenemezdi. Çünkü batı teknolojisi petrole dayanmaktaydı ve Türkiye de emperyalizme bağımlı bir ülkeydi. Tüketim petrole dayandırılırken yerli petrolün geliştirilme olanağı da egemen sınıflarca daha başından engellenmişti. 1954 yılında dünya petrol tekellerinin temsilcisi tarafından hazırlanan ve kapitülasyon yasası olarak nitelendirilen petrol yasası, uluslararası petrol kartelinin ülke petrolü üzerindeki denetimini yasallaştırmıştır. Yasanın İran'da Musaddık'ın devrilmesinden sonra hazırlanmış olması özel bir önem taşımaktadır. Uluslararası petrol tekelleri kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla dünya petrol piyasasında arz fazlası olmaması için gerektiğinde faaliyet gösterdikleri ülkelerde üretimi kısmayı kararlaştırmışlardır. Nitekim ülkemizde de yabancı ya da onların denetimlerindeki yerli petrol şirketleri petrol arama çalışmalarına yeterince eğilmemişler petrol yasasının olanaklarından yararlanarak umutlu alanlarda ruhsat almakla yetinmişlerdir. 17 yıl içinde Türkiye'deki ham petrol üretiminin %61'ini gerçekleştiren yabancı şirketler arama çalışmalarının sadece %30'unu gerçekleştirmişlerdir. Böylece 1950'lerde başlayan yerli ham petrol üretimi 1979'larda 3 milyon ton dolayında kalmıştır. Yerli üretimle toplam tüketim arasındaki fark ise giderek büyümüştür. Bu fark 1965'te 1,5 milyon ton, 1970'te 3 milyon ton, 1975'te 6,5 ton ve 1979'da 15 milyon tondur.

Türkiye'deki petrol tüketiminin kapitalistleşmeyle birlikte arttığını söylemiştik. Bu artış 1973 petrol krizi ve petrol fiyatlarının artışından sonra da devam etmiştir. 12 Mart döneminde önemli bir sermaye birikimi sağlayan tekelci burjuvazi, petrol ürünlerindeki fiyatları devlet sübvansiyonlarınla düşük tutarak tüketimi özendirmiştir. Öyle ki, 1974 yılında, örneğin benzin fiyatı AET ülkelerindeki ortalama benzin fiyatından %30 oranında daha ucuzdur. Böylelikle petrol tüketimi hızını korumuş hatta artırmıştır. Uluslararası Enerji Ajansına üye ülkelerin 1973-77 yılları arasındaki petrol tüketimleri artış ortalaması %0,8'ken Türkiye'de %6,9 olmuştur.[18]

Petrol tüketimiyle birlikte artan ticari enerji tüketiminde en büyük pay sanayinindir. 1977 yılında tüm birincil ticari enerjinin %43'ü doğrudan ya da elektrik olarak sanayide tüketilmektedir. Bu sektörü %27'yle ulaştırma sektörü izlemektedir. Tüketilen ticari enerjinin sadece %25'i ticarethane, resmi daire ve konutlarda ısıtma-aydınlatma amacıyla kullanılmakta, %4'ü ise tarımda tüketilmektedir. Petrol ürünleri tüketiminde de durum aynıdır ve sanayi %40'la ilk sırayı, ulaştırma %35'le ikinci sırayı almaktadır.

Sanayimiz iç tüketime dönük bir yapıya sahiptir. *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı* verilerine göre 1977 yılında sanayinin GSYİH içindeki payı %20,3 iken, sadece imalat sanayiinin payı %16,7'dir. Aynı yıl imalat sanayiinin ise %48,6'sını tüketim malları, %36,1'ini ara malları ve yalnız %15,3'ünü yatırım ve dayanıklı tüketim malları sanayileri oluşturmaktadır. Dayanıklı tüketim mallları da dahil edildiğinde tüketim malları sanayiinin payı %55'e ulaşmaktadır. Ara malları sanayiinin büyük ölçüde tüketim malları sanayii için girdi ürettiği de göz önüne alınırsa Türkiye sanayiinin yapısı açıkça ortaya çıkar.

Ulaştırma sistemimiz de emperyalizmin denetimi altındadır. Daha 1950'lerde Amerikan otomotiv tekellerinin temsilcileri tarafından yönlendirilen çalışmalarla karayollarına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Öyle ki 1955'te şehirlerarası yük taşımacılığının %53'ü demiryolları, %29'u karayolları ve %18'i denizyollarıyla gerçekleştirilirken, 1977'de %76'sı karayolları, %14'ü demiryolları ve %10'u denizyollarıyla gerçekleştirilmektedir. Oysa gerek birim taşıma maliyeti gerekse birim taşımadaki enerji tüketimi, karayollarında demiryoluna göre üç kat fazladır. Taşımadaki bu oranlar ABD dışında görülmemektedir. Örneğin SSCB'de demiryollarının yük taşımacılığındaki payı %92 dolayındadır. Yolcu taşımacılığında ise durum aynıdır. Yine 1977'de şehirlerarası yolcu taşımacılığının %96'sı karayollarıyla, %3'ü demiryollarıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu oranlar

---

[18] *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1980.

ABD'de %92 ve %1, SSCB'de ise %43 ve %44'tür. Birim taşıma maliyeti karayollarıyla demiryollarında birbirine çok yakın olmakla birlikte, otobüsle taşıma demiryoluyla taşımaya göre 1,5 kat fazla enerji tüketmektedir. Böylece ulaştırmada kullanılan tüm enerjinin %65'i karayollarında, %27'si demiryollarında, %4'ü denizyollarında ve %4'ü havayollarında tüketilmektedir.[19]

Görüldüğü gibi ticari enerji tüketimi, dolayısıyla petrol tüketimi herşeyden önce tüketim sanayiini ve ulaştırmayı denetimleri altında tutan emperyalist tekeller ve işbirlikçi burjuvaziye ayrılmıştır ve onların çıkarları yönünde gelişmiştir. Bugün "enerji krizinden" sözedenler aslında bu "krizi" yaratanların kendileridir. Sınıfsal çıkarları nedeniyle de bu sınıflar ne yerli enerji kaynaklarını geliştirmeye ne de tüketimi kısıtlamaya gidememektedirler. Yerli kaynakları geliştirme iddialarına karşın, hidrolik enerji hâlâ kapasitesinin %10'u dolayında işletilmekte, linyit yatakları yeniden bu yatakları tahrip eden özel sektöre devredilmeye çalışılmakta, petrolden daha pahalı ve daha bağımlı nükleer enerjiye geçilmeye çalışılmaktadır. Tüketim kısıtlaması ya da tasarruf ise "üç lambadan birini söndür" komedisine ya da yokluk nedeniyle soğuktan titreme trajedisine dönmektedir.

Ekonomisini emperyalizmin denetimine terkeden ve 1973 petrol amgarbosundan sonra bir yanıyla OPEC'e karşı kurulmuş Uluslararası Enerji Ajansına üye olmaktan kaçınmayan Türkiye kapitalizminin enerji açmazının bir yönü de 14 Nisan 1980 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin şu başlıklarındadır: "İran Türkiye'ye 400 bin ton ek petrol vermeyi kararlaştırdı"; "Carter, İran'a ambargo koymaları için müttefiklerine 21 Nisan'a kadar süre tanıdı". Bir yandan emperyalizm ve işbirlikçilerinin kâr arayışlarının körüklediği petrol tüketimi ve yetmeyen ya da uluslararası petrol tekelerinin denetiminde yeterince işletilmeyen yerli petrol, dolayısıyla artan ithalat, öte yandan Bağlantısızlar hareketinin üyesi petrol ihracatçısı ülkelere karşı UEA ve NATO üyeliği... Bir yandan Orta Doğudaki petrol üreticisi ülkelere duyulan gereksinme, öte yandan bu ülkelerin birçoğuna karşı emperyalizmin jandarmalığı... Bu çelişkilerin çözümü ne emperyalizme daha çok bağımlılıkta ne de emperyalist sistem içinde kalarak OPEC ülkelerine dönük faydacı politikalardır. Türkiye'nin enerji sorunu Türkiye'nin işçi sınıfının ve emekçi sınıflarının siyasal iktidarlarındadır.

1980'LERDEKİ BEKLENTİLER

1979 yılında, İran'ın petrol üretimi büyük ölçüde düşmüş olmasına karşın, dünya ham petrol üretiminin 1978 yılına göre %5 oranında artarak 3 milyar 250 milyon tonu bulduğu tahmin edilmektedir. Bu artışın tümü OPEC ülkeleri tarafından sağlanmıştır.[20]

---

[19] I. Ulusal Demiryolu Kongresi Bildirileri.

[20] *Petroleum Economist*, January 1980.

Gelişmiş ülkeler bazı tasarruf önlemleri alırken, stoklarını da olağan stokların üstünde doldurmuşlardır. Bu gelişme karşısında gerek petrol arzı fazlası nedeniyle fiyatların düşmesini önlemek, gerekse rezervleri korumak amacıyla OPEC ülkeleri üretimlerini kısmayı planlamaktadırlar. Bu nedenle 1980 yılında petrol fiyatlarında bir düşme beklenmemektedir. Bir araştırmaya göre OPEC ülkeleri üretimlerini %70 oranında düşürerek bile gelir gereksinmelerini karşılayabilecek durumdadırlar.[21]

Bu koşullarda 1980 yılında emperyalist sistemin bunalımı artarak sürecektir. OECD verilerine dayanılarak yapılan bir hesaba göre OECD ülkelerinin bu yıl 30-45 milyar dolar, petrol ihracatçısı olmayan geri kalmış ülkelerin 60-70 milyar dolar açıkları, OPEC ülkelerinin ise 90-100 milyar dolar fazlaları olacaktır.[22] Gelişmiş kapitalist ülkeler artan OPEC ithalatı ve uluslararası sermaye piyasalarına gelecek yeni petrol dolarları nedeniyle bunalımı hafifletebileceklerse de 1980 yılında bu ülkelerdeki enflasyonun %20'yi aşacağı sanılmaktadır. Bağımlı ülkeler ise önemli gelir kayıplarına uğrayacaklar, daha çok dış yardıma gereksinme duyacaklardır. Oysa bu ülkelerin ekonomilerindeki sürekli kötüleşme, uluslararası sermayenin bu ülkelere kuşkuyla bakmalarına yol açmakta ve yardım koşulu olarak İMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların bu ülkelerin ekonomilerini daha çok denetim altına almalarını ileri sürmektedirler. Ancak 1980'ler dünyası bağımlı ülkeler için emperyalist sistem dışına çıkma alternatifini de daha belirgin hale getirmektedir.

KAYA GÜVENÇ

TİTO VE BAĞIMSIZLIK OLGUSU

Tito'nun ölümü uluslararası bir gösteri biçimine dönüştü. Cenaze töreninin yapılacağı gün Belgrad'ta tüm ulusların üst dereceden yöneticileri hazır bulundular. Gösterinin uluslararası politika açısından etkisi öylesine büyüktü ki ABD Başkanının bizzat gelmeyip yardımcısı ile annesini göndermesi neredeyse politik bir skandal olarak nitelenecek biçimde yorumlandı.

Ülkemizde de ölümünün yankısı büyük oldu. Tanrının her günü sosyalizme küfür yağdıran en sağdaki yayın organları bile Tito hakkında övücü sözleri içeren yazılar, hatta diziler yayınladılar. Bunları okuyanlar Tito'nun kişiliği hakkında kuşkuya bile düşebilirlerdi. Nitekim de hem sağdan, hem de soldan gelen yorumlar ve değerlendirmeler bir önce sözünü ettiğimiz kuşkulu bir değerlendirme karmaşasını ortaya çıkarttı. Bugün sıradan olmayan, yani belirli bir değerler düzenine sahip olan bir aydınımıza Tito nedir? sorusunu yöneltsek ayağını yere basan bir yanıt alacağımızı sanmıyoruz. Belki de birbirinden farklı yüzlerce yanıt alabileceğiz.

---

[21] *Fortune*, January 28, 1980.

[22] Stephen D. Cohen, *Oil and Financial Stability*, ayrı basım.

Türkiye Tito'nun adını ikinci dünya savaşı sonlarına doğru duydu. Yugoslav direniş hareketinin ağırlığın, duyurmasıyla bir likte Tito adı da gündeme geldi. Ne var ki o günlerde, Yugoslav direnişi açısından Tito'dan daha çok kralcı Mihayloviç'ten sözedilmekteydi. Bunu Türkiye için söylüyorum. İngilizlerin Mihayloviç'e geniş ölçüde yardım etmesi bir yana, gene İngilizlerin ellerindeki kitle iletişim araçları ile Mihayloviç'e kamuoyu yaratma çabaları da onun adının, ülkemizde (o günlerde) daha yoğun bir biçimde tanınması sonucunu vermiştir. Tahran ve Yalta dorukları sırasında Stalin'in Tito'dan yana Sovyet ağırlığını hissettirmesi, daha da sonra Sovyet ordularının Balkan ülkelerine sarktığı sırada Tito'nun direnişçileri yanında yer alması, Tito'yu Yugoslav bağımsızlık hareketinin lideri olarak öne çıkarmış ve Mihayloviç tasfiye olmuştur.

Gerek İspanya iç savaşı sırasında aldığı aktif rol, gerek ikinci dünya savaşı sırasında nazilere karşı direnişi, anti-faşist hareketin evrensel boyutunda Tito'ya saygın bir yer kazandırmıştır. O günlerin militan Tito'su anlatılırken anti-faşist doğrultudaki savaşım olgusuna ağırlık verilmelidir. Oysa Türkiye'deki yayın organlarından hemen hemen hiçbiri Tito'nun bu yanını gereğince vurgulamamıştır. 1950 yılına doğru Tito ile Sovyetler arasındaki sürtüşmenin bağımsızlık hareketi olarak değerlendirilmesi, sanırım bize ve kapitalist dünyaya özgü bir yargılamadır. Oysa Yugoslav bağımsızlık hareketi ve Tito'nun bu hareket içindeki yerini bir tek sözcükle açıklamak mümkündür: Anti-faşist savaşım.

Tito Yugoslavya'sının günümüzdeki saygınlığının nedeni özyönetim diye adlandırılan modelin uygulanması da değildir. Bu modelin başarı derecesi şu anda pek belli de değildir. Ayrıca uygulanan model ile sosyalist planlama kavramı arasındaki birebir bir ilişkinin olduğu da söylenemez. Özellikle demokratik-sol diye kendilerini niteleyen bir partinin ve o doğrultudaki yazarların özyönetim konusunu Tito değerlendirilmesinde gündeme getirmelerinin de ancak kendi politikaları ve ekonomik model anlayışları açısından bir anlamı olabilir.

Tito'nun ölümü böylesine derin ve yaygın bir yankı uyandırmışsa, bunun tek nedeni üçüncü dünya ya da bağlantısızlar hareketi diye bildiğimiz bir uluslararası hareketin önde gelen kişilerinden oluşudur. Hareketin öncüsü eski Endonezya Başkanlarından Sukarno'dur. Nitekim bu hareketin içindeki ulusların yaptığı ilk büyük toplantı Endonezya'nın Bandung kentinde yapılmıştır. Bu konferanstan sonra bağlantısızlar hareketi güçlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Uluslararası askerî bağlantıların içinde yer almayan tüm ülkeler ağır ağır bu gruba girmeye başlamışlar ve 1970'li yıllara gelindiğinde üçüncü dünya ülkelerinin büyük bir bölümü, artık, hareket içinde yerini almıştır. Tito, Nasır, Gandi (Bayan), Nehru ve Castro gibi liderler bu hareketin önde gelen isimleri olmuştur. Tito-Nasır-Nehru üçlüsü hareketi kökleştirenlerdir.

Bağlantısızlık ve bağımsızlık olguları birlikte ele alınıp değerlendirilmektedir. Özellikle emperyalist evren bunu böyle yapmaya özen göstermektedir. Tito, olayın bu yönüyle kötü kullanılışım engelleyici bir hareket yapmamıştır. Olayın bu yönü yeterince açıklığa kavuşmayınca, bağlantısızlar hareketi ünlü iki süper devlet ve yandaşları yaklaşımıyla ister istemez uyumlanmaktadır. Böyle bir uyumun ise doğal sonucu, halk diliyle söylendiği gibi; "al birini vur birine, iyisi mi ikisinden de uzak kalmalı" dar mantığı olmaktadır. Başta ABD olmak üzere kapitalist evrenin bağlantısızlar hareketini böylesine yüceltmesinin nedenlerinden biri de bu yönüdür. Bağlantısızlık sadece uluslararası askeri örgütlerden birine girmemiş olarak nitelendiğinde, faşizmin en koyu uygulamalarının görüldüğü birçok ülke pekâlâ bu hareketin içinde yer alabilir. Bağımsızlık ise bağlantısızlıkla eşanlamlı değildir. Devrimci iktidarlarını karşı-devrimci hareketlere karşı korumak için kendi aralarında eşit koşullarda dayanışma halinde olan ve bu dayanışmanın gerektirdiği askerî önlemleri alan ulusları bağımsız uluslar olarak nitelememek bu uluslara yapılacak en büyük haksızlık olur. Bu ulusların kendilerine bağlantısız adını verdikleri birçok ulustan daha köklü bir biçimde bağımsız olduklarını kabul etmek durumundayız.

Şurası açıktır ki, bağımsızlık, kökünde ekonomik karar verme ve uygulama olgusunu barındırır. Dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olan bir ülkenin bağlantısız olması bağımsız olması sonucunu hiç bir zaman veremez. Özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan birçok ülkenin eski sömürgecileri ile belirli bir ekonomik bağımlılığı sürdürdüklerini kimse yadsıyamaz. Bu koşullar altında bağlantısızlık sadece biçimsel bir gösterge olmaktan ileri gidemez.

Bağlantısızlığın gerçek bir bağımsızlığa dönebilmesi için, en azından kapitalist öğeleri içeren kurumlarını tasfiye etmesi, ya da etkilerini minimuma indirgemesi gerekir. Kapitalist kurumların tasviyesi ya da etkisizleştirilmesi açısından bağlantısızlık tek başına belirleyici değişken olarak kabul edilemez. Bu yolda atılacak adımlarında köklü olması için sosyalist bir planlamanın gündeme getirilmesi gerekir. Bu, özyönetim vb. gibi modellerle sulandırılmamış bir planlama olmalıdır. Yugoslav ekonomisinin bugün içinde bulunduğu darboğaz ne demek istediğimizi daha bir açık gözler önüne sermektedir.

Bağlantısızlığın tek başına bağımsızlığı getiremeyeceği ya da bağımsızlıkla özdeş sayılamayacağı, bu gruba dahil ülkeler tarafından da anlaşılmış bulunmaktadır. Nitekim Havana doruğunda Castro'nun bu grup üzerindeki etkisinin artmış olması sadece evsahibi ülkenin başkanı olmasından ileri gelmemektedir Castro belki de Tito'nun yapamadığını yapmaktadır, yani bağlantısızlarla sosyalist ülkeler arasında bağlantıyı gerçekçi bir tarzda kurmaktadır. Bağlantısızlığın gerçek bir bağımsızlığa dönüşmesi de ancak bu dönüşümle sağlanabilecektir. Kapitalist evrenin Tito'nun ölümüyle duydukları hayıflanmanın belki de temel nedeni budur.

Tito anti-faşist ve anti-emperyalist mücadelede katkıları olan bir liderdir. Bağlantısızlar hareketinin önde gelenlerindendir ve bu harekete getirdiği canlılık kolayca unutulamaz. Ne var ki, artık bu hareket bir dönüm noktasındadır. Askerî birleşmelerden uzak kalmanın barış ve ekonomik bağımsızlık açısından tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Özellikle ekonomik kalkınma modeli açısından sosyalizme yönelmek kaçınılmaz bir olgudur. Bağlantısızlığın gerçek bir bağımsızlığa dönüşümü de buradadır.

Tito gerek kendi siyasal davranışlarıyla, gerekse Yugoslav kalkınma modeli ile gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve siyasal dersler vermiştir. Başarısızlığının kökündeki nedenler ise bu derslerin en önemli bölümünü teşkil etmektedir.

T Ç.

ÖZGÜNERLER NİÇİN VURULDU?

25-27 Mayıs 1980 günlerinde toplanacak Tıp-Hukuk Kurultayında "İnsanın özgür düşünce ve davranışları" tıp ve hukuk açısından tartışılacaktı. Kurultay öncesi Özgünerlerin kapısı gece yarısından sonra balyozla kırıldı; Dr. Sevinç Özgüner öldürüldü, eşi Vecdi Özgüner ağır yaralandı, bir rastlantı sonucu yaşıyor. Kişisel yaşamlarında olduğu kadar DEMOKRATİK HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN kazanılması ve kazanılan mevzilerin korunması savaşımında da beraberdiler.

Sevinç Özgüner'i, 1950 ve ondan öncesi Tıp öğrencisi olduğu yıllarda, İstanbul Yüksek Tahsil Öğrenci Derneğinde, öğrenci hak ve özgürlüklerinin kazanılması için verilen savaşımda görüyoruz. Bu savaşımın bir parçası olan kayıt ve sınav harçlarına karşı açılan kampanya, eşit ve özgür öğrenim hakkı kampanyası, biçimsel de olsa, 1961 Anayasasının 21'inci maddesinde meyvesini verdi. ("Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir"). Aynı savaşım HÜR GENÇLİK dergisinde de veriliyordu. Dergi çok kısıtlı olanaklarla da olsa, tek yaprak halinde de olsa 1951 yılına kadar yayınlanabildi.

Sevinç 1950-1960 yıllarında, ilerici güçlerin üzerinde en yoğun baskıların sürdürülebildiği dönemden de nasibini aldı. 1951 yılı sonunda, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Bakanlar Kurulu kararıyla tutuk evi diye adlandırılan İstanbul Emniyet Müdürlüğü (Eski Sansaryan Han) nezarethanesinde, bütün işkencelere rağmen, bu anti-demokratik, yasa ve insanlık dışı uygulamaya karşı, ifade vermeyi reddetti. İki yıl kadar ilk tahkikatı, iki yıl kadar da duruşmaları süren bir dava sonunda, iki buçuk yıl kadar tutuklu kaldıktan sonra BERAAT etti. Bu karanlık dönemde beş yıl kadar öğrenimine zorunlu olarak ara verdirildikten sonra diş hekimliği fakültesini bitirdi.

Direncini yitirmemişti. 1965 genel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi Şişli İlçesi başkanı idi. Türkiye emekçi halkı Türkiye İşçi Partisinden gelen sese kulak vermeye başlamıştı. Önerilen Demokratik Devrimdi; tam bağımsızlık, gerçek demokrasi öneriliyordu; emekçi halkın yönetimde söz sahibi olması isteniyordu. Emekçi halkımız ve yandaşları hatırı sayılır bir güçle seslerini duyuruyorlardı. Duyulan bu ses egemen çevreleri, emperyalizmin işbirlikçilerini, ağaları, statükocuları olduğu kadar o zamanki Türkiye İşçi Partisi Genel Merkez yöneticilerini de ürküttü. O güne kadar, "sosyalizm, sosyalist" sözcüklerini ağızlarına almaya korkan TİP yönetimi, yurdumuzda demokratik devrimin tamamlandığı, sosyalist devrim aşamasında olduğumuz tezlerini işlemeye başladılar, halkla bağlarını gevşettiler, gerici-tutucu güçlerin baskısına boyun eğdiler. Parti içindeki devrimci kanat kongre oyunlarını, kulis oyunlarını bilmiyorlardı. Türkiye İşçi Partisi'nde 1966 Malatya Kongresinden sonra devrimci kanada karşı tasfiye kampanyası açıldı. Sevinç, bu kampanyadan da nasibini aldı, Türkiye İşçi Partisinden ihraç edildi. İlçe kongreleri kararları hiçe sayıldı, egemen çevreler baskı ve terörüne parti genel merkezinin baskı ve terörü eklendi; TİP yönetimi işi atf-ı cürme ve ihbarlara kadar götürdü. Sevinç partiden ilk ihraç edilenlerin arasında idi.

Direncini yitirmedi. Türk Solu dergisinin kuruluşunda ve yayımında etkin görev aldı, Aydınlık Sosyalist Derginin yayımında çalıştı.

Emperyalizmin işbirlikçileri, gerici, tutucu güçler 27 Mayıs Anayasasının bir lüks olduğunu, bu Anayasa ile devlet yönetilemiyeceğini defalarca tekrarlıyor, Anayasayı hiçe sayıyorlardı. Anayasa, fiili düzenin çok ilerisinde idi. 1968 yılında, 27 Mayıs Anayasasının Demokratik Devrim doğrultusunda önemli bir adım olduğu, bu anayasa da yazılı hak ve ögzürlüklerin, savunulması ve onlardan yararlanılması bilinciyle DEMOKRATİK DEVRİM DERNEĞİ kuruldu; Sevinç bu dernek kurucuları arasında yerini aldı. Kısa zamanda derneğin İstanbul, Adana, İzmir, Ankara şubeleri kuruldu; diğer demokratik kitle örgütleri ile ortak eylemlere girişildi. Çok geçmeden dernek hakkında takibata geçildi; uzun uğraşlardan sonra dernek BERAAT etti, ama, 1971 gerici terör dönemi geldi, çattı.

Sevinç, uğraşını meslek örgütü içinde sürdürmeye devam etti. Türk Tabibler Birliği Merkez Konseyi üyeliğine seçildi. Tıp-Hukuk Kurultayı hazırlığı yapılıyordu; "İnsanın özgür düşünce ve davranışları" konu olarak ele alınmıştı. Konu, bütün insan hak ve özgürlüklerinin ayaklar altına alındığı, 27 Mayıs Anayasasının çiğnendiği, bu anayasa ile devlet yönetilemiyeceği iddialarına anayasanın REAKSİONER olduğu iddiasının eklendiği, faşist terörün süratle tırmanmaya devam ettiği, bu tırmanışa karşi emekçi halkımızda belirmeye başlayan tepkinin geliştiği, demokratik kitle örgütlerinin ve bazı anayasal kurumların direncinin yükseldiği bir ortamda ele alınmıştı. Hekimler, hukukçular da direniyorlardı. Öyle ise Tıp-Hukuk kurultayı öncesi bunlara hem bir göz dağı verilmeli, hem de demokratik hak ve özgürlüklerin kazanılması için ömrünü veren onurlu bir savaşçı ortadan kaldırılmalıydı. Bunun için artık anayasaya, insan hak ve özgürlüklerine aykırı yasa uygulamaları da sonuç vermiyordu. Faşizmin destekçilerinin toplumla bağı kopuyordu. Yönetime devam edebilmelerinin tek çıkar yolu: katliam ve cinayetlerle susturmak ve direnci yoketmek; amaçları budur. Başarıları, tüm demokrasi ve anayasa güçlerinin bu amacı, açık seçik kavrayıp, kavrayamamalarına bağlı.

DURGUT KAYA

VUR EMRİ

İçişleri Bakanlığı, 1481 sayılı "Asayişe müessir bazı fiillerin önlenmesi" hakkındaki yasaya dayanarak listeler yayınlıyor ve bu listelerde adları yazılı kişilerin 15 gün içinde teslim olmamaları halinde, görüldükleri yerde vurulacakları ilan ediliyor.

Bilindiği gibi 12 Mart faşizm döneminde çıkarılan bu yasanın 1/B maddesi. "... İdam veya ağır hapis cezasını gerektiren suçlardan bir veya bir kaçını işlemekten sanık veya hükümlü olup da haklarında tevkif veya yakalama müzekkeresi çıkarılan ve silahlı dolaşan, emniyet ve asayişi tek başına veya toplu olarak fiilen tehdit ve ihlal ettikleri anlaşılanlardan, teslim olmaları için İçişleri Bakanlığınca tesbit edilen tarihten başlamak üzere 10 günden az ve 30 günden çok olmamak şartiyle verilen mühlet ile ad, san ve eylemleri de belirtilerek sanık veya hükümlünün dolaştığı bölgelerde mutad vasıtalarla ve uygun basın organlarıyla radyo ve televizyonda da ilan edilenlerin belirtilen süre sonuna kadar adli makamlara, zabıtaya veya her hangi resmi mercie teslim olmamaları hallerinde görüldükleri yerde vurulacakları" hükmünü getirmiştir.

Maddeye göre bir ya da birkaç yıl ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan ötürü hakkında giyabî tutuklama kararı verilen bir kişi, saptanan süre içinde teslim olmadığı takdirde kolluk görevlilerince vurulabilecektir. Yani devlet "yargısız" adam öldürecektir.

Hukuk, her hangi bir suçtan sanık olan kişinin yargılanmadan önce suçluluğunu kabul etmez. Nitekim ceza yargılamasında bir suç işlediği iddia edilen kişiye *sanık*, yargılama sonunda mahkum olan kişiye *hükümlü* ve ancak bu kararın kesinleşmesi halinde *suçlu* adı verilir. Kesinleşen mahkeme kararlarında bile "adli hatalar" işlendiği sık sık görülür. Öte yandan idam kararları da Meclisin onayından geçmeden yerine getirilemez.

Hukuksal durum bu iken, henüz yargılanmamış olan ve suçluluğu anlaşılamayan kişinin öldürülmesi ve özellikle cezası idam olmayan bir suçtan sanık kişinin devlet tarafından yaşamına son verilmesi hiçbir hukuk ilkesi ile bağdaşamayacağı gibi, "devlet" kavramı ile bağdaşamaz.

Öte yandan bu yasa, tümü ile çağdaş hukuk anlayışına ve Anayasaya aykırılığın tipik bir örneğini vermektedir. Anayasnın ikinci maddesine göre Türkiye cumhuriyeti bir hukuk devletidir. Anayasa mahkemesi hukuk devleti'ni "İnsan haklarına saygı gösteren, bu hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendisini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuka ve anayasaya uyan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı bulunan devlet" olarak tanımlamaktadır. (27.12.967 gün ve 966/ II-44 sayılı karar.)

Demek ki devlet bütün davranışlarında Hukuk'a ve Anayasa'ya uygun hareket edecektir. Oysa "yargısız idam" uygulamasına olanak veren bu yasayı ne hukukla ve ne de Anayasa ile bağdaştırmak olanaksızdır. Yine Anayasa mahkemesine göre, "Devletimiz, anayasanın ikinci maddesinde ifade edildiği gibi, bir hukuk devletidir. Kanunlarımızın anayasanın açık hükümlerinden önce, hukukun bilinen ve bütün uygar memleketlerde kabul edilen prensiplerine uygun olması şarttır." (26.9.965 gün ve 963/173 Es. 965/40 S. K.)

Uygar ülkelerce benimsenen ilkeler, yargısız adam öldürülmesine olanak vermemektedir. Altında ülkemizin de imzası bulunan uluslararası andlaşmalar yargılamasız adam öldürmeyi reddeder.

Ceza Hukuku'nun "insancıllaştırılması"na çalışıldığı ve birçok ülkelerde ölüm cezasının kaldırıldığı günümüz koşullarında "yargı"sız adam öldürmenin hiç bir yönden savunulamayacağı inancındayız.

H. ÇELENK

yeni ÜLKE

ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi ve Yazıişleri Müdürü: *Vahap Erdoğdu*; Yönetim Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak 13/a, Ankara; Yıllık Abone: 250 TL. (Yurtdışı aboneler, ayrıca 100 TL. posta gideri eklenmelidir); Basıldığı Yer: *İlkyaz Basımevi*, Ankara; Yazışma ve Havale Adresi: ÜLKE, P.K. 512, Kızılay-Ankara

150 lira

ÜLKE

11

12